

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

Csiki Tamás:

**A kelet-közép-európai államok védelmi együttműködési törekvései,
2008-2016**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Prof. Dr. Gazdag Ferenc

.....

Budapest, 2017

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	6
I.1. Szakirodalmi áttekintés: a kutatási probléma azonosítása és a kutatás aktualitása	7
I.2. Elméleti keretrendszer	16
I.2.1. Többnemzeti védelmi együttműködés	16
I.2.2. A kutatás földrajzi fókuszja: Kelet-Közép-Európa	22
I.2.3. A vizsgált időszak: 2008-2016	27
I.2.4. A vizsgálat szintje: minilaterális együttműködés	30
I.2.5. Stratégiai nézőpont	32
I.2.6. A vizsgált együttműködési formák	33
I.3. Kutatási célok, hipotézis és kutatómódszertan	34
I.3.1. Kutatási célok	34
I.3.2. Hipotézis	35
I.3.3. Kutatási módszerek	36
II. A forrásszűkösség hatásai az európai védelmi szférára, 2008-2013	40
Bevezetés	40
II.1. A stratégiai kontextus	43
II.2. A gazdasági válság hatása: a védelmi kiadások trendjei globális és regionális kontextusban	44
II.3. A védelmi kiadások trendjei a NATO-ban és Európában	47
II.4. A védelmi költségvetés-csökkentés hatása a NATO európai tagállamainak védelmi képességeire	54
II.5. Az európai államok reakciói a forrásszűkösségre	60
II.6. Haderő-átalakítások az európai szövetségesek körében	67
II.7. A gazdasági válság hatásainak összegzése	83
Összegzés	87
III. Válaszlépések az új kihívásokra és a forrásszűkösségre, 2014-2016	88
Bevezetés	88
III.1. A stratégiai kontextus	90
III.2. A sebezhetőségek percepciója	92
III.3. Kelet-közép-európai szempontok	102
III.4. Válaszok az orosz kihívásra	109
III.5. A védelmi kiadások trendváltozása?	112

III.6. A többnemzeti együttműködést ösztönző külső tényezők és hatásaik összegzése....	121
Összegzés.....	123
IV. Többnemzeti védelmi együttműködési törekvések Kelet-Közép-Európában, 2008-2016	126
.....	126
Bevezetés	126
IV.1. Visegrádi Négyek	127
IV. 2. A Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés	133
IV.3. A vizsgált államok stratégiai kultúrájának összevetése	138
<i>IV.3.1. Ausztria</i>	140
<i>IV.3.2. Csehország</i>	142
<i>IV.3.3. Horvátország</i>	145
<i>IV.3.4. Lengyelország</i>	146
<i>IV.3.5. Magyarország</i>	148
<i>IV.3.6. Szlovákia</i>	150
<i>IV.3.7. Szlovénia</i>	151
IV.4. Többnemzeti védelmi együttműködés a vizsgált államok stratégiai dokumentumaiban	153
.....	153
IV.5. A védelmi együttműködést segítő és gátló tényezők Kelet-Közép-Európában	161
<i>IV.5.1. Hasonló stratégiai kultúra</i>	162
<i>IV.5.2. Bizalom és szolidaritás</i>	163
<i>IV.5.3. Hasonló nagyságú és minőségű haderők</i>	166
<i>IV.5.4. A védelmi ipari szereplők egyenlő versenyhelyzete</i>	167
<i>IV.5.5. Egyértelmű, átlátható szándékok</i>	169
<i>IV.5.6. Komoly együttműködési szándék</i>	170
<i>IV.5.7. Alacsony korrupció</i>	170
IV.6. Esettanulmány: Stratégiai irányok Magyarország regionális védelmi együttműködési lehetőségeinek szempontjából.....	172
<i>IV.6.1. „Közép-európai” stratégiai irány – a lengyel együttműködés („területvédelmi modell”)</i>	176
<i>IV.6.2. „Déli” stratégiai irány – az olasz együttműködés („staus quo modell”)</i>	183
<i>IV.6.3. „Nyugati” stratégiai irány – a német együttműködés („hadiipai modernizációs modell”)</i>	189
Összegzés.....	192
V. Összegzés: A kutatás eredményei	196
V.1. A kutatás eredményei	201
V.2. Új tudományos eredmények	204

V.3. Az értekezés kutatási és tudományos eredményeinek felhasználhatósága.....	205
V.4. Ajánlások	206
V.4.1. <i>Ajánlások a tudományos kutatás terén</i>	207
V.4.2. <i>Szakpolitikai háttér tanulmányokra vonatkozó ajánlások</i>	208
Felhasznált irodalom	210
Az értekezésben használt rövidítések jegyzéke	236
Az értekezésben szereplő ábrák jegyzéke	238
A szerző témával kapcsolatban megjelent publikációi	241

I. Bevezetés

A hidegháború végét követően felélénkültek a többnemzeti védelmi együttműködést célzó tevékenységek Európában, multilaterális és bilaterális keretben egyaránt, előbb a NATO, majd az ezredfordulót követően az Európai Unió (EU) keretében, mind regionális (európai) mind szubregionális¹ szinten (NORDEFECO, balti védelmi együttműködés, közép-európai védelmi együttműködési kezdeményezések). Az európai, tágabb értelemben a transzatlanti biztonsági környezet átalakulása, a nemzeti haderők ennek hatására végrehajtott csökkentése és átstrukturálása, a nemzetközi műveleti követelmények változásával a békefenntartó és válságkezelő műveletek előtérbe kerülése, a (forrásigényes) technológiai modernizáció és innováció, valamint a párhuzamosan egyre látványosabban megjelenő forráshiány a védelmi szférában mind hozzájárultak e törekvések kiszélesítéséhez és mélyítéséhez.

Az 1990-es évek óta a védelmi képességek fejlesztése több tekintetben is kibővült Európában. Egyrészt a NATO és EU átfogó kezdeményezései mellett nagyobb szerepet kaptak a kisebb (ún. minilaterális) államközi szerveződések, és olyan új térségek – így Közép-Európa – is önálló kezdeményezésekkel kapcsolódtak be a többnemzeti képességfejlesztésbe, amelyek korábban nem vettek részt ilyen európai együttműködésekben. Másrészt a többnemzeti védelmi együttműködési programok eközben egyre több területre terjedtek ki és komplexebbé is váltak. Az ezredfordulót követően már mindkét integrációs szervezet igyekezett tagállamainak védelempolitikáját szorosabbra fűzni és saját képességfejlesztési tevékenységét integrált (NDPP), de legalább is összehangolt (EU HLGs, ECAP, PESCO) formában folytatni, majd az összehangolt képességfejlesztés a 2008-ban kezdődő és 2009 után kiteljesedő pénzügyi-gazdasági válság nyomán került a korábbinál nagyobb és sürgetőbb hangsúllyal az európai védelempolitikai napirendre.

A gazdasági válság (számunkra releváns) hatása a kontinens szinte valamennyi országában a védelmi szférából történő – sok esetben gyors és jelentős – forráskivonás volt, ami rövid távon a műveleti készenlét, hadgyakorlatok és kutatás-fejlesztés területeit terhelte, közép- és hosszabb távon pedig a katonai képességek fenntartását, modernizációját, fejlesztését ássa alá. E kedvezőtlen fejleményekre a NATO (Smart Defence)² és az EU (Pooling and

¹ A regionális / szubregionális megnevezés a szakirodalomban aszerint változik, hogy régiónak Európát, és ennek megfelelően kisebb egységnek, szubrégióknak például Kelet-Közép-Európát tekintjük, vagy a régió ez eurázsiai térséget jelöli (regionális biztonsági komplexumok elmélete, vagy az EBESZ megközelítése), melyen belül maga Európa képezi a kisebb egységet, azaz szubrégiót. Az értekezés egységesen „szubregionális védelmi együttműködés” terminológiával utal a vizsgált, kelet-közép-európai együttműködési formákra.

² Smart Defence – Okos Védelem. Bővebben lásd: *Smart Defence* [online], NATO.int, 2017. 02. 20. Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_84268.htm [2017. 07. 13.]

Sharing)³ is reagált saját, a többnemzeti képességfejlesztést stimuláló és intézményesítő programjaival, és 2009-től új szubregionális együttműködési kezdeményezések megjelenésének, valamint a létezők felélénkülésének is szemtanúi lehettünk.

Értekezésemben e trendek nyomán a kelet-közép-európai államok minilaterális keretekben fejlődő védelmi együttműködési törekvéseit vizsgálom a 2008-2016 közötti időszakban,⁴ azzal az előfeltevéssel, hogy bár 2008 óta felélénkültek a regionális védelmi együttműködési kezdeményezések Kelet-Közép-Európában, ezek eredménye korlátozott maradt, és jelenleg nem azonosíthatók a részes államok körében azok az egyező stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik.⁵

Kutatásom a gyakorlatban kapcsolódott ahhoz a szakpolitikai munkához, amelyet a Stratégiai Védelmi Kutatóközpont munkatársaként a Honvédelmi Minisztérium Védelempolitikai Főosztályának és Védelmi Tervezési Főosztályának munkatársaival folytattunk az elmúlt években, azzal a céllal, hogy támogassuk a közép-európai képességfejlesztési együttműködésben való magyar részvételt. Ily módon közvetlenül vettem részt a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés (Central European Defence Cooperation Initiative – CEDI/CEDC, a továbbiakban egységesen CEDC) megalapozásának magyar szakpolitikai háttérmunkáiban, és négy éve folytatok rendszeres szakmai konzultációt regionális védelempolitikai, köztük képességfejlesztési kérdésekről közép-európai kutatókkal a Central European Perspectives workshop-sorozat köré szervezve a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen. Az így kialakított vélemény- és tapasztalatcsere során szerzett ismeretek közvetlenül beépültek a szakpolitikai egyeztetési folyamatokba és közvetetten megalapozták jelen értekezés számos elemét.

I.1. Szakirodalmi áttekintés: a kutatási probléma azonosítása és a kutatás aktualitása

A bipoláris világregend felbomlását követő időszak európai biztonság- és védelempolitikai folyamatainak vizsgálata, ezen belül is a katonai képességek fenntartására és fejlesztésére vonatkozó kutatások igen széles szakirodalmi bázisra támaszkodhatnak. E források különböző

³ Pooling and Sharing – Képességek csoportosítása és megosztása. Bővebben lásd: *EDA's Pooling & Sharing* [online], European Defense Agency, 2011. 11. 24. Elérhető:

https://www.eda.europa.eu/docs/documents/factsheet_-_pooling_sharing_-_301111 [2017. 07. 13.]

⁴ A pontos definíciós kereteket az I.2. Elméleti keretrendszer című alfejezet tartalmazza.

⁵ A kutatási célokat és hipotézist az I.3. Kutatási célok, hipotézis és kutatómódszertan című alfejezet tartalmazza.

fókuszpontokkal mind a nemzetközi rendszer egésze,⁶ mind nemzetközi szinten a transzatlanti kapcsolatok (NATO),⁷ az európai kontinens, illetve az Európai Unió⁸ szintjén, mind nemzetállami szinten igyekeztek válaszokat találni azokra az újra és újra felmerülő stratégiai kérdésekre, hogy a változó biztonsági környezetből eredő kihívások milyen katonai képességek kialakítását teszik szükségessé;⁹ hogyan lehet ellensúlyozni a csökkenő forrásokat e képességek kialakításánál;¹⁰ milyen intézményi keretben lehet a leghatékonyabb elrettentési, védelmi,

⁶ Lásd például: Buzan, Barry: *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Harvester Wheatsheaf, London, 1991; Waltz, Kenneth N.: The Emerging Structure of International Politics. *International Security*, 18. évf., 1993/2. szám, 44-79. o.; Buzan, Barry – Wæver, Ole – De Wilde, Jaap: *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers, London, 1997; Brzezinski, Zbigniew: *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*. Basic Books, New York, 1997; Buzan, Barry – Wæver, Ole: *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge, 2003; Kissinger, Henry: *World Order*. Penguin Press, New York, 2014.

⁷ Lásd például: Scott, Andrew J.: *European Security in the Post-Cold War Era: Movement Towards a Two-tiered Structure*. Drew University, Madison NJ, 1995; Clemens, Clay (ed.): *NATO and the Quest for Post-Cold War Security*. Macmillan Publishers, Basingstoke, 1997; Gordon, Philip H. (ed.): *NATO's Transformation: The Changing Shape of the Atlantic Alliance*. Rowman & Littlefield Publishers, Boston, 1997; Lansford, Tom: The Triumph of Transatlanticism: NATO and the Evolution of European Security After the Cold War. *Journal of Strategic Studies*, 22. évf., 1999/1. szám, 1-28. o.; Webber, Mark – Sperling, James – Smith, Martin A.: *NATO's Post-Cold War Trajectory. Decline or Regeneration?* Palgrave Macmillan, New York, 2012; Matlary, Janne Haaland – Petersson, Magnus (eds.): *NATO's European Allies. Military Capability and Political Will*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2013; Mayer, Sebastian (ed.): *NATO's Post-Cold War Politics: The Changing Provision of Security*. Palgrave Macmillan, New York, 2014; Friis, Karsten (ed.): *NATO and Collective Defence in the 21st Century. An Assessment of the Warsaw Summit*. Routledge, New York, 2017.

⁸ E tekintetben mind az európai biztonsági architektúra 1989-1991-et követő átalakulásával, mind az 1990-es évek túlnyomó részében az Európai Közösségek/Európai Unió önmeghatározásával – így a közös kül- és biztonságpolitika (CFSP), majd az európai biztonság- és védelempolitika (ESDP) kialakításával és intézményesítésével – kapcsolatban egyaránt rendkívül széles forrásbázis áll rendelkezésünkre. Többek között lásd: Buzan, Barry: *European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era*. Pinter Publishers, London, 1990; Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S. – Hoffman, Stanley: *After the Cold War. International Institutions and State Strategies in Europe, 1989-1991*. Harvard University Press, Cambridge MA, 1993; Duke, Simon: *The New European Security Disorder*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1994; Hodge, Carl C. (ed.): *Redefining European Security*. Garland Publishing, New York, 1999; Howorth, Jolyon – Keeler, John T. S.: *Defending Europe: The EU, NATO and the Quest for European Autonomy*. New York, Palgrave Macmillan, 2003; Jones, Seth G.: *The Rise of European Security Cooperation*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007; Hyde-Price, Adrian: *European Security in the Twenty-First Century. The Challenge of Multipolarity*. Routledge, New York, 2007; Howorth, Jolyon: *Security and Defence Policy in the European Union*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007; Witney, Nick: *Re-energising Europe's Security and Defence Policy*. ECFR, London, 2008; McArdle Kelleher, Catherine: *The Future of European Security: An Interim Assessment*. Brookings Institution Press, Washington D.C., 2010; Larivé, Maxime H. A.: *Debating European Security and Defense Policy. Understanding the Complexity*. Ashgate Publishing, Farnham, 2014; Kanet, Roger E. (ed.): *The Russian Challenge to the European Security Environment*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2017; Wyllie, James H.: *European Security in the New Political Environment*. Routledge, New York, 2017.

⁹ Lásd például: Gompert, David C. – Kugler, Richard L. – Libicki, Martin C.: *Mind the Gap: Promoting a Transatlantic Revolution in Military Affairs*. National Defense University Press, Washington D.C. 1999; Adams, Gordon – Ben-Ari, Guy: *Transforming European Militaries: Coalition Operations and the Technology Gap*. Routledge, London, 2006; King, Anthony: *The Transformation of Europe's Armed Forces: From the Rhine to Afghanistan*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011; Biscop, Sven – Coelmont, Jo: *Europe, Strategy and Armed Forces: The Making of a Distinctive Power*. Routledge, Abingdon, 2013; Karampekios, Nikolaos – Oikonomou, Iraklis (eds.): *The European Defence Agency. Arming Europe*. Routledge, New York, 2016.

¹⁰ Lásd például: Mölling, Christian – Brune, Sophie-Charlotte: *The Impact of the Financial Crisis on European Defence*. European Parliament, Brussels, 2011; Witney, Nick: *How to Stop the Demilitarization of Europe*. ECFR, London, 2011; Major, Claudia – Mölling, Christian – Valásek, Tomas: *Smart but Too Cautious: How Can NATO Improve Its Fight Against Austerity*. Centre for European Reform, 2012; O'Donnell, Clara Marina (ed.): *The*

illetve reagáló képességeket kialakítani,¹¹ és hogy milyen szintű és mélységű koordinációval lehet biztosítani az eredményes együttműködést, a közös fellépés képességét?¹² A kérdések vizsgálata során jól láthatóan azonosíthatók a (geo)politikai – stratégiai, gazdasági, védelmi tervezései – haderőfejlesztési és intézményi megközelítések.

Az átfogó, rendszerszintű vizsgálatokat kézzel fogható problémák indukálták: az 1990-es évek műveleti követelményei – és az Öböl-háborúban, majd a délszláv válság békekikényszerítő és stabilizációs műveleteiben tapasztalt képességhiányok – az európai és euroatlanti szövetségi rendszerben is előtérbe helyezték a többnemzeti képességfejlesztési kezdeményezéseket. Az európai haderőknek a hidegháborút követő időszakban végbement egyre nagyobb fokú „nemzetköziesedésére” mutatott rá Moskos, Williams és Segal, új jellemzőként azonosítva, hogy míg a NATO-n belül a hidegháború időszakában is kialakítottak hadtest szintű többnemzeti formációkat, az azokhoz rendelt haderő-elemek nemzeti parancsnokság alatt maradtak, ezzel szemben az 1990-es évektől egyre alacsonyabb szinteken is megjelent az integráció, azaz egyrészt mélyebbé vált, másrészt többnemzeti struktúrákat és parancsnokságokat eredményezett.¹³

Seth G. Jones a poszt-bipoláris világrendben az európai államok azon érdekének tulajdonítja a többnemzeti együttműködés erősödését, miszerint azok az új geopolitikai viszonyok között csökkenteni kívánták függőségüket az Egyesült Államoktól, egyszersmind erősíteni saját cselekvőképességüket, stratégiai autonómiájukat.¹⁴ Mérand,¹⁵ Biscop,¹⁶ valamint

Implications of Military Spending Cuts for NATO's Largest Members, Brookings Institute, Washington D.C., 2012.

¹¹ Lásd például: Binnendijk, Hans – Kugler, Richard: *Transforming European Forces*. *Survival*, 44. évf., 2002/3. szám, 117-132. o.; Giegerich, Bastian – Nicoll, Alexander (eds.): *European Military Capabilities: Building Armed Forces for Modern Operations*. IISS, London, 2008; Giegerich, Bastian: *Budget Crunch: Implications for European Defence*. *Survival*, 52. évf., 2010/4. szám, 87–98. o.; Valásek, Tomas: *Surviving Austerity – The Case for a New Approach to EU Military Collaboration*. Centre for European Reform, Brüsszel, 2011; Missiroli, Antonio – Rogers, James – Gilli, Andrea: *Enabling the Future: European Military Capabilities 2013-2025: Challenges and Avenues*. EU Institute for Security Studies, Paris, 2013; Young, Thomas-Durrell: *Anatomy of Post-Communist European Defense Institutions. The Mirage of Military Modernity*. Bloomsbury Publishing, New York, 2017.

¹² Lásd például: Palin, Roger H.: *Multinational Military Forces: Problems and Prospects*. Oxford University Press, Oxford, 1995; Moskos, Charles C. – Williams, John Allen – Segal, David R.: *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War*. Oxford University Press, Oxford, 2000; Flournoy, Michèle A. – Smith, Julianne (eds.): *European Defense Integration: Bridging the Gap between Strategy and Capabilities*. CSIS, Washington D.C., 2005; King, Anthony: *Towards a Transnational Europe: The Case of the Armed Forces*. *European Journal of Social Theory*, 8. évf., 2005/3. szám, 321-340. o.; Fiott, Daniel: *Modernising NATO's Defence Infrastructure with EU Funds*. *Survival*, 58. évf., 2016/2. szám, 77-94. o.

¹³ Moskos – Williams – Segal: *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War*.

¹⁴ Jones, Seth G.: *The Rise of European Security Cooperation*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007, 179. o.

¹⁵ Mérand, Frédéric: *European Defense Policy: Beyond the Nation State*. Oxford University Press, New York, 2008

¹⁶ Biscop, Sven: *Peace without Money, War without Americans: Challenges for European Strategy*. *International Affairs*, 89. évf., 2013/5. szám, 1125-1142. o.

Major és Mölling¹⁷ is azt hangsúlyozta – utóbbiak már a 2008-as gazdasági válság hatásait is látva –, hogy a nagyobb védelempolitikai, ezen belül képességfejlesztési együttműködés elengedhetetlen, ha az európai államok vissza akarják nyerni, illetve az Európai Unió meg akarja teremteni cselekvési képességét saját biztonsági környezetében. Erre tekintettel Missirolí, Rogers és Gilli az európai képességfejlesztés jövőképét vizsgálták.¹⁸

A szakirodalom az európai szintű (regionális) védelmi együttműködések tanulmányozásának két irányú megközelítését mutatja: egyrésztől felülről lefelé (top-down) az intézményesített folyamatokat vizsgálja az Európai Unión belül¹⁹ (ami természetesen nem választható el organikusán a NATO-tól sem), másrészt alulról felfelé (bottom-up) a nemzeti szinten azonosított és összehangolt közös érdekeket, és az ezek alapján megvalósuló gyakorlati programokat igyekeznek feltérképezni a kutatók.²⁰

Egyes esetekben – George Stein szerint²¹ – szimbolikus indokok is hozzájárultak a multinacionális katonai szervezetek létrehozásához. Így például a britek által vezetett NATO Szövetséges Gyorsreagálású Hadtestet (Allied Rapid Reaction Corps – ARRC) „atlantista” projektnek tekintették, a francia-német Eurohadtest (Eurocorps) pedig az Európai Unió magasabb egysége, melyek a két szervezet cselekvőképességét hivatottak javítani (és demonstrálni). Roger H. Palin a részvétellel járó presztízst és befolyást, a hitelesség és megbízhatóság demonstrálását is az együttműködés motiváló tényezőiként azonosította.²²

Anthony King a csökkenő pénzügyi forrásokkal magyarázza azt, hogy szükségszerűvé vált az európai haderők koncentrációja és nemzetköziesítése.²³ Alexander és Garden, valamint Hartley azzal érveltek az ezredfordulót követően, hogy a gazdasági lépéskényszer az európai államok esetében olyan erős, hogy nem kerülhetik el a többnemzeti együttműködést, mert anélkül jelentős képességvesztést és hadiipari kapacitásvesztést szenvednek el. A szerzőpáros

¹⁷ Major, Claudia – Mölling, Christian: The Dependent State(s) of Europe: European Defence in Year Five of Austerity. In: Biscop, Sven – Fiott, Daniel (eds.): *State of Defence in Europe: State of Emergency? Egmont Paper 62*. Egmont Institute, Brussels, 2013, 13-18. o.

¹⁸ Missirolí, Antonio – Rogers, James – Gilli, Andrea: *Enabling the Future: European Military Capabilities 2013-2025: Challenges and Avenues*. EU ISS, Paris, 2013.

¹⁹ Lásd például: Howorth, Jolyon: Decision-making in Security and Defence Policy: Towards Supranational Inter-Governmentalism? *Cooperation and Conflict*, 67. évf., 2012/4. szám, 433-453. o.; Cross, Mai'a K. D.: The Military Dimension of European Security: An Epistemic Community Approach. *Millennium – Journal of International Studies*, 62. évf., 2013/1. szám, 45-64. o.

²⁰ Mérand, i. m.; Dijkstra, Hylke: *Policy-making in EU Security and Defense: An Institutional Perspective*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2013.

²¹ Stein, George: The Euro-Corps and Future European Security Architecture. In: *European Security*, 2. évf., 1993/2. szám, 200-226. o.

²² Palin, Roger H.: *Multinational Military Forces: Problems and Prospects. Adelphi Paper 294*, IISS, London, 1995, 14. o.

²³ King, Anthony: Towards a Transnational Europe: The Case of the Armed Forces, 323. o.

emellett rámutatott a védelmi infláció²⁴ növekedésével fenntarthatatlanná váló beszerzésekre is, ami ellehetetleníti a teljes képességspektrumú haderők fenntartását.²⁵ Hartley emellett azt is hangsúlyozta, hogy a párhuzamosan futó, igen költséges védelmi kutatás-fejlesztési projektek, valamint a beszerzések esetén a nemzeti igényekre történő korlátozás akadályozzák a méretgazdaságosságot.²⁶ Véleménye szerint egy európai „védelmi közös piac”, azaz a nemzeti szuverenitásból eredő és objektív gazdasági korlátok lebontása akár 10-20 százalékos költségmegtakarítást eredményezhetne a haditechnikai eszközök és rendszerek beszerzése terén.²⁷ Blanca Ballester az Európai Parlament számára készített tanulmányában figyelemfelkeltő becslésekbe bocsátkozott, mely szerint az egységes európai védelem hiánya évente 26-130 milliárd euró többletkiadást eredményez a nem hatékony kutatás-fejlesztés és beszerzések következtében.²⁸

Az új többnemzeti védelmi együttműködések az a meggyőződés hajtotta, hogy az új kihívások új képességeket is igényelnek, a szűkösebben rendelkezésre álló erőforrásokat pedig szorosabban összehangolt, mélyebben integrált védelempolitikával, képességfejlesztéssel lehet ellensúlyozni. Mint Németh Bence is rámutatott, „általánosságban elmondható, hogy az 1990-es évektől kezdődően az európai védelmi kooperációk alapvetően három okra voltak visszavezethetők: a védelmi költségvetések drasztikus csökkenése kezelésének igényére, a béketámogató műveletekben való részvételnek, mint új feladatnak a megjelenésére, valamint a stabilitás kialakítására az új nemzetközi rendszerben, elsősorban bizalomerosztó és átláthatóságot fokozó lépésekkel.”²⁹

Biscop és Coelmont 2013-ban azzal érvelt, hogy „az európai haderők transzformációját elsősorban a kontinentális védelmi törekvések széttöredezettsége (nemzeti fókusz) lassítja, amire az integráció lehetne a válasz.”³⁰ Az elmúlt évtizedben ugyanakkor fokozottabb

²⁴ Azt a jelenséget nevezik védelmi inflációnak, hogy a védelmi szektor beszerzéseinek ára (mind az eszközök, mind a szolgáltatások tekintetében) a normál inflációnál általában gyorsabban emelkedik, azaz egységnyi pénz gyorsabban veszít vásárlóértékéből, a termékek és szolgáltatások beszerzése gyorsabb ütemben drágul, mint a gazdaság civil szektoraiban. Bővebben lásd: Hartley, Keith – Solomon, Binyam: Special Issue: Defence Inflation. *Defence and Peace Economics*, 28. évf., 2016/2. szám, 172-175. o.

²⁵ Alexander, Michael – Garden, Timothy: The Arithmetic of Defence Policy. *International Affairs*, 77. évf., 2001/3. szám, 509-529. o.

²⁶ Hartley, Keith: Collaboration and European Defense Industrial Policy. *Defense and Peace Economics*, 19. évf., 2008/4. szám, 303-315. o.

²⁷ Hartley, Keith: Defence Industrial Policy in a Military Alliance. *Journal of Peace Research*, 43. évf., 2006/4. szám, 473-489. o.

²⁸ Ballester, Blanca: *European Common Security and Defense Policy: Cost of Non-Europe Report 4*. European Parliament, Brussels, 2013, 8. o.

²⁹ Németh Bence: Magyarország szerepe a regionális biztonsági-védelmi együttműködésekben. In: *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014 – Tanulmányok*. NKE NI, Budapest, 2014, 94. o.

³⁰ Biscop, Sven – Coelmont, Jo: Military CSDP: The Quest for Capability. In: Sven Biscop – Richard G. Whitman (eds.): *The Routledge Handbook of European Security*. Routledge, Oxon, 2013, 78-90. o.

integrációt láthatunk a műveletek, a közös kiképzés és hadgyakorlatok, valamint a haderő-fejlesztési programok összehangolása terén is, aminek elsősorban az integrációs szervezetek, a NATO és az EU adtak keretet.³¹

A bilaterális (kétoldalú) és minilaterális (kevés szereplős) védelmi együttműködések³² is számos példát láthatunk, melyek a hidegháború időszakába nyúlnak vissza. 1975-ben a hollandok és a britek alakítottak ki közös deszant erőt, a franciák és németek pedig 1989-ben közös szárazföldi dandárt. 1996-ban Franciaország, Németország, Olaszország és Nagy-Britannia alapította a Közös Fegyverkezési Együttműködési Szervezetet (Organisation Conjointe de Coopération en matière d'Armement – OCCAR), amelyhez később Belgium és Spanyolország is csatlakozott és olyan projektek gazdája lett, mint az Airbus A400M Atlas katonai szállító repülőgép fejlesztése. 1995 óta a holland és belga haditengerészeti erők működnek együtt, egyesített haditengerészeti parancsnokság alatt; 1996 óta pedig közös telepíthető légi harci köteléket (Deployable Air Task Force) hoztak létre, amelyet utána a NATO koszovói légi háborújában alkalmaztak is.³³

A balti államok 1994-ben alapítottak közös zászlóaljat (Baltic Battalion), 1998-ban haditengerészeti egységet (Baltic Naval Squadron), míg közös katonai felsőoktatási intézményüket, a Balti Védelmi Akadémiát (Baltic Defence College) 1999-ben hozták létre. Ugyanebben az évben egyesítették légi felderítő rendszerüket (Baltic Air Surveillance Network).³⁴

Az „északi államok” védelmi együttműködését (Nordic Defense Cooperation – NORDEF) 2009-ben emelték magasabb szintre a résztvevő államok három korábbi többoldalú együttműködés – Nordic Coordinated Arrangement for Military Peace Support

³¹ Matlary, Janne Haaland: *European Union Security Dynamics in the New National Interest*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2009; King, Anthony: *Towards a Transnational Europe: The Case of the Armed Forces*.

³² A szubregionális együttműködésekről lásd: Bjurner, Anders: *European Security at the End of the Twentieth Century: The Sub-Regional Contribution*. In: Cottey, Andrew (ed.): *Sub-Regional Cooperation in the New Europe – Building Security, Prosperity and Solidarity from the Barents to the Black Sea*. Macmillan Press, Basingstoke, 1999, 8-20. o.; Bailes, Alyson J. K.: *The Role of Sub-Regional Cooperation in Post-Cold War Europe: Integration, Security, Democracy*. In: Cottey, Andrew (ed.): *Sub-Regional Cooperation in the New Europe – Building Security, Prosperity and Solidarity from the Barents to the Black Sea*. Macmillan Press, Basingstoke, 1999, 153-183. o.; Cottey, Andrew: *Europe's New Sub-Regionalism*. *The Journal of Strategic Studies*, 23. évf., 2000/2. szám, 23-47. o.

³³ Lásd például: Sauer, Tom: *Military Cooperation in the European Union. Case: Belgium, the Netherlands and Luxembourg*. *IIEB Working Paper 15.*, Katholieke Universiteit Leuven, Leuven, 2005; Parrein, Pieter-Jan: *Some Ideas for European Defence Cooperation from the Case Study of the Belgian-Dutch Navy Cooperation*. *Focus Paper 25.*, Royal High Institute for Defence, Centre for Security and Defence Studies, Brüsszel, 2010; Gebhard, Carmen: *Sub-Regional Cooperation in Central Europe – Past, Present and Future*. *AARMS*, 12. évf., 2013/1. szám, 25-38. o.

³⁴ Lásd például: Kolga, Margus: *Quo Vadis Baltic Defence Cooperation?* In: *The Estonian Foreign Policy Yearbook 2006*. Estonian Foreign Policy Institute, Tallinn, 2007, 119-136. o.; Molis, Arūnas: *Baltic Military Cooperation: Past, Present and the Future*. In: *The Estonian Foreign Policy Yearbook 2009*. Estonian Foreign Policy Institute, Tallinn, 2010, 28-47. o.

(NORDCAPS), Nordic Armament Cooperation (NORDAC), Nordic Supportive Defense Structures (NORDSUP) – összevonásával. A NORDEFECO-t ma már a legfejlettebb, legösszetettebb szubregionális védelmi együttműködési formának tekinthetjük Európában.³⁵

Ezekhez képest a közép-európai szubregionális védelmi együttműködési kezdeményezések később jelentek meg, és a 2008-as gazdasági válság előtt nem kaptak érdemi nemzetközi figyelmet. A Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés 2010 októberétől,³⁶ a visegrádi négyek védelempolitikai együttműködése 2011 januárjától aktivizálódott, ezt követően egyre nagyobb szerepet kapott a szakirodalomban, mind leíró, mind komparatív jelleggel, elsősorban a térség szakértői körében.³⁷

Mint láthatjuk, a szubregionális – azaz az Európán belüli, a résztvevő államok kisebb csoportjai között kialakított – együttműködések az ezredforduló óta jelennek meg komolyabb hangsúllyal a nemzetközi szakirodalomban, még ha az egyes programok és szubrégiók között komoly eltéréseket is láthatunk. Ma már összehasonlító és a tapasztalatokat összegző forrásokra is támaszkodhatunk, amelyek az együttműködést segítő és akadályozó tényezőket igyekeznek azonosítani, és új együttműködési kezdeményezésekre vetítve segítik azok fejlődését.³⁸

³⁵ Lásd például: Bailes, Alyson J. K. – Herolf, Gunilla – Sundelius, Bengt (eds.): *The Nordic Countries and the European Security and Defence Policy*. Oxford University Press, Oxford, 2006; Saxi, Hakon Lunde: *Nordic Defence Cooperation after the Cold War. Oslo Files 01*, Norwegian Institute for Defence Studies, Oslo, 2011; Weiss, Tomáš: *Visegrád Battlegroup: A Flagship That Should Not Substitute For Real Defence Cooperation. V4 Revue*, [online], 2012. 06. 04. Elérhető: <http://visegradrevue.eu/visegrad-battlegroup-a-flagship-that-should-not-substitute-for-real-defence-cooperation/> [2017. 01. 12.]; Jokela, Juha – Iso-Markku, Tuomas: *Nordic Defence Cooperation: Background, Current Trends and Future Prospects? Nordica Programme Note 2013/21*, Foundation pour la Recherche Stratégique, 2013; Forsberg, Tuomas: *The Rise of Nordic Defence Cooperation: A Return to Regionalism? International Affairs*, 89. évf., 2013/5. szám, 1161-1181. o.; Järvenpää, Pauli: *NORDEFECO: „Love in a Cold Climate”?* ICDS, Tallinn, 2017. április

³⁶ Molnár, Ferenc – Csiki, Tamás: *Seminar on Central European Solutions for Pooling and Sharing of Capabilities*. Hungarian Ministry of Defence – Institute for Strategic and Defense Studies, Budapest, 2010. 10. 25-26.; Csiki, Tamás – Németh, Bence: *Multinational development of military capabilities: Recommendations for the Central European Roundtable for Defense Cooperation. European Geostrategy, Long Post*, 2012/6., [online], 2012. 06. 13. Elérhető: <https://www.europeangeostrategy.org/2012/06/multinational-development-military-capabilities/> [2017. 01. 12.]

³⁷ Lásd például: Kron, Robert – Balogh, István: *Visegrad Defence Cooperation: A Recipe for Success*. In: Jakub J. Grygiel (ed.): *Navigating Uncertainty: U.S. – Central European Relationship 2012*. Center for European Policy Analysis, 2012. július; Balogh István: *Magyarország és a visegrádi országok biztonságpercepciója: hasonlóságok és különbségek. MKI Tanulmányok*, 2013/20.; Madej, Marek: *Visegrad Group Defence Cooperation: What Added Value for the European Capabilities? Nordica Programme*, 2013/19., 2013. június; Szenes Zoltán: *A visegrádi védelempolitika fejlődése (1.) Honvédségi Szemle*, 144. évf., 2016/6. szám, 3-20. o.; Szenes Zoltán: *A visegrádi védelempolitika fejlődése (2.) Honvédségi Szemle*, 144. évf., 2017/1. szám, 3-23. o.; Valásek, Tomas – Suplata, Milan (eds.): *DAV4 – Towards a Deeper Visegrad Defence Partnership*. Central European Policy Institute, Bratislava, 2012; Suplata, Milan (ed.): *DAV4 II Expert Group Report on Visegrad Defence Collaboration. From Battlegroup to Permanent Structures*. Central European Policy Institute, Bratislava, 2013; Majer, Marian (ed.): *DAV4 III Expert Group Report: From Bullets to Supersonics: V4 on the Brink of Industrial Cooperation*. Central European Policy Institute, Bratislava, 2015.

³⁸ Batora, Jozef – Matlary, Janne Haaland: *Regional Security Integration: Nordic and Visegrad Approaches. Working Papers 2011/2.*, Institute of European Studies and International Relations, Bratislava, 2011; Major, Claudia – Mölling, Christian – Valásek, Tomas: *Smart but Too Cautious: How NATO Can Improve its Fight Against Austerity. Center for European Reform Policy Brief*, 2012; Zandee, Dick – Drent, Margriet – Hendriks,

A magyar hadtudományi gondolkodók közül Németh Bence a londoni King's College-ban folytatott úttörő kutatást az elmúlt években azzal kapcsolatban, hogy „Miért folytatnak szubregionális védelmi együttműködést az államok?”³⁹ Ebben három együttműködési kezdeményezést vizsgált összehasonlító szemlélettel: a brit-francia stratégiai megállapodást (Lancaster House Treaties), az északi államok védelmi együttműködését (NORDEFCO) és a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezést (CEDC). A vizsgált magyarázatok között három tényező szerepelt, melyeket részben igazolt, részben cáfolt az értekezés az egyes esetekben: az európai/transzatlanti keretben megakadó védelmi együttműködéssel szembeni elégedetlenség; a gazdasági válság hatása; illetve az európai államok körében kialakuló eltérő fenyegetettség-percepciók.

Tágabb értelemben a magyar szakirodalomban a közép-európai védelempolitikai kérdések vizsgálata valamivel nagyobb mértékben is megjelenik: többen foglalkoztak átfogó értelemben a térség államai biztonságpercepciójának változásával;⁴⁰ kifejezetten a visegrádi négyek együttműködésével átfogó értelemben és egyes szakpolitikai kérdések kapcsán;⁴¹ egyes

Rob: Defence cooperation models. Lessons learned and usability. *Clingendael Report*, The Clingendael Institute, Hága, 2016. október

³⁹ Németh, Bence: *Outside the NATO and the EU: Sub-Regional Defence Co-operation in Europe*. PhD Dissertation, King's College, London, 2017. (kézirat)

⁴⁰ Lásd például: Hamberger Judit: Biztonságpolitikai kihívások a visegrádi országokban – Lengyelország, Csehország, Szlovákia. In: *Biztonságpolitikai prognózis 2015-ig*. BHKKA, Budapest, 2010, 86-110. o.; Benedek Márta: Magyarország, Ausztria és Szlovákia biztonság- és katonapolitikai nézetei, avagy a biztonság értelmezése Közép-Kelet-Európában. *Szakmai Szemle*, 13. évf., 2015/1. szám, 97-119. o.

⁴¹ Lásd például: Pacsay Tomassich Orsolya: *A visegrádi együttműködés és a biztonság. Védelempolitikai együttműködés a visegrádi országok között a rendszerváltástól napjainkig*. PhD-értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2006; Vida Csaba: A közép-európai országok együttműködésének szükségessége – A visegrádi együttműködés húsz éve. *Felderítő Szemle*, 10. évf., 2011/1-2. szám, 22-42. o.; Hamberger Judit: Közép-Európa politikai dimenziójának megvalósítási kísérlete: a visegrádi együttműködés (V4). *Külügyi Szemle*, 9. évf., 2010/2. szám, 35-50. o.; Grüber Károly – Törő Csaba: A Visegrádi Négyek (V4) Európai Unión belüli együttműködésének szempontjai és eddigi tapasztalatai. *Külügyi Szemle*, 9. évf., 2010/2. szám, 52-70. o.; Kis-Benedek József: A visegrádi országokban az elmúlt években végrehajtott titkosszolgálati reformokból leszűrhető tapasztalatok. In: *Hazánk biztonsági helyzete a kihívások, valamint a nemzetbiztonsági tevékenység tükrében*. Felderítő Társasága Közhasznú Egyesület, Budapest, 2010, 38-51. o.; Marton Péter: Terrorizmus-elhárítás visegrádi keretek között: a kevesebb több és jobb. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 4. évf., 2011/5. szám, 13-21. o.; Nagy László: Ésszerű biztonság: Regionális együttműködés megszorítások idején. *Hadtudomány*, 21. évf., 2011/4. szám, 33-35. o.; Szilágyi Iлона Mária: A Visegrádi Négyek 1. *Hadtudományi Szemle*, 4. évf., 2011/1. szám, 11-17. o.; Török, Kristóf: Where are you going, countries of Visegrád Treaty? *Hadtudományi Szemle*, 4. évf., 2011/2. szám, 89-93. o.; Szilágyi Iлона Mária: A Visegrádi Négyek 2. *Hadtudományi Szemle*, 4. évf., 2011/3. szám, 126-132. o.; Szöllösi, Tibor: The future of Visegrád group military cooperation. *Hadtudományi Szemle*, 6. évf., 2013/2. szám, 194-198. o.; Dobák Imre: Nemzetbiztonsági szolgálatok – Betekintés a visegrádi országok (V4) nemzetbiztonsági rendszereibe. *Hadtudományi Szemle*, 8. évf., 2015/4. szám, 113-130. o.

kelet-közép-európai államok biztonság- és védelempolitikájával;⁴² sőt, néhány esetben kifejezetten a többnemzeti védelmi együttműködés kérdései is megjelentek.⁴³

Az elmúlt években a Honvédelmi Minisztérium Védelempolitikai és Védelmi Tervezési Főosztályaival folytatott együttműködés keretében, konkrétan a Németh Bencével folytatott közös munka eredményeképpen e kutatások kiegészítése érdekében folytattuk munkánkat, amely közös⁴⁴ és egyéni publikációkat is eredményezett, körvonalazva a jelen disszertáció kutatási céljait és kérdéseit is.

Az értekezés alapját képező kutatás aktualitására vonatkozóan a már bemutatott tudományos és szakpolitikai érvek mellett további támpontokat biztosít számunkra „*a hadtudományi kutatásban, oktatásban és alkalmazásban »uralgó« pozíciókat elfoglaló szerzői munkacsoport*” összefoglaló tanulmánya, amelyben a magyar hadtudomány elismert szakértői azokról a kutatási irányokról, prioritásokról és témakörökről értekeztek, amelyek „*közvetlenül szolgálgják a Honvédelmi Minisztérium / Magyar Honvédség, valamint az egyetemi felsőoktatás rövid és középtávú céljait, valamint feladatait.*”⁴⁵ Ennek eredményeképpen a nemzetközi tematikájú hadtudományi kutatásokhoz kapcsolódóan kiemelték, hogy „*A magyar hadtudományi kutatásoknak azonban nem csupán e fenti irányok [úgy mint (1) stratégiai vezetés, (2) a jövő fegyveres erői, (3) a hibrid hadviselés kihívásai, (4) a haderők humán kérdései, (5) modern technológia alkalmazása a haderőben, valamint a (6) regionális geopolitikai válságok – kiegészítés a szerzőtől] követését kell megcéloznia, hanem hazai tudományos eredményekkel is hozzá kell járulni a nemzetközi tudás adaptálásához, illetve magyar eredményekkel történő formálásához. Különösen eredményes lehet ez a közvetlen*

⁴² Lásd például: Vida Csaba: Szlovákia államiságának kialakulása és annak katonai vonatkozásai, valamint a szlovák haderőreform folyamata I. *Felderítő Szemle*, 7. évf., 2008/3. szám, 26-52. o.; Vida Csaba: Szlovákia államiságának kialakulása és annak katonai vonatkozásai, valamint a szlovák haderőreform folyamata II. *Felderítő Szemle*, 7. évf., 2008/4. szám, 43-83. o.; Vida Csaba: Szlovákia államiságának kialakulása és annak katonai vonatkozásai, valamint a szlovák haderőreform folyamata III. *Felderítő Szemle*, 7. évf., 2009/1. szám, 36-70. o.; Dobos Edgár – Tóth Péter: Védelmi és haderőreformok Európában: A cseh és lengyel példa. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 4. évf., 2011/6. szám, 39-50. o.; Benedek Márta: Szlovákia biztonság- és védelempolitikájának alakulása az elmúlt 20 évben. *Hadtudományi Szemle*, 6. évf., 2013/2. szám, 101-111. o.; Szilvágyi Tibor: Szlovákia védelmi stratégiai dokumentumai és hadereje. *Honvédségi Szemle*, 117. évf., 2014/3. szám, 65-78. o.

⁴³ A 35. és 36. lábjegyzetek releváns forrásain túl lásd: Balogh, István: The Short-Term Future and the Methodology of Visegrád Defence Cooperation. In: *Panorama of the Global Security Environment 2013*; Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013, 25-38. o.; Budai Ádám: Magyarország regionális érdekérvényesítési lehetőségei a Smart Defence-koncepció keretében. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 101-116. o.;

⁴⁴ Lásd például: Csiki, Tamás – Németh, Bence: Perspectives of Central European Multinational Defence Cooperation: A New Model? In: *Panorama of the Global Security Environment 2013*; Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013, 11-24. o.; Csiki – Németh: Multinational development of military capabilities: Recommendations for the Central European Roundtable for Defense Cooperation.

⁴⁵ Boda József et al.: Fókusz és együttműködés. A hadtudományi kutatás feladatai. *Honvédségi Szemle*, 144. évf., 2016/3. szám, 3-19. o.

társégi tematikáknál (a Visegrádi Négyek [V4] védelmi együttműködés, regionális katonai együttműködés / többnemzeti szárazföldi haderő...), a két- és többoldalú védelempolitikai együttműködéseknel, illetve szövetségi programoknál (Pooling & Sharing, Smart Defence, stb.).”⁴⁶

A hazai és nemzetközi szakirodalmi áttekintés alapján több olyan kérdés és módszertani megközelítés is azonosítható, amelyre eleddig a kutató és elemző közösség nem fordított figyelmet, vagy csak részlegesen tette meg. Ilyen kétségkívül a visegrádi négyek védelempolitikai együttműködése, valamint a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés összehasonlító értékelése a részes államok szemszögéből, azok védelempolitikája, stratégiai kultúrája alapján. Módszertani szempontból ez az összehasonlítás alaposabbá és informatívabbá tehető, ha három pillérre helyezzük: a stratégiai kultúrák, a nemzeti stratégiai dokumentumok, valamint az Európában már működő szubregionális védelmi együttműködési formák tapasztalatai alapján vizsgálva e két kezdeményezést, új tudományos eredményekre, valamint az érintett államok szakpolitikájában értékes háttérismeretekre tehetünk szert. Kutatásom éppen ezért ezzel a fókusszal zajlott, és értekezésem a következő alfejezetben bemutatott kutatási célkitűzésekkel, hipotézissel, elméleti keretrendszerrel és módszertannal készült.

I.2. Elméleti keretrendszer

Értekezésem vizsgálati keretét a következők elemek adják: a vizsgálat tárgyát *többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések* képezik, melyek földrajzi fókuszra *Kelet-Közép-Európa* a *2008-2016 közötti időszakban*, amikor a védelmi együttműködési törekvések felélénkülését és eredményeit vizsgálom *minilaterális keretek között* és *stratégiai nézőpontból*, mint a nemzetközi tapasztalatok tükrében folytatott vizsgálat és értékelés szintje.

I.2.1. Többnemzeti védelmi együttműködés

Németh Bencével és Tóth Péterrel 2012-ben publikált elemzésünkben⁴⁷ a katonai képességek növelésének, fejlesztésének nézőpontjából, azaz az együttműködés célja és motivációja felől megközelítve vizsgáltuk a „többnemzeti védelmi együttműködés”

⁴⁶ Boda et al., 5. o.

⁴⁷ Csiki Tamás – Németh Bence – Tóth Péter: A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapcsán. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 5. évf., 2012/5-6. szám, 124-132. o. A tanulmány vonatkozó részeinek közzétevése, illetve feldolgozása az értekezésben a társszerzők jóváhagyásával, engedélyével történt.

koncepcióját. Bár a katonai képesség fogalmának meghatározása országonként eltérhet, de abban egyetértenek a – szövetségi környezetünkben – vizsgált definíciók, hogy „a katonai képesség egy kívánt katonai cél vagy hatás elérését teszi lehetővé. Az egyes fegyveres erők ugyanakkor különféleképp értelmezhetik a katonai képesség elemeit. Míg például a magyar definíció⁴⁸ a NATO-fogalom⁴⁹ szerinti elemeket (doktrína, szervezet, humán, hadfelszerelési és infrastrukturális feltételek, kiképzettség, interoperabilitás)⁵⁰ használja, addig az Amerikai Egyesült Államok hadereje⁵¹ a haderőstruktúrát, a modernizációt, a készenlétet és a fenntarthatóságot tartja a katonai képesség részeinek.”⁵²

Értekezésemben a többnemzeti védelmi együttműködés vagy – másképpen fogalmazva – többnemzeti képességfejlesztés definícióját a brit Védelmi Minisztérium munkadefiníciója alapján széles értelemben használom, amely szerint többnemzeti védelmi együttműködésnek tekinthető „bármilyen megállapodás, amelyben két vagy több ország együtt dolgozik a katonai képességek növelésén. Ez magában foglalhatja összekötő tisztek cseréjét, kiképzését és gyakorlatozását, közös doktrínát, eszközbeszerzési együttműködést, vagy többnemzeti alakulatok kialakítását.”⁵³ E definícióhoz képest ugyanakkor szűkíttem a kutatás fókuszát, és a – szakirodalmi áttekintésben is bemutatott – több évtizedes múltra visszatekintő többnemzeti együttműködési formák közül kizárólag a minilaterális („kis számú”) együttműködések fogom vizsgálni (lásd az 1.2.4. alfejezetben), ugyanis a nagy résztvevői létszámú NATO és EU, valamint különböző ad hoc formációkban indított együttműködések túlzottan nagy, egyúttal egymást sokszorosán átfedő vizsgálati mintát eredményeznének még Kelet-Közép-Európára nézve is. (A vizsgálat fókuszálásának további paramétereit, földrajzi és időbeli tényezőit lásd később).

Mint azt Jean-Pierre Maulny és Fabio Liberti munkájára⁵⁴ alapozva összegeztük, a többnemzeti védelmi együttműködésnek négy fő fajtáját különböztethetjük meg. Ezek (1) a képességek megosztása, (2) a képességek csoportosítása, (3) a képesség-csoportosítás beszerzésen keresztül (ezen belül közös beszerzés, illetve eszköz közös kifejlesztése által), valamint (4) a szerep- és feladatmegosztás.⁵⁵

⁴⁸ 98/2009. (XII. 11.) HM utasítás a honvédelmi tárca védelmi tervező rendszere felső szintű tervezési szabályainak alkalmazásáról.

⁴⁹ 2009 *Chiefs of Transformation Conference Final Analysis Report* 2009, Norfolk, A-15. o.

⁵⁰ Doctrine, Organisation, Training, Material, Personnel, Leadership, Facilities and Interoperability (DOTMPLFI)

⁵¹ Department of Defence Dictionary of Military and Associated Terms. Amended through 9 June 2004, 330 o.

⁵² Csiki – Németh – Tóth, 125. o.

⁵³ *Multinational Defence Co-operation*. Policy Paper No. 2. Ministry of Defence, Directorate of Corporate Communications, London, 2001. 2. o.

⁵⁴ Maulny, Jean-Pierre – Liberti, Fabio: *Pooling of EU Member States Assets in the Implementation of ESDP*. European Parliament, Brussels, 2008

⁵⁵ Csiki – Németh – Tóth, 125-127. o.

- 1) Képességek megosztása (sharing of capabilities). Olyan közös képességek létrehozása, amelyek nemzeti haderőstruktúráján és képességeken alapulnak, és nincsenek külön nemzetközi mechanizmusba, integrált struktúrába szervezve. Ezekben az esetekben az irányítás a nemzeteknél marad, de a költségek is őket terhelik a szerepvállalás arányában. Így a kormányok megtartják a többnemzeti hozzájáruláshoz hozzáadott részük feletti nemzeti kontrollt, de az együttműködés kevésbé költséghatékony. Általában ebbe a kategóriába tartozik a többnemzeti képzés, kiképzés és fenntartás koordinációja, a közös doktrínák kialakítása, az interoperabilitás elősegítése, vagy a hatékonyságnövelés érdekében végrehajtott információcsere.
- 2) Képességek csoportosítása (pooling of capabilities). Ebben az esetben a nemzeti képességeket egy struktúrába szervezik. A képesség feletti irányítás továbbra is nemzeti hatáskörben marad, de az integrált és koordinált tervezés csökkenti a személyi és logisztikai költségeket. Erre a legjobb példát a többnemzeti alakulatok szolgáltatják, amelyek saját többnemzeti parancsnoksággal rendelkeznek, de a részt vevő államok által biztosított katonai alakulatok az államok saját fennhatóságában maradnak. Ilyenek az EU harccsoportjai, a NATO Reagáló Erők, az Eurocorps vagy a Magyar – Román Közös Békefenntartó Zászlóalj. Az egyik legnagyobb integrációt a képességek csoportosításával a Belgium és Hollandia által 1996-ban létrehozott Telepíthető Légi Harci Kötelék (Deployable Air Task Force) valósította meg, amelyben a két nemzet a repülőgépek fejlesztésének koordinációjával, közös kiképzéssel, a műveleti és kiszolgáló személyzetek közötti szoros együttműködéssel képes volt egy közös katonai képességet kialakítani. A Telepíthető Légi Harci Köteléket 32 darab F-16-ossal 1999-ben Olaszországba telepítették, s tevékenyen részt vett a koszovói légi hadjáratban.⁵⁶ A képességek csoportosítása kategóriába tartoznak az olyan logisztikai együttműködések is, mint az Európai Mozgáskoordináló Központ (Movement Coordination Centre Europe), amely ma már 28 európai ország stratégiai légi, tengeri és szárazföldi képességeinek mozgását koordinálja.⁵⁷ Ehhez hasonló mechanizmusban működik az Európai Légi Szállítási Parancsnokság (European Air Transport Command), amely Belgium, Franciaország, Hollandia és Németország légi szállítási képességeit koordinálja a nagyobb hatékonyság elérése érdekében.⁵⁸

⁵⁶ Orr, Dave L.: The Benelux Deployable Air Task Force: A Model for EU/NATO Defense Force Integration. *Air and Space Power Journal*, 17. évf., 2003/3. szám, 93-98. o.

⁵⁷ Movement Coordination Centre Europe. [online], 2017. Elérhető: <http://mcce-mil.com/> [2017. 03. 10.]

⁵⁸ European Air Transport Command [online], 2017. Elérhető: <http://eatc-mil.com/> [2017. 03. 10.]

- 3) Csoportosítás beszerzésen keresztül (pooling through acquisition).
- a. Közös beszerzés (joint acquisition). Abban az esetben, amikor bizonyos szükséges képességek nem léteznek nemzeti szinten, több ország összefogva közösen vásárolhatja meg és üzemeltetheti azokat. Ez rendkívül költséghatékony módszer, de nagyban csökkenti a szuverén nemzeti irányítás lehetőségét, így általában csak rendkívül költséges képességek beszerzésénél alkalmazzák. Az ilyen együttműködés iskolapéldája a NATO keretében megvalósult Korai Előrejelző és Légtérelenőrző Képesség (az AWACS-ek beszerzése és üzemeltetése).⁵⁹ Hasonló módon működik a Stratégiai Légi Szállítási Képesség (Strategic Airlift Capability – SAC) is, amelyben 12 ország közösen vásárolt meg és üzemeltet három C-17-es nehéz légi szállító repülőgépet, amelyek hazánkban, Pápán állomásoznak.⁶⁰ A NATO Szövetségi Felszínellenőrzési Rendszere (Alliance Ground Surveillance – AGS) részeként pedig 13 NATO tagország 5 Global Hawk pilóta nélküli repülőgépet (UAV) vásárolt, és elérhetővé tette azokat a szövetség számára. A beszerzésről szóló szerződést a részt vevő államok a chicagói NATO-csúcstalálkozón írták alá.⁶¹
  - b. Eszköz közös kifejlesztése (co-development). Ez a legintenzívebb együttműködési forma, s akkor valósul meg, ha több állam összefog egy katonai eszköz közös kifejlesztésére és gyártására, mert önállóan valószínűleg nem tudnák finanszírozni ezek költségeit. Elvileg az ilyen együttműködéseknek jelentős megtakarítást kellene eredményezniük, azonban az elmúlt időszakban ez a feltételezés ritkán igazolódott. A legnagyobb akadályt az okozza, hogy nem elég mély az államok közötti technikai-technológiai együttműködés a kifejlesztendő eszközzel szembeni követelmények kialakításánál. Így a különböző országok eltérő igényeinek (specifikációinak) kielégítése jóval több időt és erőforrást követel, s eltérő nemzeti verziók létrehozását teszi szükségessé. Ez pedig a későbbi logisztikai vagy kiképzési együttműködésből eredő lehetséges megtakarítást is megakadályozhatja. A legismertebb európai közös eszközfejlesztési programok a repülőgépiparban történtek: többek között az Eurofighter Typhoon vadászrepülőgép, az Airbus A400M közepes katonai szállító repülőgép, és a Eurocopter helikoptercsalád fejlesztése tartozik e kategóriába.

⁵⁹ AWACS: NATO's 'Eyes in the Sky'. [online], 2017. 05. 30. Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48904.htm [2017. 06. 10.]

⁶⁰ Strategic Airlift Capability (SAC). [online], 2015. 09. 07. Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50105.htm [2017. 06. 10.]

⁶¹ Alliance Ground Surveillance (AGS). [online], 2017. 06. 06. Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48892.htm [2017. 06. 10.]

4) Szerep- és feladatmegosztás (role and task sharing). Szerep- és feladatmegosztásra akkor kerül sor, amikor egy állam bizonyos képességről lemond, feltételezve, hogy szükség esetén azt egy másik állam a rendelkezésére bocsátja. Jó példa erre a belga – holland haditengerészeti együttműködés egyik eleme, ahol mindkét ország aknakereső hajóinak logisztikai támogatását és működés-fenntartását a belga fél irányítja, míg mindkét flotta fregattjai esetében Hollandia biztosítja ugyanezt. A felek még abban az esetben is biztosítják a feladatkörükbe tartozó hajók logisztikai támogatását, ha a másik nélküle vesz részt valamely műveletben. Ebbe a kategóriába esik továbbá a balti, a szlovén és az izlandi légtérrendészet, amelyek esetében a légtérrendészeti feladatokat a NATO szövetségeseik látják el. Ezzel a balti államok számára erőforrások szabadulnak fel, és más, a NATO számára hiányzó képességeket fejleszthetnek, mivel így nem szükséges saját vadászpilótákat beszerezniük és fenntartaniuk. Ide tartoznak továbbá az úgynevezett résképességek („niche”) is, melyekből kis mennyiségre van szükség. A NATO-ban ezért egy-egy tagállam vállalja ezeknek a kiépítését, és hogy adott esetben a szövetség rendelkezésére bocsátja azokat.

A Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal – később Közép-Európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés – CEDC) 2012-es, első miniszteri szintű budapesti találkozásának előkészítése során a többnemzeti képességfejlesztést vizsgáló háttérunk⁶² a Honvédelmi Minisztérium számára – mint arra Németh Bence is rámutatott⁶³ –, szervesen illeszkedett a kérdéssel foglalkozó nemzetközi kutatásokhoz, amelyekben a szakértők Michael Alexander és Timothy Garden már említett tanulmánya⁶⁴ nyomán igyekeztek a megvalósított képességfejlesztési projektek konkrét példái alapján definiálni a „többnemzeti védelmi együttműködés” fogalmát, fokozatosan bővítve és pontosítva az e körbe tartozó tevékenységek körét és azok jellemzőit.⁶⁵

A kutatás szempontjából természetesen érdemes szem előtt tartanunk – mint azt a szakirodalmi áttekintés is jelezte –, hogy a többnemzeti védelmi együttműködés különböző formái több évtizede léteznek, így sikeres és kevésbé sikeres példákat is láthattunk ezekre. Ahogy arra Seth G. Jones rámutatott, a biztonság és védelem területén általában akkor kerül sor

⁶² Csiki – Németh: On the Multinational Development of Military Capabilities.

⁶³ Németh, Bence: *Outside the NATO and the EU: Sub-Regional Defence Co-operation in Europe*, 41. o.

⁶⁴ Alexander – Garden: The Arithmetic of Defence Policy.

⁶⁵ Garden, Timothy: The future of ESDP – Defense capabilities for Europe. *The International Spectator*, 38. évf., 2003/3. szám, 7-14. o.; Heise, Volker: Pooling of Sovereignty – A New Approach? In: Biscop, Sven (ed.): *E Pluribus Unum? Military Integration in the European Union*. Royal Institute for International Relations, Brussels, 2005, 43-52. o.; Giegerich, Bastian: Budget Crunch: Implications for European Defence. *Survival*, 52. évf., 2010/4. szám, 87-98. o.

együttműködésre, „amikor egyes államok kül- és védelempolitikai viselkedésüket mások valós vagy remélt preferenciáihoz igazítják. Az államok azért működnek együtt, hogy olyan előnyöket realizáljanak, amelyek egyénileg elérhetetlenek lennének számukra; ezért a szakpolitika kialakítását inkább többnemzeti, mint nemzeti módon hajtják végre.”⁶⁶

A nemzeti és a többnemzeti képességfejlesztést azonban nem kompetitív, egymást kizáró, hanem éppen ellenkezőleg, komplementer, egymást kiegészítő, szükséges komponensként érdemes szemlélnünk. Mint képességfejlesztési megoldást e kettőt nem a „jó – nem jó” értékpárral lehet jellemezni és minősíteni, hanem azt kell az egyes esetekben mérlegelni, hogy melyik szolgálja jobban egy ország érdekeit. Aligha vitatható, hogy a fegyveres erők számára sokkal kényelmesebb, ha rendelkezésére állnak a katonai képességek kifejlesztéséhez szükséges források, és nem kell máshoz igazodniuk. A többnemzeti képességfejlesztés ugyanis ehhez képest állandó alkalmazkodást, rendszeres és részletesebb egyeztetést követel: a partner irányába empátiát kell tanúsítani, meg kell szokni az együttműködés szervezeti és munkakultúráját, miközben minden fél igyekszik védeni saját érdekeit és a lehető legkevesebb befektetéssel a lehető legnagyobb előnyt szerezni az együttműködésből.⁶⁷ Bizonyos esetekben ez jelentheti az adott képesség nemzeti megtartásának feladását, és hogy az adott képesség a továbbiakban csak a többnemzeti keretben lesz elérhető.

Látunk kell ugyanakkor, hogy számos európai ország már az elmúlt évtizedben elvesztette katonai képességeinek jelentős részét. Többek között a legköltségesebb, technikailag legigényesebb harcoló, harci támogató és főleg harci kiszolgáló támogató képességeket már csak szövetségi keretben – mások képességeire támaszkodva, azokat kiegészítve – tudták az európai országok valós körülmények között alkalmazni a különböző műveletekben. A NATO afganisztáni missziója során például a szövetségesek 15–70% arányban spóroltak meg költségeket azáltal, hogy a csapatoknak közösen biztosították a műveleti támogatást ahhoz képest, mintha ugyanezt minden állam a saját erőinek önállóan biztosította volna.⁶⁸ Ugyancsak nem mellékes, hogy a kisebb szövetséges államok részt sem

⁶⁶ Jones, Seth: *The Rise of European Security Cooperation*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007, 8. o.

⁶⁷ Figyelemmel kell lenni arra is, hogy amennyiben az egyik fél idő előtt kiszáll a közös projektből, akár gazdasági vagy politikai okok miatt, a másik fél úgy érezheti, hogy cserbenhagyták. Ez történt a francia – brit együttműködés repülőgép-hordozókra vonatkozó eleménél, amikor az Egyesült Királyság úgy döntött, hogy helyből felszálló F–35-ösöket vásárol, és ezzel megspórolja a katapultrendszer költségeit. Azonban így a francia repülőgépek nem fognak tudni felszállni a brit hajókról, amivel az egész kezdeményezés kivitelezhetősége kérdésessé vált. Hasonló bonyodalmak és konfliktusok adódhatnak olyan esetben, ha az egyik résztvevő ország mindenképp szeretne egy adott műveletben részt venni a közös képességgel, míg más partnerállam ezt elutasítja. Mizokami, Kyle: *The Royal Navy is Back*. [online], The National Interest, 2017. 02. 18. Elérhető: <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/the-royal-navy-back-thanks-new-aircraft-carrier-armed-19488> [2017. 07. 12.]

⁶⁸ Major – Mölling – Valásek: *Smart but Too Cautious: How NATO Can Improve its Fight Against Austerity*, 3. o.

tudtak volna venni a műveletekben, ha nem támaszkodhatnak például a szövetségi stratégiai légi szállító képességre.

Viszonylag általános jelenség Európában az is, hogy a korábbi nemzeti haderők több fegyvernemét is „kiüresítették”, azaz méretüket tekintve fokozatosan leépítve csupán „szimbolikusan” tartották meg.⁶⁹ Ezt döntően két okból tették: egyrészt a gazdasági források már korábban is tapasztalt szűkössége azoknak a képességeknek a leépítését eredményezte, amelyeket egyébként nem használtak, azaz nélkülözhetőek voltak, másrészt a NATO és az EU bővülésével – közös értékeket és békés célokat magukénak valló szövetséges országokkal körülveve – jelentős területvédelmi erők perspektivikusan már a 2008-as gazdasági válság előtt sem mindenhol volt szükség.

Az értekezésben tehát e logika mentén haladva egyrészt azt vizsgálom meg, hogy a 2008-2016 közötti időszakban hogyan jelent meg a többnemzeti védelmi együttműködés a kelet-közép-európai államok stratégiai gondolkodásában, másrészt pedig, hogy ezek milyen jellegű törekvésekben öltöttek testet, és milyen szintű gyakorlati együttműködést eredményeztek, valamint milyen perspektíva áll ezek előtt?

I.2.2. A kutatás földrajzi fókusz: Kelet-Közép-Európa

A magyar hadtudományban a regionális és szubregionális többnemzeti védelmi együttműködések komparatív vizsgálatának a kérdéskör relevanciája ellenére kis szerep jutott. Ezért azon túl, hogy a multilaterális – szövetségi (NATO, EU) szintű – vizsgálatnál alacsonyabb, „kevés szereplővel” kialakított minilaterális együttműködési formákat kutatom (lásd lentebb), a Magyarország szempontjából legnagyobb jelentőséggel bíró, közvetlen biztonsági környezetünkben megjelenő, kelet-közép-európai védelmi együttműködési kezdeményezésekre fókuszálok értekezésemet. Ugyanakkor e keret nem azt jelenti, hogy Kelet-Közép-Európa valamennyi többoldalú védelmi együttműködési programját át kívánom tekinteni, ugyanis ezek – a többnemzeti képességfejlesztés fent bemutatott szélesen értelmezett definíciójából adódóan – komplex, és egymást átfedő hálózatokat alkotnak a már létező képességekre alapozó közös képzésektől a többnemzeti hadgyakorlatokon keresztül egészen az újonnan kialakított együttműködésekig. „Kelet-Közép-Európát” a vizsgálat fókuszpontjaként használom, tekintettel az Európa más térségeiben is jelen lévő szubregionális többnemzeti

⁶⁹ Major – Mölling – Valásek: i.m., 2. o.

képességfejlesztési kezdeményezésekre.⁷⁰ Emellett alapvető kritériumnak tekintem a magyar részvételt, amely által a kutatás nemcsak jól fókuszálható, hanem (a további szűkítési kritériumokkal együtt) megfelelően kisszámú együttműködési keretrendszerre is szűkíthető (egészen pontosan a Visegrádi Négyek védelempolitikai együttműködésére és a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezésre, mint azt látni fogjuk).

Térségünket, „Kelet-Közép-Európát” az elmúlt évtizedekben számos megközelítésben igyekeztek körülhatárolni és definiálni, sőt, nyugodtan kijelenthetjük, hogy a térség elnevezését a 19. századba visszanyúló gyökerekkel komoly terminológiai viták övezték az 1920-as évek óta.⁷¹ E viták elsősorban a térség önálló földrajzi-geopolitikai egységként való megkülönböztetését, határait, valamint az itt található – történelmi korszakokként erősen változó – „tagállamainak” körét érintették.⁷² Értekezésemben „Kelet-Közép-Európa” alatt az Oroszországtól nyugatra fekvő posztsovjet államokat, a Balti-tengertől délre, Németországtól és Svájc-tól keletre fekvő államokat, valamint a posztjugoszláv térség államait és Romániát értem.⁷³

Interdiszciplináris megközelítésben Tóth Péter a térség legfőbb jellegzetességei között a fragmentáltságot és a köztességet említi elsőként, ahol számos „különböző és megosztó (etnikai, kulturális, vallási, gazdasági, politikai, társadalmi stb.) határvonal húzódik”,⁷⁴ melyek „a legkevésbé sem fedik egymást.”⁷⁵ Mégis, Magyarország közvetlen földrajzi – geopolitikai környezetének, illetve e térség jellemzőinek ismerete azért is fontos, mert ezek stratégiai szinten meghatározzák az itt található államok együttműködési potenciálját – mind a hajlandóság, mind

⁷⁰ A legismertebbek: balti védelmi együttműködés, az „északi államok” együttműködése (NORDEFKO), a Benelux államok közötti különböző együttműködési formák, illetve bizonyos értelemben a brit-francia védelmi együttműködés.

⁷¹ Modern kori kiindulópontnak Oskar Halecki lengyel történész 1923-as előadását tekintik, amire a korszak több térségbeli történésze (így a cseh Jaroslav Bidlo, a lengyel Marcell Handelsman) is reagált, vallási, nyelvi, kulturális, később geopolitikai szempontokat is megjelenítve a vitában. A vitáról és annak elemeiről bővebben lásd: Tóth Péter: Kelet-Közép-Európa sajátosságai az európai politikai térben. In: Háda Béla – N. Rózsa Erzsébet (szerk.): *Regionális tanulmányok*, NKE NETK, Budapest, 2016, 25-41. o. A XX. század magyar gondolkodói közül kiemelkedett a térség jellemzőinek tanulmányozásában Bibó István. Lásd például: Bibó István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. A területi viták megoldása és Kelet-Európa konszolidálása. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok*, II. kötet, Magvető, 1986. 185-265. o.

⁷² Ennek összefoglalását lásd: Romsics Ignác: Közép- és/vagy Kelet-Európa? Egy terminológiai vita nyomában. *Rubicon*, 9. évf., 1997/5-6. szám. Továbbá a kérdés magyar szakirodalmából lásd például: Mező Ferenc: Közép-Európa fogalmi változása térben és időben. *Tér és Társadalom*, 15. évf., 2001/3-4. szám, 81-103. o.; Hegedűs Dániel: Kelet-Közép-Európa változó keresztmetszetben... Párhuzamos trendek és egyedi fejlődési vonalak a szovjetizált blokk államainak 1945-től 1989-ig való történetében. Recenzió. *Politikatudományi Szemle*, 14. évf., 2005/3-4. szám, 251-266. o.

⁷³ Azaz: Észtország, Lettország, Litvánia, Belarusz, Ukrajna, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Ausztria, Magyarország, Románia, Moldova, Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Koszovó, Montenegró.

⁷⁴ Tóth Péter: Kelet-Közép-Európa sajátosságai az európai politikai térben, 25. o.

⁷⁵ Uo.

a képesség szempontjából. Emellett egyes politikai, gazdasági, társadalmi trendek átfogóan a fegyveres erők működését és fejlesztését, specifikusan a többnemzeti védelmi együttműködés megvalósítását lehetővé tevő tényezők rendelkezésre állását is befolyásolják, így például a fegyveres erők számára a humán erőforrás rendelkezésre állása, vagy az együttműködő államokban egyes gazdasági adottságok, például hadiipari kapacitások megléte.

E regionális jellemzők és trendek vizsgálatát és értékelését végeztük el kollégáimmal 2030-ig szóló stratégiai kitekintéssel 2012-ben publikált tanulmányunkban.⁷⁶ Ebben a kelet-közép-európai térség biztonságát tartósan befolyásoló folyamatokat, sajátosságokat és tényezőket vettük számba, ún. „drivereket” (stratégiai folyamatok tényezőcsoportjai) köré csoportosítva egy olyan térségben, amely diverzifikált és sokszínű – így megállapításaink ugyan a vizsgált államok többségére vonatkoznak, de ezek alól mindig vannak kivételek. Ilyen tényezőcsoportot alkottak különböző történelmi és integrációs, percpionális, társadalmi, politikai és gazdasági folyamatok,⁷⁷ melyek közül az értekezés fókuszának megőrzése és az átfogó folyamatok komplexitása miatt elsősorban az első kettőt tekintem át röviden.

Kelet-Közép-Európa 20. századból örökölt legfontosabb jellegzetességei a nagyhatalmak közötti földrajzi fekvése és kisállami jellege, a térség fragmentáltsága és félperifériás jellege, nemzeti-etnikai problémái, valamint demokratikus deficitje.⁷⁸ E jellemzők – mint arra az értekezésben több esetben utalni fogok – napjainkban is megnehezítik azt, hogy a térség államai összehangolják céljaikat és cselekvésüket, és nemzeti érdekeiket kompatibilis eszközrendszerrel egymást erősítve, ne egymás ellenében kívánják érvényesíteni.

Történelmi szempontból „Kelet-Közép-Európát a nagyhatalmak közötti földrajzi elhelyezkedés tette fogalmilag önálló régióvá, az elmúlt több mint két évtized eseményei és folyamatai azonban nem jártak olyan eredménnyel, hogy az itt élő társadalmak immanensen és pozitívan azonosulnának a térség önállóságával.”⁷⁹ Azaz bár kívülről szemlélve könnyen vélhető homogén egységnek a Baltikumtól a Balkánig, Németországtól Oroszorszáig terjedő térség, sőt a 2004-ben csatlakozott „új EU-tagállamok” (egy részének) csoportjaként is

⁷⁶ Csiki Tamás – Tólas Péter – Varga Gergely: Kelet-közép-európai perspektívák 2030-ig. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 36-44. o. A tanulmány vonatkozó részeinek közlése, illetve feldolgozása az értekezésben a társszerzők jóváhagyásával, engedélyével történt.

⁷⁷ A vizsgálat módszertanának megalapozott nemzetközi és magyar gyakorlata van, melynek nemzeti adaptációjában – a Honvédelmi Minisztérium külső stratégiai környezetértékelési módszertanának 2013-2014-ben történt újjáalakítása és a 2014-ben elfogadott Miniszteri Program megalapozása során – személyesen is részt vettem. Ennek háttéréről lásd: Németh Bence: A PESTEM és PMESII stratégiai elemző rendszerek összehasonlítása: A Honvédelmi Minisztérium új stratégiai értékelő rendszere. *Felderítő Szemle*, 13. évf., 2014/1. szám, 126-141. o., valamint Németh, Bence: Making defense planning meaningful: The evolution of strategic guidance in the Hungarian Ministry of Defense. *Defense & Security Analysis*, 32. évf., 2016/4. szám, 321-335. o.

⁷⁸ Csiki – Tólas – Varga: i. m., 36. o.

⁷⁹ Uo.

tekinthetünk a térség számos államára, ez a gyakorlatban továbbra sem felel meg a valóságnak. Jelenleg azt láthatjuk, hogy olyan átfogó, több szektorra is kiterjedő regionális együttműködés, amely a térség államainak többségét eredményesen tömörítené, a Közép-európai Kezdeményezésen⁸⁰ és a 2016-ban létrehozott Három Tenger Kezdeményezésen⁸¹ kívül nincs – ezek funkciója azonban inkább az államok közötti koordinációban, illetve az együttműködés erősítésében, mint a regionális integráció mélyítésében merül ki. A gyakorlat sokkal inkább e térségen belüli kisebb országcsoportok együttműködő közösségeinek kialakulását igazolja, legyen szó akár a sok tekintetben együtt cselekvő visegrádi négyekről, a balti hármakról, vagy olyan új kezdeményezésekről, mint az ún. „slavkovi hármak” (Ausztria, Csehország és Szlovákia). A térség tehát az euro-atlanti integrációt követően is megőrizte belső fragmentált jellegét.

Integrációs szempontból a töredezettség fennmaradását tartósítja a térség kisállami jellege is.⁸² A kelet-közép-európai országok többségükben kis méretűek (Lengyelország az egyetlen középhatalom, illetve adottságai nyomán Ukrajna lehetne az), kicsi, nyitott, export-orientált gazdasággal rendelkeznek, így erőteljesen ki vannak téve a nagy globális és európai trendeknek. Éppen ezért a fokozódó globalizáció körülményei között érdekérvényesítő képességük csak a nagy nemzetközi szervezetek tagságán keresztül tartható fenn, így a térség államai számára döntő jelentőségű, hogy az Európai Unió és a NATO-n belül mennyire eredményesen tudják megjeleníteni és képviselni érdekeiket.

Az Európán belüli félperifériás jelleg perцепcionális és gyakorlati kiindulópontja a térségben a nemzetállamok kialakulása óta a modernizáció, azaz egy külső viszonyítási ponthoz (általában Nyugat-Európához) képest a felzárkózás. E modernizáció részben gazdasági (működő piacgazdaság, magasabb életszínvonal), részben politikai célok (demokratikus intézményrendszer, szabadságjogok kiteljesítése) mentén halad, és e célkitűzés a térség államainak európai, euroatlanti integrációjával az ezredfordulót követően sem szűnt meg. Történelmi perspektívából ugyanis a kelet-közép-európai országok európai uniós és NATO-csatlakozása – nevezzük ezt a periféria centrumából a centrum perifériájára való átlépésnek⁸³ – azt eredményezte, hogy gyorsan megváltozott a társadalmak viszonyítási pontja is: nem a periféria (Kelet- és Kelet-Közép-Európa), hanem a centrum lett számukra a minta. Azonban

⁸⁰ Central European Initiative. [online], 2017. 07. 20. Elérhető: <http://www.cei.int/> [2017. 07. 20.]

⁸¹ The Joint Statement of the Three Seas Initiative (The Dubrovnik Statement) [online], 2016. 08. 26. Elérhető: [http://predsjednica.hr/files/The%20Joint%20Statement%20on%20The%20Three%20Seas%20Initiative\(1\).pdf](http://predsjednica.hr/files/The%20Joint%20Statement%20on%20The%20Three%20Seas%20Initiative(1).pdf) [2017. 07. 20.]

⁸² A „kisállami” jellemzőkről lásd: Bibó: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága.

⁸³ Csiki – Tálás – Varga: i. m., 36. o.

miközben az európai „centrumhoz” intézményi értelemben a szorosabb és átjárhatóbb kapcsolatok révén közelebb kerültek, ugyanakkor a termelési folyamatok „munkamegosztásában” még ma is csak félperiférián helyezkednek el azok alacsonyabb szintjein, illetve az olcsóbb munkaerőt és a fogyasztói társadalmi közeget biztosítják.

Fontos látnunk, hogy a térség államai között az integrációs közegben is tapasztalható bizonyos fokú verseny, mint ahogy a csatlakozási folyamat felé vezető úton is az együttműködést és egymás segítségét gyorsan felváltotta az „egyéni” nemzeti érdekek képviselője, ami napjaink többsebességes Európájában – és annak lehetséges jövőbeli intézményesülése esetén – ismét kiélezheti az ellentéteket.

Ezen túlmenően, látva az Európai Unió belső válságait és megújulási kényszerét, melyben több kelet-közép-európai állam – jelenleg elsősorban Magyarország és Lengyelország – a magországokkal sok tekintetben szembemenő érdekeket (és értékeket) artikulál, a kelet-közép-európai társadalmak egyik legfontosabb kihívása a re-periferizáció veszélye lehet Európán belül, különösen, ha létrejön a többsebességes intézményi modell is, vagy ha az EU felbomlik.⁸⁴ Ennek megfelelően inkább növekvőnek feltételezhetjük a fragmentációt a következő években is, ami európai szinten megnehezítheti a védelempolitikai együttműködést, (szub)regionális szinten azonban integráló hatással is bírhat, amennyiben a térség államai azonosan látják a meghatározó politikai, gazdasági, társadalmi kérdéseket és képesek egy „integrációs pólust” kialakítani Európán (az Európai Unión) belül.⁸⁵ Mint azt azonban a stratégiai kultúrák vizsgálatánál látni fogjuk, vannak olyan tényezők, amelyek ezt jelenleg még a visegrádi négyek szűk csoportjában is kétségessé teszik.

Összességében tehát a kutatás fókuszát képező Kelet-Közép-Európa jelenleg és a belátható középtávú trendek alapján a következő évtizedben is egy „fragmentálódó, differenciálódó, a re-periferizáció veszélyével küzdő térség lesz, ami jelentős mértékben meghatározza az egyes államok, társadalmak integrációs szervezetekhez (EU, NATO) fűződő viszonyát és együttműködési lehetőségeit.⁸⁶ A röviden bemutatott integrációs töréspontok megnehezítik a többenemzeti együttműködési kezdeményezések elmélyítését és tartalommal

⁸⁴ Cathrine Samary: *Eastern Europe Faced with the Crises of the System*. [online], 2011. 04. 07. The International Institute for Research and Education, Elérhető: <http://www.cadtm.org/IMG/pdf/EEcrisis.pdf> [2017. 01. 10.]

⁸⁵ A magyar szakirodalomban arra Tóth Péter már korábban rámutatott, hogy a térség társadalmi integrációs szempontból egyébként sincsenek könnyű helyzetben, mert az elmúlt több mint húsz esztendőben egy időben éltek meg három nagy integrációs folyamatot: a renacionalizációt, az európaizációt és a globalizációt. Bővebben lásd: Tóth Péter: Integrációk szorításában. A kelet-közép-európai térség biztonságáról 1990-2010. In: Háda Béla et al. (szerk.): *Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves*. ELTE TTI, Budapest, 2010., 623-624. o.

⁸⁶ Csiki – Tóth – Varga: i. m., 44. o.

való megtöltését, amennyiben nem fog rendelkezésre állni a megfelelő politikai szándék, bizalom, átláthatóság, innovációs és gazdasági teljesítőképesség.

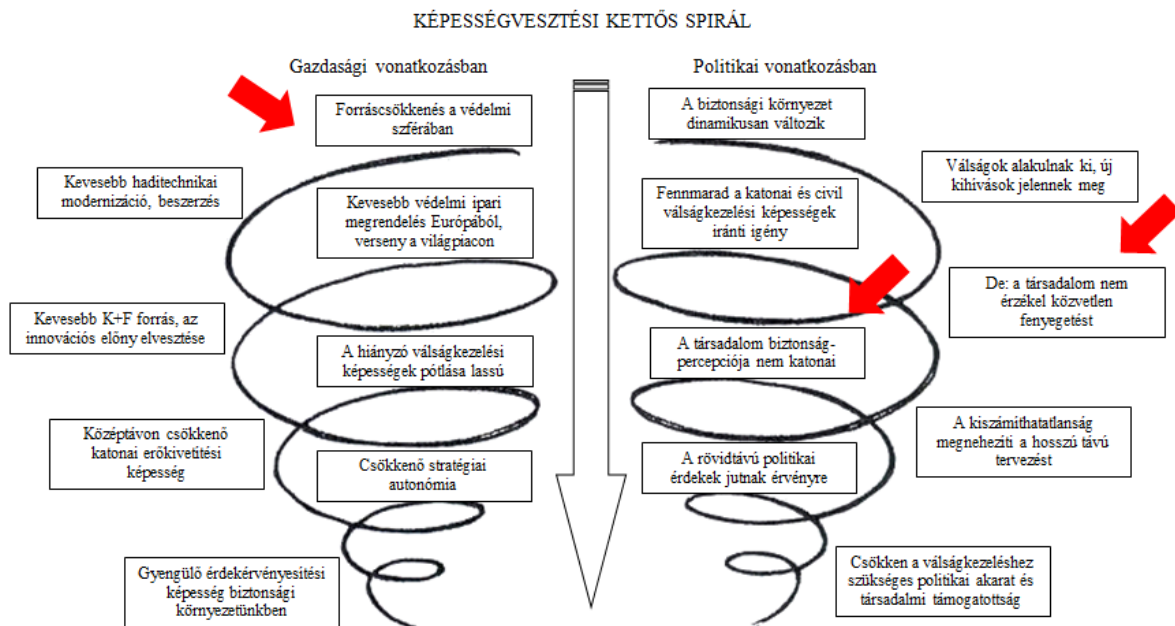
Ugyanakkor nem állíthatjuk azt sem, hogy ilyen együttműködési szándék ne lenne jelen egyes országcsoportok körében, aminek legnyilvánvalóbb példája a visegrádi országok együttműködése. Védelempolitikai téren is vannak ilyen, már gyakorlati eredményeket is felmutató többnemzeti együttműködések, akár a balti államok (és újabban velük egyre szorosabban együttműködve Lengyelország), akár a visegrádi négyek esetében. Utóbbiak – mint arra az értekezés negyedik fejezete is rá fog mutatni – egyes védelempolitikai célkitűzéseiket stratégiai szinten egészen 2030-ig előre tekintve igyekeznek összehangolni.

I.2.3. A vizsgált időszak: 2008-2016

A regionális és szubregionális védelmi együttműködések több évtizedes múltra visszatekintő gyakorlatában meghatározó szerepet játszottak azok az átfogó stratégiai/védelempolitikai folyamatok, amelyek – egyes időszakokban – serkentőként hatottak az európai államok együttműködési szándékára, illetve hajlandóságára. Kétségtelenül ilyenek kell ítélnünk az 1990-es években a biztonsági környezet átalakulásából és a védelmi szférából történő forráskivonásból táplálkozó, egyes képességek megtartását (közös égisz alatt történő megmentését) célzó együttműködési kezdeményezéseket. Ugyancsak ilyen az 1990-es évektől a békefenntartó, majd válságkezelő műveletek terjedésével és a megváltozott műveleti igények megjelenésével a többnemzeti műveleti együttműködés általános gyakorlattá válása, amit az is kikényszerített, hogy a kis országok sok esetben önállóan, kizárólag saját katonai képességeikre támaszkodva nem is lettek volna képesek részt venni ilyen műveletekben. Majd ezt láthattuk, amikor a 2008-tól kibontakozó pénzügyi-gazdasági világválság hatására történő ismételt forráskivonásra reagálva az európai államok körében gyakoribbá váltak a többnemzeti védelmi együttműködést fokozó lépések (átfogóan a NATO és az EU keretében is, és kisebb szubregionális csoportokban is). Éppen ezért, kutatásom a legutóbbi, 2008-tól kezdődő időszakra fókuszál, melyben a magyar szerepvállalás tevőlegessé és kézzel foghatóvá, sőt, olykor kezdeményezővé vált.

Azt az átfogó folyamatot, amit az elmúlt több mint egy évtizedben, és hangsúlyosan a 2008-2014 közötti időszakban Európa legtöbb államában tapasztaltunk, 2014-ben publikált tanulmányomban „képességvesztési kettős spirálként” jellemeztem (lásd az 1. ábrát), amikor a

gazdasági és politikai gyökerű hiányosságokat és azoknak a védelmi szférára gyakorolt korlátozó hatását stratégiai szinten, közép- és hosszú távra vetítve összegeztem.⁸⁷

1. ábra: A „képességvesztési kettős spirál” (2008-2014) és lehetséges megtörési pontjai napjaink biztonsági környezetében (2016) /Saját ábra/

Eszerint:

- *A politika vonatkozásában* a képességvesztés folyamata összetett külső és belső tényezők kölcsönhatásából táplálkozik. Miközben a tágabb biztonsági környezet gyors és dinamikus változása (válságok kialakulása és új típusú kihívások megjelenése) fenntartotta a katonai és civil válságkezelési képességek iránti igényt, az európai társadalmak nem érzékelték közvetlen fenyegetést, ami a forrásszűkösség időszakában indokolná a védelmi ráfordítások szinten tartását (növeléséről nem is beszélve), ugyanis a gazdasági válság a biztonság nem katonai dimenziói (munkahelyek megtartása, szociális kiadások) felé terelte a társadalom figyelmét. Ebben a környezetben a lakosság által képviselőnek választott politikai elit rövid távú érdekei (eredményes pénzügyi-gazdasági válságkezelés) és a gazdasági bizonytalanság (forráshiány, tervezési bizonytalanság) felülírták a hosszú távú stratégiai tervezést – összességében pedig csökkent a védelmi képességek fejlesztéséhez, az aktívabb külpolitikához és a válságkezeléshez szükséges politikai akarat és társadalmi támogatás.

⁸⁷ Csiki Tamás: Az Európai Tanács közös biztonság- és védelempolitikai csúcstalálkozásának háttere és eredményének értékelése. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VIII. évf., 2014/1. szám, 48-50. o.

- *A gazdaság vonatkozásában* a képességvesztés öngerjesztő folyamatát az indította be, hogy a 2008-as válság következtében csökkentek a védelemre fordítható források, ezért kevesebb haditechnikai modernizáció, beszerzés valósult meg a nemzeti haderőkben. Így csökkentek a hadiipari megrendelések, az európai védelmi ipari vállalatoknak pedig nyitniuk kellett a világpiac felé, ahol nagyobb versenyre kényszerülnek a felemelkedő nagyhatalmak hadiipari vállalataival szemben, miközben a csúcstechnológiai kutatás-fejlesztésre kevesebb forrásuk jut. Ennek eredményeképpen egyes hiányzó válságkezelési képességeket – forrás- vagy technológiakorlát miatt – nem, vagy csak részben sikerült pótolni, és a csökkenő katonai képességek középtávon jelentős mértékben korlátozzák a válságkezelési képességet, csökkentik „Európa” erőkivetítési, érdekérvényesítési képességét.

E folyamatokban 2014-től tapasztalhattunk változást: a romló biztonsági környezetben megjelent új kihívások és fenyegetések – a keleti stratégiai irányból Oroszország agressziója, délről az „Iszlám Állam” és a terrorizmus, illetve a tömeges migráció – politikai vonatkozásban felerősítették az európai társadalmak fenyegetettség-érzetét, Kelet-Közép-Európa legtöbb országában pedig megteremtették a katonai fenyegetettség-érzetet is (lásd az 1. ábra jobb oldalán jelölt nyilaknál a változást). Gazdasági vonatkozásban pedig a recesszióból való kilábalás teremtette meg annak lehetőségét, hogy előbb megállítsák a védelemre fordított források csökkenését, majd növelni kezdjék e kiadásokat (lásd az 1. ábra bal oldalán jelölt nyilaknál a változást).⁸⁸

Az Európa biztonságában meghatározó szerepet játszó két integrációs szervezet, a NATO és az Európai Unió is reagált e változásokra. A NATO tagállamai newporti csúcstalálkozójukon (2014. 09. 05) a szövetség elrettentő, reagáló és kollektív védelmi képességeinek megerősítéséről, valamint a tagállamok védelmi kiadásainak növeléséről döntöttek,⁸⁹ mely folyamatnak a varsói „végrehajtó”⁹⁰ csúcstalálkozó (2016. 07. 08-09.) jelentette a következő állomását.⁹¹ Az Európai Unió 2013 decemberében vette fel újra

⁸⁸ A képességvesztési kettős spirál „megtörésének” lehetőségeiről lásd: Csiki, Tamás: Breaking the Dual Spiral of Diminishing Capabilities. In: *Panorama of the Global Security Environment 2015-2016*. CENAA, Bratislava, 2016, 101-111. o.

⁸⁹ Csiki Tamás – Tóth Péter – Varga Gergely: A NATO walesi csúcstalálkozójának napirendje és értékelése. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 112-128. o.

⁹⁰ „Implementation summit” – végrehajtó, azaz a 2014-es döntések végrehajtását ellenőrző, azokról mérleget vonó találkozó, amely nem kifejezetten az új kezdeményezések miatt fontos a szövetség működése szempontjából.

⁹¹ Tóth Péter: A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 9. évf., 2016/2. szám, 97-101. o.

napirendjére a védelempolitikai kérdéseket,⁹² ami 2016-ra a Globális Külügyi Stratégia elfogadásában és az Európai Biztonság- és Védelempolitika felélénkítését célzó javaslatcsomagban⁹³ öltött testet.

Hasonlóképpen, a kelet-közép-európai államok körében – Lengyelország kivételével, ahol 2009 óta permanens védelmi reform zajlik – 2014-et követően láthattunk olyan fejleményeket, amelyek mind a nemzeti védelempolitika újraértékelését, a haderő-fejlesztési tervek átgondolását, a védelmi kiadások növelését, valamint a többnemzeti együttműködési formák erőteljesebb kialakítását és kihasználását is magukban foglalták.

Ennek megfelelően az értekezés két külön logikai egységben vizsgálja a 2008-2013, illetve a 2014-2016 közötti időszakokat, mint a kelet-közép-európai védelmi együttműködési törekvések kialakulásának hátterét, illetve közegét. 2016, az értekezés tervezett benyújtása (2017) előtti utolsó lezárt naptári év, illetve a NATO varsói csúcstalálkozója (2016. 07. 08-09.) és az EU védelempolitikai javaslatcsomagja (2016. november-december) zárják le a vizsgált időszakot.

I.2.4. A vizsgálat szintje: minilaterális együttműködés

Mint azt korábban jeleztem, a többnemzeti képességfejlesztés szélesen értelmezett definíciójából adódóan a már létező európai regionális és szubregionális védelmi együttműködések is komplex, egymást átfedő hálózatokat alkotnak a már létező képességekre alapozó közös képzésektől a többnemzeti hadgyakorlatokon keresztül egészen az újonnan kialakított együttműködésekig. Annak érdekében, hogy elkerüljem a többnemzeti védelmi együttműködések sokszínűségéből eredő átfedéseket és ezek áttekinthetetlen komplexitását, a kutatás szintjét fókuszálom a résztvevő államok köre tekintetében; és szemben a bilaterális, illetve a teljes NATO/EU szövetségi rendszert magában foglaló multilaterális védelmi együttműködésekkel, a „kevés résztvevővel” kialakított minilaterális együttműködések vizsgálatát (egyidejű tekintettel a többi szűkítési kritériumra is).

Chris Brummer a nemzetközi gazdasági együttműködés terén vizsgálta a globális, multilaterális együttműködést egyre nagyobb mértékben kiegészítő minilaterális csoportok működését, amelyek legfontosabb jellemzője, hogy a résztvevő államok olyan szövetségét

⁹² Csiki: Az Európai Tanács közös biztonság- és védelempolitikai csúcstalálkozójának értékelése, 1. o.

⁹³ 2016 novemberében az EU Külügyi és Biztonságpolitikai Főképviseletje és az Európai Védelmi Ügynökség igazgatója a Globális Külügyi Stratégia alapján az EU számára új nemzetközi ambíciószint meghatározására tett javaslatot (Implementation Plan on Security and Defense), amely nyomán a Miniszterek Tanácsa decemberben elfogadta az Európai Védelmi Akciótervet (European Defense Action Plan).

jelölik, amelyet egy stratégiai cél eléréséhez még elegendő, lehető legkevesebb szereplővel hoznak létre, és a formalizált együttműködés helyett sok esetben informális és nem intézményesített formában működtetnek.⁹⁴ Ezt a megközelítést Erica Moret az Európai Unió egyes szakpolitikái – így a védelempolitika, konkrétan az Állandó Strukturált Együttműködés (PESCO) és egyes Európán belüli szubregionális többnemzeti együttműködési formák – kapcsán is azonosítja.⁹⁵ Meghatározása szerint „a minilateralizmus közös érdekekkel bíró felek kis csoportjának diplomáciai egyeztetését jelöli, amelynek során arra törekszenek, hogy nemzetközi szervezetek tevékenységét támogatva vagy kiegészítve azokban az ügyekben lépjenek előre, amelyekhez a multilaterális szintet túl bonyolultnak találják.”⁹⁶ A különböző megnevezésekkel illetett, illetve körülírt minilaterális együttműködések – „okos multilateralizmus” (smart multilateralism) és „plurilateralizmus” (plurilateralism) a gazdaságpolitikában, „kéességek közös fejlesztése és megosztása” (EU pooling and sharing), „okos védelem” (NATO smart defence) a védelempolitikában; „releváns szereplők koalíciója” (coalition of relevant players), „kontaktszoprt” (contact group), vagy „befolyásoló hatalmak” (Gestaltungsmächte) a nemzetközi kapcsolatokban – jellemzői kapcsán Moret több előnyre és hátrányra is felhívja a figyelmet.⁹⁷

A minilaterális együttműködés előnye lehet a rugalmasság, a nagyobb innovációs készség, a hatékonyabb feladatmegosztás és a gyorsabb cselekvési képesség. Nehézséget okozhat ugyanakkor a kisebb inkluzivitás (a résztvevők szűkebb köre), a formalizált és intézményesített keretekhez képest az együttműködés kevésbé kiszámítható jellege, esetenként a legitimitás hiánya.⁹⁸ Amennyiben nem kellő körültekintéssel cselekednek a felek, a minilaterális csoportosulások alááshatják a multilaterális intézmények hatékony működését, megzavarhatják a vezetést, és duplikációkat teremthetnek, vagy akár rivalizáló pólusok kialakulásához is vezethetnek. Bármely szövetségi felálláshoz hasonlóan itt is megjelenhet a résztvevők között a „potyautas” magatartás, azaz csak látszólagos részvétel és a valós cselekvés elkerülése – mivel az együttműködés nem állandó és jogilag megkötő erejű, hanem sokkal inkább ad hoc és önkéntes.⁹⁹

⁹⁴ Brummer, Chris: *Minilateralism: How Trade Alliances, Soft Law and Financial Engineering are Redefining Economic Statecraft*. Cambridge University Press, Cambridge, 2014.

⁹⁵ Moret, Erica: *Effective Minilateralism for the EU. What, When and How. ISSUE Brief, 2016/7, EU ISS, Brüsszel, 2016.*

⁹⁶ Moret: i.m. 2. o.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ Érdemes megjegyeznünk, hogy a kisebb méretből adódóan kisebb az együttműködési forma „intézményi tehetetlensége” is, pedig a méretből adódó tehetetlenségnek – az intézményi szocializáción, a résztvevő elíték érdekein, az együttműködés normává válásán keresztül – stabilizáló hatása is lehet.

⁹⁹ Uo.

Mindezen előnyök és hátrányok mellett az elmúlt években azt tapasztaltuk, hogy a képességmegőrzés és képességfejlesztés, a modernizáció és a közös cselekvési képesség kialakításának igénye és szükségszerűsége a minilaterális védelmi együttműködési kezdeményezések gyors terjedéséhez és megerősödéséhez vezettek. Ennek egyik okaként Vivien Pertusot éppen a sokszereplős multilaterális keretekkel (NATO/EU) szembeni elégedetlenséget nevezte meg, miszerint a túl sokféle érdek és nemzeti cél formális egyeztetése, illetve intézményesített formában a közös nevezők kialakítása túlzottan idő- és erőforrás-igényes, és közel sem mindig sikeres. Ezzel szemben szűkebb körben, kevesebb szereplővel és rugalmasabb – azaz minilaterális – keretekkel hatékonyabb, eredményesebb lehet az együttműködés (bár a siker ez esetben sem garantált).¹⁰⁰

Tomas Valásek – akinek a védelmi együttműködési törekvések sikerességének előfeltételeit értékelő szempontrendszer az értekezés alapvető módszertani elemét is képezi – az akkor létező gyakorlatok alapján államok kisebb csoportjainak egyező érdekeken alapuló együttműködésének („islands of cooperation”) kialakítására tett javaslatot már 2011-ben.¹⁰¹ Ezt az együttműködési „formát” és Valásek szempontrendszerét vette alapul a visegrádi országok szakértői csoportja is 2012-ben, amikor azt vizsgálták, hogy a V4-ek védelmi együttműködésének mi képezi a stratégiai alapját, és melyek a továbblépés lehetőségei.¹⁰²

I.2.5. Stratégiai nézőpont

A többnemzeti védelmi együttműködési formákat (miként bármely együttműködést) számos megközelítésben vizsgálhatjuk, így a résztvevők érdekeit, céljait, az együttműködés formalizált és intézményesített – vagy éppen informális – folyamatait, érdekegyeztetési és döntéshozatali folyamatát, a megvalósulás konkrét tartalmát és eredményeit, jövőképét, politikai és társadalmi beágyazottságát, gazdasági költségeit és hasznát stb. Mivel mindez egyidejűleg meghaladja egy PhD értekezés kereteit és ambícióit, jelen értekezés csupán azt vizsgálja, hogy a két kiválasztott többnemzeti együttműködésben részes államok stratégiai kultúrája alapján igazolhatóan fennállnak-e a hosszú távú, tartalmas, strukturált együttműködés sikerével kecsegtető feltételek, így a közös stratégiai érdekek, fenyegetettség-percepciók és nemzetközi ambíciók, amelyekre bármely közös cselekvés alapozható? E stratégiai nézőpont

¹⁰⁰ Pertusot, Vivien: *European Defence: Minilateralism is not the enemy*. [online], 2015. 03. 22. *European Geostrategy*, 7. évf., 2015/32. Elérhető: <https://www.europeangeostrategy.org/2015/03/european-defence-time-minilateralism/> [2017. 01. 11.]

¹⁰¹ Valásek, Tomas: *Surviving Austerity – The Case for a New Approach to EU Military Collaboration*. Centre for European Reform, Brüsszel, 2011, 9. o.

¹⁰² Valásek – Suplata: *DAV4 – Towards a Deeper Visegrad Defence Partnership*, 2. o.

tehát azt jelenti, hogy nem vizsgálom magukat az egyeztetési folyamatokat, nem értékelem az egyes együttműködési formák megvalósított programjait, azok költség-haszon vonatkozásait, pusztán azt kívánom vázolni, hogy azonosíthatóak-e olyan szilárd, közös alapok, amelyekre együttműködésüket alapozhatják?

Ezt módszertani szempontból a részes országok stratégiai kultúrájának komparatív értékelése teszi lehetővé az értekezés későbbi fejezeteiben – mely módszereket a gyakorlatban is alkalmaztunk kollégáimmal 2012-2014 között, amikor a jelenleg (2017. január) hatályos Nemzeti Katonai Stratégia és a 2014-es HM Miniszteri Program háttér tanulmányait és értékeléseit készítettük.¹⁰³

I.2.6. A vizsgált együttműködési formák

Az elméleti keretrendszer eddig leírt szempontjai és meghatározott korlátjai mellett egyértelműen azonosítanunk kell azt is, hogy milyen többnemzeti együttműködési formákat tartalmaz az a halmaz, amiben az eddig felsorolt vizsgálati szempontok alapján potenciálisan a jelen kutatás tárgyát képező együttműködések azonosíthatunk? E kérdésben Németh Bence 2014-ben megjelent tanulmánya szolgált tájékoztató pontként,¹⁰⁴ amely áttekinti azokat a többoldalú közép-európai védelmi és biztonsági együttműködések, amelyekben Magyarország részt vett/vesz. Ezek: a visegrádi együttműködés (V4), a Közép-európai Béketámogató Együttműködés (CENCOOP), a Közép-európai Védelmi Együttműködés (CEDC), a Tisza Többnemzeti Műszaki Zászlóalj, a Többnemzeti Szárazföldi Kötelék (MLF), és a Védelmi Együttműködési Kezdeményezés (DECI).

E potenciális halmazból a CENCOOP és a Tisza Többnemzeti Műszaki Zászlóalj miatt „esik ki”, mint a vizsgálat potenciális tárgya, mert a Műszaki Zászlóalj törzsvezetési gyakorlatain kívül 2008-2016 között nem fűződött hozzájuk érdemi aktivitás, a részes államok nem használták a kialakított együttműködési kereteket és azok komolyabb tartalommal való megtöltéséről sem egyeztettek. Az MLF és a DECI együttműködési keretek pedig – bár érdemi aktivitást is mutattak, sőt, az MLF EU Harccsoportként készenléti szolgáltatást is adott, a DECI pedig a vizsgált időszak alatt kialakított egyeztető fórumként jött létre – a kelet-közép-európai

¹⁰³ Csiki Tamás – Tálás Péter: Stratégiától stratégiáig. A 2009-es és a 2012-es magyar katonai stratégia összehasonlító elemzése. *SVKK Nézőpontok*, 2013/5. [online] Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/2013_5.original.pdf [2017. 01. 11.]; Csiki Tamás: Az új Nemzeti Katonai Stratégia a nemzetközi tapasztalatok tükrében. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 45-61. o.; Csiki, Tamás – Tálás, Péter: Can we identify a coherent strategic culture in Hungary? In: Biehl, Heiko – Giegerich, Bastian – Jonas, Alexandra (eds.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 165-180. o.; Csiki Tamás – Tálás Péter: A magyar stratégiai kultúráról. In: *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014*. NKE NI, Budapest, 2014, 23-36. o.

¹⁰⁴ Németh Bence: Magyarország szerepe a regionális biztonsági-védelmi együttműködésekben. In: *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014, Tanulmányok*. NKE NI, Budapest, 2014, 93-106. o.

térségen kívüli Olaszország részvétele miatt nem része a vizsgálatnak. Olaszország földközi-tengeri hatalomként eltérő stratégiai szemlélettel, érdekekkel és fenyegetettség-percepcióval rendelkezik, mint a kelet-közép-európai államok túlnyomó többsége, ezért nem tekinthető reális résztvevőnek egy kelet-közép-európai szubregionális fókuszú védelmi együttműködésben.

Mindennek fényében az értekezés két, a 2008-2016 közötti időszakban aktív együttműködési keretrendszerként működő kezdeményezést, illetve annak tagállamait vizsgálja meg: (1) a visegrádi együttműködést és (2) a Közép-európai Védelmi Együttműködést. Ennek megfelelően az értekezésben az alábbi 7 ország stratégiai kultúráját, stratégiai dokumentumait és a két szubregionális védelmi együttműködési keretrendszerben való részvételét vizsgálom: Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia.

I.3. Kutatási célok, hipotézis és kutatásmódszertan

Értekezésem stratégiai nézőpontból két kelet-közép-európai, minilaterális többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezést és ezek részes államait vizsgálja a 2008-2016 közötti időszakban: (1) a visegrádi együttműködést és (2) a Közép-európai Védelmi Együttműködést.

I.3.1. Kutatási célok

Kutatási céljaim a következők:

- 1) Azonosítani azokat a külső tényezőket, amelyek meghatározó mértékben hozzájárultak a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez, elmélyítéséhez Kelet-Közép-Európában 2008-2016 között.
- 2) Feltárni, hogy ezek nyomán milyen jellegű és mélységű védelmi együttműködési kezdeményezéseket alakítottak ki a 2008-2016 közötti időszakban Kelet-Közép-Európában Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia részvételével.
- 3) Elhelyezni a kezdeményezéseket a nemzetközi tapasztalatokat feldolgozó szakirodalom alapján a többnemzeti védelmi együttműködések rendszerében, intenzitási skáláján.
- 4) Értékelni a hét vizsgált ország stratégiai kultúrája, a vizsgált időszakban hatályos nemzeti stratégiai dokumentumai, szekunder szakértői forrásai alapján, hogy a többnemzeti védelmi együttműködés – belső tényezőként – milyen mértékben van jelen védelempolitikai gondolkodásukban, hagyományaikban.
- 5) Értékelni, hogy Tomas Valáseknek a többnemzeti védelmi együttműködések működőképességéhez hozzájáruló tényezőket azonosító szempontrendszer (lásd

lejjebb) alapján a vizsgált többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések rendelkeznek-e a sikeresség előfeltételeivel?

- 6) Megvizsgálni és értékelni, hogy Magyarország számára a vizsgált együttműködési kezdeményezések megfelelő keretet jelentenek-e az ország stratégiai kultúrája és stratégiai célkitűzései alapján ahhoz, hogy a partnerállamokkal mély, állandó, strukturált védelmi együttműködést alakítson ki és folytasson, elmozdulva a védelmi integráció irányába.

I.3.2. Hipotézis

Az értekezésben a kutatási célkitűzésekkel összhangban az alábbi hipotézist és annak elemeit kívánom megvizsgálni: Bár

- (a) 2008 óta felélénkültek a regionális védelmi együttműködési kezdeményezések Kelet-Közép-Európában,
- (b) ezek eredménye korlátozott, és
- (c) jelenleg nem azonosíthatók a részes államok körében azok az egyező stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik.

A hipotézis első elemének vizsgálata azoknak a biztonságpolitikai folyamatoknak az elemző-értékelő feltárásával és leírásával valósul meg, amelyek 2008 óta a biztonsági környezet drasztikus romlásában, valamint a forrásszűkösség hatásaiban nyilvánultak meg, és válaszlépésekre késztették a térség államait – tágabb értelemben pedig Európában (az Európai Unió) és a transzatlanti térségben (a NATO révén) intézményesített többemzeti reakciókat is kiváltottak. Az értekezés eme első gondolati egysége arra a kérdésre is választ ad, hogy „Miért élénkültek fel a regionális védelmi együttműködési kezdeményezések Kelet-Közép-Európában 2008-2016 között?”.

A hipotézis második elemének vizsgálata a többnemzeti védelmi együttműködési formák kialakításában rejlő elméleti lehetőségek és a gyakorlatban Kelet-Közép-Európában megvalósított védelmi együttműködési formák összevetésével valósul meg, mely alapján feltételezésem szerint jól láthatóvá válik az eredmények korlátozottsága, illetve az azokban rejlő továbblépési lehetőségek. Az értekezés eme második gondolati eleme arra a kérdésre ad választ, hogy „Milyen eredményeket értek el a kelet-közép-európai államok a védelmi

együttműködés területén 2008 óta, és mely irányokban, területeken mélyíthető tovább ez az együttműködés?”.

A hipotézis harmadik elemének vizsgálata arra a feltételrendszerre alapul, amely Tomas Valásek nyomán elősegíti a többnemzeti védelmi együttműködés sikerét, és feltételezésem szerint hiányosságokat fog felmutatni a két keretrendszerben résztvevő hét ország együttműködési képessége, jellemzői terén. Ezáltal arra a kérdésre kívánok választ adni, hogy „Miért maradtak korlátozottak a kelet-közép-európai államok védelmi együttműködési törekvései 2008-2016 között?”.

I.3.3. Kutatási módszerek

Az értekezésben meghatározott első kutatási cél elérését a biztonsági környezet értékelése és a stratégiai folyamatok elemzése teszi lehetővé. A többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez hozzájáruló külső tényezőket differenciáltan vizsgálja az értekezés II. és III. fejezete. A II. fejezet előbb a 2008-2013 közötti időszak forrásszűkösségét és annak hatásait elemzi behatóan, az európai (NATO és EU-tag)államok széles köréhez mérve a szubregionális, kelet-közép-európai hatásokat, majd a III. fejezet 2014-től az e kihívásokra adott válaszokat összegzi és értékeli. Itt elsősorban a katonai fenyegetésekre – a Kelet-Közép-Európa számára potenciálisan megjelenő orosz fenyegetésre – helyezem a hangsúlyt az ezzel szemben konkrét lépéseket megfogalmazó NATO tekintetében, hiszen a szubregionális védelmi együttműködések célja is a katonai képességfejlesztés.

A hipotézis első elemét képező állítást, miszerint 2008 óta felélénkültek a regionális védelmi együttműködési kezdeményezések Kelet-Közép-Európában, a szakirodalmi áttekintés forrásai alátámasztották, ez képezte a kutatás kiindulópontját. Ehhez kapcsolódóan a második kutatási célt szem előtt tartva a IV. fejezetben a két vizsgált együttműködési kezdeményezés vizsgálata folyamat-elemzéssel történik, melynek során összehasonlíthatóvá válnak azok jellemzői (formalizáltság, intézményesítettség), és azonosíthatóvá válnak az együttműködés eredményeképpen kialakított közös programok is.

A hipotézis második elemét képező állítást, mely szerint a két védelmi együttműködési kezdeményezés eredménye korlátozott maradt, a harmadik kutatási céllal összhangban vizsgálom. Eszerint a visegrádi államok védelempolitikai együttműködését és a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezést a többnemzeti védelmi együttműködési formák

intenzitási skáláján¹⁰⁵ helyezem el, amelyet az értekezés elméleti keretrendszerében ismerttettem a definíciók alapján. Az összehasonlítás nyomán eltérő mélységű, komplexitású együttműködések azonosíthatók, amelyek nem terjednek ki a legszorosabb együttműködési formákra.

A negyedik kutatási célkitűzés nyomán Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia stratégiai kultúráját, illetve a 2008-2016 között hatályos nemzeti stratégiai dokumentumait vizsgálom meg és hasonlítom össze, hogy azonosítsam, a többnemzeti védelmi együttműködés – belső tényezőként – milyen mértékben van jelen a hét vizsgált ország védelempolitikai gondolkodásában? Tekintettel arra, hogy az értekezés a magyar hadtudományi gondolkodást is gazdagítani kívánja, külön esettanulmányként értékelem a magyar érdekeket a szubregionális védelmi együttműködési lehetőségek terén – egyúttal a hatodik kutatási célt is megvalósítva.

A stratégiai kultúra vizsgálata az értekezésben azt a módszertant követi, amelyet 2013-ban kollégáimmal a magyar stratégiai kultúra vizsgálata során, egy huszonhárom európai országot magában foglaló komparatív kutatási projekt keretében alkalmaztunk.¹⁰⁶ A kutatás – a biztonsági tanulmányok konstruktivista iskolája nyomán – a stratégiai kultúra fogalmát a következőképpen definiálta: „Azok a közös normák, eszmék és meggyőződések, amelyek egy társadalomban meghatározzák a kül-, biztonság- és védelempolitikai célokat és cselekvési formákat. Ebben a megközelítésben az ország biztonsági identitását azok a választott viselkedésminták jelzik, amelyeket a közös, egyedi módon az adott közösségre jellemző tapasztalatok és narratívák határoznak meg.”¹⁰⁷ Ennek megfelelően a társadalmi és politikai közösségek maguk azonosítják a biztonságukat fenyegető tényezőket, valamint az ezek ellen fogantatosítandó ellenintézkedéseket.

A nemzetenként eltérő sajátosságokkal rendelkező stratégiai kultúra elemeit a kutatás négy dimenzió mentén operacionalizálta:¹⁰⁸

¹⁰⁵ Képességek megosztása – Képességek csoportosítása – Csoportosítás beszerzésen keresztül – Szerep- és feladatmegosztás.

¹⁰⁶ Ebben a védelempolitikai együttműködési lehetőségek és a közös fellépés korlátjainak feltárása érdekében a Német Szövetségi Oktatási és Kutatási Minisztérium (Bundesministerium für Bildung und Forschung) és a frankfurti Goethe Egyetem közel két tucat ország szakértőit, döntéshozóit és társadalmi szervezeteit bevonva kezdeményezte a stratégiai kultúra változásait vizsgáló Transformation of Security Culture elnevezésű nemzetközi kutatást. The Transformation of Security Culture. [online] Elérhető: <http://www.sicherheitskultur.org/en.html> [2017. 01. 11.] A kutatás magyar vonatkozású eredményeit lásd: Csiki – Tálás: Can we identify a coherent strategic culture in Europe?

¹⁰⁷ Csiki – Tálás: A magyar stratégiai kultúráról, 23. o.

¹⁰⁸ Csiki – Tálás: A magyar stratégiai kultúráról, 24. o.

- *Nemzetközi ambíciószint:* az ország önmeghatározása és cselekvési szándéka a nemzetközi közösségben a passzív közömböségtől a nemzetközi vezető szerep között húzódó spektrumon.
- *Külpolitikai orientáció:* az ország formális vagy informális külpolitikai preferenciája az európai (EU) – transzatlanti (NATO) kontinuum mentén, egyes két- vagy többoldalú kapcsolatokban, az Egyesült Nemzetek Szervezetének irányában, valamint az ezekhez rendelt külkapcsolati eszközöket illetően.
- *A katonai erő használata:* a civil és katonai eszközök szerepe az ország által érzékelt fenyegetésekre adott válaszokban, a civil eszközök vagy a katonai erő elsőbbsége, a két eszközcsoport használatának arányai, oka, körülményei és célja, (össz)kormányzati megvalósítása.
- *A kül- és biztonságpolitikai döntéshozatal:* az ország döntéshozatalát meghatározó formális és informális folyamatok, főbb szereplők, hatáskörök és funkciók, valamint a végrehajtás rugalmassága és a demokratikus ellenőrzés eszközei, lehetőségei.

Ennek megfelelően a hét vizsgált ország stratégiai kultúráját hasonlítom össze, minden esetben azt vizsgálva, hogy az adott ország védelempolitikájában mennyiben szerepelnek a többnemzeti együttműködést elősegítő tényezők, jellemzők?

Ugyancsak vizsgálom és összehasonlítom a hét ország 2008-2016 között hatályos nemzeti stratégiai dokumentumait,¹⁰⁹ aminek szempontrendszerét a stratégiai kultúra vizsgálatához szorosan kapcsolódóan alakítottam ki 2013-ban, a magyar Nemzeti Katonai Stratégia értékelő tanulmányainak készítésekor.¹¹⁰ Ennek célja, hogy megismerjük, a nemzeti védelempolitikákban jelen volt-e a többnemzeti védelmi együttműködés, egyrészt a nemzetközi szerepvállalás (kollektív védelem, válságkezelő műveletek), másrészt a képességfejlesztés terén, és ahol igen, van-e ennek definiált földrajzi fókuszja és funkcionális súlypontja?

A hipotézis harmadik állítását, mely szerint jelenleg nem azonosíthatók a részes államok körében azok az egyező stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik, Tomas Valásek tényezőcsoportja nyomán vizsgálom, ugyancsak az értekezés IV. fejezetében.¹¹¹ Ezek fényében értékelem a 2008 után kialakított kezdeményezések eredményes elmélyítésének lehetőségeit és mérlegelem

¹⁰⁹ Nemzeti biztonsági stratégia, Fehér könyv, Védelmi stratégia, Katonai stratégia, Haderőfejlesztési koncepció – vagy a nemzeti sajátosságoknak megfelelően ezeknek megfelelő dokumentumok.

¹¹⁰ Csiki: Az új Nemzeti Katonai Stratégia a nemzetközi tapasztalatok tükrében, 8-10. o.

¹¹¹ Valásek: Surviving Austerity – The Case for a New Approach to EU Military Collaboration, 21-26. o.

annak esélyeit. Valások a sikeres többnemzeti védelmi együttműködés következő hét előfeltételét azonosította a résztvevő országokat illetően:

- hasonló stratégiai kultúra;
- bizalom és szolidaritás;
- hasonló nagyságú és minőségű haderők;
- egyenlő versenyhelyzet a védelmi ipari szereplőknek, hogy egyformán profitálhassanak az együttműködésből;
- egyértelmű, átlátható szándékok;
- komoly együttműködési szándék;
- alacsony korrupció.¹¹²

E tényezőcsoport komparatív értékelése a vizsgált együttműködési formák részes országai tekintetében – az ötödik kutatási célkitűzésnek megfelelően – szekunder források alapján képet fog adni arról, hogy a jelenleg látható jellemzők alapján reális esély van-e a kelet-közép-európai védelmi együttműködési kezdeményezések további mélyítésére?

¹¹² Valások munkája alapján a 2011 óta eltelt időszakban a nemzetközi tapasztalatok fényében a szakértők bővítették, finomították e szempontrendszert, így Zandee, Drent és Hendriks nyomán akár 12, a sikeres együttműködést elősegítő tényezőről is beszélhetünk: (1) Bizalom és szolidaritás; (2) Szuverenitás és autonómia; (3) A stratégiai kultúrák hasonlósága; (4) Földrajzi adottságok és történelmi háttér; (5) A résztvevők száma; (6) Hasonló nagyságú és minőségű haderők; (7) Felülről lefelé (top-down) és alulról felfelé (bottom-up) irányuló támogatottság politikai és katonai téren egyaránt; (8) Hasonló gondolkodásmód és szervezeti kultúra; (9) Hasonló védelmi tervezési rendszer és folyamatok; (10) Standardizáció és interoperabilitás a résztvevők között; (11) Reális, átlátható és komolyan vett célkitűzések; (12) Parlamenti részvétel. A kutatás egy további fázisában e bővített szempontrendszert alkalmazva is fel lehet mérni a sikeres együttműködés esélyét a térség államai között. Forrás: Zandee – Drent – Hendriks: Defence cooperation models. Lessons learned and usability, 4-5. o.

II. A forrásszűkösség hatásai az európai védelmi szférára, 2008-2013

Bevezetés

Az értekezés első kutatási célja azon külső tényezők azonosítása, amelyek meghatározó mértékben hozzájárultak a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez, elmélyítéséhez Kelet-Közép-Európában 2008-2016 között. Ennek elérése érdekében a következő fejezet a 2008-2013 közötti időszak forrásszűkösségét és annak hatásait elemzi behatóan, az európai (NATO és EU-tag) államok széles köréhez mérve a szubregionális, kelet-közép-európai hatásokat.¹¹³

Tény, hogy az euroatlanti térség államainak védelmi szférájának működését a 2008-at követő években a forráshiány, egyidejűleg pedig a modernizációs kényszerek és a műveleti képességfejlesztés egyre nyomasztóbb igénye jellemezte. Miközben a globális stratégiai környezetben a világ erőközpontja az észak-atlanti térségből fokozatosan a csendes-óceáni térség felé tolódott el (ami a következő években is folytatódni fog, amennyiben a jelenleg tapasztalható trendek fennmaradnak), Európa államainak azzal kellett szembenéznük, hogy relatíve csökkenő gazdasági, politikai és katonai befolyással bírnak a globális folyamatokra és az Európától távoli régiók eseményeire.

Ezt a folyamatot gyorsította a 2008 óta az észak-atlanti térség államait különösen keményen sújtó pénzügyi és gazdasági válság, a védelempolitika terén pedig súlyosbították az európai államok (kényszerűen) csökkenő geostratégiai ambíciói, a sok esetben két évtizede csak halogatott képességfejlesztés és haderő-modernizáció, valamint az elmúlt évtized megterhelő válságkezelő műveletei, amelyek „stratégiai fáradtságot”¹¹⁴ eredményeztek az európai államok többségénél.

Mivel az elmúlt évek gazdasági folyamatai az észak-atlanti térség államai pénzügyi-gazdasági rendszereinek strukturális problémáira világítottak rá – hitelválság, túlzott állami eladósodottság, a jóléti állammodell túlfeszített ellátórendszerei –, amelyeket fokozódó

¹¹³ A fejezet szándékosan csak 2013-ig összegzi és értékeli a folyamatokat, mert 2014-től a stabilizálódó gazdasági helyzet, majd a változó biztonsági környezet (az érzékelt orosz fenyegetés) hatására fokozatosan megváltozott a védelmi szféra pénzügyi helyzete, és a képességvesztést a stabilizáció, illetve sok esetben a megváltozott adottságokhoz igazodó új ambíciószint nyomán a képességek átcsoportosítása, részleges modernizációja, helyreállítása váltotta fel – amelyek fejlesztése és megvalósítása egyébként jóval hosszabb folyamat lesz, mint a csökkentés, egyes képességek, eszközrendszerek felszámolása. A teljes 2008-2016 közötti időszakot átvéve és a 2016-os végállapotot leíró elemzés nem szemléltetné megfelelően azt a képességmegtartási és -fejlesztési kényszert, ami a gazdasági válság hatására érvényesült Európában, illetve Kelet-Közép-Európában.

¹¹⁴ A szakirodalomban és a NATO válságkezelő műveleteit értékelő szakértői és politikai kommentárokban egyaránt megjelennek a stratégiai / műveleti fáradtságra (strategic/mission fatigue) utaló észrevételek. Lásd például: Flockhart, Trine: After the Strategic Concept. Towards a NATO Version 3.0. *DIIS Report, 2011/6*, [online], Elérhető: https://www.diis.dk/files/media/publications/import/extra/rp2011-06-nato-after-strategic-concept_web.pdf [2017. 01. 12.] 15. o.

társadalmi válságjelenségek is kísérnek – növekvő munkanélküliség, fokozódó társadalmi differenciálódás, egyes országokban az alsó középosztály tömeges elszegényedése –, egyértelművé vált, hogy ezek a problémák csak hosszú távon, átfogó és alapvető reformok útján oldhatók meg, tehát a védelmi szféra válságjelenségei is elhúzódnak.

Ezen túlmenően fontos látni azt, hogy Európa számos országában – Kelet-Közép-Európában és Magyarországon pedig különösképpen – a vizsgált időszak kezdetén (2008) a biztonság és védelem kérdése két évtizede már döntően nem katonai, hanem elsősorban gazdasági és szociális (foglalkoztatás, szociális háló), valamint társadalmi (közbiztonság, az integrálatlan közösségek problémája, a különböző identitású közösségek együttélésével járó feszültségek) kérdéseket idézett fel a lakosságban. Az elmúlt évek „korábban sosem tapasztalt békéje és biztonsága”¹¹⁵ pedig azt rögzítette az európai társadalmakban, hogy ellenségkép nélkül, közvetlen katonai fenyegetés nélkül a védelem kérdése másodlagos, így arra kevesebb forrást is elég biztosítani. Ezt a felfogást nem tudta alapvetően megváltoztatni sem az ezredfordulót követően a nemzetközi terrorizmus fenyegetése, sem az euroatlanti régión kívül zajló – és Európa biztonságára közvetett hatást gyakorló – válságok kezelésére irányuló erőfeszítések, sem pedig a nemzeti haderők feladatkörének „nemzeti” feladatokkal – például a katasztrófa-mentesítés feladataival – történő kibővítése.

E tényezők eredményeképpen a védelmi szféra a szűkülő erőforrások elosztási hierarchiájában fokozatosan hátrébb szorult, és az állami kiadások kontrollálása, visszafogása, az állami költségvetési mérleg kiegyensúlyozása és az elszabadult államadósság csökkentése vált az államok elsődleges feladatává. Ezzel együtt a társadalmak a sokszor kedvezőtlen gazdasági környezetben a megszokott életszínvonal megőrzését tartják fontosnak, és csökkenő figyelmet szentelnek, illetve legitimitást tulajdonítanak a védelmi szféra forrásigényének. Fontos látnunk, hogy még Európa vezető, globális kitekintéssel és széles nemzetközi ambíciókkal bíró hatalmai – Nagy-Britannia, Franciaország, Németország – sem voltak mentesek ezektől a problémáktól, és szinte kivétel nélkül minden országban a védelmi kiadások jelentős csökkentése is szerepelt az állami megszorítási intézkedések között. Sőt, azt sem tagadhatjuk, hogy a társadalom számára az egészségügyi ellátásnál, közoktatásnál, béreknél és nyugdíjellátásnál kevésbé érzékeny tényezőként megjelenő védelmi kiadásokhoz „könnyebb szívvel” tudnak hozzányúlni az állami vezetők. Ezért is vélhettük úgy 2014-ig, hogy a védelmi szféra a közeljövőben is a forráskivonás elszenvedője lesz, és közvetlen, a társadalom számára is jól érzékelhető (katonai) fenyegetés megjelenése nélkül nem kerül előrébb a társadalom és a

¹¹⁵ *A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy.* [online], 2003. Elérhető: <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> [2017. 02. 01.], 1. o.

politikai elit forráselosztási hierarchiájában.¹¹⁶ Ez a trend akkor is érvényesülhet, ha a katonai elit mellett a politikai is tisztában van azzal, hogy védelmi szervezeteket, katonai képességeket kizárólag hosszú távú stratégiai tervezéssel, évek, évtizedek alatt lehet kialakítani és hatékonyan működtetni – szemben a gyors, jelentős költségmegtakarítást eredményező megoldással, azaz valamely képesség vagy szervezet felszámolásával.¹¹⁷

A fejezet egyes kiemelt példák vizsgálatán keresztül azokat a trendeket kívánja bemutatni és vizsgálni, amelyek a fenti folyamatok eredményeképpen az európai haderők körében a védelmi szférában végrehajtott „válságkezelő tevékenység” részeként voltak tapasztalhatóak 2008 után. Így a gazdasági válság közvetlen, a védelmi kiadásokra gyakorolt hatásának globális és regionális fókuszú rövid értékelését követően a NATO európai tagállamai körében tapasztalt folyamatokat elemzi. Kiemeli, hogy a védelmi költségvetés csökkenése milyen hatással volt egyes jelentős európai államok – Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Hollandia, Olaszország, Spanyolország és Lengyelország – nemzetközi védelempolitikai és műveleti ambíciószintjére, az ezek megvalósításához szükséges haderő kialakítására, stratégiai tervezésére és ezen államok védelmi képességeire. Az így elkészített elemzés célja, hogy rámutasson azokra az eltérő eszközökre és módszerekre, amelyekkel ezek az államok a válság által okozott forrásszűkösségre reagáltak, és összegezze az így végrehajtott „védelmi reformok” – átalakítások, csökkentések – tapasztalatait. Mindeközben számunkra két meghatározó kérdés körvonalazódik: egyrészt, hogy milyen mértékben okozott nyomást a 2008-as gazdasági válság az európai védelmi szférára és az egyes nemzetállamokra, másrészt pedig, hogy megjelent-e a többnemzeti védelmi együttműködés fokozásának igénye ennek következtében?

¹¹⁶ Csiki Tamás: A gazdasági válság hatása a Magyarországgal szövetséges államok védelmi reformjaira és stratégiai tervezésére. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 77-100. o.

¹¹⁷ Az egyik alapvető ellentmondás, amit mindvégig szem előtt kell tartanunk bármely képességfejlesztési (vagy megőrzési) kérdés esetében, az az, hogy a kormányok rövid távú, sőt azonnali intézkedésekkel igyekeznek megoldani a gazdasági válság kezelését, ami sokszor nem segíti elő azt a hosszú távú stratégiai gondolkodást, ami a hatékony haderőtervezéshez elengedhetetlen. A másik ilyen ellentmondás, hogy a válságjelenségek eredendően a gazdasági protekcionizmust, a nemzeti érdekek kiélezettebb védelmét erősítik, ami ellentétes hatást fejt ki azzal a rugalmas, kompromisszumra kész felfogással szemben, ami a védelmi szféra forrásfelhasználásának hatékonyságát növelő nemzetközi együttműködés fokozását segítené.

II.1. A stratégiai kontextus

A vizsgált időszak – európai szemszögből releváns – stratégiai kontextusát az alábbi folyamatok adták:¹¹⁸

- Elsősorban a politikai akarat és konszenzushiány következtében az európai államok (az Európai Unió) nem reagáltak a szomszédos térségekben kialakuló válságokra (Grúzia – 2008, Szíria – 2012) sem a stratégiai és politikai gondolkodás, sem a gyakorlati válságkezelés tekintetében, ami egyértelműen az EU és a Közös Biztonság- és Védelempolitika erőtlenségét mutatta. Abban az esetben, amikor a NATO hajtott végre válságkezelő műveletet (Líbia – 2011), az európai államok csak az Egyesült Államok hathatós támogatásával voltak képesek döntő hatást elérni, sőt, éppen ennek biztosítása érdekében kellett a megkezdett műveleteket NATO-keretbe helyezni.
- A közös európai stratégiai gondolkodás „leragadt” az Európai Biztonsági Stratégiánál (2003) és annak értékelő jelentésénél (2008), s bár 2010 óta szakértői körökben több kezdeményezés igyekezett kimozdítani a holtpontonról, érdemi előrelépés nem történt, sőt, 2013-ig a gazdasági válságkezelés kötött le minden figyelmet.
- Eközben már érzékelhetővé váltak a globális hatalmi átrendeződés hatásai Európa relatív geostratégiai súlyvesztésével, az Egyesült Államok stratégiai figyelmének Ázsia felé fordulásával, valamint a tradicionális (Oroszország) és a felemelkedő nagyhatalmak (Kína, India, Brazília) gazdasági, politikai és fokozatosan katonai térnyerésével.
- Az Egyesült Államok stratégiai fókuszának a csendes-óceáni térség felé fordulásával a gyakorlatban korlátozottá és feltételessé vált azoknak a kulcsfontosságú katonai képességeknek az „automatikus” biztosítása az európai szövetségesek számára, amelyek lehetővé teszik a negyedik generációs hadviselést. (Ez volt a líbiai műveletek legfontosabb politikai tapasztalata.) Nem véletlen, hogy Robert Gates, az Egyesült Államok akkori védelmi miniszterének emlékezetes, kritikus hangvételű 2011-es beszéde¹¹⁹ óta nyíltan hangoztatott vélemény volt, hogy Európának nagyobb szerepet kell vállalnia „stratégiai autonómiájának” megőrzésében, biztonsági környezete stabilitásának fenntartásában, illetve szükség esetén helyreállításában.
- 2013-ra megmutatkoztak Európa cselekvőképességének korlátai a politikai szándék (Szíria), a politikai szolidaritás (Mali, Líbia, Közép-afrikai Köztársaság) és a katonai

¹¹⁸ Csiki: Az Európai Tanács közös biztonság- és védelempolitikai csúcstalálkozójának háttere és eredményének értékelése, 48-49. o.

¹¹⁹ Robert Gates: *The Security and Defense Agenda (Future of NATO)*. Brüsszel, 2011. június 10. [online], Elérhető: <http://archive.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1581> [2017. 01. 13.]

képesség (Líbia) terén egyaránt, ami rövidtávon az EU és a NATO európai pillére válságkezelési (és stabilizációs, illetve erőketítő) képességének hitelességét, hosszú távon pedig a még meglévő képességek, eszközrendszerek, a hadiipari potenciál leépülését, elvesztését jelenthette.

- A kulcsfontosságú tényező ebben a folyamatban az volt, hogy miközben az európai védelmi együttműködést ösztönző külső tényezők (válságkezelési feladatok és egyidejűleg csökkenő források) nyilvánvalóan jelen voltak, s azokkal mind a politikai, mind a katonai elit tisztában volt, a rövid távú szükségletek és érdekek szinte minden esetben felülírták a közép- és hosszú távú tervezéshez és képességfejlesztéshez szükséges lépéseket.¹²⁰
- Ugyanakkor kétségtelen pozitívumnak volt tekinthető, hogy az egy évtizednyi háborúskodás Afganisztánban (és a részvétel további „válságkezelő és stabilizációs” műveletekben, mint például Irakban) az európai haderők számára is fontos műveleti (harci) tapasztalatot jelentett, haditechnikai fejlesztéseket eredményezett, valóban növelte interoperabilitásukat és bővítette partnereik körét – amikre egyéb esetben nem valószínű, hogy (ilyen mértékben legalábbis) sor került volna. Ezek a műveletek azonban döntően az Egyesült Államok határozott politikai nyomására haladtak ebben a mederben – és amikor ez a hajtóerő eltűnt, ezek a folyamatok is lelassultak vagy leálltak, mert az európai nagyhatalmaktól hiányzott az európai szinten „kritikus tömeget” előidéző szándék, a középhatalmak és kisállamok pedig nem voltak képesek és többségükben nem is akartak ebben az irányban továbblépni 2014 előtt.

II.2. A gazdasági válság hatása: a védelmi kiadások trendjei globális és regionális kontextusban

A 2008-2013 közötti időszak védelmi kiadásait és középtávú trendjeit a Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet (SIPRI) adatbázisának adatai alapján vizsgálok.¹²¹ Az intézet

¹²⁰ Techau, Jan: *Why Good Arguments Won't Save European Defense*. Carnegie Europe, 2013. 11. 19. [online], Elérhető: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=53641> [2017. 01. 13.]

¹²¹ A Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet a védelmi kiadások hosszú távú trendjeinek követésére 172 országra vonatkozó, nyílt forrásokra építő komplex adatbázist (SIPRI Database on Military Expenditure. Elérhető: <http://milexdata.sipri.org/>) hozott létre. Az adatbázisa egyedülálló módon biztosít stratégiai szintű áttekintést és tájékoztató pontot a katonai kiadások trendjeinek elemzése terén. Az adatok elsődleges forrásai a nemzeti kormányok által közölt hivatalos adatok: költségvetési dokumentumok, stratégiai dokumentumok, a védelmi és pénzügyminisztériumok, valamint állami költségvetési szervek közleményei, nemzetközi szervezeteknek (ENSZ, EBESZ), valamint közvetlenül a SIPRI-nek szolgáltatott adatok. Ezek hitelességét az elemzők csak abban az esetben kérdőjelezik meg, ha meggyőző eltérő forrást találnak, amely így erre alapot ad. A másodlagos források pedig a primer adatok forrását pontosan és hitelesen azonosító áttekintő források, nemzetközi statisztikák, mint a NATO által rendszeresen publikált, a tagállamok védelmi kiadásaira vonatkozó statisztikák vagy a Nemzetközi

2013. áprilisi, a védelmi kiadások trendjeire vonatkozó elemzése alapján már jól láthatóvá vált a 2008 óta zajló gazdasági válság nemzetközi hatása. 2012-ben (az elemzés tárgyidőszakában) ugyanis nemcsak a globális védelmi kiadások összege csökkent, hanem a regionális trendek változása is folytatódott.¹²² Az adatbázis alapján láthatóvá vált, hogy a világ védelmi célú kiadásainak összesített értéke 2012-ben reálértéken elérte az 1,75 billió dollárt, ami az előző évhez képest 0,5 százalékos csökkenést jelent (ezzel még mindig meghaladva a hidegháború idején látott egykori legmagasabb szintet.)¹²³ Az 1998 óta először tapasztalt csökkenést a globális védelmi kiadásokban elsősorban az Egyesült Államokban, Nyugat- és Közép-Európában végrehajtott jelentős kiadáscsökkentés okozta. Ezeket ugyanakkor nagymértékben ellensúlyozta az Ázsiában, Kelet-Európában a Közel-Keleten és Észak-Afrikában, valamint a világ más régióiban tapasztalt védelmi költségvetés-növekedés. Az Egyesült Államok mögött a második legnagyobb összeget Kína fordította védelmi célokra, 7,8%-kal (11,5 milliárd dollárral) növelve kiadásait, míg a harmadik helyen Oroszország 16%-kal (12,3 milliárd dollárral) bővítette védelmi költségvetését 2012-ben.

2012-ben az Egyesült Államok részesedése a világ védelmi kiadásaiból 40% alá csökkent – a hidegháború óta először.¹²⁴ A 2011-ben kezdődő csökkenő trend 2012-ben folytatódott: az amerikai védelmi költségvetés 6%-kal csökkent, 682 milliárd dollárra. A védelmi költségvetés elsősorban a csökkenő műveleti kiadásokat tükrözte, ami a 2011-es pénzügyi év 159 milliárd dollárnyi tételéről 2012-ben 115 milliárd dollárra csökkent, 2013-ra

Valutaalap (IMF) Statisztikai Évkönyve. Hasonló forrásnak tekintik az Európa Évkönyvet és az Economist Intelligence Unit által készített ország-jelentéseket. A források harmadik, speciális körét képezik a releváns folyóiratok és hírek. Abban az esetben, ha a hivatalos források hiányosak, vagy nem hitelt érdemlőek, az egyéb járulékos források, például az állami költségvetés tételeinek elemzése és a lehetőségekhez mért empirikus ellenőrzése alapján készítenek becsléseket. (Kína és Oroszország esetében külön módszertant alkalmaznak a hiányosságok kiküszöbölésére, míg Izrael és az Egyesült Arab Emírátságok esetében a nyilvánosságra hozott teljes adatsor becslésen alapul.) Az adatbázis használatának előnye, hogy többféle bontásban is közli az évtizedeken átívelő adatsorokat, többek között standard dollár-árfolyamra átszámítva, ami nemcsak idősoros vizsgálatot tesz lehetővé, hanem a trendek egyes országok közötti összehasonlító vizsgálatát is. Bővebben lásd: Csiki Tamás: A válság mérhető hatása: a globális és regionális védelmi kiadások trendjei 2011-ben. *SVKK Elemzések, 2012/8.* [online], Elérhető: http://hkk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_8.pdf [2017. 01. 13.]

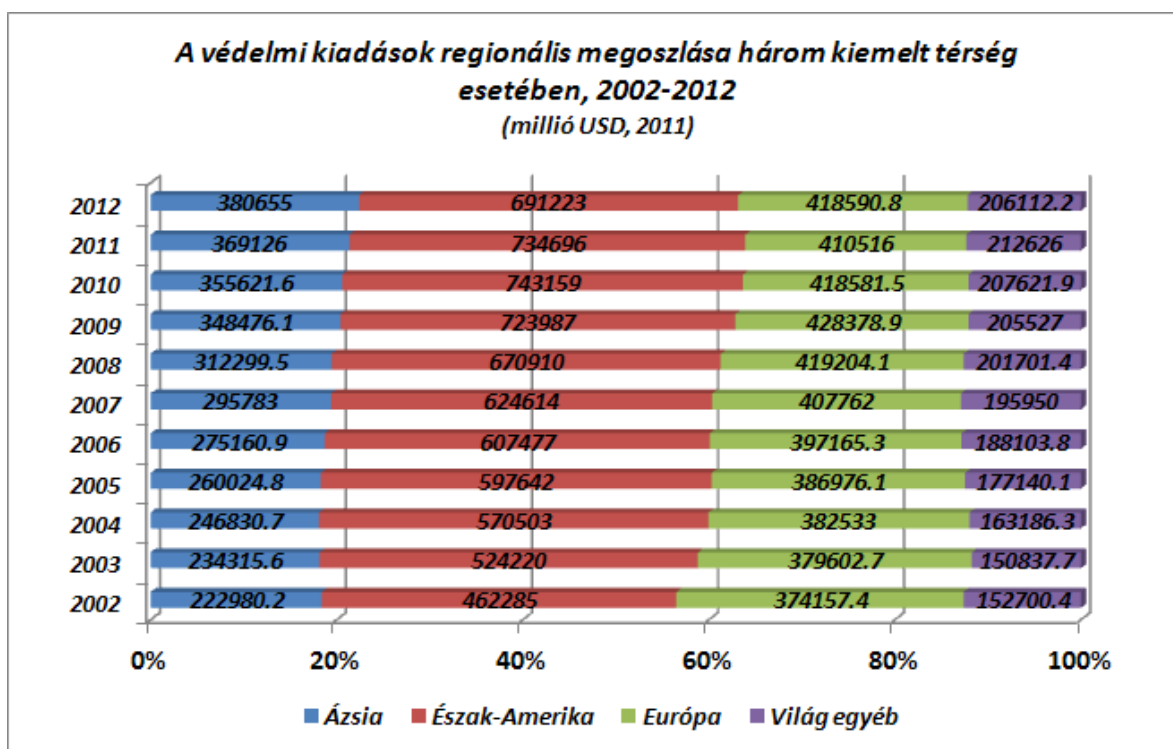
¹²² World military spending falls, but China, Russia's spending rises, says SIPRI. SIPRI, 2013. 04. 15. [online], Elérhető: <https://www.sipri.org/media/press-release/2013/world-military-spending-falls-china-russias-spending-rises-says-sipri> [2017. 01. 13.]

¹²³ A SIPRI Military Expenditures Database alapján, minden adat konstans 2011-es USD árfolyamon értendő.

¹²⁴ A SIPRI definíciója a „védelmi kiadások” terén magában foglalja funkcionálisan a fegyveres erők – beleértve a békefenntartó erőket is – költségeit, a védelmi minisztériumok és védelmi profilú kormányügynökségek költségvetését, a félkatonai erők kiképzésének, fenntartásának költségeit, a katonai célú űrprogramokat. Ez költségvetési tételként az alábbiakat jelenti: a személyi kiadásokat, szociális és egészségügyi ellátást, műveleteket, fenntartást, beszerzést, kutatás-fejlesztést, infrastrukturális beruházásokat, valamint a katonai segélyezést (donor országok esetében). A SIPRI nem veszi figyelembe a polgári védelmi költségvetést és a korábbi katonai tevékenységek következményeinek kezelési költségeit (háborús veteránok ellátását, demobilizációs költségeket, fegyverzetmegsemmisítést). *SIPRI Database on Military Expenditure*. Elérhető: <http://milexdata.sipri.org/> [2017. 01. 13.]

pedig 87 milliárd dollárra tervezték a költségvetési törvény tervezetében. További megtakarítást eredményezett a 2011-es Költségvetési Törvényben (Budget Control Act) rögzített zárolás 15 milliárd dolláros tétele, amit a szövetségi költségvetés kiegyensúlyozatlansága miatt kellett életbe léptetni. A gazdasági válság hatására korábban kilátásba helyezett igen kemény megszorítások 2013-ban kezdtek realizálódni, és a következő években átlagosan évi 10 százalékos forráscsökkenést prognosztizáltak.¹²⁵

E trendekből az is fokozatosan kirajzolódni látszott, hogy miközben 2008 óta a NATO és az Európai Unió 31 tagállamából 18 csökkentette védelmi kiadásait reálértéken 10 százalékot meghaladó mértékben, a transzatlanti térség mellett Ázsia országai azok, akik egyre nagyobb részt tesznek ki a globális védelmi ráfordításokból – sőt, a „Nyugattal” szemben Ázsiában a kiadások növekedése a válság ellenére is töretlen maradt. (2. ábra)

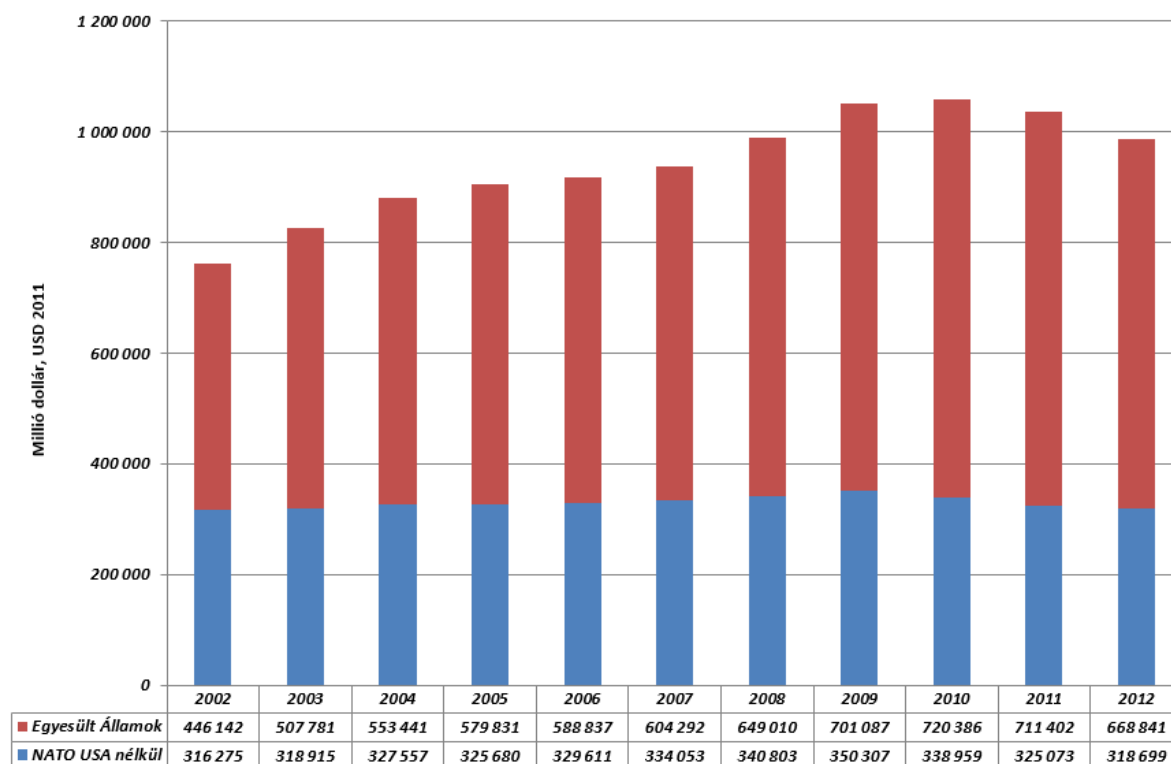
2. ábra: A világ védelmi kiadási trendjeinek regionális dinamikája három kiemelt régió esetében, 2002-2012 között (konstans 2011-es USD árfolyamon)¹²⁶ /saját ábra/

¹²⁵ Bővebben lásd: Csiki Tamás – Molnár Ferenc – Varga Gergely: Az Egyesült Államok védelmi stratégiai irányváltásának háttere, elemei, valamint hatása Európára és Magyarországra. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 96-110. o.

¹²⁶ Forrás: *SIPRI Military Expenditures Database*, 2013. áprilisi adatok

II. 3. A védelmi kiadások trendjei a NATO-ban és Európában

Az európai regionális és szubregionális trendeket elemezve jól látható, hogy az évek óta hangoztatott amerikai kritika, miszerint a transzatlanti térség két NATO-pillére (az amerikai és az európai) között nem valósul meg az arányos és kiegyensúlyozott teherviselés, teljes mértékben helytálló. (3. ábra)

3. ábra: A NATO-n belüli tehermegosztás 2002-2012 között (konstans 2011-es USD árfolyamon)¹²⁷ /saját ábra/

Miközben az elmúlt két évtizedben a NATO feladatainak köre kibővült, megnöttek a műveleti terhek, a védelmi kiadások trendjei alapján azt láthatjuk, hogy miközben a szövetség egészének védelmi kiadásai 2002-2012 között 29,5 százalékkal nőttek, az Egyesült Államok arányaiban 2002-ben ezek 58,5%-át, 2012-ben pedig már 67,7%-át állta. Reálértéken számolva a többi tagállam összességében a 2009-es csúcsidezőszakban is csak 350,3 milliárd dollárt, míg az Egyesült Államok ennek kétszeresét, 701,1 milliárd dollárt fordított védelmi kiadásokra. Miközben az Egyesült Államok védelmi kiadásai 2002-2012 között védelmi költségvetését reálértéken 49,9%-kal növelte, a többi tagállam összességében is csupán 4,1%-kal.¹²⁸

¹²⁷ Forrás: *SIPRI Military Expenditures Database*, 2013. áprilisi adatok

¹²⁸ Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy az Egyesült Államok globális érdekekkel, globális szövetségi rendszerrel és az ezeket védeni képes eszközrendszerrel rendelkező szuperhatalom, az egyetlen ilyen a maga nemében. Ehhez képest még a NATO európai nagyhatalmai is nagyságrendileg kisebb erőt képviselnek, nem beszélve a kis tagállamokról. A katonai célú amerikai kiadások mértéke ezeket a NATO-n

Európában a védelmi kiadások drasztikus csökkentésének oka valamennyi vizsgált ország esetében a nemzeti eladósodottság csökkentésének és a költségvetési egyensúly helyreállításának szándéka volt – a kialakult gazdasági válság közepette. Ha összevetünk egy a gazdasági válság előtti évet (2006) és egy olyan évet, amikor a legtöbb európai állam már kilábalt a recesszióból (2012) jól megfigyelhető az a trend, ami a NATO-tagállamok eladósodottságában volt tapasztalható összességében és szubregionális szinten is. Ezek közül kiemelkedik a kelet-közép-európai régió, ahol egyrészt az államadósság drasztikus mértékben nőtt (+92%), másrészt a védelmi kiadások a szövetségen belüli legmagasabb arányban (-23,1%) csökkentek (lásd az 1. táblázatot).¹²⁹

	Az államadósság változása	A védelmi kiadások változása
NATO-28	+71,69%	-9,75%
NATO Európa	+74,00%	-11,80%
NATO Nyugat-Európa	+77,00%	-0,50%
NATO Kelet-Közép-Európa	+92,00%	-23,10%
NATO Dél-Európa és Balkán	+65,00%	-14,00%

1. táblázat: A NATO-tagállamok államadósságának és védelmi kiadásainak változása a válságot megelőző időszakhoz képest (2006-2012)¹³⁰ /saját ábra/

Emellett azt is megállapíthatjuk, hogy a NATO által informálisan megfogalmazott ajánlást, miszerint a tagállamok nemzeti össztermékük legalább 2%-át fordítsák védelmi célra, a SIPRI adatbázisa alapján 2012-ben csupán négy európai tagállam – Nagy-Britannia (2,3%), Franciaország (2,3%), Törökország (2,5%) és Görögország (2,5%) – teljesítette.

További tanulságos következtetésekre juthatunk, ha a Center for Strategic and International Studies elemzése¹³¹ alapján a védelmi kiadások megoszlását, szerkezetét vizsgáljuk Európában.¹³² Eszerint a 2001-2011 közötti évtizedben a védelmi kiadások Európa

túlmutató érdekeket és az amerikai nemzetközi szerepvállalás eltérő dimenzióját (így például az afganisztáni és iraki háborúk hatását) is tükrözi.

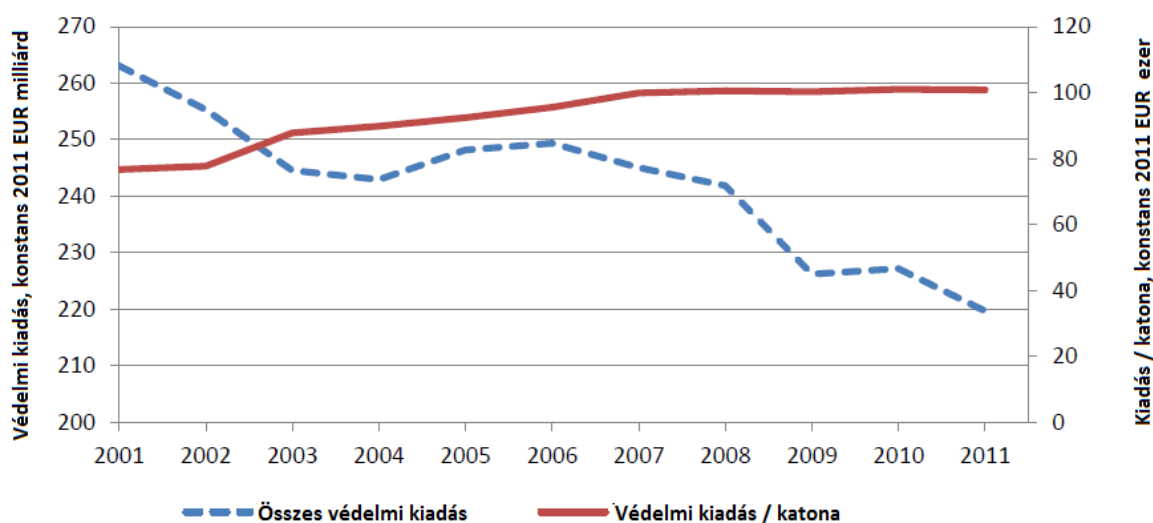
¹²⁹ Érdeemes megjegyeznünk, hogy Dél-Európa leginkább eladósodott országainak esetében (Görögország, Portugália, Olaszország) a kimutatás a változás arányát és nem az eladósodottság abszolút értékét jelzi.

¹³⁰ Az adatok forrása: *IMF World Economic Outlook Database*, és *SIPRI Military Expenditures Database*, 2013. áprilisi adatok

¹³¹ Berteau, David J. – Ben-Ari, Guy (eds.): *European Defense Trends 2012: Budgets, Regulatory Frameworks and the Industrial Base*. CSIS, Washington D.C., 2012. december. [online] Elérhető: http://csis.org/files/publication/121212_Berteau_EuroDefenseTrends2012_Web.pdf [2017. 01. 13.]

¹³² Bár az elemzés megállapításai 37 európai állam vizsgálatán alapulnak 2011-gyel bezárólag, adatgyűjtési és – elemzési módszertana pedig eltérő – így a SIPRI által közölt adatoknak egy az egyben nem feleltethetők meg –, a számunkra fontos trendeket jól érzékeltetik.

37 államában összesítve éves átlagban 1,8%-kal csökkentek, miközben az egy katonára fordított kiadás a 2001-es 76.700 euróról 2011-ben 100.800 euróra emelkedett (éves átlagban +2,8%). Ezen belül a legnagyobb növekedést 2002-2003-ban (az afganisztáni és iraki műveletek hatására) tapasztalhattuk (+12,9%), amit 2007-ig éves átlagban 3-5%-os növekedés követett, majd 2007 óta körülbelül 1000 eurós kilengéssel 100.000 euró körül stagnált. A vizsgált évtizedben 37 állam közül 28 esetében nőtt az egy katonára fordított források összege (lásd a 4. ábrát).¹³³

4. ábra: 37 európai állam összesített védelmi kiadásainak és egy katonára eső védelmi kiadásainak trendjei, 2001-2011 (konstans 2011-es euró árfolyamon)¹³⁴

Az egy katonára eső kiadások terén tapasztalt növekedés természetesen nagymértékben annak az eredménye, hogy egyidejűleg az európai fegyveres erők létszáma jelentős mértékben csökkent: az aktív szolgálatot ellátó katonák száma a 2001-es 3,4 milliőről 2011-re 2,2 millióra csökkent (-35,6%), ami meghaladta a védelmi kiadások utóbbi években tapasztalt csökkenésének mértékét is.¹³⁵ Csupán 2009-2011 között mintegy 160.000 katonát szereltek le Európa haderőiben.

A védelmi költségvetési források funkcionális bontása¹³⁶ – Hadfelszerelés, Személyi kiadások, Fenntartás-üzemeltetés/Egyéb, Infrastrukturális fejlesztések, Kutatás-fejlesztés –

¹³³ Berteau – Ben-Ari: i.m., 1-2. o.

¹³⁴ Berteau – Ben-Ari: i.m., 4. o.

¹³⁵ Berteau – Ben-Ari: i.m., 3. o. Módszertan: 58-60. o.

¹³⁶ A vizsgálat a rendelkezésre álló töredékes források (hiányos és eltérő összetételű adatsorok) következtében szintén nem teszi lehetővé az egységes és teljes körű kimutatás készítését. Így a CSIS elemzése 15 európai állam összesített adatai alapján állapította meg a bemutatott trendeket, amelyek így a teljes európai védelmi kiadások 90,2%-át teszik ki a „személyi, műveleti, infrastrukturális és egyéb” kategóriákban, valamint „kutatás-fejlesztés” kategória 84,5%-át fedik le. Véleményünk szerint a trendek érzékeltetésére ez az adatmennyiség már elegendő.

alapján azt láthatjuk, hogy reálértéken minden költségvetési kategória összesített értéke csökkent (lásd a 2. táblázatot).

	2000-2011				2001-2010
	Had-felszerelés	Személyi kiadások	Fenntartás-üzemeltetés / Egyéb	Infra-strukturális fejlesztések	Kutatás-fejlesztés
Átlagos éves változás 11 évre vetítve	-1,5%	-2,4%	-3,5%	-0,6%	-7,9%
A változás abszolút értéke (millió euró 2011-es árfolyamon)	-6,395	-28,638	-2,210	-3,062	-6,734
A változás aránya (százalék)	-14,2%	-21,7%	-29,9%	-5,6%	-52,2%

2. táblázat: A védelmi költségvetési források változása 2000-2011 között 37 európai államban, funkcionális bontásban¹³⁷

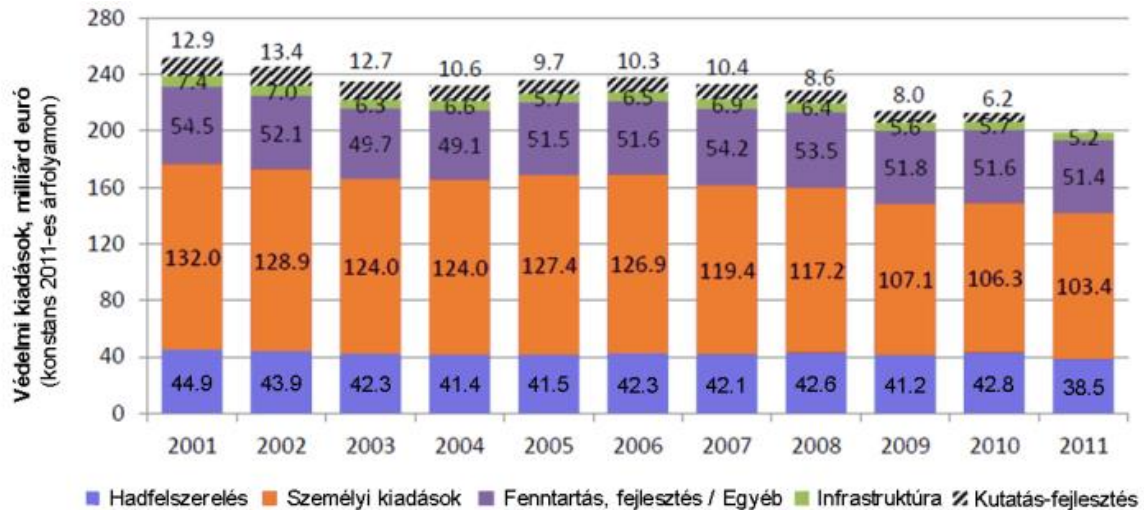
A legjelentősebb mértékben éppen a kutatás-fejlesztésre szánt kiadások csökkentek (évente 7,9% százalékot), holott az európai államok helyzeti előnyéből kiindulva ma még a kutatás-fejlesztés lehet az a terület, ahol többnemzeti együttműködésben felvehetik a versenyt a világ többi régiójának szereplőivel. Így 2000-2010 között az európai kutatás-fejlesztési kiadások reálértéken 12,9 milliárd euróról 6,7 milliárd euróval (52,2%) csökkentek 6,2 milliárd euróra. A gazdasági válság hatása abban is mérhető volt, hogy az évtized második felében a csökkenés üteme kétszerese volt az előző időszakénak.

A leglassabb ütemben a hadfelszerelés és a fenntartás-üzemeltetés költségei csökkentek, éves átlagban 1,5 százalékkal, illetve 0,6 százalékkal, összességében pedig 14,2 illetve 29,9 százalékkal. Ez a hadfelszerelés tekintetében figyelemre méltó volt, ugyanis az Egyesült Államok esetében a tapasztalat azt mutatta, hogy ezt a területet aránytalanul nagy elvonások érték. Ugyanakkor a 2010-2011-es 4,3 milliárd eurós hirtelen csökkenés azt is jelezte, hogy az egyébként is valamelyest fokozódó mértékű forráselvonás a hadfelszerelések beszerzésétől most már Európában is erősödni fog. (2001-2005 között éves átlagban 1,2%-os, majd 2006-2011 között évi 1,9%-os csökkenést tapasztalhattunk.)

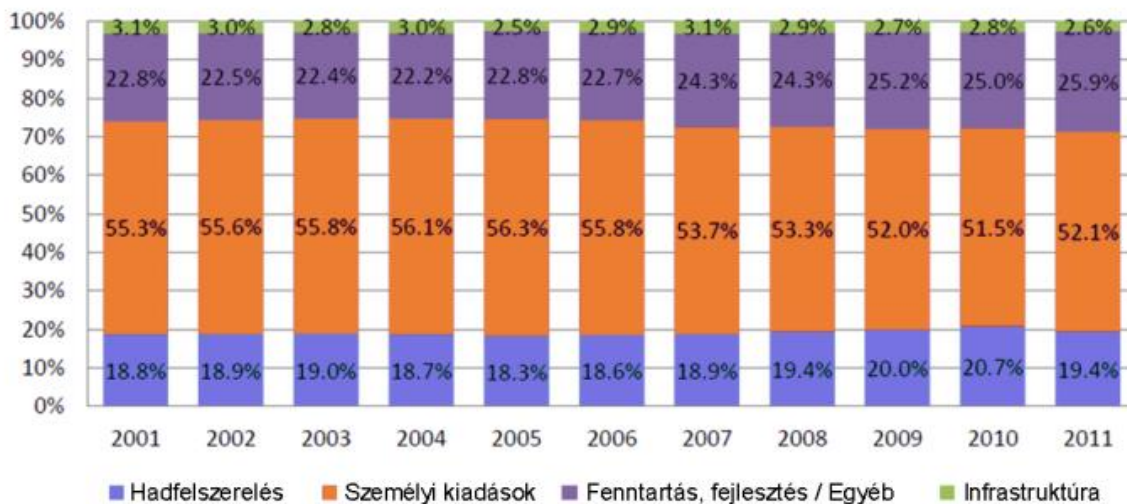
A legjelentősebb kiadási tételt a személyi kiadások jelentették, amely a haderőlétszám és a költségvetési források egyidejű csökkenésével abszolút értékben is a legnagyobb

¹³⁷ Berteau – Ben-Ari: i.m., 5. o.

mértékben csökkent: a 2000-es 132 milliárd euróról 2011-re 103,4 milliárd euróra (-21,7%). Azonban a legnagyobb abszolút értékű csökkenés (28,6 milliárd euró) ellenére a személyi kiadások terén volt a legkisebb a csökkenés mértéke (éves átlagban 2,4%), bár itt is érezhető volt a válság hatása. (5. ábra) Míg 2001-2007 között éves átlagban 1,7%-kal csökkent a személyi kiadások teljes összege, addig 2007-2011 között már évi 4,0%-os ütemben, végül a védelmi kiadások 51-52%-a körül stabilizálva a személyi kiadások védelmi költségvetésen belüli arányát. (6. ábra)¹³⁸

5. ábra: Az európai védelmi kiadások funkcionális megoszlása reálértéken 2001-2011 között (konstans 2011-es USD árfolyamon)¹³⁹

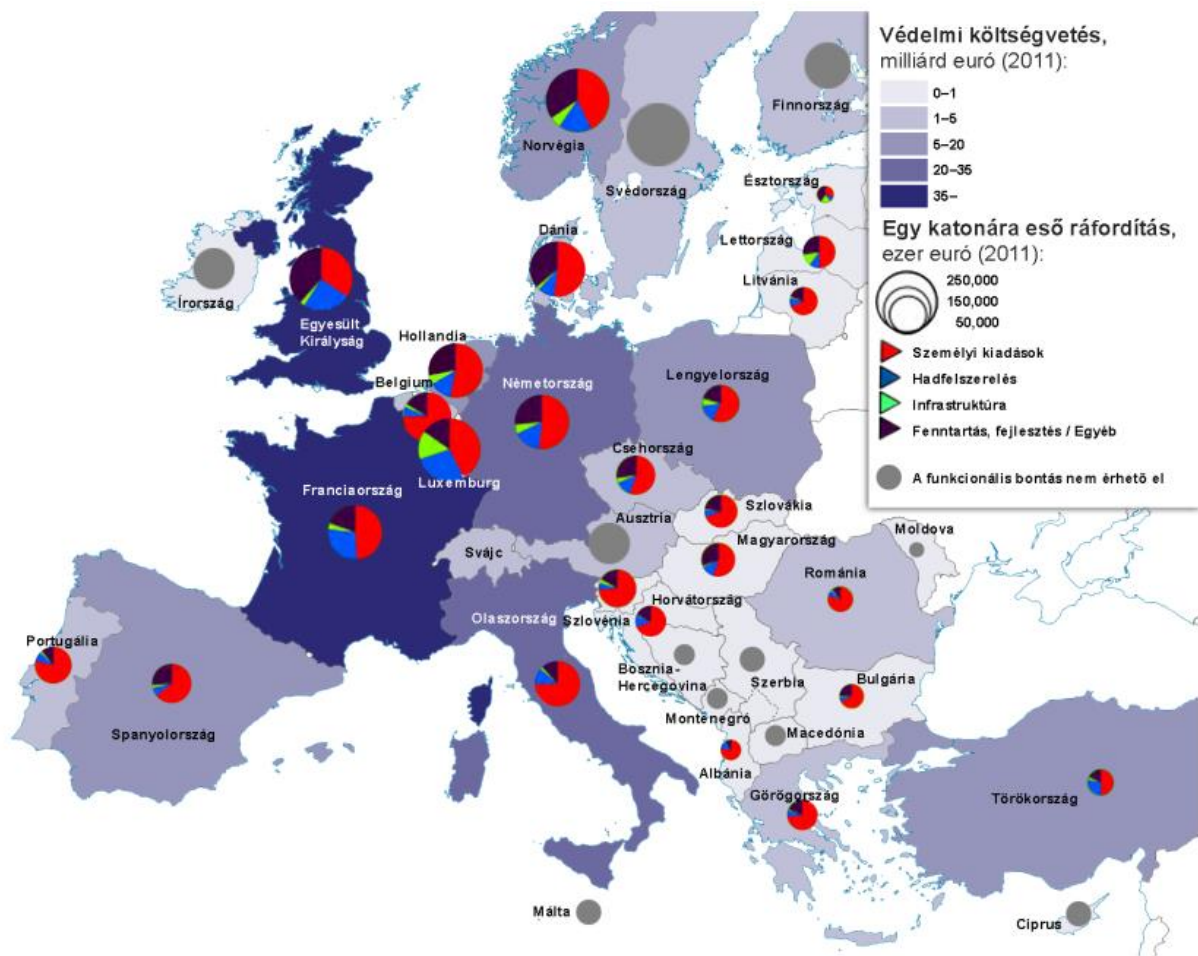
6. ábra: Az európai védelmi kiadások funkcionális megoszlása a teljes védelmi költségvetésen belül a NATO költségvetés-kategóriái szerint 2001-2011 között (százalék)¹⁴⁰

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ Berteau – Ben-Ari: i.m., 4. o.

¹⁴⁰ Berteau – Ben-Ari: i.m., 6. o.

A védelmi kiadások belső arányaira vonatkozóan látható a védelmi tervezési prioritások egyfajta hangsúlyeltolódása a tízéves trendben: bár nem sikerült igazán közel kerülni a személyi – fenntartási/működtetési – fejlesztés tételek 40:30:30 százalékos „egészségesnek tartott” belső arányához, mind a fenntartási/működtetési, mind a fejlesztési kiadások emelkedtek. (7. ábra) Figyelmeztető jel lehet azonban, hogy 2011-ben a fejlesztésre szánt források aránya már csökkenni kezdett, mégpedig gyors ütemben (egy év alatt 1,3%-ot a korábban kilenc év alatt elért 1,9%-os növekedésből). Tekintettel arra, hogy az adatok a legfejlettebb európai országok védelmi kiadásaira vonatkoztak, elképzelhető, hogy a szűkösebb védelmi költségvetéssel rendelkező országok esetében ezek az arányok még kevésbé voltak kedvezőek.

7. ábra: A védelmi kiadások nagyságrendje és belső arányai Európában, 2011-ben¹⁴¹

Ami az egyes országok védelmi költségvetését illeti, a CSIS által vizsgált 37 országból 22 esetében tapasztaltak csökkenést, amelyek közül csupán három (Spanyolország, Belgium és

¹⁴¹ Berteau – Ben-Ari: i.m., 3. o.

Hollandia) esetében volt enyhe (éves átlagban 0,0-0,5%) a csökkenés mértéke, a többi esetben jelentősebb csökkentésekre került sor. A legsúlyosabban Macedóniát, Törökországot és Szerbiát érintette a válság (ahol az éves csökkenés átlaga 9-11% között mozgott, míg Románia és Görögország esetében 6-8 százalék között). Az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország esetében a csökkenés éves átlaga 2001-2011 között 1,0%, 1,4%, illetve 3,3% volt. Ezzel szemben néhány országban a védelmi költségvetés emelkedő trendjét figyelték meg az elemzők: Németország és Norvégia évente 0,3%-kal, Albánia, Észtország és Finnország évi 4-6 százalékkal volt képes növelni védelmi célú kiadásait.¹⁴²

Érdekes megfigyelni, hogy az „európai nagyok” (Franciaország és Németország) esetében milyen belső átrendeződés kezdődött meg a válság hatására: úgy tűnik, a személyi kiadásoktól a hadfelszerelési beszerzésekhez csoportosítottak át forrásokat, ami tudatos döntést sejtet annak érdekében, hogy a források csökkenése ellenére „megvédjék” a modernizációs folyamatokat. Ezért láthatjuk azt, hogy a személyi kiadások arányosan nagyobb mértékben csökkentek, míg a hadfelszerelésre fordított források nagyobb mértékben nőttek, mint azt az egyébként általánosan csökkenő költségvetés belső dinamikája indokolná.

A fent jelzett védelmi költségvetési trendek jól jelzik a transzatlanti-térség államai esetében a stratégiai folyamatok átfogó, hangsúlyos változását. Miközben a hidegháborút követő csökkenést az ezredfordulót követően ismét jelentős növekedés követte, és a „nyugati haderők” elsőbbsége műveleti képességek, haditechnikai felszereltség, modernizációs és fejlesztési potenciál, valamint professzionalizmus tekintetében látszólag megkérdőjelezhetetlenné vált, a felszín alatt az állami költségvetési rendszerek strukturális aránytalanságaiból adódóan az európai védelempolitika stratégiai célkitűzéseit destabilizáló folyamatok zajlottak. A „korábban Európában soha nem látott béke és stabilitás” évei azt eredményezték, hogy (néhány ország kivételével) a védelmi szféra „maradéklevű” finanszírozása vált mérvadóvá. Egyrészt az állami adósságállomány növelése átfogóan negatívan érintette a védelmi szféra finanszírozhatóságát, másrészt a koherens, közös, összehangolt stratégiai tervezés hiánya megőrizte a párhuzamosságok, a gazdasági hatékonyságot nélkülöző katonai fejlesztések kialakult gyakorlatát.

Ennek következtében, amikor 2008-ban a hitelválság előbb pénzügyi, majd gazdasági válságba csapott át, nem állt rendelkezésre semmilyen állami eszköz, amivel a védelmi szféra forrásigényeit fenn lehetett volna tartani. Történt mindez ráadásul egy olyan időszakban, amikor az afganisztáni, iraki, majd líbiai műveletek hatására egyre jobban megmutatkozott,

¹⁴² Berteau – Ben-Ari: i.m., 7-8. o.

hogy az európai (NATO) haderők modernizációja nem a szükséges úton halad, sőt, sok országban egyáltalán nem áll összhangban a stratégiai ambíciószint a valós katonai képességekkel, és emiatt ezek a haderők kényszerhelyzetbe kerültek. Egyrészt elfogadhatták, hogy fegyveres erők kizárólag területvédelmi célokra alkalmasak, és lemondhattak az érdemi szövetséges műveleti szerepvállalásról (válságkezelés, békefenntartás, stabilizációs műveletek), amit igen problémás lett volna legitimálni az elvárt szerepvállalás és szövetségi szolidaritás tükrében. Másrészt megkísérelhették éppen ebben a forráshiányos környezetben orvosolni a hiányosságokat, és mind szervezetileg, mind haditechnikai eszközök, illetve a haderő-alkalmazás elvei, illetve gyakorlata tekintetében modernizálni fegyveres erőiket és túllépni azokon a korlátozó tényezőkön, amelyek a jelenlegi helyzetet előidézték.

II.4. A védelmi költségvetés-csökkentés hatása a NATO európai tagállamainak védelmi képességeire¹⁴³

A bemutatott trendek és az európai államok stratégiai tervezési folyamatai alapján reálisan számolhattunk a fokozódó forráshiánnyal és a tagállamok csökkenő védelmi költségvetésével középtávon is. A 2008-2013 között végrehajtott, a védelmi szférát sújtó jelentős forráselvonás célja minden esetben az volt, hogy a tagállamok képesek legyenek kiegyensúlyozni költségvetésüket, és csökkenteni államadosságukat. A csökkentés ráadásul érdemi szövetségi szintű koordináció nélkül történt, a nemzeti haderők sajátos preferenciái és lehetőségei mentén – ezért a szakértők mind a NATO,¹⁴⁴ mind az Európai Unió részéről¹⁴⁵ arra figyelmeztettek, hogy tagállamaik rövid időn belül kritikus katonai képességeket veszítenek el. Emellett a líbiai válságkezelés tapasztalatai arra is figyelmeztettek, hogy a katonai képességek mellett a politikai akarat hiánya is megnehezítheti az eredményes/hatékony fellépést.

Az európai államok így megkezdett „védelmi reformjai” döntően költségcsökkentést, haderőcsökkentést, egyes haditechnikai eszközrendszerek (akár fegyvernemi szintű) részleges vagy teljes felszámolását, beszerzési és modernizációs programok elhalasztását, elnyújtását jelentették. A mennyiségi csökkentésnek azonban kétségtelenül minőségi – hadműveletek

¹⁴³ Az alfejezet kifejezett célja, hogy a védelmi együttműködési törekvések felélénkülését közvetlenül befolyásoló forráshiány hatásait szemléltesse az európai védelmi szektorban, ezért nem tekinti át a folyamatokat 2016-ig, az értekezés teljes vizsgálati időszakán átívelően, hanem a 2013-as állapotról fest „pillanatképet”. A gazdasági válság hatásai ekkorra már jól mérhetőek voltak az elfogadott intézkedések alapján. 2014-től a helyzet fokozatosan változni kezdett, és az európai államok többsége esetében a csökkentéseket fokozatosan a stabilizáció, majd a visszatérő fejlesztések kezdték felváltani, különösen Kelet-Közép-Európában.

¹⁴⁴ Larrabee, F. Stephen – Johnson, Stuart E. – Wilson, Peter A. et al.: *NATO and the Challenges of Austerity*. RAND, Santa Monica, CA, 2012. [online] Elérhető:

http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2012/RAND_MG1196.pdf [2017. 01. 14.]

¹⁴⁵ Rogers – Gilli: *Enabling the Future. European Military Capabilities 2013-2025: Challenges and Avenues*, i. m.

végrehajtási képességét alapvetően meghatározó – következményeivel is számolnunk kellett, amelyek kapcsán az alábbi tényezőket azonosíthatjuk:

- A válságkezelő műveletekben telepíthető európai szárazföldi erők lényegesen kisebbek – dandár és zászlóalj erejű harccsoportok, nem pedig hadtest és hadosztály erejű erők – lesznek.
- Tekintettel arra, hogy az Egyesült Államok deklarálta kisebb szerepet kíván vállalni Európa és a szomszédos régiók biztonságának fenntartásában és az itt kialakuló válságok kezelésében, nagyobb teher hárul az európai államokra, melyek telepíthető műveleti képességei adott esetben erős korlátokkal szembesülhetnek. Amennyiben a brit és francia erőket egy a Földközi-tenger medencéjében kialakult válság köti le, nem lesz elegendő szabad katonai kapacitás arra, hogy egy párhuzamos műveletet hajtsanak végre az európai erők Afrika Szarvánál, a Perzsa-öböl térségében, vagy Afrikában – és ez fordítva is igaz.
- A korábban is említett „stratégiai fáradtság” következtében nem valószínű, hogy az európai erők egyhamar hajlandóak vagy képesek lennének egy olyan nagyarányú, elhúzódo stabilizációs / felkelés elleni műveletben részt venni, mint Afganisztánban, vagy több dandár erőt telepíteni valamely békefenntartó vagy békekikényszerítő műveletbe.

A folyamatok mélyére tekintve és a stratégiai távlatban valószínűsíthető következmények tekintetében azonban ennél átfogóbb következtetéseket is megfogalmazhattunk 2013-ban – amint azt az EU Stratégiai Kutatóintézetének munkatársai is tették. Rogers és Gilli kiemelték, hogy bár Európa államai az elmúlt húsz évben komoly eredményeket értek el haderőik fejlesztése terén,¹⁴⁶ viszont továbbra is megoldatlan strukturális problémák akadályozzák a védelmi szféra hatékony működését és a katonai képességek egységes fejlesztését.¹⁴⁷

Ennek oka először is az volt, hogy alapvető aránytalanság mutatkozott a személyi kiadásokra fordított források terén (mint az korábban is láthattuk): az európai haderők átlagosan védelmi kiadásaik 55 százalékát fordították bérekre, juttatásokra és nyugdíjakra, míg ez az arány az Egyesült Államokban mintegy 30% körül mozgott.¹⁴⁸

¹⁴⁶ A legtöbb állam áttért az önkéntességen alapuló professzionális haderőmodellre, és jelentősen csökkentette a fegyveres erők létszámát; előrelépés történt a hidegháborús haditechnikai eszközök lecserélése és a haderők átfegyverzése, technológiai modernizálása terén; átalakult a katonai gondolkodás a haderő-alkalmazás elveit és gyakorlatát illetően, kialakítva az összhaderőnemi válságkezelő és stabilizációs műveletek doktrínáit, a különleges műveleti erők alkalmazása és a felkelés ellenes műveletek tekintetében egyaránt.

¹⁴⁷ Rogers – Gilli: i.m., 5-12. o.

¹⁴⁸ Rogers – Gilli: i.m., 10. o.

Másodszor, az európai haderőkben bizonyos – ilyen formában nem szükséges – képességek túlzottan nagy arányban vannak jelen, miközben más – nélkülözhetetlen – képességek többnyire vagy teljes egészében hiányoznak: az európai fegyveres erők a szükségesnél jóval nagyobb számban rendelkeznek harmadik és negyedik generációs vadászrepülőgépekkel és páncélozott harcjárművekkel, nem beszélve a közel 5000 nehéz harckocsiról.¹⁴⁹ Ehhez képest hiányokat látunk a stratégiai tengeri és légi szállítási képesség, a harcászati szállítógépek, a légi utántöltés, a katonai egészségügyi ellátás, a vezetés-irányítási és kommunikációs, valamint hírszerző, felderítési, megfigyelési, célmegjelölő képességek, vagy a precíziós lőszerterén.

Harmadszor, az európai hadiipar továbbra is erősen fragmentált mint a keresleti, mind a kínálati oldalon: 2006 és 2010 között a többnemzeti együttműködésben végrehajtott beszerzések soha nem tudták meghaladni az összesített védelmi kiadások 26 százalékát. Éppen ellenkezőleg: több esetben, amikor közös képességfejlesztés történt, a nem megfelelően előkészített folyamat vagy valamely fél következetlen magatartása miatt a költségek növekedtek, a teljesítés csúszott, vagy technológiai problémák merültek fel. A sokszoros termelői kapacitás kiemelkedő a hajógyártás és a szárazföldi páncélosok gyártása terén.¹⁵⁰

Negyedszer, a kutatás-fejlesztésre fordított források Európában erősen korlátozottak – sőt, a válság hatására ismét csökkenni kezdtek. 2006-2010 között a kutatás-fejlesztésre fordított források aránya ötről négy százalékra csökkent – amelyen belül a többnemzeti keretben zajló fejlesztések aránya 26 százalékról 19 százalékra csökkent.¹⁵¹

Végül, de nem utolsó sorban, a nemzeti haderők közötti együttműködésből eredő koordináció és integráció összességében erősen korlátozott minden téren a kutatás-fejlesztéstől a beszerzésen, a logisztikától a haderőtervezésig. Ennek oka a nemzeti szuverenitáshoz kapcsolódó különböző félelmek (munkahelyek védelme), a kellő politikai támogatás hiánya, a megfelelő jogi keretek hiánya és a bürokratikus ügyintézés lassúsága volt.

Éppen ezért Christian Mölling már 2011-ben a következő prognózist állította fel:¹⁵²

- 3-5 éven belül „bonsai-hadseregek” alakulnak ki: a korábbi haderők létszámukban, struktúrájukban és így képességeiket illetően is csökkennek. A nagyobb államok – Franciaország, Németország, Nagy-Britannia – képesek lehetnek valamilyen formában fenntartani teljes spektrumú haderőiket, de csak olyan áron, hogy azok telepíthetősége

¹⁴⁹ Valásek: *Surviving Austerity – The Case for a New Approach to EU Military Collaboration*, 1-3. o.

¹⁵⁰ Rogers – Gilli: i.m., 10. o.

¹⁵¹ Uo.

¹⁵² Mölling, Christian: *Europe without Defence. SWP Comments No. 38.*, SWP, Berlin, 2011. [online] Elérhető: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2011C38_mlg_ks.pdf [2017. 01. 14.], 3-4. o.

és/vagy fenntarthatósága csökkenni fog. A kisebb államok esetében teljes képességcsoportok tűnhetnek el, és ennek következtében nem csupán a nemzeti haderők képességspektrumában lesznek „lyukak”, hanem a szövetségesi együttműködésben tervezett összhaderónemi műveletek végrehajtása is nehezebbé válik, mert megnő a távolság az egyes nemzeti haderők között.

- 5-8 éven belül megkezdődik a védelmi ipar Európán belüli hanyatlása: ha a jelenlegi finanszírozási trendek fennmaradnak, nem valószínűsíthető, hogy az európai államok rövid időn belül nagyarányú védelmi ipari / haditechnikai reformprogramokba kezdenek, ezért – mint azt több példa is mutatja a következő alfejezetben – a versenyképes európai hadiipari vállalatok igyekeznek majd megjelenni az Európán kívüli piacokon. Ez egyértelműen az Európán kívüli szereplőktől való függőséget fogja növelni.
- 8-12 éven belül Európa elveszítheti az a technológiai előnyt, amit ma még a fejlődő országokkal szemben többé-kevésbé őriz: a kutatás-fejlesztési források csökkenésével fokozatosan leépül az európai védelmi ipari kapacitás egy része, míg a fennmaradó rész nem biztos, hogy meg tudja őrizni a kontinens „stratégiai autonómiáját” a haditechnikai eszközök kifejlesztése és beszerzése terén.

E folyamatoknak az európai államok műveleti képességeire gyakorolt hatását az amerikai RAND kutatóintézet a NATO vonatkozásában öt elképzelhető műveleti forgatókönyv alapján a következőképpen értékelte:¹⁵³

- A NATO kollektív védelmi feladatai:
  - o A Washingtoni Szerződés 5. cikkelye értelmében végrehajtott területvédelmi feladatokat – a balti államok, Lengyelország és Románia által továbbra is érzékelt potenciális, legalább tíz év távlatában jelentkező hagyományos orosz katonai fenyegetést tekintve – Kelet-Közép-Európa államai az európai szövetséges erők támogatásával, illetve súlyos válság esetén további amerikai erőknek (például a Perzsa-öböl térségéből) Európába telepítésével lennének képesek megoldani. Bár a balti államoknak nem lesz jelentős önvédelmi képessége, Lengyelország a kontinens egyik legerősebb szárazföldi erejét igyekszik megőrizni a következő évtizedben is (lásd lejjebb). Az európai NATO-tagállamok közül gyorsan mozgósítható, komoly katonai erővel Németország, Franciaország és Nagy-Britannia rendelkezik majd, amelyeket az

¹⁵³ Larrabee, Johnson, Wilson et al., i.m. 75-92. o.

Európában állomásozó amerikai szárazföldi, tengerészeti és légierő egységei egészítenének ki. A RAND elemzőinek értékelése szerint összességében ez a katonai erő elégséges ahhoz, hogy elrettentsen valamely agressziót – kiegészítve azzal, hogy hagyományos műveletek végrehajtásához Oroszországnak Ukrajna és / vagy Fehéroroszország együttműködésére is szüksége lenne, illetve, hogy bármilyen orosz csapatmozgást az európai erők kellően korán észlelnének.

- A NATO tagállamai ellen irányuló valamely nem hagyományos fenyegetés – terrortámadás, ballisztikus rakéta-támadás, kibertámadás – ellenében a szövetség hagyományos erőinek kevesebb szerep jutna. A katonai erő szerepe kétséges lenne abból kifolyólag is, hogy a tagállamok között megosztottság tapasztalható a tekintetben, hogy mit tekintenek agressziónak (Franciaország például 2013-as új Fehér Könyvében egy nagyarányú kibertámadást az ország elleni agressziónak minősítette),¹⁵⁴ és egy támadóval szemben milyen ellenintézkedést / ellentámadást tekint szükségesnek, elfogadhatónak. A RAND elemzői szerint elsősorban a harci támogató-kiszolgáló (például műszaki, vegyvédelmi) erőkre hárulhatnak ilyen támadások esetén feladat – mégpedig a mentésben és helyreállításban. Mivel a források csökkentése több esetben ezeknek a képességeknek a gyengítésével jár, különösen a nagyobb NATO-tagállamoknál, ahol a harcoló erőket igyekeznek megóvni, szükséges ezek fenntartása és elérhetővé tétele a szövetségben belül más tagállamok részéről.
- A NATO ellen irányuló nukleáris fenyegetés – az iráni atomprogram és lehetséges további proliferáció a Közel-Keleten – megjelenése esetén egyrészt szükség lesz az európai tagállamok nukleáris elrettentő képességének fenntartására (ami stratégiai cél, de a modernizáció megvalósításáról érdemi döntés még nem született), másrészt meg kell teremteni az európai rakétavédelmi képességeket. Jelenleg és a következő években csak a NATO keretében a térségbe telepített amerikai hadszíntéri rakétavédelmi rendszere lehet támaszkodni, mert az európai légvédelmi, elhárító, illetve felderítő, megfigyelő, célmegjelölő képességek fejlesztése igen lassan halad.

¹⁵⁴ French White Paper on Defence and National Security. [online], 2013. Elérhető: <http://www.defense.gouv.fr/content/download/215253/2394121/file/White%20paper%20on%20defense%20%202013.pdf> [2017. 01. 14.], 101. o.

- Válságkezelő műveletek:
  - o Egy Európával szomszédos térségben kitörő válság kezelésére közepes méretű válságkezelő művelet végrehajtására nyílna lehetőség. Erre a jelenleg látható védelmi átalakítások nyomán csupán négy ország – Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország és Németország – lesz képes, amit esetleg spanyol és török erők támogathatnak a válság jellegétől és földrajzi elhelyezkedésétől függően. A négy európai „nagy” körülbelül 3-6 dandárt és a kapcsolódó haditengerészeti és légi erők komponenseket lenne képes telepíteni (bár az automatikus német részvétellel kapcsolatban például egy földközi-tengeri művelet esetében a líbiai tapasztalatok alapján szkeptikusak az elemzők). Ugyanakkor a líbiai műveletek tapasztalatai rámutattak azokra a kritikus képességhiányokra, amelyekkel még a legfejlettebb európai haderőknek is számolni kell – bár ezek pótlására vagy megteremtésére a NATO több közös fejlesztésre, beszerzésre épülő programot is indított „okos védelmi” mechanizmusának segítségével.¹⁵⁵ Összességében a RAND elemzői úgy értékelnek, hogy egy „líbiai típusú” válságkezelő művelet lehet a felső határa annak, hogy az európai tagállamok a Földközi-tenger térségében válságkezelő műveletet folytassanak (bár ez esetben szárazföldi erők telepítésére, alkalmazására nem került sor).
  - o Erőkivetítő művelet végrehajtása egy Európa közvetlen szomszédságánál távolabb fekvő térségben (például a Perzsa-öbölben): az európai NATO-tagállamok közül legfeljebb Franciaország és Nagy-Britannia lenne képes arra, hogy maximum egy vagy két dandár erőt telepítsen távoli térségekbe – abban az esetben, ha ott amerikai bázisokra (és például a Perzsa-öböl hadszíntéri rakétavédelmi képességeire) támaszkodhat. Az nem valószínű, hogy akár a francia, akár a brit haditengerészeti erők hajlandóak lennének egy magas fenyegetettségű térségbe települni az erők amerikai oltalmazása nélkül. Európa többi állama ilyen képességekkel nem fog rendelkezni, és a brit és francia képesség is jelentős mértékben függ a felek stratégiai együttműködésének

¹⁵⁵ Érdemes megjegyezni, hogy az egyik meghatározó programmal, a korábban már említett Szövetségi Felszínellenőrzési Rendszerrel (AGS) kapcsolatban több komoly nehézség is felmerült. Bár 2007-ben (tehát a líbiai műveleteket jóval megelőzően) kezdődtek a tárgyalások a szövetség felszínellenőrzési képességének kialakításáról, a benne foglalt eszközök számát egyre csökkentették, majd 2011-ben Kanada és Dánia is kiszállt a programból, míg a francia fél addig nem kíván forrásokat biztosítani a fejlesztéshez, amíg nem látja igazoltnak a rendszer hatékonyságát és működőképességét megosztott szövetségi képesség formában.

részeként kialakított repülőgép-hordozó fejlesztési program sikerétől (vagy kudarcától).

- Stratégiai távolságban kisméretű hagyományos erőkkel végrehajtott művelet (például békefenntartás Afrikában): Várhatóan valamely kalózkodás elleni műveletben való részvételre a francia, brit, német és olasz haditengerészet mellett spanyol, holland és svéd hajóegységek is képesek lesznek (például az Ádeni-öböl térségében). Ugyanakkor a szub-szaharai térségben hagyományos békefenntartó műveletet csak a francia és a brit erők lennének képesek önállóan végrehajtani – dandár erejű légi szállítású erők telepítésével. A többi európai állam csak egy másik keretnemzet által vezetett elhúzó művelet támogatásában vehetne részt.
- Stratégiai távolságban különleges műveleti erőkkel végrehajtott művelet (például terrorizmus ellenes vagy felkelés ellenes művelet bárhol a világon): Az elmúlt évtizedben számos európai tagállamok tett szert jelentős tapasztalatra a különleges műveleti erők alkalmazása terén, így ma zászlóalj méretű erőkig bezárólag tudnak egyes államok különleges erőket telepíteni akár távoli térségekbe is.

Összefoglalva: a válság hatásait látva valószínűsíthető volt, hogy a következő években az európai NATO-tagállamok arra lehetnek képesek, hogy a klasszikus területvédelmi feladatok ellátása mellett dandár erejű hagyományos erőket telepítsenek válságkezelő műveletekbe – melyek földrajzi határa a Földközi-tenger térsége. Ezen túlmenően csak francia és brit erők lesznek képesek önállóan műveleteket vezetni – de ezek is csak bizonyos korlátok között. Az európai államok haditengerészeti erői is jelentős mértékben fognak csökkenni, ezért összességében egy „líbiai típusú” művelet végrehajtása lehet a felső határa az európai képességnek. A különböző térségekben egyidejűleg kirobbanó válságok kezelése pedig akár problémát is okozhat.

II.5. Az európai államok reakciói a forrásszűkösségre

A 2008 óta tartó gazdasági válság hatására Európa államai rövid időn belül arra kényszerültek, hogy újragondolják stratégiai elképzeléseiket: a forráshiány megnehezítette a folyamatban lévő műveletek követelményeinek teljesítését, a beszerzési programok végrehajtását, éppúgy, mint a következő évekre vonatkozó tervezést. Hovatovább, a korábbi évek forrásfelhasználásának strukturálisan rögzült alacsony hatékonysága, felhalmozott

forráshiányai és egyes programok csúszásai rövid időn belül párosultak a forráscsökkentés kényszerével és stratégiai reformokat kényszerítettek ki.

Ezek a „reformok” a korábban meghatározott stratégiai célkitűzések újraértékelését, módosítását, a végrehajtás módjának átgondolását jelentették, és alapjukat a „kevesebb pénzből kevesebbet” elv képezte. A nemzetgazdaságok eladósodottsága következtében ugyanis a védelmi szektortól elvont források nem tették lehetővé a korábbi nemzetközi ambíciószint fenntartását, így tudatosan döntöttek a kisebb haderőstruktúrák, az alacsonyabb műveleti ambíciók, a személyi állomány számának és az eszközök mennyiségének csökkentése mellett. Annak érdekében, hogy a védelmi költségvetések korábban jelzett csökkenését a gyakorlatban kezelni tudják, az európai államok esetében a reakciók széles skáláját láthattuk annak függvényében, hogy milyen mértékben volt szükség gyors, azonnal megvalósuló megtakarításokra, vagy ezzel szemben volt-e lehetőség átgondolt, közép- és hosszú távra is tervezhető új stratégiai tervek kialakítására. Abban bíztak, hogy rövidtávon a gyorsan végrehajtható intézkedések – így a bérek és juttatások csökkentése –, középtávon a leépítések és a műveleti szerepvállalás csökkentése, hosszú távon pedig a strukturális átalakítások, a haderő-fejlesztési és modernizációs programok átalakítása, visszafogása hozhatja meg a kívánt pénzügyi eredményt, így például:¹⁵⁶

1) A személyi juttatások csökkentése:

Görögországban 2012-ben 14,7 százalékkal csökkentették a fegyveres erők állományának bérét,¹⁵⁷ *Spanyolországban* öt százalékkal;¹⁵⁸ míg *Nagy-Britanniában* ideiglenesen befagyasztották a béreket és csökkentették a különböző juttatásokat.¹⁵⁹

2) Állománycsökkentés:

- a. A fegyveres erők polgári alkalmazottainak létszámcsökkentése: *Olaszországban* a fegyveres erők alkalmazásában álló polgári alkalmazottak létszámának 2024-ig 10.000 fővel történő csökkentéséről döntöttek;¹⁶⁰ *Németországban* 75.000-ről 55.000-re csökkent a civil beosztások száma, ebből a Védelmi Minisztériumra 1500 fő esett.¹⁶¹ *Nagy-Britannia* 28.000 fővel csökkentette a fegyveres erők

¹⁵⁶ Az áttekintés a *The Military Balance 2012* és *2013* évkönyvek aktuális információi alapján készült. International Institute for Strategic Studies: *The Military Balance 2012*. Routledge, London, 2012. 71-87. o. International Institute for Strategic Studies: *The Military Balance 2013*. Routledge, London, 2013. 89-111. o.

¹⁵⁷ *The Military Balance 2013*, 96. o.

¹⁵⁸ *The Military Balance 2013*, 95. o.

¹⁵⁹ *The Military Balance 2013*, 106. o.

¹⁶⁰ *The Military Balance 2013*, 95. o.

¹⁶¹ *The Military Balance 2013*, 99. o.

polgári alkalmazottainak számát 2011-2014 között, amelyből 3.000 a Védelmi Minisztériumot terhelte.¹⁶²

- b. Az aktív katonai állomány létszámának csökkentése: *Olaszország* 2013-ban 34.000 fővel tervezte csökkenti katonáinak létszámát 2024-ig;¹⁶³ *Franciaország* 34.000 fővel 2019-ig;¹⁶⁴ *Németországban* Bundeswehr-reform eredeti célkitűzései szerint a 2011-es 210.000 főről összesen 185.000 főre (ebből 170.000 hivatásos és szerződéses állomány, 12.500 szerződéses önkéntes és 2.500 tartalékos állomány) csökkentik a haderő létszámát.¹⁶⁵ *Nagy-Britannia* 30 százalékkal, 102.000-ről 82.000-re tervezte csökkenti a szárazföldi erők létszámát 2018-ig.¹⁶⁶
- c. A katonai állomány belső arányainak megváltoztatása: *Olaszországban* a 20%-os állománycsökkentés aránya a tiszti, főtiszti állomány körében 30%-os volt.¹⁶⁷

3) A műveleti szerepvállalás csökkentése:

Spanyolország a libanoni ENSZ-művelet keretében állomásozó erőinek 50%-os csökkentéséről döntött 2012 végétől, és felmerült az Afganisztánban állomásozó spanyol erők felgyorsított kivonása is.¹⁶⁸ *Franciaország* Elefántcsontparton csökkentette ENSZ műveleti részvételét.¹⁶⁹ *Görögországban* 24,9 százalékkal csökkentették a műveleti kiadásokat.¹⁷⁰

4) A haditechnikai eszközök számának csökkentése:

- a. Egyes haderőnemekre, fegyvernemekre fókuszáltan: az *olasz* haditengerészet 26-28 hajóegységet vont ki a hadrendből öt év alatt, a szárazföldi erők jelentős számú páncélozott harcjárművet és helikoptert;¹⁷¹ a *brit* haditengerészet kivonta az HMS Ark Royal repülőgép-hordozót, az HMS Turbulent nukleáris meghajtású támadó tengeralattjárót, valamint három rombolót.¹⁷²
- b. A haderő teljes spektrumában: a *német* fegyveres erők a nehéz haditechnikai eszközök 20-30%-os csökkentésével számoltak 2013-ban.¹⁷³

¹⁶² The Military Balance 2013, 109. o.

¹⁶³ The Military Balance 2013, 95. o.

¹⁶⁴ The Military Balance 2013, 97. o.

¹⁶⁵ The Military Balance 2012, 80. o.

¹⁶⁶ The Military Balance 2012, 83. o.

¹⁶⁷ The Military Balance 2013, 95. o.

¹⁶⁸ Uo.

¹⁶⁹ The Military Balance 2012, 75. o.

¹⁷⁰ The Military Balance 2013, 96. o.

¹⁷¹ The Military Balance 2013, 95. o.

¹⁷² The Military Balance 2012, 81. o.

¹⁷³ The Military Balance 2013, 95. o.

5) A létesítmények számának csökkentése:

Olaszországban a katonai bázisok harmadának bezárásáról döntöttek a következő évekre vonatkozóan;¹⁷⁴ *Németországban* harminc bázist zártak be a haderőcsökkentés részeként.¹⁷⁵ A *brit* haditengerészetnél döntés született arról, hogy valamennyi tengeralattjárójukat egyetlen bázison, Faslane-ben állomásoztatják 2017-től.¹⁷⁶

6) A haditechnikai eszközbeszerzések és modernizációs programok módosítása:

- a. Esedékes beszerzésekről szóló döntések elhalasztása: *Nagy-Britannia* a – négy Vanguard osztályú, nukláriss meghajtású, ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjáró formájában fenntartott – nukleáris elrettentő képességének modernizációjára vonatkozó döntést késleltette addig „amíg a folyamatban lévő átalakítás nyomán stabilizálódik a fegyveres erők helyzete és anyagi háttere.” (A Trident Programról a 2015-ös parlamenti választások után sem született megnyugtató döntés.)¹⁷⁷ *Dánia* az F-16-os vadászpilóta nélküli repülőgépeinek kivonás utáni pótlásáról szóló döntést halasztotta el.¹⁷⁸
- b. A megkötött beszerzési és modernizációs megállapodások végrehajtásának késleltetése/átütemezése: *Spanyolország* tizenöt darab Eurofighter Typhoon repülőgép 2012-2014 között esedékes szállítását 2015-re tolta ki,¹⁷⁹ *Franciaország* pedig késleltette Mirage 2000D flottájának modernizációját és a szárazföldi erők modernizációs programjának egyes elemeit.¹⁸⁰
- c. A megkötött beszerzési megállapodások mennyiségi csökkentése: *Olaszország* a 2002-ben a Lockheed Martintól megrendelt 131 darab F-35 repülőgép mennyiségét kilencvenre csökkentette, 2010-ben pedig a beszerzés alatt álló Eurofighterek számát 121-ről 96-ra.¹⁸¹ *Nagy-Britannia* a korábban tervezett 22 Chinook helikopter helyett csak tizennégyet vásárolt, a leszállításra kerülő Eurofighter Typhoon és F-35 Joint Strike Fighter vadászpilóta nélküli repülőgépek száma pedig folyamatosan csökkent (az Eurofighter esetében a kezdeti 260-ról indulva

¹⁷⁴ Uo.

¹⁷⁵ Uo.

¹⁷⁶ The Military Balance 2013, 108. o.

¹⁷⁷ The Military Balance 2013, 175. o.

¹⁷⁸ The Military Balance 2013, 125. o.

¹⁷⁹ The Military Balance 2013, 95. o.

¹⁸⁰ The Military Balance 2012, 78. o.

¹⁸¹ The Military Balance 2013, 95. o.

1998-ban még 232 darabról volt szó, 2013-ban már csak 160-ról; a JFS esetében az eredeti 150 helyett 2013-ban 138-ról).¹⁸²

- d. A megkötött beszerzési megállapodások felmondása: *Portugália* 2012-ben törölte a General Dynamics European Land Systemstől korábban rendelt Pandur II páncélozott harcjárművekre vonatkozó megrendelését.¹⁸³

7) A nemzetközi képességfejlesztési programokban való részvétel átalakítása:

- a. A részvétel felfüggesztése: *Portugália* 2012-ben felfüggesztette részvételét az NH90 helikopterfejlesztési programban, egyúttal törölte korábbi, tíz helikopterre szóló megrendelését.¹⁸⁴
- b. A részvétel kibővítése: *Svédország* és *Norvégia* 24 darab FH-77 BW L52 Archer önjáró tüzérségi eszköz közös fejlesztése által takarított meg 40 millió euró nagyságrendben fejlesztési költségeket.¹⁸⁵

8) A nemzetközi ambíciószint csökkentése:

- a. Az erők telepíthetőségének földrajzi fókuszát illetően: *Franciaország* esetében a 2013-as Fehér Könyv Afrika atlanti-óceáni partvidékétől az Indiai-óceán térségéig terjedő övezetet jelölte meg az Európán kívüli francia érdekszférának, a Közel-Keletről újra a Száhel-övezetre helyezve a hangsúlyt a katonai erő lehetséges alkalmazása tekintetében.¹⁸⁶
- b. A reagálási képességet illetően: *Franciaország* a 2008-as műveleti ambíciószintjét – melynek értelmében képesnek kell lennie 30.000 fő egyidejű telepítésére tengerentúli válságkezelő műveletekben, 10.000 főt belföldi műveletre, míg 5.000 főt készenlétben tartva – jelentősen csökkentette a 2013-as Fehér Könyvben. Így a cél három, kisméretű válságkezelő műveletben való részvétel biztosítása lett maximum 7.000 fővel, vagy egy nagyméretű harci műveletben való részvétel maximum 15.000 fővel. További cél egy 2.300 fős összhaderőnemi gyorsreagálású (hét napon belül telepíthető) erő kialakítása.¹⁸⁷ *Németország* a válságkezelő műveletekben telepíthető erőket 5.000 fő fenntartható telepítésében határozta meg azzal, hogy a fegyveres erőknek képesnek kell lenniük két szárazföldi és egy tengeri művelet keretnemzeteként

¹⁸² The Military Balance 2012, 82. o. és The Military Balance 2013, 105. o.

¹⁸³ The Military Balance 2013, 96. o.

¹⁸⁴ Uo.

¹⁸⁵ The Military Balance 2012, 75. o.

¹⁸⁶ The Military Balance 2013, 97. o.

¹⁸⁷

szolgálni. A haditengerészet maximum 1000 főt, a légierő egy Összhaderőnemi Légierő Komponens-parancsokságot kíván biztosítani hat hónap időtartamra, napi 350 bevetés kapacitással.¹⁸⁸ *Nagy-Britannia* 20-30 százalékkal csökkentette műveletekben telepíthető erőinek méretét, és döntött az addig Németországban állomásoztatott erőinek hazatelepítéséről.¹⁸⁹

- c. Az erők műveleti fenntarthatóságának idejét illetően: *Németországban* a széles haderőspektrum megőrzéséért cserébe a válságkezelő műveletekben egyidejűleg telepíthető erők méretét (a korábbi 14.000 helyett maximum 10.000 fő) és fenntarthatóságának időtartamát (maximum hat hónap) is csökkentették.¹⁹⁰

9) A haderő-szerkezet átalakítása:

Németországban a műveleti erőket a továbbiakban dandár alapon szervezik: a fennmaradó két gépesített hadosztály mindegyike három-három dandárból fog állni. Az így kialakított hat dandár felszereltsége hasonló jellegű és erejű lesz, logisztikai, műszaki és felderítő zászlóaljakkal támogatásával. A dandárok harcoló erejét legalább két-két zászlóalj erő fogja biztosítani, az így kialakított „csereszabatos” egységek pedig képesek lesznek közvetlenül váltani egymást műveletekben. A német haderőben a sorállomány megszüntetésével és így a polgári szolgálatot vállalók „kiesésével” átalakul a tartalékos állomány szerepe is.¹⁹¹ *Nagy-Britanniában* a 2013-as tervek szerint a szárazföldi erők 20%-os csökkentésének megfelelően öt gyalog zászlóalj, két gépesített zászlóalj, valamint tüzérségi, műszaki és logisztikai egységek megszüntetését tervezték. A fennmaradó erők harcoló képességét a „Reagáló Erők” („Reaction Force”) három gépesített dandárra épülő hadosztálya és a légierő ejtőernyős dandárja adja majd, a támogató erőket („Adaptable Force”) reguláris és tartalékos gyalog és könnyű gépesített ezredek, összességében hét könnyű összefegyvernemi dandár erőben. A tartalékos állomány műveleti támogató képességének növelése érdekében a Honi Erők („Territorial Army”) állományát a csökkentésekkel párhuzamosan 30.000 főre növelve megkésztetik.¹⁹²

¹⁸⁸ The Military Balance 2013, 97. o. és The Military Balance 2013, 100-101. o.

¹⁸⁹ The Military Balance 2012, 81. o. és The Military Balance 2013, 104. o.

¹⁹⁰ The Military Balance 2012, 79. o.

¹⁹¹ Uo.

¹⁹² The Military Balance 2012, 83. o. és The Military Balance 2013, 105-107. o.

10) Teljes haderőmodell-váltás:

Németország esetében – az európai államokhoz képest viszonylag későn – a gazdasági válság hatására érett meg a politikai döntés a teljes haderőmodell-váltásról és a sorkötelezettség felfüggesztéséről. *Olaszországban* a válság előtt történt meg a sorállományú haderőről professzionális haderőre történő átállás, azonban a végrehajtást átalakította a jelentős forráselvonás.

A fentiekén túlmenően a nemzeti hadiipari komplexumok működőképességének, termelési potenciáljának megóvása (és a további gazdasági károk elkerülése) érdekében a haditechnika terén versenyképes termékeket előállítani képes országok – elsősorban a „nagyok”, azaz Franciaország, Nagy-Britannia és Németország – bővíteni kezdték nemzetközi partnereik körét, hogy ezáltal biztosítsák azokat a megrendeléseket és bevételeket, amelyekből a hazai haderőcsökkentések és forrásszűkösség miatt ezek a vállalatok és beszállítók elesnek. Ez magában foglalhatta egyes gyártókapacitások külföldre telepítését, külföldi beszállítók bevonását a hazai termelési folyamatokba, vagy akár közös fejlesztés és technológia transzfer-megállapodásokat, annak érdekében, hogy a hazai magasan fejlett technológiai szakértelem fennmaradjon.

A brit BAE Systems például Brazíliában nyert el egy hajógyártási megrendelést olyan formában, hogy nyolcból három hajót maga gyárt le Nagy-Britanniában, a további öt hajó gyártásához pedig technológiai támogatást biztosít brazil cégeknek. Hasonlóképpen, a brit kormány és a BAE Systems közös fejlesztésében készülő új Type-26 Global Combat Ship fejlesztési költségeinek megosztása érdekében számos potenciális partnerrel tárgyalásokba bocsátkoztak. A brit flottafejlesztési program egyik elemét, amely négy utántöltő hajó építéséről szól, úgy nyerte el a Daewoo Shipbuilding and Marine Engineering vállalat, hogy a hajókat brit tervek alapján, de Dél-Koreában építik – a hajók számos kulcsfontosságú részét pedig brit beszállítók biztosítják.¹⁹³

A nemzeti hadiipari gyártási potenciál fenntartására jó példa volt a francia Védelmi Minisztérium azon döntése, hogy 2011-2013 között évi tizenegy Rafale vadászbombázó repülőgépet vesz a Dassault vállalattól, ami lehetővé tette a gyártósor fenntartását.¹⁹⁴

Ugyanez Németország esetében a fegyverexport korábbi paradigmáinak átértékelésével is járt, így kerülhet sor nehéz haditechnikai eszközök eladására válságrégiókba és emberi jogilag vitatott helyzetben lévő kormányok számára is, amit korábban elvből elutasított a német

¹⁹³ The Military Balance 2013, 110-111. o.

¹⁹⁴ The Military Balance 2012, 78. o.

politikai elit. 2012-ben 270 Leopard-2A7 harckocsi Szaúd-Arábiának történő értékesítéséről született döntés, 2013-ban pedig Indonéziának 100 használt Leopard-2 és további páncélozott eszközök, valamint lőszer eladásáról – de szó volt 200 harckocsi Katarnak és Eurofighter vadászrepülőgépek Indiának történő eladásáról is.¹⁹⁵

II.6. Haderő-átalakítások az európai szövetségesek körében

Mint láthattuk, a gazdasági válság messzemenő következményekkel járt az európai államok, köztük Magyarország NATO-szövetségesi körében. Míg a nagyobb és közepes államok rövidtávon is átlagosan 10-15 százalékkal csökkentették védelmi kiadásait, addig a kisebb államok esetében nem volt ritka a 20 százalékot meghaladó csökkenés sem.¹⁹⁶ Bár fent röviden áttekintettük, milyen jellegű „válaszokat” adtak az európai államok a válság által kikényszerített „reformcsomagok” részeként, érdemes közelebbről is megvizsgálnunk, hogy a forráshiány hatására hogyan és milyen irányban változott egyes meghatározó szereplők stratégiai gondolkodása és tervezése. Ezért a következőkben hét jelentős szövetséges állam, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Olaszország, Spanyolország, Hollandia és Lengyelország által 2008 után elkezdett (általában jelenleg is végrehajtás alatt álló) „védelmi reformjainak” főbb célkitűzéseit és eredményeit értékelem.

E haderő-átalakítások tekintetében előzetesen is ki kell emelnünk két fontos jellemzőt: egyrészt ezek nem jelentették az európai államok stratégiai kultúrájának – azaz a biztonságról alkotott kép, az érzékelt fenyegetések, a transzatlanti együttműködésbe vetett hit és az ezekre épülő védelempolitika – megváltozását. Ami a szűkös források által okozott kényszer következtében megváltozott, az az európai államok csökkenő nemzetközi ambíciószintje volt: annak elfogadása, hogy „kevesebből kevesebbet” – kevesebb forrásból korlátozottabb katonai képességeket – tudnak biztosítani. Másrészt a védelmi szférában 2008 után tapasztalható csökkentési folyamatok eltértek a hidegháború után tapasztaltaktól, ugyanis mennyiségi helyett jelentős minőségi csökkentésnek is tanúi lehettünk. Míg a hidegháborút követően a teljes képességspektrum megtartásának jelszavával a legtöbb európai haderő igyekezett megőrizni minden fegyvernemi képességét, és csak a haderőszervezet méretét, a személyi állomány és

¹⁹⁵ The Military Balance 2012, 81. o.

¹⁹⁶ Lettország például 21 százalékkal csökkentette védelmi kiadásait 2009-ben, míg Litvánia 36 százalékkal 2010-ben. Ehhez képest Görögország 18 százalékot csökkentett 2010-ben, majd további 19 százalékot 2011-ben; Írország 2010-ben, Csehország pedig 2011-ben csökkentette védelmi költségvetését 10 százalékkal, Románia pedig 2010-ben 13 százalékkal. O'Donnell, Clara Marina (Ed.): The Implications of Military Spending Cuts for NATO's Largest Members. *Brookings Analysis Paper*, 2012. július. [online] Elérhető: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/military-spending-nato-odonnell-pdf.pdf> [2017. 01. 14.], 6-7. o.

haditechnikai eszközök mennyiségét csökkentették – azaz „kisebb, de teljes spektrumú nemzeti haderőket” hoztak létre (akár kevésbé hatékony formában „üzemeltetve” egyes fegyvernemeket) –, a 2008-as válságot követően egyes fegyvernemek teljes felszámolását is láthattuk még a nagyobb országok esetében is. Ennek oka az volt, hogy a prioritizálás odáig jutott, hogy nem arról kellett dönteni a védelmi képességek tervezése során, hogy mely terület kapjon több, és melyik kevesebb forrást a fejlesztésekhez, hanem arról, hogy mely képesség maradjon fenn, mely képesség az, amelyet ténylegesen meg kívánnak tartani. Mind a NATO-n belüli, mind az európai védelempolitika elmúlt évtizede azt sugallja, hogy az így keletkező képességhiányokat az együttműködés – közös képességfejlesztés, és a képességek megosztása, többnemzeti keretek között zajló alkalmazása – tudja bizonyos mértékben pótolni, ez azonban politikai, szakpolitikai, gazdasági kompromisszumokkal jár.

Nagy-Britannia

A 2010-es brit Stratégiai Biztonsági és Védelmi Felülvizsgálat és az ennek eredményeképpen elfogadott Nemzeti Biztonság Stratégia¹⁹⁷ az ország elmúlt évtizedeinek legjelentősebb haderő-átalakítását indította be, ugyanis egyértelművé vált, hogy a brit fegyveres erők működtetési mechanizmusai és gazdasági háttere a korábbi formában fenntarthatatlan. Az ennek „előmozdítására” bejelentett reálértékű nyolc százalékos védelmi költségvetés-csökkentés a következő négy évre, majd a következő kormány által 2012-ben kidolgozott 2020-ra kialakítandó haderőmodell („Army 2020”) így a brit haderő képességeinek jelentős csökkentésével számolt.¹⁹⁸

A védelmi kiadáscsökkentés és a haderő-átalakítás kezdetekor a tervezők két célt tartottak szem előtt: egyrészt a NATO afganisztáni műveleteinek 2014-ig tartó megfelelő támogatását, melynek érdekében rövidtávon egyes képességek feláldozására is készek voltak; másrészt hosszútávon a brit fegyveres erők képességprofiljának 2020-tól kezdődő helyreállítása érdekében a következő évtized védelmi kiadásainak kiegyensúlyozását. Ez feltételezte, hogy a brit haderő az Afganisztánt követő években nem vesz részt nagyarányú műveletekben – kivéve súlyos válsághelyzetben. A kijelölt csökkentések a 2010-es Stratégiai és Védelmi Felülvizsgálat döntései alapján átfogóan az alábbi területeket érintették:

¹⁹⁷ Bővebben lásd még: Molnár Ferenc: Kockázatok, stratégiák és a gazdasági válság. *SVKK Elemzések*, 2012/13. [online] Elérhető: http://nit.uni-nke.hu/downloads/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_13.pdf [2017. 01. 15.]

¹⁹⁸ A brit haderőreform terveit a 2015-ös megismételt Stratégiai és Védelmi Felülvizsgálatkor egyes elemeiben módosították. Az itt közölt információk azért relevánsak, mert ezek voltak a gazdasági válság hatásainak ellensúlyozására megfelelőnek vélt lépések 2010-ben.

- A fegyveres erők állományának teljes csökkentése mintegy 55.000 főt tenne ki: 28.000 fővel csökkenne a polgári alkalmazottak száma, 20.000-rel a szárazföldi erők, 2.700-zal a légierő, 4.000-rel a haditengerészet létszáma.¹⁹⁹
- Amint fentebb röviden már összefoglaltam, a 2010-es terv a haderőszerkezet változása terén azzal számolt, hogy megszűntetnek öt gyalog zászlóaljat, két gépesített ezredet, valamint tüzérségi, műszaki és logisztikai egységeket. A fennmaradó erők harcoló képességét a „Reagáló Erők” („Reaction Force”) három (ebből egy gyorsreagálású) gépesített gyalog dandárra épülő hadosztálya és a égiező (szintén gyorsreagálású) 16. légiszállítási rohamdandárja, illetve a 3. tengerészgyalogos dandár adja majd. A támogató erőket („Adaptable Force”) reguláris és tartalékos gyalogsági és könnyű gépesített ezredek, összességében hét könnyű összefegyvernemi dandár (mintegy 30.000 fő) erőben biztosítják, amelyek eltérő készenlétben állnak rendelkezésre. A tartalékos állomány műveleti támogató képességének növelése érdekében a Honi Erők („Territorial Army”) állományát a csökkentésekkel párhuzamosan 30.000 főre növelve megkétszerezik.²⁰⁰ Ezzel párhuzamosan a Németországban állomásoztatott brit erőket (mintegy 20.000 főt) is haza kívánták telepíteni.²⁰¹
- A légierő vonatkozásában szóba került az Eurofighter Typhoon és Panavia Tornado GR4 flotta jelentős csökkentése, 210 repülőgépről 100 alá. Az afganisztáni műveletek végével a Védelmi Minisztérium tervei között szerepel a Sentinel R Mk1 légi felderítő, és a Nimrod MRA Mk2 tengeri felderítő repülőgépek, valamint a teljes Harrier GR9 vadászipülőgép flotta kivonása a hadrendből. A felderítő gépek kivonása azért jelent problémát, mert – a líbiai műveletek tapasztalatai által is előtérbe helyezett – képességhiányt fog eredményezni egy olyan területen, amit 2014-ig (a tervezett Boeing RC-135-ösök megérkezéséig) a korábbi tervek szerint sem akartak megerősíteni. A Harrierek kivonása pedig az egyetlen olyan géptípus eltűnését jelenti, amely képes felszállni a brit repülőgép-hordozókról addig, amíg az F-35 Joint Strike Fighterek meg nem érkeznek a következő évtizedben. Ez a brit-francia stratégiai együttműködésnek is érzékeny kockázati tényezője.²⁰²
- A haditengerészet hajóegységeinek számát is jelentős csökkentések érték: az HMS Ark Royal repülőgép-hordozó kivonását követően az HMS Illustrious maradt az egyetlen

¹⁹⁹ Larrabee – Johnson – Wilson et al., i. m., 8. o.

²⁰⁰ The Military Balance 2012, 83. o. és The Military Balance 2013, 105-107. o.

²⁰¹ O’Donnell, i.m., 12. o.

²⁰² Larrabee – Johnson – Wilson et al., i. m., 9. o.

szolgálatban lévő hordozó 2014-ig, a tervezett két hordozó sorsa pedig sokáig kétséges volt. A rombolók és fregattok száma 2013-ra 23-ról 19-re csökkent – de felmerült további, 12-re történő csökkentés terve is. Ezzel nagymértékben csökkent nemcsak a brit haditengerészeti jelenlét, hanem az erőkivetítési képesség is. A tengerészgyalogos erők szinte teljesen megszűntek – bár az HMS Ocean helikopter-hordozót és a 3. tengerészgyalogos dandárt megmentették.²⁰³

- A csökkentésekkel összhangban a műveleti ambíciószint úgy módosult, hogy a haderő képes legyen végrehajtani (1) egy elhúzódó stabilizációs műveletet, legfeljebb 6.500 főt telepítve; (2) két nem elhúzódó műveletet 2.000 illetve 1.000 fővel; (3) három nem elhúzódó műveletet kisebb erőkkel; (4) egy nagyméretű műveletet korlátozott ideig maximum 30.000 katona telepítésével (a 2003-ban Irakba telepített erők 2/3-a).

Összességében tehát, miközben a brit haderő továbbra is meg kívánja őrizni teljes feladatspektrumú jellegét, a 2010-es Stratégiai és Védelmi Felülvizsgálat alapján készített haderő-átalakítási koncepció szerint a következő évtizedben meghatározó képességhiányokkal kellett számolnia, a műveletek teljes intenzitás-spektrumának korlátozott végrehajtásával. Az 1991-ben vagy 2003-ban látott nagyarányú műveleti alkalmazás az új haderőstruktúrával és csökkentett képességekkel már nem lenne elképzelhető. A gazdasági válság hatására az körvonalazódott, hogy a brit haderő legfeljebb dandár erejű harccsoportot telepíteni képes, magas intenzitású harcoló műveletet korlátozott ideig megvívni képes haderővé válik 2020-ra.

Franciaország

Franciaország megvárta a 2012-es elnökválasztás eredményét a stratégiai tervezési folyamat frissítésével, így a többi európai országhoz képest később kezdett haderejének átalakításába. Ez egybeesett azzal a szándékkal, hogy a francia fegyveres erők a lehető legtovább és legnagyobb mértékben megőrizzék teljes képességspektrumukat – miközben már 2012-ben is egyszerre három műveletben (Elefántcsontpart, Líbia, Afganisztán) teljesítettek jelentős műveleti szerepet.²⁰⁴ Végül azonban a gazdasági folyamatok Párizsban is kikényszerítették a változást, melynek irányát a 2013 áprilisában elfogadott új Fehér Könyv jelezte.²⁰⁵ Eszerint a 2014-2019-es időszakra vonatkozó Védelmi Költségvetés-tervezési

²⁰³ O'Donnell, i.m., 11. o., Larrabee – Johnson – Wilson et al., i. m. 11. o.

²⁰⁴ Ez később bővült Malival és a Közép-afrikai Köztársasággal, ami átstrukturálta a francia válságkezelő tevékenység földrajzi fókuszát és az erők megoszlását.

²⁰⁵ French White Paper on Defence and National Security. [online], 2013. Elérhető: <http://www.defense.gouv.fr/content/download/215253/2394121/file/White%20paper%20on%20defense%20%202013.pdf> [2017. 01. 14.]

Törvény a GDP 1,76%-ára csökkentette a védelmi költségvetés összegét, és 2-3 évre 31,4 millió euró szinten fagyasztotta be azt.

- A forráscsökkenés a fegyveres erők létszámának csökkenését is magával vonta: a 2013-as 280.000 fős haderő 2019-ig összesen 34.000 (2015-ig 10.000, később további 24.000) fővel csökken a tervek értelmében. A csökkentés ugyanakkor nem jár együtt jelentős szerkezetváltással a fegyveres erők körében.²⁰⁶
- A szárazföldi erők 66.000 főt tesznek majd ki, hét összhaderőnemi dandár erőben (két harci, három többcélú és két könnyű dandár), 200 nehéz és 250 közepes harckocsival, 115 szállító helikopterrel, 140 felderítő és harci helikopterrel és mintegy 30 taktikai drónnal.²⁰⁷
- A légi harcászati szállító kapacitását és a felderítési, hírszerzési, megfigyelő és kommunikációs képességeket is erősíteni kívánták: 50 szállító repülőgép, 12 légi utántöltő repülőgép és 12 hadszíntéri felderítő drón, valamint ismeretlen számú könnyű felderítő repülőgép beszerzését tervezték.²⁰⁸ A forrásszűkösséget a légierőnél az jelezte, hogy a Rafale és Mirage 2000-D vadászrepülőgépek számát 225-re, míg az Airbus A400M repülőgép-beszerzés tervezett darabszámát 70-ről 50-re tervezték csökkenteni.²⁰⁹
- A haditengerészet súlypontja a tervek szerint a stratégiai kék vízi (óceáni) flottára fog esni, többek között négy nukleáris meghajtású, ballisztikus rakéta-hordozó tengeralattjáróval, hat nukleáris meghajtású támadó tengeralattjáróval, a Charles de Gaulle repülőgép-hordozóval, három partraszállító és helikopter-hordozó hajóval, valamint 15 fregattal.²¹⁰ Mivel a haderőnemi modernizációs programok az előző évtizedben kezdődtek és általában a képességfejlesztés végén járnak, ezen a téren nem kellett átfogó csökkentésekre számítani, és a francia erők várhatóan megfelelő erőketítő képességet őriznek meg következő évtizedre is. A megtakarításokat viszont jelzi, hogy 11 helyett csak 8 új többcélú fregattot állítanak hadrendbe, és a támadó tengeralattjárók modernizációs programját is elnyújtják.
- Franciaország a 2008-as műveleti ambíciószintjét – melynek értelmében képesnek kell lennie 30.000 fő egyidejű telepítésére tengerentúli válságkezelő műveletekben, 10.000

²⁰⁶ French White Paper on Defence and National Security, i.m. 93. o. és 131. o.

²⁰⁷ French White Paper on Defence and National Security. i.m. 130. o.

²⁰⁸ French White Paper on Defence and National Security. i.m. 131. o.

²⁰⁹ Uo.

²¹⁰ French White Paper on Defence and National Security. i.m. 91. o.

főt belföldi műveletre, míg 5.000 főt készenlétben tartva²¹¹ – jelentősen csökkentette 2013-ra. Azóta a cél három, kisméretű válságkezelő műveletben való részvétel biztosítása maximum 7.000 fővel, valamint a támogató haditengerészeti és kiszolgáló erőkkel és 12 repülőgéppel, vagy egy nagyméretű harci műveletben való részvétel maximum 15.000 fővel, a támogató haditengerészeti és kiszolgáló erőkkel és 45 repülőgéppel.²¹² További cél egy 2.300 fős összhaderőnemi gyorsreagálású (hét napon belül 3000 kilométer távolságban telepíthető) erő kialakítása.²¹³

Összességében a francia haderő még a gazdasági válság ellenére is a britnél jelentősebb erőket és műveleti képességeket igyekezett megőrizni a következő évtizedre, és rendszerben tartott eszközeivel szemben mérsékelt lesz a modernizációs igény, így a csökkenő költségvetésből is képesek lesznek forrásokat szentelni a képességspektrum fejlesztésére.

Németország

Németország hajtotta végre az európai nagyhatalmak közül a legátfogóbb és legmélyebb haderő-átalakítást a válság közepette, ami jellegéből adódóan kiérdemli a „reform” jelzőt, hiszen a Bundeswehr haderőmodellt váltott. A második világháború óta fenntartott sorállományú haderőről önkéntes professzionális haderőre tért át 2011-től. Ezt a lépést a gazdasági válság hatásai annyiban mindenképpen befolyásolták, hogy a reform kezdőlökése ez esetben is egy jelentős megtakarítási kötelezettség kiszabása volt a kormány részéről – 8,3 milliárd eurós forráselvonás 2014-ig –, ami egyben a haderő méretének csökkentését is elkerülhetetlenné tette. A teljes spektrumú haderő megőrzése vagy a fenntartható műveleti képességek közötti dilemmában Németország tudatosan az előző mellett döntött, azaz igyekezett megőrizni a magas intenzitású műveletek végrehajtáshoz (is) szükséges képességeket, de csökkentette nemzetközi ambíciószintjét.

- A haderőmodell-váltás és létszámcsökkentés nyomán a fegyveres erők létszámát a 2011-es 210.000 főről 2017-re 185.000 főre tervezték csökkenteni, 31 katonai bázis bezárásával együtt. Így az új struktúrában a szárazföldi erők 37.700, a légi 22.700, a haditengerészet 13.400, az összhaderőnemi logisztikai szolgálat 38.800, az egészségügyi szolgálat pedig 14.500 főt foglalna magában, amit 34.000 kiképzés alatt

²¹¹ The French White Paper on Defence and National Security, [online], i.m. 126. o.; The French White Paper on Defence and National Security, [online], 2008. Elérhető: <http://www.mocr.army.cz/images/Bilakniha/ZSD/French%20White%20Paper%20on%20Defence%20and%20National%20Security%202008.pdf> [2017.01.14.] 213. o.

²¹² French White Paper on Defence and National Security. i.m. 128. o.

²¹³ French White Paper on Defence and National Security. i.m. 87. o.

álló katona és a Védelmi Minisztérium 1600 katonai beosztásban szolgáló munkatársa, valamint 5-15.000 fő önkéntes egészít ki. Emellett 76.000-ről 55.000-re tervezték csökkenteni a polgári alkalmazottak számát.²¹⁴

- A szárazföldi erőknél hajtották végre a legjelentősebb átalakítást mind a haderőszervezet, mind a személyi állomány és a haditechnikai eszközpark terén. Az új szervezet két hadosztály szintű parancsnokságot, hat dandárt és egy újonnan felállításra kerülő Gyorsreagálású Parancsnokságot foglal magában. A Gyorsreagálású Parancsnokság egy ejtőernyős és egy könnyű gyalog ezredre, egy harci helikopter ezredre (Tiger helikopterekkel) és két szállító helikopter ezredre (NH90 helikopterekkel) épül. A harckocsi századok száma 18-ról 16-ra csökken, a páncélgránátos gyalog századok száma viszont 24-ről 27-re, a könnyű gyalog századok száma 37-ről 42-re nő.²¹⁵ A szárazföldi erők kötelékében működő Tiger harci helikopterek száma 60-ról 40-re csökken, és kivonnak a hadrendből 60 Marder gyalogsági harcjárművet, számos légvédelmi és tüzérségi üteget rendszeresített eszközeikkel együtt, valamint 125 Leopárd-2 harckocsit.²¹⁶ A tervezett 410 Puma páncélozott szállító harcjárműből is legalább hatvannal kevesebbet vásárolnak.²¹⁷
- A légierőnél is csak kisebb leépítés várható, de az eszközparkot itt is csökkenteni fogják: 15 Transall harcászati szállítógépet még azelőtt kivonnak, hogy megérkeznének az A-400M szállító repülőgépek (melyek száma 47-re csökken a korábban tervezett 73-ról). Már a tervezettnél korábban, üzemidejük lejárta előtt kivontak száz Tornado vadászbombázó repülőgépet (85 maradt), miközben az Eurofighter Typhoon vadászrepülőgépek második legyártott szériáját a légierő nem kapta meg automatikusan, hanem értékesíteni kívánták, így a tervezett 180 helyett csak 137 állt hadrendbe. Ugyancsak csökkentették az Eurofighterre beszerzendő rakéta-fegyverrendszerek mennyiségét és kevesebb Tiger támadó helikopter (122 helyett 80) beszerzését tervezték.²¹⁸
- A haditengerészet műveleti képességei a személyi állomány kismértékű várható csökkenése ellenére nem változtak komolyabban, mert már 2011 előtt is folyamatos volt

²¹⁴ Csiki Tamás: A német védelempolitika régi-új alapjai és felépítménye. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 5. évf., 2012/3. szám, 57. o.; és O'Donnell: i.m., 16. o., Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 29. o.

²¹⁵ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 30. o.

²¹⁶ 2014 óta a német haderő-átalakítási elképzeléseket is több tekintetben módosították, így például a páncélos erők (Leopárd-2 harckocsik) modernizációjáról és számuk szinten tartásáról döntöttek, ami az orosz kihívás kapcsán ismét megerősödött európai területvédelmi célokat tükrözi.

²¹⁷ O'Donnell: i. m., 17. o.

²¹⁸ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 29. o.

az átalakulás és 2013-ban már a szervezeti racionalizálás – több bázis bezárása, parancsnoki elemek összevonása – zajlott. A haditechnikai modernizáció terén jobban érezhető volt a forrásszűkösség: az utolsó Type 206A tengeralattjárókat például már 2010-ben kivonták a hadrendből – helyettük pedig a tervezett nyolc Type 212A tengeralattjárókból csak hatot állítottak hadrendbe.²¹⁹

- A műveleti ambíciószintet 5.000 fő fenntartható, összességében pedig 10.000 fő egyidejű telepítésében határozták meg, ami ugyan csökkentés a korábbi 14.000 fős követelményhez képest – azt azonban soha nem sikerült teljesíteni. A 2011-es új ambíciószint alapján megfogalmazott cél az, hogy a fegyveres erők képesek legyenek két szárazföldi és egy tengeri művelet keretnemzeteként szolgálni. A Haditengerészet maximum 1000 főt, a légierő egy összhaderőnemi légierő komponens-parancsokságot kíván biztosítani 6 hónap időtartamra, napi 350 bevetés kapacitással. A műveleti erőket dandár alapon szervezték át: a fennmaradó két gépesített hadosztály mindegyike 3-3 dandárból áll. Az így kialakított hat dandár felszereltsége a haderőreform végére hasonló jellegű és erejű lesz, logisztikai, műszaki és felderítő zászlóaljak támogatásával. A dandárok harcoló erejét legalább 2-2 zászlóalj erő fogja biztosítani, az így kialakított „csereszabatos” egységek pedig képesek lesznek közvetlenül váltani egymást műveletekben.²²⁰

Összességében Németország kisebb műveleti ambíciókkal és képességekkel rendelkezik, mint Franciaország vagy Nagy-Britannia, de a haderő-átalakítás célja nem csupán a költségcsökkentés volt, hanem a fenntarthatóság növelése is. A 2013-at megelőző évek tapasztalata az volt, hogy átlagosan 8.000 főt képesek is voltak nemzetközi műveletekben tartani – a szövetséges államok kétélyeit sokkal inkább a politikai elkötelezettség terén láthattuk (Líbia esetében), ugyanis a német lakosság nem támogatja a fegyveres erők Európa földrajzi határain kívüli alkalmazását még válságkezelő műveletekben sem.

Olaszország

A Földközi-tenger térségének hagyományosan legerősebb haditengerészeti erejével rendelkező Olaszország még a 2008-as válságot megelőzően, 2006-ban hajtott végre átfogó haderőreformot. Azóta a fegyveres erők a gazdasági válság által eredményezett fokozott forráshiány következtében a képességek megőrzését próbálták biztosítani. Az olasz „válasz” a forráshiányra kezdetben sajátos volt: mivel a fegyveres erők tagjait szigorú munkavállalói

²¹⁹ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 30. o.

²²⁰ O'Donnell: i. m., 17. o.

törvények védik, a személyi állomány leépítése problémás – ezért nem is került sor jelentős csökkentésre 2006-2010 között. Mivel a teljes képességspektrumot meg kívánták őrizni mind a válságkezelő műveletekhez történő hozzájárulás, mind a modernizációs programok végrehajtása terén, az elmúlt években a kiképzés, fenntartás és műveletek kárára vontak el forrásokat, azaz az olasz haderő elkezdte felélni tartalékait, és csökkenteni kezdte az erők készenlétét, rendelkezésre állását.

- A sorállományú haderőről a professzionális haderőre történő áttérés nem járt jelentős létszámcsökkenéssel és a haderő-szervezet változásával: 2005-2010 között csupán 6.500 fővel csökkent a fegyveres erők létszáma, 185.200 főre. Ugyanakkor 2006-ban 13 százalékkal, majd 2009-ben 6 százalékkal, 2011-ben újabb 10 százalékkal csökkent az olasz védelmi költségvetés. A két tényező együttesen azt eredményezte, hogy a védelmi kiadások aránytalanul nagy részét, 70%-át tették ki a személyi kiadások, és a további forráscsökkentés már az alapvető műveleti képességeket, illetve fejlesztési, beszerzési programokat is veszélybe sodorta volna. Ezért 2010 óta a jogszabályváltoztatásokat követően megkezdődött a személyi állomány csökkentése is. Már 2012-ig is jelentős csökkentést hajtottak végre, 141.000 főre csökkentve a fegyveres erők létszámát; 2024-ig pedig a katonai állomány további 34.000 fővel, a polgári állomány 10.000 fővel történő csökkentését tervezik. Ezek a lépések azonban rövidtávon nem voltak képesek ellensúlyozni a mély gazdasági válság hatásait. A forráshiány miatt ugyancsak tervezték, hogy a legénységi állomány körében végrehajtott 20%-os csökkentéshez képest a tiszti, főtiszti állomány körében nagyobb, 30%-os állománycsökkentést hajtanak végre, illetve a katonai bázisok harmadát bezárják.²²¹
- A légierőnél vegyes tendenciákat tapasztalhattunk: miközben egyes területeken csökkentések, illetve a beszerzési és modernizációs programok elnyújtása történt, bizonyos programokat igyekeztek megvédeni. Ide tartoztak az újonnan létrehozandó és a hiánypótló képességek: a katonai kutató-mentő helikopter program, a forgószárnyas program, és a harcászati UAV-k beszerzése. Mivel a kiöregedő F-104 Starfighter helyett rendszeresítésre kerülő Eurofighter érkezése csúszott, 34 darab F-16 Fighting Falcon vadászrepülőt lízingeltek az Egyesült Államoktól. Bár a szerződés eredetileg csak 2010-ig szólt, csak a Cerviában állomásozó gépekről mondtak le 2010-ben, a Trapaniban állomásozó repülőgépek 2012-ig maradtak. Egyben azt is bejelentették 2010-ben, hogy az Eurofighterek számát 121-ről 96-ra csökkentik, ezzel 2 milliárd eurót megtakarítva a

²²¹ The Military Balance 2013, 95. o.

költségvetés más fejlesztési tételei számára. A légierő három vadászpilóta-bázisának (Piacenza, Cervia, Trapani) és egy helikopter bázisának (Brindisi) bezárásáról is döntöttek, valamint körülbelül 14 civil-katonai közös felhasználású repülőtér átadását tervezték polgári célokra. Ez összhangban állt azzal a lépéssel is, hogy a haderőnem repülőeszközeinek számát 390-ről 310-re csökkentik.²²²

- A haditengerészet esetében 3-4 kísérő romboló és fregatt hadrendből történő kivonásáról döntöttek (a korábbi 16-ból), és a 2012-ben kiöregedett Breguet Atlantic tengeri járőr repülőgép pótlására nincsenek tervek. Sokkal súlyosabb probléma volt a forráselvonás a kiképzés és felkészítés területétől: kevesebb gyakorló órát biztosítottak, kevés üzemanyagot, tartalék alkatrészt szereztek be, így drasztikusan csökkent az eszközök üzemideje.²²³
- A fegyveres erők hivatalos műveleti ambíciószintje két közepes és egy alacsony intenzitású műveletben, vagy három alacsony intenzitású műveletben való egyidejű részvétel. Ugyancsak cél egy kisméretű szárazföldi műveleti erő telepítése és fenntartása 6 hónapig magas intenzitású harci műveletben. Míg Irakban még 12.000 katonával vettek részt a műveletben, a líbiai beavatkozást megelőzően az olasz fegyveres erők két alacsony intenzitású – Koszovó és Libanon – és egy közepes intenzitású – Afganisztán – műveletben vettek részt. A RAND szakértőinek értékelése szerint Olaszország még így is képes lenne egy repülőgép-hordozóval és számos hajóegységgel támogatott expedíciós erő kiküldésére nemcsak a Földközi-tenger medencéjében, hanem akár a Perzsa-öböl térségében is – ehhez azonban jelentős felkészülési időre lenne szüksége. Az évek óta magas műveleti igénybevétel és a csökkenő felkészültség és tartalékok miatt a műveleti ambíciók terén is visszafogottságot, egyben a műveleti tempó csökkenését láthattuk 2013-ra. (Így például már 2011-ben csökkent az olasz műveleti részvétel Libanonban.)²²⁴
- A fegyveres erők műveleti képességét elsősorban az befolyásolta negatívan, hogy miközben a 2006-os haderőreformkor azt a célt határozták meg, hogy a védelmi költségvetés 25 százalékát a kiképzés, műveleti felkészítés és a fenntartás feladataira fordítsák, ez soha nem teljesült, sőt a 2008-at követő évek forráselvonását döntően e terület kárára hajtották végre. (A tervezet akkor a személyi kiadások 50%-on, a kutatás-fejlesztés és beszerzés 25%-on tartását is tartalmazta – utóbbi a csökkentések ellenére

²²² Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 39., 44. o.

²²³ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 41-42. o.

²²⁴ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 44. o.

többé-kevésbé teljesült 2012-ig.)²²⁵ A kiképzésre fordított összeg 2006-2011 között 69%-kal csökkent, és komoly kiképzést csak azok az alakulatok kaptak, amelyeket válságkezelő műveletbe küldtek. Az afganisztáni műveleti követelményeknek egyes fegyvernemek kárára tudtak megfelelni az olasz erők: a harckocsikat kivonták a hadrendből, személyzetüket pedig más feladatokra alkalmazták.²²⁶

Olaszországot egy átfogó haderő-reform végrehajtási szakaszában érte a gazdasági válság, melynek során kiemelt cél volt a modernizációs programok folytatása és a fejlesztési költségvetés megvédése a csökkentésektől – miközben 2010-ig megoldatlan kényszer volt a személyi állomány és haderőstruktúra megőrzése. Ezt csak a műveleti készenlét, felkészítés és kiképzés rovására tudták biztosítani. Miközben a haderő-fejlesztési programok valóban relatíve kisebb elvonást éltek át, végül nem lehetett tovább halasztani a személyi állomány jelentős csökkentését, és egyre inkább megkérdőjeleződik az erők felkészültsége és az eszközök rendelkezésre állása is.

Spanyolország

Ahogy a gazdasági válság is jobban sújtotta Spanyolországot a legtöbb európai államnál, a védelmi szektor is az átlagosnál forráselvonás alanya volt a válság éveiben. Miközben 2005 és 2008 között 14 százalékkal nőtt a védelmi költségvetés, utána három alkalommal – 2009-ben 3%, 2010-ben 6,2%, 2012-ben 13% – csökkentették a védelmi kiadásokat, ami egyaránt érintette a fegyveres erők létszámát és a beszerzési programokat.²²⁷ Bár a hivatalos kommunikáció szerint továbbra is meg kívánták őrizni a haderő teljes képességspektrumát, láthatóan megkezdődött a differenciálódás a válságkezelő és a területvédelmi erők között. A létszámcsökkentés célja az volt, hogy az így felszabaduló forrásokkal meg tudják menteni a legjelentősebb beszerzési és modernizációs programokat. Ennek további módszere az eddig 15 évre tervezett beszerzések 20 éves időtartamra történő kitolása, azaz a pénzügyi terhek arányosabb elosztása volt.

- 2009-2010-ben a fegyveres erők alkalmazásában állók létszámát 14 százalékkal, majd 2011-2012-ben 7 százalékkal csökkentették, összességében több mint 20.000 fővel csökkentve a katonák létszámát (bár a második leépítési hullám elsősorban az adminisztratív állományt érintette). A leépítési hullám után a fegyveres erők teljes

²²⁵ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 36. o.

²²⁶ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 42. o.

²²⁷ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 46. o.

létszáma 128.000, a haderő létszáma 83.000 fő körül mozgott. A Nemzetőrség (Guardia Civil) ezen felül 73.000 főből áll.²²⁸

- A szárazföldi erők esetében hangsúlyozottan az erők műveleti képességét igyekeztek megőrizni, miközben a területvédelmi erők kiképzését, felkészítését csökkentették. Az eszközbeszerzések is elsősorban a műveleti követelmények kielégítését – az erők mozgékonyságának növelését és védelmük erősítését – szolgálják: beszereztek 646 BMR-600 páncélozott szállítójárművet és 342 VEC felderítő járművet, és 2011-ben jóvá hagyták 76 darab Iveco Lince könnyű többcélú jármű, valamint 20 akna ellen is védelmet nyújtó BAE Systems Nyala RG-31 páncélozott szállítójármű beszerzését.²²⁹
- A légierőt jelentősen megterhelte az Airbus A400M szállító repülőgépek hadrendbe állításának csúszása, ami miatt a rendszerben lévő eszközök üzemidejét kellett meghosszabbítani. A modernizációs programok közül az Eurofighter szembesült a legnagyobb elvonással (a 14 repülőgépből álló harmadik megrendelt csomagot törölték), miközben az Afganisztánban szolgáló spanyol csapatok számára kulcsfontosságú Tiger helikopterek korszerűsítését végrehajtották, és nem mondtak le 67 darab F-18 Hornet, 20 darab F-5 vadászrepülőgép, 12 darab C-130 közepes és 6 darab CN-235M könnyű teherszállítógép modernizációjáról.²³⁰
- A haditengerészet erőit egyetlen parancsnokság alá rendelték – azonban összességében meghatározó volt, hogy a flotta semmilyen modernizációs programmal nem rendelkezett, így a haderőnemen perspektivikusan a haderő-átalakítás és forráselvonás legnagyobb vesztesévé válhat.
- A fegyveres erők formális ambíciószintjére vonatkozóan csak annyi látott napvilágot, hogy nem kívánták csökkenteni a NATO rendelkezésére álló erőket. A spanyol nemzetközi szerepvállalás fontos meghatározója, hogy annak kiadásai nem a Védelmi Minisztériumot, hanem a központi költségvetést terhelik. A fennálló forrasszűkösség hatására azonban így is csökkent a spanyol szerepvállalás a Balkánon, és a libanoni ENSZ-művelet keretében állomásozó erők 50%-os csökkentéséről is döntöttek 2012 végétől.²³¹

²²⁸ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 47. o.

²²⁹ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 48. o.

²³⁰ Uo.

²³¹ The Military Balance 2013, 95. o.

Összességében a spanyol fegyveres erők jelentős csökkentést szenvedtek el források, létszám és az erők rendelkezésre állása terén. A válság hatásait ellensúlyozó intézkedések arra koncentráltak, hogy a NATO-n belüli műveleti szerepvállalást ne kelljen csökkenteni, az afganisztáni műveleti erők mozgékonyágát és védelmét fokozzák, miközben a fegyveres erők fő modernizációs programjait se csökkentésék drasztikusan. Ennek eredménye az erők rendelkezésre állásának, a kiképzés általános szintjének csökkenése lett. Spanyolország így kisebb erőket, és csak hosszabb felkészülési idővel képes műveletekben telepíteni.

Hollandia

Az ezredfordulót követően Hollandia az ország méretéhez képest jelentős szerepet vállalt a NATO válságkezelő műveleteiben, és olyan katonai képességekkel járult hozzá a szövetség képességspektrumához, amelyek egyébként részképességek, vagy kis mennyiségben elérhető eszközök voltak. A válság hatására végrehajtott csökkentések azonban mélyre hatóak, és több ilyen képesség – például tengerészeti felderítő repülőgépek, aknaszedő hajók – megszüntetését is eredményezték. A 2010-ben bejelentett haderő-átalakítás keretében a védelmi költségvetés 13 százalékos és a fegyveres erők állományának közel 16.000 fős csökkentéséről döntöttek 2015-ig. A modernizációs programok súlypontja – egyes képességek megszüntetése ellenére – a műveleti képességek fokozása volt, például hálózat-centrikus hadviselést lehetővé tevő fegyverrendszerek beszerzésével, vagy UAV-k rendszerbe állításával.²³²

- A szárazföldi erők létszáma 5000 fővel – arányaiban 21,5%-kal – csökkent, és csökkent a harcképessége és telepíthetősége. A 2011-es Fehér Könyv az ország teljes harckocsizó állományának – két zászlóalj – felszámolásáról és az összes harckocsi (60 darab Leopard 2A6) eladásáról rendelkezett, miközben a gépesített lövész zászlóaljak száma is hatról négyre csökken.²³³ A forráshiány a kiképzést is meggyengítette: kevesebb jármű állt rendelkezésre kiképzésre és felkészítésre.²³⁴
- A légierőt érintette a legsúlyosabb forráselvonás a modernizációs programok terén: elhalasztották a Patriot légvédelmi rendszerek modernizációját és egy Patriot üteget deaktiváltak; a Cougar helikopterek modernizációjából pedig kihagyták a motorok felújítását, aminek következtében azok nem alkalmazhatóak forró égővi környezetben – ami ugyancsak fontos hiányképesség (volt) a NATO-n belül. Jelentősen csökkennek

²³² Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 52. o. és 57. o.

²³³ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 56. o.

²³⁴ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 57. o.

a légi szállítási képességek: miközben 2014-ig kivonták mind a 17 AS 53 U2 Cougar szállító helikoptert, új Chinook CH-47F és NH90 helikopterek csak akkor érkeznek, ha forrást tudnak rá biztosítani. Az egyetlen DC-10 szállító repülőgép üzemideje 2013-ban futott ki, és pótlását nem tervezték; viszont megtartották a KDC-10 légi utántöltő és a négy darab C-130 szállító repülőgépet. A vadászrepülőgépek számának nagyarányú, 218-ról 87-re történő csökkentéséről is döntöttek, és bár a kormány fenntartotta elkötelezettségét a Joint Strike Fighter program mellett, a beszerzés megvalósítását elhalasztották. Törölték 6 darab AH-64D támadó helikopter beszerzését is.²³⁵

- A haditengerészet állománya a haderőnemek közül egyedülként növekedett – 9.800-ról 10.000 főre –,²³⁶ de a hajóegységek száma és a hadrendben tartott eszközök mennyisége csökkent. Az ellátó hajók 2014-ben értek üzemidejük végére, és a tervekben nem szerepelt pótlásuk 2015 előtt (utána pedig csak a források függvényében); illetve a korábban megszüntetett aknaszedő képesség újbóli létrehozását is tovább késleltették. A csökkentésekkel egyidejűleg sok haditechnikai eszközt újra kívántak értékesíteni, így például számos fregattot, két gyártás alatt álló Holland osztályú parti őrhajót (a készülő négyből) és 21 felújított F-16 vadászrepülőgépet.²³⁷
- A holland fegyveres erők nemzetközi ambíciószintje dandár méretű erők és két vadászrepülő század, illetve egy haditengerészeti harci kötelék telepítése és fenntartása magas intenzitású műveletben legfeljebb egy évig. Ezzel egyidejűleg biztosítani kell három zászlóalj méretű harci köteléket (vagy ezek haditengerészeti és légierő megfelelőjét) elhúzódó alacsony intenzitású műveletekre, a különleges műveleti erőknek pedig rendelkezésre kell állni mentési és terrorizmus elleni műveletekre. A végrehajtott és tervezett csökkentések több területen jelentős mértékben korlátozzák a fegyveres erők telepíthetőségét és fenntartását, valamint megszüntetnek egyes műveleti részképességeket – és egyes földrajzi térségekben, például a Közel-Keleten és Dél-Ázsiában nem lesznek bevethetőek. Az afganisztáni holland katonai szerepvállalás gyakorlatilag 2010-ben véget ért, de folytatódott a rendőrök kiképzése Kunduzban. Az azonban már ekkor látható volt, hogy a légi szállítású lövész zászlóaljak, harctámogató és logisztikai egységek, valamint a fegyveres erőket alkatrészekkel ellátó és kiszolgáló

²³⁵ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 54-55. o.

²³⁶ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 53. o.

²³⁷ Larrabee – Johnson – Wilson et al.: i. m., 55. o.

vállalatok erősen túlterheltek. Ezt súlyosbította, hogy 2008 óta kevesebb forrást fordítottak fenntartásra és pótalkatrészekre is.²³⁸

Összességében Hollandia kisebb erőketvitési kapacitással rendelkezik Európán kívül, különösképpen az erők partközeli telepítése, védelme terén valamely konfliktusban. (Bár azt a líbiai NATO-művelet is bizonyította, hogy ezekre a képességekre a NATO-nak is szüksége van – ennek ellenére kivonták a fenti eszközöket a holland fegyveres erők állományából.) A jelenlegi csökkentési tervek alapján az volt látható, hogy a szándék megvolt a csökkentési pálya megváltoztatására és a további elvonások elkerülésére – ez azonban a gazdasági helyzet függvényében bizonytalan volt, ezért addig is a haderő fennmaradó képességének stabilizálása volt a reális cél.

Lengyelország

A közép-európai térségből 1999-es csatlakozása óta Lengyelország vállalja a legnagyobb szerepet a NATO-ban, és azon maréknyi ország közé tartozik, amelyek a gazdasági válság idején is meg tudták tartani haderejük képességeit – sőt, a lengyel védelmi költségvetés 2008 óta folyamatosan növekedett. Miközben Olaszországhoz hasonlóan még a válság előtt történt haderőmodell-váltás (2008-ban szüntették meg a sorállományú haderőt és álltak át az önkéntes, professzionális haderőre), a végrehajtás esetükben lényegesen hatékonyabban zajlott. Az ország a gazdasági válságban is jobb teljesítményt ért el a legtöbb európai országnál, így biztosítani tudták a haderőreformhoz szükséges forrásokat. A NATO-csatlakozást követő évtizedben a haderő létszáma így 180.000-ról mintegy 100.000-re csökkent. 2009-ben ambiciózus modernizációs programot fogadtak el, hogy az elavult szovjet haditechnikát is lecseréljék, illetve növeljék a fegyveres erők interoperabilitását, telepíthetőségét és fenntarthatóságát.

- Az újjászervezett haderőben 2013-ban így 47.000-en a szárazföldi erőknél, 7700-an a haditengerészetnél, 17.000-en a légierőnél, és további 24.600-an más egységeknél szolgáltak – és mindezt 20.000 tartalékos támogatta.²³⁹ Megerősítették a különleges erőket is – 1.500-ról mintegy 3.500 főre – kiképzésüket pedig olyan szintre fejlesztették, hogy „teljes interoperabilitást” érjenek el az amerikai különleges erőkkel.²⁴⁰
- A szárazföldi erőknél a haderőmodell-váltásból eredő létszámcsökkenés eredményeként egy hadosztály-parancsnokságot (1. gépesített hadosztály-parancsnokság)

²³⁸ Larrabee – Johnson – Wilson et al., 58. o.

²³⁹ Larrabee – Johnson – Wilson et al., 61. o.

²⁴⁰ Uo.

megszüntettek, és egységeit a három fennmaradó parancsnokság alá rendelték; a 6. légiszállítású rohamdandárt átszervezték és egy ejtőernyős dandárt hoztak létre belőle, hogy növeljék telepíthetőségét. A tüzérség eszközeit három tüzérezredbe szervezték. 2012 januárjában alakították ki a szárazföldi erők csapatrepülő dandárját, ahová több helikopter századot és egy UAV századot vontak össze. A modernizációs programok keretében 48 Patria páncélozott járművet és 26 darab harctámogató feladatokat ellátó helikoptert szereztek be – miközben jelentős számban vontak ki elavult haditechnikát, például több tucat Szu-22 bombázót és több száz T-72 harckocsit.²⁴¹

- A 2009-ben kezdett átfogó modernizációs program keretében 2013-ban még mind a légierő, mind a haditengerészet jelentős „átfegyverzés” előtt állt. A haderőnemek közül a haditengerészet állt a legrosszabbul e téren, amire csak az afganisztáni szerepvállalás végével fordíthattak nagyobb figyelmet.
- A lengyel haderő műveleti ambíciósintje titkosított, így arra csak következtetni lehet. A RAND szakértői 4000 fő körülire tették a telepíthető és fenntartható lengyel erők létszámát, ami valamivel több, mint Németország ambíciósintjének a fele. A cél az volt, hogy 2015-2016-ra ezt két dandár erejű harccsoportra emeljék, egyenként 2.500-3.000 fő erővel, amellyel képesek részt venni magas intenzitású szárazföldi műveletekben, miközben két zászlóaljat alacsony intenzitású műveletekben képesek telepíteni.²⁴² Az erők túlterheltségét jelezte, hogy az afganisztáni kötelezettségek fenntartása érdekében visszavonták a lengyel egységeket az ENSZ szíriai (UNDOF), libanoni (UNIFIL) és csádi (MINURCAT) műveleteiből is.²⁴³

Összességében a 2009-ben megkezdett haderőreform – melynek célkitűzései a professzionalizáció, a szervezeti reform és a modernizáció voltak – az európai gazdasági válság ellenére is jó úton haladt, és az előző évtized jelentős műveleti tapasztalatai, valamint a következetesen szinten tartott védelmi költségvetés alapján a műveleti képességek több területen valóban erősödtek. A szervezeti átalakítást követően a helyzet stabilizálása volt a következő a cél, majd a műveleti képességek jelentősebb bővítése – bár akkor még voltak olyan területek (harckocsizó erők, haditengerészet), ahol a 2018-ig szóló fejlesztési tervek nem szolgálták iránymutatással (ez az orosz-ukrán konfliktus hatására megváltozott). Lengyelország nemzetközi szerepvállalásával kapcsolatban a tapasztalatok alapján mind a politikai

²⁴¹ Larrabee – Johnson – Wilson et al., 65. o.

²⁴² Larrabee – Johnson – Wilson et al., 69. o.

²⁴³ Larrabee – Johnson – Wilson et al., 68. o.

hajlandóság, mind a katonai képesség rendelkezésre állt a cselekvéshez, elsősorban a NATO keretein belül.

II.7. A gazdasági válság hatásainak összegzése

A 2008 óta tartó pénzügyi és gazdasági válság az egész világon éreztette mélyreható hatását a védelmi szférában. Miközben általánosságban elmondható, hogy 2008-at követően globálisan csökkentek a védelmi célú kiadások, az egyes régiókat eltérően érintette a válság, és voltak olyan országok – Kelet-Ázsia országai, a Közel-Kelet és Észak-Afrika országai, valamint Oroszország –, ahol a stratégiai viszonyok helyi dinamikájához és konfliktusaihoz igazodva a védelemre és a katonai képességek fokozására fordított kiadások növekvő pályán maradtak. Magyarország számára meghatározó, hogy a 21. században elkezdődött globális erőegyensúly-eltolódásnak a gazdasági válság hatására felgyorsuló folyamatában minden tekintetben – biztonsága, gazdasági fejlődése, politikai érdekérvényesítési lehetőségei terén – Európához, az Európai Unióhoz és a NATO-hoz kötődik.

Mint arra a fejezetben rámutattam, az európai államok külső eladósodottsága és strukturális költségvetési hiánya összefüggést mutat a védelmi kiadások csökkentésének mértékével. Az Európai Bizottság 2011-es elemzése²⁴⁴ még a megszorító intézkedések akár 2030-ig is elhúzódó hatásával számolt, az egyes európai államok fiskális fegyelmétől függően. (Ezen, mint a következő fejezetben látni fogjuk, egyes európai szubrégiókban az orosz kihívás változtatott). Az ismert trendek és egyes esetek vizsgálata alapján a kelet-közép-európai, így a magyar védelempolitika tervezésekor ezért azt kellett kiindulópontnak tekinteni 2014 előtt, hogy elsődleges szövetségeseink és partnereink a következő évtizedben is nemzetgazdaságaik pénzügyi stabilitásának megteremtését és a termelés növekvő pályára állítását tekintik majd prioritásnak, és a forrásszűkösség éveiben a védelmi szféra többnyire alulfinanszírozott lesz, tehát elhúzódó „válságkezelésre” lehet számítani.

Ezzel szemben az Európával szomszédos régiók biztonsági környezet-értékelése alapján továbbra is olyan regionális válságok fennmaradására vagy kiújulására számíthatunk, mint az arab tavasz dinamikus – és váratlan – változásai, amelyek szükségessé tehetik Európa államainak válságkezelő beavatkozását. (Ez retrospektív akkor is helytálló, ha az újjáéledő orosz nagyhatalmi törekvéseket és annak katonai eszközeit és az ezek nyomán érzékelt fenyegetést nem is vesszük figyelembe – mint ahogy a grúz-orosz háború tanulságai ellenére Európa országai lényegében nem is vették figyelembe). Eközben ugyanis Európán belül egy

²⁴⁴ Mölling – Brune: The Impact of the Financial Crisis on European Defence, 34. o.

történelmi léptékben biztonságos és stabil stratégiai környezet előnyeit élvezték, hagyományos katonai agresszió fenyegetését néhány kelet-közép-európai államon kívül az európai társadalmak nem érzékelték, ezért a védelmi kérdések általában a kormányok politikai programjának végén szerepeltek, és ennek megfelelően a gazdasági kényszer mellett a belpolitikai érdekek is a védelmi költségvetések csökkentése irányába hatottak. Ez a „biztonsági olló” – a fenyegetések széles spektruma, szemben a szűkülő forrásokkal – azt a kényszert erősítette, hogy Európa, illetve szélesebb értelemben a transzatlanti közösség államai hatékonyabban tartsák fenn és fejlesszék haderőiket, szorosabbra fűzzék az együttműködést, és így biztosítsák nem csupán a területvédelemhez, hanem az érdekvédelemhez is szükséges katonai eszközöket, képességeket.

Mint láthattuk, az európai államok „védelempolitikai válságkezelő lépései” 2008-2013 között széles palettán mozogtak az ad hoc létszám- és eszközcsökkentéstől a modernizációs programok módosításán át egészen az átfogó haderő-átalakításig. A közös elem – néhány kivételtől eltekintve – a csökkentés: a források, a képességek és az ambíciószint csökkentése. Az addig tapasztalt haderő- és képességcsökkentések Magyarország szövetségeseinek katonai műveletekben való részvételi képességére is hatással voltak, kiemelten az alábbi szempontokból:

- Jellemző volt a nemzetközi ambíciószint csökkentése egy vagy több dimenzió mentén: a lehetséges műveletek földrajzi határait, klimatikus környezetét, intenzitását, a telepített erők méretét, fenntarthatóságát és az ellátott feladatokat illetően. A nagy európai szövetségesek képességei legfeljebb „líbiai típusú”, vagy alacsonyabb intenzitású műveletek végrehajtását teszik lehetővé – de olyan méretű katonai erőt, mint például a 2003-as iraki háború esetén, ma már egy európai állam sem lenne képes telepíteni és fenntartani magas intenzitású műveletben. E kisebb erőkön belül a magyar szerepvállalás relatív „értéke” nőhet, különösképpen akkor, ha olyan hozzáadott képességeket jelent, amelyek a szövetségesek körében korlátozottan érhetőek el.
- Az európai haderők döntően a Földközi-tenger térségére korlátozzák válságkezelő ambícióikat, amit feltételes műveleti környezetként a Perzsa-öböl térsége, a Közel-Kelet, Észak-Afrika, és Franciaország esetében a szubszaharai Afrika egészíti ki, az előbbieken esetében egyértelmű amerikai együttműködéssel. Ez a földrajzi fókusz meghatározza azt is, hogy a Magyar Honvédség erőit potenciálisan mely térségekben alkalmazhatják szövetséges műveletekben – amire a kiképzés, felkészítés és a haditechnikai eszközök fejlesztése, modernizációja vagy beszerzése során figyelemmel kell lenni.

- A válságkezelő műveletekben telepíthető európai szárazföldi erők lényegesen kisebbé – dandár és zászlóalj erejű harccsoportokká, nem pedig hadtest és hadosztály erejű erökké – váltak. A moduláris felépítésű haderők jobb lehetőségekkel rendelkeznek, hogy a különböző feladatkora leginkább alkalmas összetételű haderőelemeket rugalmasan állítsák össze egy-egy műveletbe. A kisebb nemzetközi erőkbe a magyar alegységeket is könnyebb integrálni, amennyiben a Magyar Honvédség moduláris felépítése interoperábilis, a nemzetközi erőkkel minden szempontból – műveleti elvek és gyakorlat, kommunikáció, technikai eszközök és logisztika – képes együttműködni. Egyúttal a műveleti erők telepítése és rotációja is egyszerűbben megoldható.
- A forrásszűkösség hatására sok esetben megkezdődött a nemzeti haderőkön belüli egyértelmű differenciálódás és egy – a nagyobb államok esetében dandár, a kisebbek esetében zászlóalj méretű – válságkezelésre alkalmas telepíthető, fenntartható erő minőségi elkülönülése a területvédelmi erőktől. Bár funkcionálisan korábban is megvalósult, hogy a legjobban felszerelt, kiképzett erők vettek részt a nemzetközi műveletekben, az európai haderő-átalakítások során ez deklarált elemmé vált. A gyakorlatban ez azt is jelentette, hogy a kiképzés, felkészítés, eszközbeszerzés, modernizáció is ezekre az alegységekre, egységekre koncentrált, míg a területvédelmi feladatokat a fegyveres erők többi része „maradékelyv” alapján látta el, és látja el ma is. A differenciálódás „felső szegmensét” a különleges műveleti erők képezik, amelyeket szintén prioritásként fejlesztenek – a nagy államok a szükséges felderítő, hírszerző, megfigyelő, célmegjelölő, és hálózat-centrikus kommunikációs képességekkel és eszközökkel ellátva. A Magyar Honvédség szempontjából is fontos, hogy felderítő és különleges műveleti erői – amelyek ezáltal harci tapasztalatra is szert tehetnek – képesek legyenek követni ezt a trendet, és részt vegyenek a nemzetközi műveletekben.

Kelet-Közép-Európa államai és köztük Magyarország szempontjából mindezek a tendenciák azért bírnak fontos tanulsággal, mert miközben a RAND elemzői szerint a NATO valamely klasszikus, kollektív területvédelmi művelet megvívásának képességét nem veszíti el, a nemzetközi válságkezelő műveletekben való részvétel nem csupán katonai, hanem politikai értékkel is bír a szövetség tagállamai esetében. (Ezt Afganisztán esetében többnyire pozitív, Líbia esetében több szövetséges esetében negatív példaként láthattuk.) A kis államok – mint például Magyarország – a NATO-n belüli arányos teherviselést és szövetségesi szolidaritást tudják azzal demonstrálni, ha érdemben hozzájárulnak a fenti műveletekhez, azaz (kül)politikai tőkét kovácsolnak a katonai szerepvállalásból, amennyiben gazdasági helyzetük azt nem teszi lehetővé, hogy a NATO ajánlásainak maradéktalanul eleget tegyenek a védelmi ráfordítások

terén. (Mint azt a következő, a 2014 utáni fejleményeket feldolgozó fejezetben látni fogjuk, a szövetséges államok területvédelmi és reagáló képessége is komoly fejlesztést igényelt az újabb, ezúttal keleti irányú kihívás miatt. Ebben kiemelt szerepet kaptak a kelet-közép-európai államok és fegyveres erőik.)

A gazdasági válság hatásai kapcsán különösen kényes a térségünkhöz hasonlóan szűk mozgástérrel rendelkező kis országok helyzete, ugyanis:

- a nagy országokhoz képest korlátozottabb erőforrásokkal rendelkeznek, ennél fogva védelmi költségvetésük arányaiban is kisebb;
- a kutatás és fejlesztés területén jelentős alulfinanszírozottság figyelhető meg, ugyanis a források nagy részét a személyi kiadásokra, a műveletekre, valamint a fenntartásra fordítják;
- a hidegháború időszakából örökölt, döntően szovjet eredetű haditechnikai eszközpark elavult, ráadásul nem NATO-kompatibilis, sok esetben pedig ezek teljes cseréje vált szükségessé;
- a modern technológiák ára, valamint a rendszerbe állítás költsége folyamatosan növekszik, amelyet egy kis ország egyedül nem tud biztosítani;
- a kis országok nemzetközi ambíciószintje alacsonyabb, ezért prioritizált képességeik eltérnek a nagyobb államokétól; ugyanakkor, ha nem fejlesztik a szövetségi szinten szükséges képességeket, akkor nem tesznek eleget kötelezettségeiknek (a kollektív védelemhez hozzájárulni képes haderő fenntartása nem valósul meg).

Így annak érdekében, hogy Magyarország reagálni tudjon a forrásszűkösségre és a modernizációs kényszerekre, megtartva érdemi képességekkel rendelkező haderejét, bővíteni és mélyíteni kezdte együttműködési lehetőségeit, például az értekezés tárgyát képező szubregionális közép-európai keretekben. Az így megalapozott többnemzeti együttműködés ugyanis – ahogy arra Budai Ádám is rámutatott a NATO Smart Defense kezdeményezéseivel kapcsolatban –, több előnnyel is járhat a kis államok számára:²⁴⁵

- növeli az adott állam láthatóságát, ezáltal diplomáciai érdekérvényesítő-képességét;
- demonstrálja és erősíti a szövetségen belüli szolidaritást;
- növeli a tagállamok közti interoperabilitást, azaz a műveleti területen a képességek, eszközök és egységek megosztását és használatát;
- hozzáférést biztosít az olyan technológiákhoz, amelyek kifejlesztését egy kisebb állam nem engedhetné meg magának;

²⁴⁵ Budai Ádám: Magyarország regionális érdekérvényesítési lehetőségei a Smart Defence koncepció keretében. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 105. o.

- egyes részterületen saját technológiai hozzájárulást biztosít a humán tőke, a képzett szakember-állomány felhasználásával, amely bizonyos mértékig kompenzálhatja az anyagi erőforrások hiányosságait.

Összegzés

A fejezet a 2008-2013 közötti időszak forrásszűkösségét és annak átfogóan az európai védelmi szférára gyakorolt hatásait elemezte behatóan. Egyes kiemelt példák vizsgálatán keresztül azokat a trendeket vizsgálta és mutatta be, amelyek 2008 után a gazdasági válság hatására a védelmi szférában végrehajtott „válságkezelő tevékenység” részeként voltak tapasztalhatóak az európai haderők körében, ezáltal szemléltetve, hogy belső tényezőként mi ösztönözhetette a többnemzeti védelmi együttműködés fokozását Európában és ezen belül Kelet-Közép-Európában.

Az európai államok bemutatott „védelempolitikai válságkezelő lépései” széles palettán mozogtak az ad hoc létszám- és eszközcsökkentéstől a modernizációs programok módosításán át egészen az átfogó haderő-átalakításig. A közös elem – néhány kivételtől eltekintve – a csökkentés volt: a források, a képességek és az ambíciószint csökkentése. Ezzel szemben fogalmazták meg nemzetállami, regionális és szövetségi szinten is a képességvesztést ellensúlyozó, többnemzeti együttműködésen – adott esetben költségmegosztáson vagy közös finanszírozáson – alapuló képességfejlesztési kezdeményezéseket és programokat, mint az EU Pooling & Sharing,²⁴⁶ vagy a NATO Smart Defence²⁴⁷ kezdeményezéseit.

Az értekezés következő, harmadik fejezete azt vizsgálja meg, hogy milyen külső, a védelempolitikai együttműködést ösztönző tényező – a fenyegetettség-percepció változása – járult még hozzá 2014-2016 között a többnemzeti védelmi együttműködési törekvések felélénküléséhez térségünkben; majd a negyedik fejezet az együttműködés belső feltételrendszerét értékeli.

²⁴⁶ Lásd az értekezés 7. oldalát.

²⁴⁷ Lásd az értekezés 6. oldalát.

III. Válaszlépések az új kihívásokra és a forrásszűkösségre, 2014-2016

Bevezetés

Az értekezés első kutatási célja azon külső tényezők azonosítása, amelyek meghatározó mértékben hozzájárultak a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez, elmélyítéséhez Kelet-Közép-Európában 2008-2016 között. Miután az előző fejezet a 2008-2013 közötti időszak európai forrásszűkösségét és annak hatásait elemezte, a következőkben azt vizsgálom meg, hogy külső tényezőként a szubrégió államainak közvetlen biztonsági környezete és ebből eredően katonai fenyegetettség-percepciója miként változott meg 2014-2016 között, és az új kihívásra adott válaszok hogyan járultak hozzá a többnemzeti védelmi együttműködési törekvések felélénküléséhez térségünkben.

Európa 2008-tól általánosságban is romló biztonsági környezetében 2014-től tapasztalhattunk drasztikus változást, amikor új kihívások és fenyegetések jelentek meg: a keleti stratégiai irányból Oroszország Ukrajnával szembeni agressziója, délről-délkeletről az „Iszlám Állam” és a terrorizmus, illetve a tömeges migráció felerősítették az európai társadalmak fenyegetettség-érzetét, Kelet-Közép-Európa legtöbb országában pedig a katonai fenyegetettség-érzetet is megteremtették. Bár több kihívás is érintette ebben az időszakban az értekezésben vizsgált országokat,²⁴⁸ ezek többsége nem katonai jellegű volt, és nem is igényelt katonai válaszokat – a migráció kezelése vagy az európai terrortámadásokkal szembeni védelem, illetve a megelőzés során egyes államok a hadsereget is bevetették, ettől azonban a kihívás még nem katonai természetű maradt.

Ezekhez képest az orosz nagyhatalmi törekvések, amelyekhez – a 2008-as grúz-orosz háborút²⁴⁹ követően már második alkalommal – a katonai erő használata is társult, új helyzetet

²⁴⁸ Röviden érdemes jelezni, hogy 2014 óta Kelet-Közép-Európában, így Magyarországon is jól látható volt egyes fenyegetések és az azokhoz kapcsolódó fenyegetettség-percepció „eltávolodása”, azaz egyik oldalról egy racionálisan értékelhető és ennek megfelelően kezelhető kihívás (terrorfenyegetettség Szlovákiában, migrációs nyomás Lengyelországban), másik oldalról az ezt jelentősen felnagyító, biztonságiasító politikai, társadalmi és médiadiskurzus. Lásd: Tóth Péter: A terrorveszélyhelyzet-diskurzus margójára. *SVKK Nézőpontok*, 2016/1. [online] Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-nezopontok-2016-1_.original.pdf [2017. 01. 30.], 2-3. o.

²⁴⁹ A 2008. 08. 7-16 közötti grúz-orosz háború Grúzia katonai vereségével, valamint Abházia és Dél-Oszétia de facto elszakadásával járt. A két szakadár területet önálló entitásként csupán Oroszország és néhány szövetségese (Venezuela, Nicaragua) ismerte el, ugyanakkor az elszakadást számos állam és nemzetközi szervezet, így a NATO is elítélte. A háború nyomán 2009 tavaszáig felfüggesztették a NATO – Oroszország Tanács munkáját, azaz a diplomáciai kapcsolatokat (azonban a katonai együttműködés egyes területeken folytatódott). Ebben az időszakban Grúzia mellett a NATO európai rakétavédelmi rendszerének kiépítése jelentette a legfontosabb vitás kérdést, ugyanis az iráni nukleáris és rakétafejlesztési programok elleni védelmet képező rendszerben Oroszország olyan potenciált lát, amely saját nukleáris csapásmérő képességét csökkentheti, ezért a kezdetektől ellenezte azt. Bővebben lásd: Tóth Péter: A grúz-orosz háború geopolitikai értelmezése. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 1. évf., 2008/9. szám, 66-75. o., Tóth Péter: A grúz-orosz háború hatása a kelet-közép-európai biztonságfelfogásra. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 17-35. o.

teremtettek Kelet-Közép-Európa több országa számára, közülük is kiemelten a Baltikum és Lengyelország, kisebb mértékben Románia és Bulgária számára. A Krím-félsziget orosz annektálása és a szeparatista konfliktus kirobbantása és életben tartása Kelet-Ukrajnában²⁵⁰ egyértelműen rávilágított a térség államai számára, hogy az orosz stratégiai célokban – melyeket egyébként Rác Andrásal egyetértésben²⁵¹ offenzív eszközökkel megvalósított defenzív stratégiának tartok – a nemzetközi jogi normák és kötelezettségek nem bírnak visszatartó erővel, a kis államok számára pedig a nagyhatalmi garanciák sem jelenthetnek abszolút és feltétlen védelmet.²⁵² Ennek hatására a térség több államában is a lakosság fenyegetettség-percepciója Oroszországgal kapcsolatban – elsősorban a történelmi tapasztalatok nyomán – kikényszerítette a határozott válaszlépéseket, immár katonai téren is.

Ennek megfelelően a fejezet csupán e potenciális katonai fenyegetéssel²⁵³ foglalkozik, mert az értekezés tárgyát képező védelmi együttműködési törekvések olyan katonai képességfejlesztés céljával zajlottak, illetve zajlanak, amelyek nem puha biztonsági kihívásokra

²⁵⁰ A 2013 őszi belpolitikai konfliktus, a Viktor Janukovics elnök elleni ellenzéki fellépés (az EuroMaidan mozgalom) és a kormány biztonsági szerveinek erőszakos reakciója nyomán 2014 februárjában erőszakkal övezett kormányváltásra került sor Ukrajnában, Janukovics elnök pedig elhagyta az országot. 2014. február 26-án felségjel nélküli katonák jelentek meg a Krím-félszigeten, előbb átvették a hatalmat, majd orosz etnikai szeparatizmust hirdető rövid függetlenségi színjátékot követően március 18-án Oroszország annektálta a Krímet. Hamarosan szeparatista fegyveresek jelentek meg a kelet-ukrajnai Donyeckben és Luhanszkban is, és harcot kezdtek az ukrán kormányerőkkel. 2014. április 27-én kikiáltották a Luhanszki Népköztársaság és a Donyecki Népköztársaság függetlenségét, amit Oroszország kivételével senki nem ismert el, az új ukrán kormányzat pedig „terrorellenes” műveletek keretében igyekezett felszámolni azokat. A szeparatisták visszaszorulása miatt augusztus 22-25 között orosz reguláris erők is beavatkoztak a harcokba, „megnyitották” az orosz-ukrán határt, ahonnan így katonai erők és haditechnikai eszközök is szabadon bejuthattak Kelet-Ukrajnába, megfordítva a harcok menetét és stabilizálva a két szeparatista entitás helyzetét. A konfliktus nyomán ismét felfüggesztették a NATO – Oroszország Tanács munkáját, ezúttal szinte minden politikai és katonai területen, csupán egy diplomáciai csatornát hagyva nyitva a kapcsolattartásra. Bővebben lásd: Tálás Péter: Az ukrán válság értelmezési kereteiről és az ukrán választásokról. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/5. szám, 111-123. o.

²⁵¹ Nyilas Gergely: Háborúunk idén Oroszországgal? Index.hu, [2017. 01. 26.] Elérhető: http://index.hu/belfold/2017/01/26/haboruunk_iden_orsorszaggal/ [2017. 01. 30.]

²⁵² A fejezet arra kíván rávilágítani, hogy a kelet-közép-európai államok percepciója milyen volt Oroszország szándékaival és katonai képességeivel kapcsolatban 2014-2016 között, és nem azt vitatja, vagy amellett érvel, hogy Oroszország valóban konfliktusra törekedne-e nyugati határai mentén valamely NATO-tagállammal. Alapvető minőségi különbségnek tekintjük azt, hogy Ukrajnának (vagy korábban Grúziának) milyen védelmi lehetőségei voltak, illetve, hogy egy NATO-tagállam a szövetség kollektív védelmének (esetleg az EU védelmi klauzulája) keretében milyen védelmet lenne képes felmutatni.

²⁵³ Nem elfeledve, hogy az orosz kihívás jellege egyáltalán nem szorítkozik a katonai szférára. Annak „hibrid” jellegéről, illetve az ezzel szemben megerősített elrettentési és védelmi intézkedésekről (ún. cross-domain deterrence), valamint az európai államok ellenálló képességének (resilience) megerősítéséről lásd például: Rác András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában. *KKI Tanulmányok*, 2014/1., Külgazdasági és Külügyi Intézet, Budapest, 2014; Rác, András: *Russia's Hybrid Warfare in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist*. Finnish Institute of International Affairs, Helsinki, 2015; Conley, Heather A. – Mina, James – Stefanov, Ruslan – Vladimirov, Martin: *The Kremlin Playbook – Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*. Center for Strategic & International Studies, Washington D.C., 2016; Gratzke, Erik – Lindsay, Jon: *Cross-Domain Deterrence: Strategy in an Era of Complexity*. University of California, San Diego, 2014; Dunay, Pál – Roloff, Ralf: Hybrid Threats and Strengthening Resilience on Europe's Eastern Flanks. *Marshall Center Security Insights*, 2017/16., George C. Marshall Center, Garmisch-Partenkirchen, 2017. A nem katonai dimenziókkal azonban ennek ellenére nem foglalkozik az értekezés, mert ezek nem katonai képességfejlesztési kérdések.

adnak válaszokat. (Az, hogy megalapozott-e a fenyegetettség-érzet, nem képezi az értekezés tárgyát.) Ezt pedig a védelmi lehetőségek és képességek megerősítésében alapvető szerepet játszó NATO intézkedéseit szem előtt tartva teszem meg, ugyanis ezek adták a nemzeti és szubregionális képességfejlesztési törekvések fő hajtó erejét és keretét is, melyekre ugyancsak kitérek.

Végül, de nem utolsó sorban 2014-re a romló biztonsági környezet mellett gazdasági vonatkozásban a recesszióból való kilábalás is megteremtette annak lehetőségét, hogy a legtöbb európai államban előbb fokozatosan megállítsák a védelemre fordított források csökkenését, majd növelni kezdjék azokat – ami 2016-ra egy évtizede először eredményezett forrásnövekedést a védelmi szférában, potenciális előre lépési lehetőséget teremtve a többnemzeti együttműködési programok számára is.

III.1. A stratégiai kontextus

A 2014-2016 közötti időszak Kelet-Közép-Európa számára meghatározó védelempolitikai fejleményeiről jó képet alkothatunk két NATO-csúcstalálkozó, a newporti (2014. 09. 04-05.)²⁵⁴ és a varsói (2016. 07. 08-09.)²⁵⁵ döntései (lásd lejjebb), és e döntések végrehajtása tükrében. Ezek szolgáltak ugyanis keretként a térségben az elrettentő és reagáló képesség, a kollektív védelmi mechanizmus biztonsági garanciái, valamint a többnemzeti jelenlét megerősítéséhez, a képességfejlesztés katalizátoraként, illetve a védelmi kiadásnövelés ösztönzőjeként (jelentős amerikai szerepvállalással).²⁵⁶ Ebben a két évben azonban többről is szó volt – a közös reagálási képesség, a kollektív védelem hitelessége volt a tét:

- Politikai értelemben a NATO-tagállamok egységének megőrzése és hiteles demonstrálása volt a fő kérdés, azaz hogy a keleti és déli stratégiai irányokban tapasztalható kihívások és fenyegetések elleni fellépésben tudnak-e olyan egyidejű vagy fokozatos intézkedéseket kialakítani, amelyeket minden tagállam konszenzussal hajlandó elfogadni? E tekintetben négy elkülönülő álláspontot láthattunk a varsói

²⁵⁴ Bővebben lásd: Szenes Zoltán: Új bor a régi palackban? A walesi NATO-csúcs. *Hadtudomány*, 24. évf., 2014/3-4. szám, 3-21. o.; Csiki – Tálás – Varga: A NATO walesi csúcstalálkozásának napirendje és értékelése.

²⁵⁵ Bővebben lásd: Tálás Péter: A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről.

²⁵⁶ Mindezek mellett a Földközi-tenger és a Közel-Kelet térségében gyökerező kihívásokra adandó válaszok és a NATO folyamatban lévő műveletei, a partnerkapcsolatok széleskörű megújítása, Montenegró NATO-csatlakozása, a kibervédelmi politika továbbfejlesztése és a Brexit hatásának első szövetségi reakciói is a találkozó napirendjén szerepeltek. Mivel az értekezés a kelet-közép-európai államok szempontjából érinti a varsói csúcstalálkozót, annak programjából is csak a térség számára fontos elemeket vizsgálom. A déli stratégiai irányból – a Földközi-tenger térségéből és a Közel-Keletről – eredő kihívásokat, mint például az „Iszlám Állam” által generált instabilitás és a terrorizmus kérdéseit, vagy a NATO-bővítést, partnerkapcsolatait – mint előzőleg is említettem – nem tárgyalom, és csak azokra a jellemzőkre és folyamatokra koncentrálok, amelyek térségünk biztonságát és védelmi képességeit, azok fejlesztését közvetlenül határozzák meg.

csúcstalálkozót megelőzően: a kelet-közép-európai és skandináv tagállamok a walesi döntések végrehajtását és a védelmi és elrettentési képességek Oroszországgal szembeni további megerősítését várták a csúcstalálkozótól; a déli tagállamok azt hangsúlyozták, hogy a szövetség nem köteleződik el csupán egyetlen irányban (kelet felé), hanem reagálnia kell a Földközi-tenger térségéből és a Közel-Keletről eredő nem katonai kihívásokra is. A „három európai nagy”, Nagy-Britannia, Franciaország és Németország a két csoport álláspontjának közelítésén dolgozott – e szerepüket pedig a 2016. június 23-i brit „Brexit” népszavazás sem változtatta meg. Eközben az Egyesült Államok konszenzusteremtő szerepe mellett igyekezett rábírnival az európai szövetségeseket, hogy tegyenek komolyabb erőfeszítést saját védelmi képességeik megerősítése érdekében.

- Katonai értelemben a kollektív védelem és elrettentés megerősítéséhez szükséges képességek rendelkezésre állása, a szinte azonnali reagáló képesség igazolása volt a hitelesség kulcskérdése – különösképpen a Baltikumban és Kelet-Közép-Európában. A walesi csúcstalálkozó óta Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Románia és Bulgária jelentősen fokozta nemzeti erőfeszítéseit reagáló és védelmi képességeinek megerősítése terén, a NATO pedig nagyszámú hadgyakorlattal, illetve a keleti tagállamokba előre telepített erőkkel hozzájárult a katonai elrettentés megerősítéséhez.
- Gazdasági értelemben azáltal kellett hitelesen fellépni, hogy az európai államok valóban rendelkezésre bocsájtsák azokat a pénzügyi forrásokat védelmi kiadásaik Newportban vállalt megemeléséhez, amelyekből a fenti katonai képességeket, az egységes politikai fellépés eszközeit biztosítani lehet rövid, közép és hosszú távon egyaránt. Tekintettel arra, hogy több évnnyi általánosan csökkenő tendenciát követően számos országot nyílt bírálat ért, hogy biztonságfogyasztóként élvezi a szövetség előnyeit, 2014-ben a tagállamok politikai kötelezettséget vállaltak védelmi kiadásaik növelésére – és e vállalás teljesítésének mérlege a varsói találkozó egyik érzékeny kérdése volt.

Mint hangsúlyoztam, a fenti lépések célját és értékét nem „hidegháborús készülődés” és nem is „küszöbön álló orosz agresszió” határozza meg, hanem az a határvonal, amely a kollektív védelem hiteles működőképessége vagy kudarca között húzódik – amit pedig nemcsak nagyméretű katonai konfliktusban, hanem olyan kisméretű vagy alacsony intenzitású konfliktusban is próbára lehet tenni, amelyet potenciálisan Oroszország a Baltikumban elő tudna idézni. A reagáló képesség javítása és a kelet-közép-európai elrettentő jelenlét fokozása annak az esélyét csökkenti, hogy olyan helyzet állhasson elő, amikor valamely potenciális

helyi konfliktus (zavargás, felkelés, azonosítatlan fegyveres csoportok megjelenése) kezeléséhez az egyes nemzetállamok korlátozott védelmi képességei nem lennének elegendők, a NATO pedig nem lenne képes kollektívan fellépni védelmükben, a stabilitás helyreállításában. Ez elvben előállhatna mind katonai értelemben (a megfelelő erők hiánya, az erők beérkezésének lassúsága vagy akadályoztatása), mind politikai értelemben (lassú szövetségi döntéshozatal vagy a konszenzus hiánya) – melyek közül bármelyik a NATO kollektív védelmének hitelességét vonhatná kétségbe, és a transzatlanti szövetség politikai alapjait megrengető válságba sodorhatná a NATO-t anélkül, hogy komoly katonai konfrontációra kerülne sor. Ez volt a Newport és Varsó között eltelt két év intézkedéseinek a legfőbb kérdése.

A következő alfejezet áttekinti azokat a sebezhetőségeket, amelyekre 2014 és 2016 között reagálni kellett, kiemelve a kelet- és közép-európai biztonsági környezet változását és a térség államainak katonai fenyegetettség-percepcióját.

III. 2. A sebezhetőségek percepciója

A Krím-félszigeten és Kelet-Ukrajnában végrehajtott orosz agresszióra adott katonai – védelempolitikai válasz²⁵⁷ 2014-ben döntően két NATO-intézkedéscsomagban öltött testet:²⁵⁸ biztosítási és készenléti (adaptációs) intézkedésekben.²⁵⁹ A biztosítási intézkedések célja az volt, hogy a megnövelt szövetséges katonai jelenléttel megerősítsék a kelet-közép-európai tagállamok, elsősorban a baltiak biztonságát; a készenléti intézkedések pedig a NATO reagáló képességét fokozták. Utóbbi részeként jött létre a Nagyon Magas Készenléti Összhaderőnemi Erő (*Very High Readiness Joint Task Force – VJTF*); megnövelték a NATO Reagáló Erők létszámát 13.000-ról 40.000 főre; NATO parancsnoki törzselemeket (*NATO Force Integration Unit – NFIU*) alakítottak ki 8 kelet-közép-európai országban; emelték a térség parancsnoki elemeinek számát és készenléti szintjét; előretolt készleteket és hadfelszerelést telepítettek; valamint javítottak a szövetség logisztikai, illetve a tagállamok mobilizációs és együttműködési képességén.

²⁵⁷ Az Európai Unió politikai-gazdasági válaszát a több fordulóban életbe léptetett szankciók jelentették. Bővebben lásd: *Az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések*, [online], Európai Tanács, 2017. Elérhető: <http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/sanctions/ukraine-crisis/> [2017. 01. 30.]

²⁵⁸ Bővebben lásd: Szenes: Új bor a régi palackban?; Csiki – Tálás – Varga: A NATO walesi csúcstalálkozójának napirendje.

²⁵⁹ NATO's Readiness Action Plan, [online], NATO, 2016. február. Elérhető: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_02/20160205_1602-factsheet-rap-en.pdf [2017. 01. 30.]

Miközben a szövetség és tagállamai ezen intézkedések végrehajtásán dolgoztak, azt is értékelték, hogy Oroszország 2014 óta tapasztalt agresszívabb fellépése (Krím, Kelet-Ukrajna), külpolitikai asszertivitása (a szíriai beavatkozás), a NATO-t ellenségként azonosító új katonai és nemzeti biztonsági doktrínái,²⁶⁰ provokatív katonai lépései (a NATO-légtér ismételt megsértései (8. ábra), intenzív – köztük nukleáris csapásmérő – hadgyakorlatok (9. ábra)²⁶¹, a megnövelt orosz védelmi költségvetés és a mélyreható haderő-modernizáció összességében milyen mértékben jelenthetnek valós fenyegetést a NATO-ra nézve, mely térségekben, és milyen jelleggel?

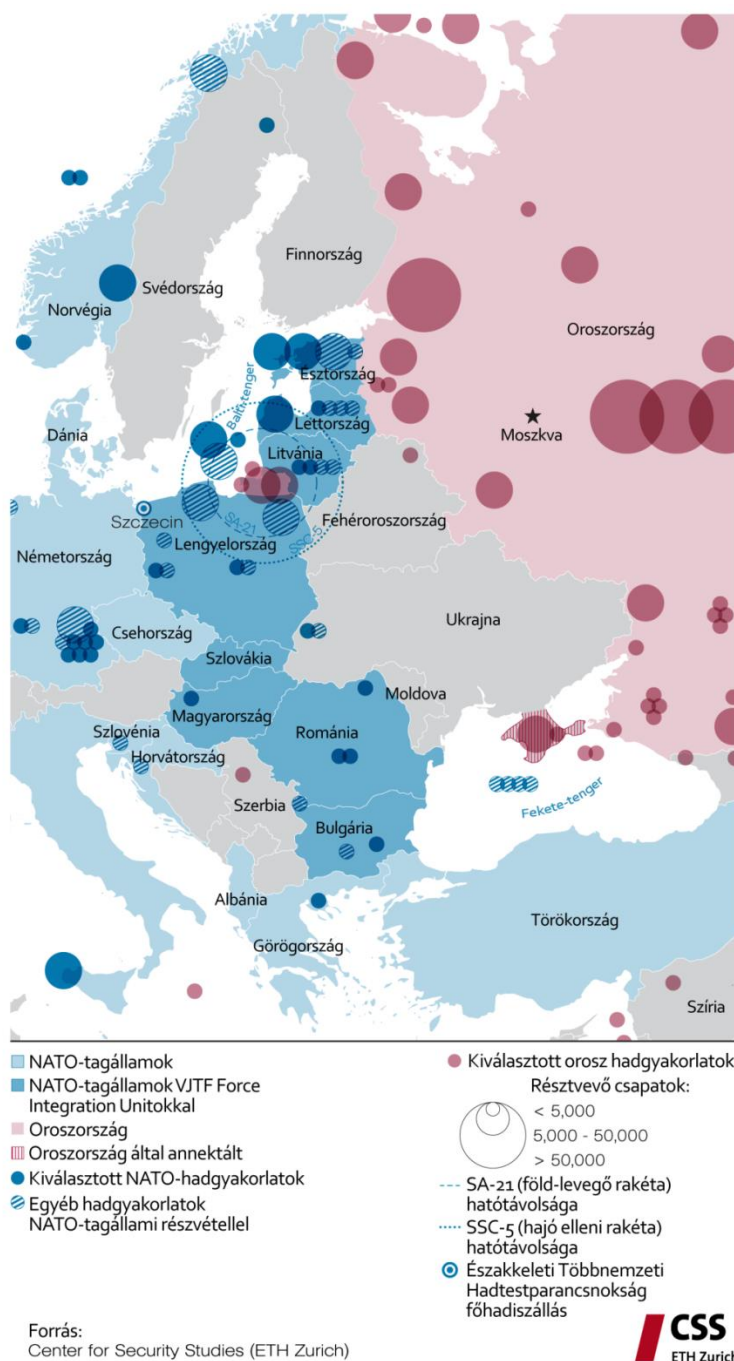

8. ábra: A NATO-tagállamok légtérvédelmét számos alkalommal „tesztelő” orosz repülőgépek típusai és repülési útvonalai, 2013-2015²⁶²

²⁶⁰ Bővebben lásd: Kiss Annamária: Az új orosz katonai doktrínáról, *SVKK Elemzések*, 2015/4., [online], Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2015-4-az-uj-orosz-katonai-doktrinarol-kiss-a.original.pdf [2017. 01. 30.]; Farchy, Jack: *Putin names NATO among threats in new Russian strategy*, [online], Ft.com, 2016. 01. 02. Elérhető: <https://www.ft.com/content/6e8e787e-b15f-11e5-b147-e5e5bba42e51#axzz4DkTZsJ9p> [2017. 01. 30.]

²⁶¹ 2013 óta finn, svéd és lengyel „célpontok” ellen hajtottak végre szimulált támadást orosz hadgyakorlatok során. Oliphant, Roland: *Russia 'simulated nuclear strike against Sweden' NATO admits*, [online], Telegraph.co.uk, 2016. 02. 04. Elérhető: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/12139943/Russia-simulated-a-nuclear-strike-against-Sweden-Nato-admits.html> [2017. 01. 30.]

²⁶² Cenciotti, David: *The most interesting close encounters between NATO and Russian planes since 2013 in one infographic*, [online], De Volkskrant / The Aviationist, 2015. 05. 21. Elérhető: <https://theaviationist.com/2015/05/21/infographic-dangerous-close-encounters-nato-russia/> [2017. 01. 30.]

9. ábra: Orosz, NATO szövetségi és NATO-részvétellel folytatott többnemzeti hadgyakorlatok Európa keleti felében 2016-ban²⁶³

Az igen ambiciózus orosz középtávú modernizációs programok 364 milliárd eurót biztosítanak a fegyveres erők fejlesztésére 2020-ig, aminek keretében a hagyományos katonai eszközök 70%-át, a nukleáris arzenál egészét modernizálnák. A 2016-os orosz védelmi költségvetésre vonatkozó becslés 40,88 milliárd euró (összehasonlításképpen: a német védelmi

²⁶³ Thränert, Oliver – Zapfe Martin (eds.): *Strategic Trends 2016. Key Developments in Global Affairs*, CSS ETH Zurich, Zürich, 2016, 13. o.

költségvetés 2016-ban 34,2 milliárd, a francia 32 milliárd euró). Az alacsony kőolajárból és nemzetközi szankciókból eredő komoly gazdasági problémák következtében ez 5 százalékkal alacsonyabb, mint a 2015-ös védelmi költségvetés, és az orosz nemzet össztermék 4%-át teszi ki.²⁶⁴

A kelet-közép-európai államok fenyegetettség-percepcióját alapvető mértékben meghatározta, hogy nagy politikai és média publicitást kaptak azok az értékelések, miszerint az orosz fegyveres erők – az ország nyugati katonai körzetében összevont erők és végrehajtott hadgyakorlatok jellegét figyelembe véve – képesek (lennének) egy nagyszabású fegyveres konfliktus megvívására Kelet-Európában, ahol – bár az orosz haderő jelentős technikai és létszámbeli hátrányban van a NATO egyesített haderejéhez képest –, a NATO kelet-európai tagországai önmagukban nem képviselnek masszív elrettentést és védelmet egy potenciális orosz agresszió esetére, a hagyományos NATO erőközpontoktól pedig jelentős távolságra helyezkednek el (10. ábra).²⁶⁵

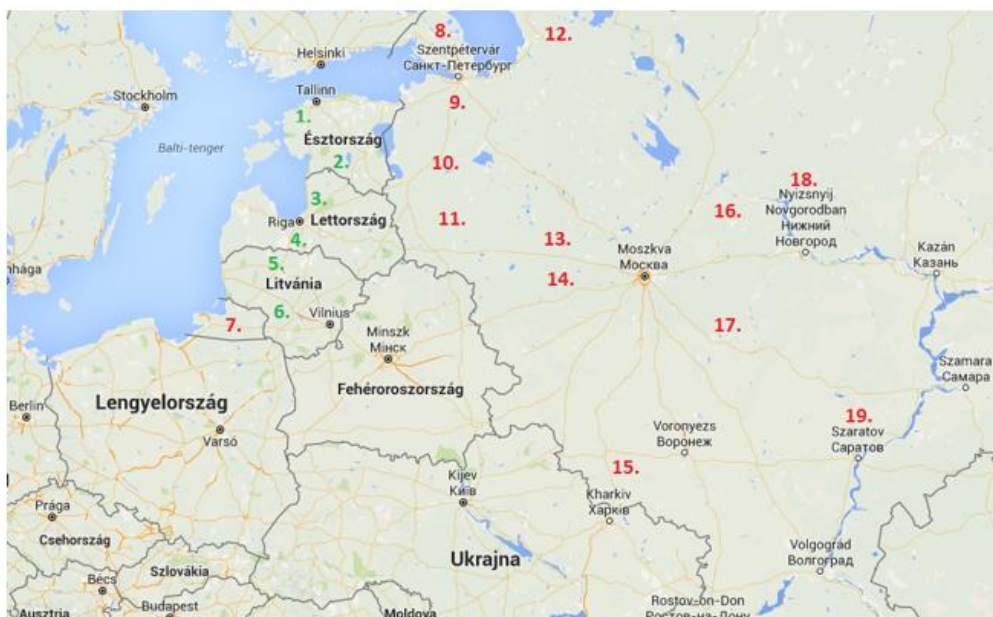
A közvetlen katonai jelenlétén túl azt is kockázatként érzékelték a térség államai, hogy Litvánia és Lengyelország közös határszakasza, melyet nyugatról a kalinyingrádi körzet, keletről Fehéroroszország határol, egy keskeny, könnyen elzárható földszáv (az ún. „szuvalki hasadék”), amelyen keresztül egy esetleges katonai konfliktus során a NATO szárazföldi erői megérkezhetnének a Baltikumra. A Szovjetunió felbomlásakor Kalinyingrád térsége orosz fennhatóság alatt maradt, így ez az exklávé a mai napig orosz katonai erők bázisául is szolgál, ami miatt a balti államokban és Lengyelországban is kockázatként tekintenek rá. Beszámolók alapján a térség Európa legmilitarizáltabb területének tekinthető. Egy NATO tisztségviselő összegzése szerint Oroszország „több ezer katonát, illetve gépesített és tengerészgyalogos dandárokat, harci repülőgépeket, modern, nagy hatótávolságú légvédelmi rendszereket és több száz páncélozott harcjárművet” állomásoztat a körzetben.²⁶⁶

²⁶⁴ Stoicescu, Kalev – Praks, Henrik: *Strengthening the Strategic Balance in the Baltic Sea Area*, [online], ICDS Report, 2016. március, Elérhető:

https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/Kalev_Stoicescu__Henrik_Praks_-_Strengthening_the_Strategic_Balance_in_the_Baltic_Sea_Area.pdf [2017. 01. 30.] 14-20. o.; Marrone, Alessandro – De France, Olivier – Fattibene, Daniele (eds.): *Defense budgets and cooperation in Europe: Developments, trends and drivers*, [online], Istituto Affari Internazionali, 2016. január, Elérhető: http://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2016/02/pma_report.pdf [2017. 01. 30.]

²⁶⁵ Jójárt Krisztián: Az orosz nyugati katonai körzet katonai potenciálja, *SVKK Nézőpontok*, 2016/6. [online], Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-nezopontok-2016-6-az-orosz-nyugati-katonai-korzet-katon.original.pdf [2017. 01. 30.] 1. o.

²⁶⁶ Wesolowsky, Tony: *Kaliningrad, Moscow's Military Trump Card*, [online], Rferl.org, 2015. 02. 19. Elérhető: <https://www.rferl.org/a/kaliningrad-russia-nato-west-strategic/27079655.html> [2017. 01. 30.]

NATO-erők a Baltikumban:

1. Gépkocsizó Lovászdandár (2000); Könnyű Lovászdandár (4000)
2. Gépesített Lovászsorozat (150); 4 Eurofighter Typhoon vadászpilóta
3. Könnyű Lovászdandár (4000)
4. Gépesített Lovászsorozat (150)
5. Gépesített Lovászsorozat (150); 4 F-16 Falcon vadászpilóta
6. Gépesített Lovászdandár (4000); Gépkocsizó Lovászdandár (2000)

Orosz erők Kalinyingrádban:

1. 336. Tengerészgyalogos Dandár (2500)
2. 79. Gépkocsizó Lovászdandár (4500)
3. 7. Gépkocsizó Lovászezred (2000)
4. 152. Rakétadandár (500)
5. 25. Rakétaezred
6. 244. Tüzérdandár (1000)

Orosz erők Kelet-Európában:

8. 138. Gépkocsizó Lovászdandár (4500)
9. 9. Tüzérdandár (1000); 26. Rakétadandár (500)
10. 76. Légideszant Rohamhadosztály (5500); 2. Különleges rendeltetésű (Szpecnaz) Dandár (1500); 25. Gépkocsizó Lovászdandár (4500)
11. 15. Csapatrepülő Dandár (1500)
12. 549. Légitámaszpont (1500)
13. 79. Rakétatüzér Dandár
14. 378. Légitámaszpont (1500)
15. 448. Rakétadandár (500)
16. 4. Páncéloshadosztály (6500); 2. Gépkocsizó Lovászhadosztály (8500); 27. Gépkocsizó Lovászdandár (4500); 45. Különleges rendeltetésű (Szpecnaz) Légideszant dandár (1500)
17. 106. Légideszant Hadosztály (5500)
18. 98. Légideszant Hadosztály (5500)
19. 16. Különleges rendeltetésű (Szpecnaz) dandár (1500); 45. Tüzérdandár (1000)

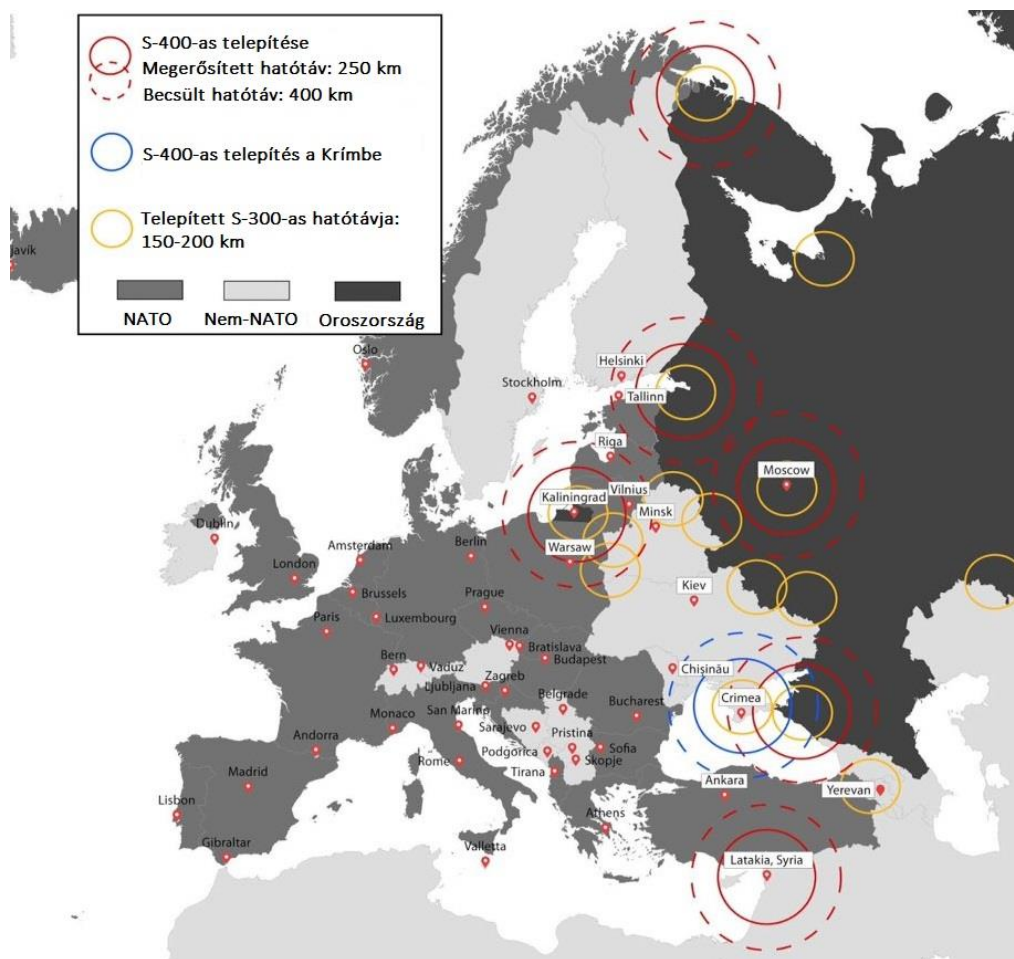
10. ábra: A Kelet-Európában állomásozó orosz és a Baltikumban állomásozó NATO erők 2016 őszén²⁶⁷

A RAND kutatóközpont elemzői vizsgálták a Baltikumban állomásozó nemzeti haderők képességeit, és többek között arra a következtetésre jutottak, hogy a szuvalki hasadék lezárása esetén még a mozgósítható szövetséges és NATO-erők sem jutnának el időben a Baltikumba.²⁶⁸ Ez az orosz ún. hozzáférést gátló és terület-megtagadó (*anti-access/area denial – A2/AD*)

²⁶⁷ Az ábra és adatok forrása: Clark, Wesley – Luik, Jüri – Ramms, Egon – Schirreff, Richard: *Closing NATO's Baltic Gap*, [online], ICDS, 2016. május. Elérhető: https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/ICDS_Report-Closing_NATO_s_Baltic_Gap.pdf [2017. 01. 30.] 11. o.

²⁶⁸ Shlapak, David A. – Johnson, Michael W.: *Reinforcing deterrence on NATO's Eastern Flank*, RAND, 2016. [online], Elérhető: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf [2017. 01. 30.] A tanulmány kritikáját lásd: Kofman, Michael: *Fixing NATO Deterrence in the East or: How I Stopped Worrying and Love NATO's Crushing Defeat by Russia*, Warontherocks, 2016. 05. 12. [online], Elérhető: <https://warontherocks.com/2016/05/fixing-nato-deterrence-in-the-east-or-how-i-learned-to-stop-worrying-and-love-natos-crushing-defeat-by-russia/> [2017. 01. 30.].

képességek miatt van így, amelyek olyan katonai erők és haditechnikai eszközök, amelyek egy konfliktus esetén képesek lennének akadályozni a NATO erők szabad mozgását egyes térségekben, így kiemelten a Baltikumban (11. ábra). Ilyen eszközök az S-300-as és S-400-as légvédelmi rakétakomplexumok, amelyek hatótávolságukon belül képesek hatékony támadást indítani a NATO repülőerők ellen. 2014 decemberében és 2015 márciusában a NATO előzetes értesítése nélkül tartottak hadgyakorlatokat a körzetben, és jelentések szerint telepítették a közepes hatótávolságú, nukleáris töltet hordozására is alkalmas Iszkander rakétarendszert, amely így nem csupán a balti fővárosokat és Varsót, de Németország egyes területeit is eléri.²⁶⁹

11. ábra: Az orosz hozzáférést gátló és területmegtagadó képesség elemei Kelet-Európában 2016 tavaszán²⁷⁰

A 2008-as grúz-orosz háború óta fokozódó ütemben zajló orosz haderőreform egyik kiemelt célja volt a fegyveres erők stratégiai mobilitásának és telepíthetőségének fokozása, azaz

²⁶⁹ Uo.

²⁷⁰ Az ábra forrása: Sz.n.: *Russian anti-access and area denial (A2/AD) range: August 2016*, [online], Understandingwar.org, 2016. Elérhető: http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20A2AD%20AUGUST%202016_1.pdf [2017. 01. 30.]

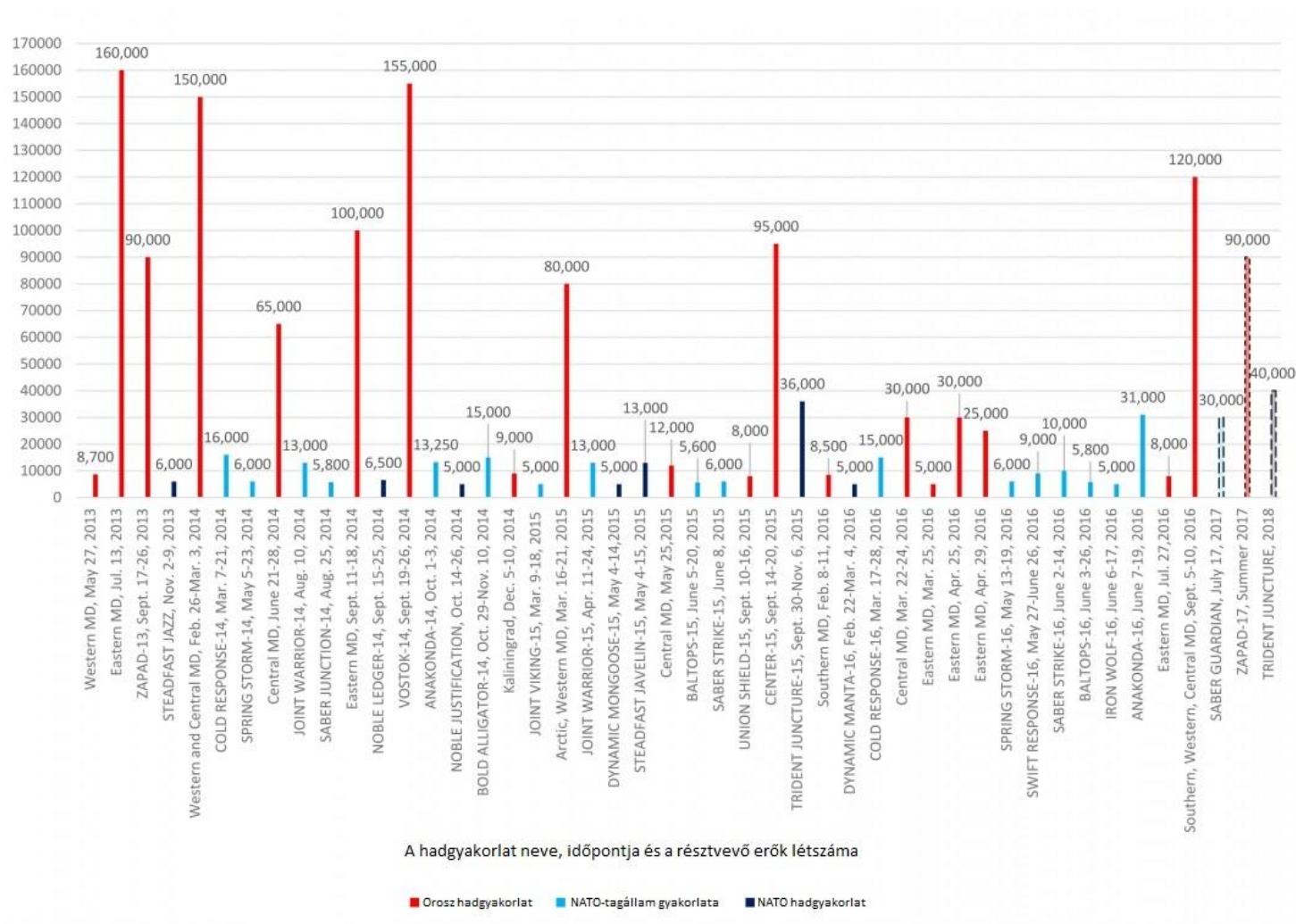

akár nagylétszámú erők gyors mozgósítása és áttelepítése nagy földrajzi távolságban is. Ennek elősegítésére Oroszország 2013 óta több olyan nagyszabású, előre be nem jelentett hadgyakorlatot hajtott végre, amely alkalmanként több tízezer, olykor százezernél is több katonát mozgattott meg. Ez, amellett, hogy a katonai műveleti képességek tesztelésének, tökéletesítésének és demonstrálásának az eszköze, szembe megy az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló (ún. CFE) Szerződésben rögzített előzetes bejelentési kötelezettséggel, aminek fontos stabilizáló és bizalomerősítő szerepe volt, amikor 1990-ben elfogadták. (Azonban több vitás kérdés rendezetlensége – így a szerződés NATO-tagállamok általi ratifikációjának késleltetése, az orosz katonai erők Grúziából és Moldovából történő kivonásához kötő feltétel nem teljesülése – nyomán Oroszország 2007 óta egyoldalúan felfüggesztette részvételét a szerződésben, illetve 2015-től a CFE konzultatív csoport munkájában sem vesz részt.)²⁷¹

2013-ban és 2014-ben gyakorivá váltak az orosz hadgyakorlatok Kelet-Európában: 6 gyakorlat 65.000-155.000 fő közötti volt, ezek közül négy 100.000 fő fölötti résztvevői létszámmal került megrendezésre, illetve voltak olyan „rögtönzött” gyorsreagálású hadgyakorlat elemek, amelyek 50.000 katonát mozgattak meg. 2015-2016-ban volt három ilyen nagyméretű gyakorlat az ország nyugati és középső katonai körzeteiben, ami mellett további három gyakorlatban 25-30.000 katona vett részt.

A létszámában és aktivitásában is jelentősen megnőtt orosz hadgyakorlatokra és az ukrajnai orosz agresszióra reagálva a NATO – erős kelet-közép-európai támogatással – már 2015-ben fokozta hadgyakorlatait: a Steadfast Javelin-15 (2015. május), majd a Trident Juncture-15 (2015. szeptember-november) 13.000, illetve 36.000 fővel a szövetségnek a hidegháború vége óta végrehajtott legnagyobb hadgyakorlatai voltak. Ezek mérete azonban jelentősen elmarad az orosz hadgyakorlatokétól (12. ábra).

²⁷¹ Reif, Kingston: *Russia Completes CFE Treaty Suspension*, Armscontrol.org, 2015. április, [online], Elérhető: https://www.armscontrol.org/ACT/2015_04/News-Briefs/Russia-Completes-CFE-Treaty-Suspension [2017. 01. 30.]

12. ábra: A NATO-tagállamok és Oroszország által rendezett hadgyakorlatok 2013-2016 között, és a bejelentett nagyméretű hadgyakorlatok 2017-2018-ban²⁷²

²⁷² Az ábra forrása: Brzezinski, Ian – Varangis, Nicholas: *The NATO-Russia Exercise Gap... Then, Now, & 2017*, Atlanticcouncil.org, 2016. 10. 25. [online], Elérhető: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/the-nato-russia-exercise-gap-then-now-2017> [2017. 01. 30.]

Moszkva a regionális hatalmi egyensúlyon túl az elmúlt évek tapasztalatai alapján az erők mozgásának gyorsaságában is előnyt élvez, illetve az orosz katonai vezetés mennyiségi és minőségi hátrányát igyekszik aszimmetrikus képességeivel, valamint a konvencionális és nukleáris háború közti határvonal szándékos elmosásával kompenzálni.²⁷³ Az orosz katonai stratégiai kommunikációban újból megjelent a taktikai nukleáris fegyverek használatának lehetősége egy fegyveres konfliktus eszkalációs szakaszában „eszkalálni a de-eszkalációhoz” jelszóval. Ez elvben azt jelentené, hogy a NATO-val szemben olyan helyzetben, amikor a hagyományos erőkkel Oroszország nem tud győzelmet kivívni, taktikai nukleáris fegyvereket vethetne be. (Ez egyébként védelmi forgatókönyv lehetne, mert nukleáris fegyverrel támadó háborút egy nagyhatalom sem vívna nukleáris válaszcsapásmérő képességgel rendelkező ellenséggel szemben.) A taktikai nukleáris fegyverhasználatra csak két válasz lenne adható a NATO részéről: a hagyományos konfliktus feladása, vagy a nukleáris eszkaláció. Előbbi vereséget, utóbbi – akár totális – nukleáris háborút eredményezne, aminek kockázatát, a kölcsönösen biztosított megsemmisítés lehetőségét vélhetően senki nem vállalná. A korábbi „gyakorlat” az volt, hogy taktikai nukleáris fegyverek használatával nem terveztek az eszkalációs kockázat miatt, és amennyiben egy országnak nincsenek agresszív céljai, hadászati fegyvereit illetően is deklarálhatja az első csapásról való lemondást („*no first use*”), azaz tömegpusztító fegyvert csak védelmi céllal és létfenyegetés fennállása esetén vetne be. A taktikai nukleáris fegyverek használatának felelevenítése a stratégiai diskurzusban és a használat határvonalának elmosása azzal a céllal történik, hogy bizonytalanságot teremtsen, és olyan alacsonyabb szintű konfliktusokban is felvesse a nukleáris eszkaláció esélyét, mint egy „Krím-típusú” megszállás vagy kelet-ukrajnai destabilizáció – ez az üzenet pedig a balti államoknak és a NATO kollektív védelmi mechanizmusának szól. Nem véletlen, hogy a balti államok ezt „nukleáris zsarolásnak” és a kisebb államok megfélemlítését célzó gyakorlatnak tekintik.

A balti államok fenyegetettségérzete a 2015-ös ukrajnai események hatására erősödött fel látványosan. Ennek több oka is van:

- Észtország, Lettország és Litvánia 1991-ben váltak függetlenné a felbomló Szovjetuniótól, azonban az orosz kötődés több szempontból fennmaradt. Az orosz nemzeti kisebbség részaránya Lettországban 26,2%, Észtországban 24,8% (sőt, az orosz határ közelében fekvő észtországi Narva térségében a lakosság 96%-a orosz

²⁷³ Clark – Luik – Ramms – Schirreff: Closing NATO’s Baltic Gap, 13. és 16. o.

anyanyelvű).²⁷⁴ Mivel a Krímben és Kelet-Ukrajnában is a helyi orosz kisebbség érdekeire hivatkozva alakult ki konfliktus, és az állampolgárság, nyelvi jogok és egyes szimbolikus intézkedések (szovjet háborús emlékművek eltávolítása) nyomán már a Baltikumban is tapasztalhattunk érdekkonfliktusokat, a baltiak pedig tartanak tőle, hogy ez esetükben is alapot szolgáltathat destabilizáló tevékenységre, „hibrid” konfliktusra, ami akár eszkalálódhatna is.

- Mint arra Sandra Kaziukonyte is rámutatott,²⁷⁵ a balti államok biztonságérzetének gyengülése 2007-ben kezdődött, a tallinni szovjet emlékmű áthelyezése kapcsán kitört zavargásokkal, melyeket az orosz kormány által támogatott helyi orosz kisebbség táplált. Az észti és orosz nemzetiségűek ugyanis teljesen eltérően értékelték azt a tervet, hogy az úgynevezett „Bronz katona” szobrát Tallinn központjából egy, a város szélén található katonai temetőbe helyezték át. Az észtek számára ez a szobor a szovjet elnyomás jelképévé vált, míg az orosz kisebbség – és maga Oroszország – a szovjet háborús hősök előtti tisztelgésnek és a náci Németország feletti második világháborús győzelem ünneplésének tekintette.²⁷⁶ Ugyanazzal a nappal kezdődően, amikor a Bronz katona miatti zavargások kitörték, Észtországot három hétig tartó kibertámadás érte – amely az első ilyen jellegű eset volt egy európai ország ellen. Általános vélekedés szerint a támadások Oroszországból indultak,²⁷⁷ bár azt nem lehetett megállapítani, hogy ez az orosz kormány jóváhagyásával történt-e, hiszen Moszkva tagadta, hogy része lett volna az akcióban. A támadások 2007. április 25-től május 4-ig tartottak, és számos internetes oldal – köztük az észti elnöki hivatal és a parlament, szinte az összes minisztérium, több országos politikai párt, a hat legnagyobb észti hírportál közül három, és a két legnagyobb észti bank honlapja – vált elérhetetlenné. 2008 júniusában, három nappal azután, hogy a litván parlament elfogadta az orosz szimbólumok tilalmáról szóló törvényt, hasonló támadás érte Litvániát is.²⁷⁸ Az Észtország elleni támadásokhoz

²⁷⁴ Kaziukonyte, Sandra: The Baltics: Security environment and practical responses to the security challenges stemming from the crisis in Ukraine. *CSDS Viewpoints*, 2016/7. [online], Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/csds-viewpoints-2016-7-the-baltics-security-environment-and-practical-responses-to-the-security-s-kaziukonyte.original.pdf [2017. 01. 30.], 4. o.

²⁷⁵ Kaziukonyte, i. m., 2. o.

²⁷⁶ Scott, Sarah Jacqueline: *Conflicting Conceptions of Security in NATO: The Baltic Stance on Tactical Nuclear Weapons Reductions and its Impact on Alliance Cohesion and Strategy*, University of Ottawa, Ottawa, 2014. [online], Elérhető: <https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/31493/1/SCOTT,%20Sarah%2020145.pdf> [2017. 01. 30.], 48. o.

²⁷⁷ Belkin, Paul – Mix, Derek E. – Woehrel, Steven: *NATO: Response to the Crisis in Ukraine and Security Concerns in Central and Eastern Europe*, Congressional Research Service, 2014. [online], Elérhető: <https://fas.org/sgp/crs/row/R43478.pdf> [2017. 01. 30.], 10. o.

²⁷⁸ Scott: *Conflicting Conceptions of Security in NATO*, 48. o.

hasonló módszereket alkalmazó támadás célpontja ezúttal több mint háromszáz internetes oldal volt.²⁷⁹ A destabilizáció és a helyi kisebbségek „használata” Ukrajnában joggal keltett aggodalmat a Baltikumban.

- Tekintettel arra, hogy területe, népessége, gazdasági és katonai ereje tekintetében mindhárom balti ország „kis államnak” számít, függetlenségük elnyerését követően gyorsan arra a pályára léptek, ami az orosz érdekszférából az európai integrációs szervezetek felé vitte őket, így 2004-ben mind az Európai Unió, mind a NATO tagságát elnyerték. Az országok geostratégiai helyzete ugyan jelentősen megváltozott, hiszen így a világ vezető gazdasági, politikai és katonai szövetségi rendszereinek egyenjogú tagjaivá váltak, ennek megfelelő jogokkal és kötelezettségekkel – például a NATO kollektív védelmének előnyeivel –, azonban földrajzi elhelyezkedésük ettől még nem változott: közös határral rendelkeznek Oroszországgal, és fővárosaik is csupán 200-275 kilométerre fekszenek a határtól; területüknek így nincs elhúzódó védelmet lehetővé tevő stratégiai mélysége.
- Gazdasági értelemben pedig ki kell emelni az energiafüggőséget: Észtország, Lettország és Litvánia is szinte teljén mértékben kitett az orosz energiaszállításnak, amely a kőolaj 90 és földgáz 100%-át biztosítja. Ez részben a Baltikum nyersanyag-szegénysége, részben a szovjet korszakból örökölt kőolaj- és földgázellátási hálózat miatt van így, mert ezek továbbra is Oroszországhoz és nem az európai szövetségesekhez kapcsolódnak.²⁸⁰

Mindezzel összhangban a 2014-es newporti csúcsot követő NATO-értékelések a potenciális fenyegetés jellegére vonatkozóan elsősorban a balti államok sebezhetőségére világítottak rá, és Lengyelország is ehhez kapcsolódóan hangoztatta kollektív védelmi igényeit. A legnagyobb visszhangot az a fent említett RAND tanulmány²⁸¹ kapta, amely háborús szimulációkkal modellezte, hogy milyen jellegű hagyományos konfliktus alakulhat ki a NATO és Oroszország között a Baltikumban, és annak az erők akkori mérlege alapján milyen kimenetele lehet. A 2014 nyara és 2015 februárja között végzett háborús szimulációk arra mutattak rá, hogy amennyiben hagyományos erőkkel megvívott konfliktusra került volna sor,

²⁷⁹ Kaziukonyte: i. m., 2. o.

²⁸⁰ Bővebben: Grigas, Agnia: *Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States*, Chathamhouse.org, 2012. 08. 01. [online], Elérhető: https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0812bp_grigas.pdf [2017. 01. 30.]

²⁸¹ Shlapak – Johnson: i. m.

A tanulmányban plasztikusan bemutatott fenyegetés reális értékelését Rác András részéről lásd: Stier Gábor: Hatvan óra alatt az oroszoké lenne a Baltikum? In: *Magyar Nemzet*, 2017. 03. 16. 12. o.

a Kelet-Európában mozgósítható orosz erők bármely forgatókönyv szerint legfeljebb 60 órán belül képesek lettek volna elérni az észti és/vagy lett fővárosokat, Tallinnt és Rigát anélkül, hogy azt az észti és lett védelmi erők meg tudták volna akadályozni, vagy a NATO szövetségesek részéről a hathatós segítség megérkezhetett volna.

Egy ilyen lehetőség kockázata az, hogy kész helyzet és csupa kedvezőtlen döntési lehetőség elé állítaná a szövetséget: ellentámadást indíthat hagyományos erőkkel a területek visszafoglalására, aminek várhatóan komoly veszteségei és magas eszkalációs potenciálja lenne; maga a NATO eszkalálhatja a konfliktust nukleáris csapásméréssel fenyegetve, amint az a hidegháború időszakában képes volt elrettenteni az egykori Szovjetuniót a konfrontációtól; vagy elismerheti – legalább ideiglenesen – a vereséget, ami nem csupán a balti államok lakossága számára jelent szomorú következményeket, hanem magának a kollektív védelemnek a kudarca lenne, ami alapjaiban rengetné meg a NATO-t. A potenciális konfliktus kérdését – bár nem tekintjük közvetlen fenyegetésnek, de mivel nem zárható ki, nem is tekinthetünk el tőle – azért kellett rendkívül racionálisan értelmezni és értékelni, mert a Krimben és Kelet-Ukrajnában látott destabilizáló „hibrid háború” eszközei valós teszt elé állíthatnák a NATO-t: képes-e politikailag egységesen fellépni, katonailag hatékonyan reagálni, ha arra van szükség?

„Amit a NATO tesz, az közvetlen válaszadás az orosz agresszióra Ukrajnában, ugyanis a kihívás elhúzódó jellege miatt megfelelő válaszokat kell adnunk rá. Ugyanakkor, amit teszünk, az védelmi jellegű és célú, arányos, és összhangban áll nemzetközi szerződéses kötelezettségeinkkel. A NATO nem keresi a konfrontációt Oroszországgal, sem egy új hidegháborúban nem érdekelt, ezért fenntartjuk a konstruktív párbeszéd lehetőségét is. Nem gondoljuk, hogy ellentmondás feszülne az erős védelem, a kiszámítható és határozott viselkedés között, amit a NATO tanúsít, és aközött, hogy ezzel egyidejűleg az átláthatóság erősítését, a kockázatsökkentés és a párbeszéd lehetőségét keressük – mert azt látjuk, hogy a NATO keleti határainál megnövelt katonai jelenlét növeli a nem szándékos incidensek és balesetek kockázatát is”²⁸² – összegezte a helyzettel kapcsolatos szövetségi álláspontot Jens Stoltenberg, a NATO főtitkára 2016 májusában.

A newporti és varsói csúcstalálkozók közötti időszakban a Baltikum potenciális sebezhetősége jelentette a NATO egésze és Kelet-Közép-Európa államai számára a legfontosabb védelempolitikai kérdést, amelyre stratégiai szintű választ kellett adni. Ez két szinten történt meg: egyrészt ki kellett alakítani azokat a reagáló és védelmi képességeket,

²⁸² Joint press conference with NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the President of Romania Klaus Iohannis, Nato, 2016. 05. 12. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_130675.htm? [2017. 01. 30.] A szerző saját fordítása.

amelyek egy felmerülő provokációra, destabilizációs kísérletre, véletlen balesetet követő eszkalációra választ képesek adni, másrésztől meg kellett erősíteni azt az elrettentő erőt, amivel a NATO hagyományos, területvédelmi koncepciója Kelet-Közép-Európában bír. Mindkét esetben a többnemzeti együttműködés fokozása volt a tagállamok válasza mind a térségen belül (szubregionálisan), mind szélesebb értelemben (regionálisan Európában és a transzatlanti dimenzióban egyaránt).

III. 3. Kelet-közép-európai szempontok

A fent bemutatott sebezhetőségek alapvetően meghatározták a közép-európai államok többségének biztonságfelfogását, ennek következtében pedig a 2014-2016 közötti védelempolitikai törekvéseiket, céljaikat. Bár a 2008-as grúz-orosz háború is komoly jel volt, szempontjukból az ukrajnai orosz agresszió volt az, amely széleskörűen újjáélesztette a régió biztonságával kapcsolatos, komoly történelmi gyökerekkel bíró aggodalmakat. 2014 decemberében a Varsói Védelmi Dialógus (*Warsaw Defense Dialogue*) keretében védelempolitikai szakértők vitatták meg azokat és kérdéseket, amelyekre mindenképpen válaszokat vártak a következő hónapok során. Három olyan dilemmát azonosítottak, amelyek kifejezetten Kelet-Közép-Európa biztonságfelfogásában bírnak meghatározó erővel:²⁸³

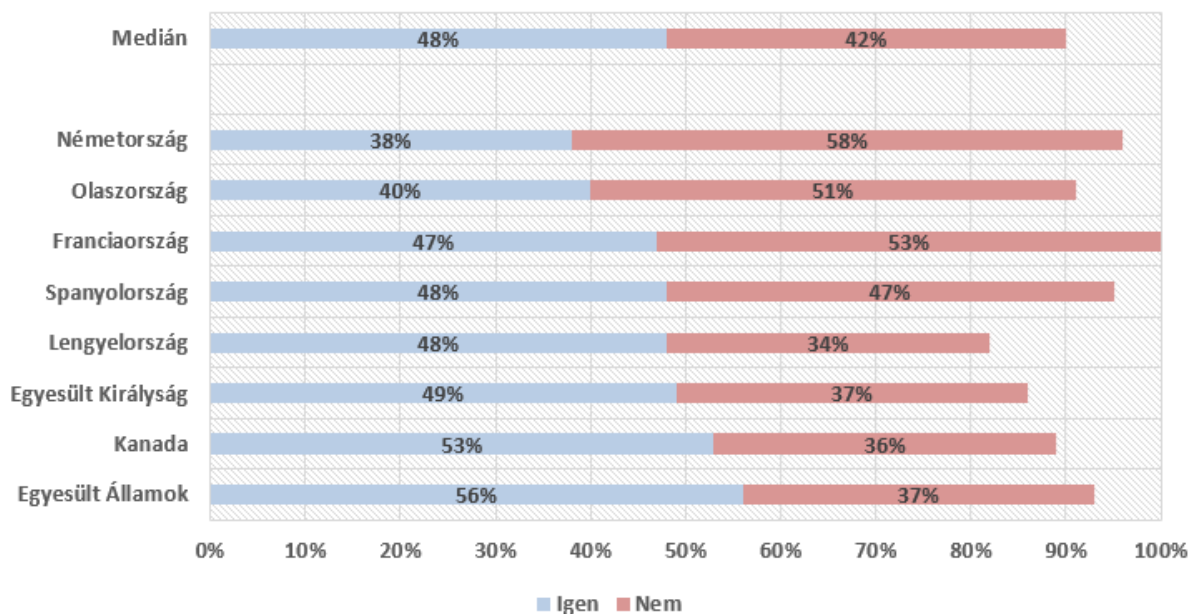
- Az első „*a megszegett ígéretek*” dilemmája, azaz a történelmi tapasztalat, hogy a térség egyes államait szövetségeseik többször is cserbenhagyták. Ezzel kapcsolatban érezhető egyfajta bizonytalanság a NATO kollektív védelmi mechanizmusával kapcsolatban is, ami a térségben valamennyi NATO-tagállam biztonságának egyik alappillére. Nem szükségszerű a biztonsági garanciák teljes kudarcát feltételezni, viszont a kollektív védelem egyes elemeinek – a döntéshozatal lassúsága, a politikai akarat vagy a katonai képességek – elégtelensége is alapvető problémákat okozhat.
- A második „*a Nyugat periferiája*” dilemma, mely szerint a kelet-közép-európai államok még most is úgy érzékelhetik, hogy a „régis” NATO- és EU-tagállamokhoz képest másodrendűek, azaz „csak a Nyugat periferiáját jelentik” – földrajzi értelemben és az érdekérvényesítési képesség szempontjából egyaránt. Ezt erősítette az is, hogy a NATO – Oroszország Alapokmány szellemében nem telepítettek állandó jelleggel katonai erőket a keleti tagállamok területére. E kételyeket mérsékeltek a 2014-es ukrajnai

²⁸³ Kupiecki, Robert – Michta, Andrew A. (Eds.): *Transatlantic Relations in a Changing European Security Environment. Warsaw Defense Dialogue Papers I.*, [online], Center for Strategic and International Studies, Warsaw / Washington D.C., 2015. Elérhető: http://www.mon.gov.pl/d/plicki/rozne/2015/05/Henenow_Final.pdf [2017. 01. 30.], 105-106. o.

válságra adott amerikai és NATO reakciók, amelyek részben az Európai Viszontbiztosítási Kezdeményezés, részben a newporti csúcstalálkozó döntései értelmében megerősítették a nyugati nagyhatalmak katonai erejének rotációs – tehát a NATO – Oroszország Alapokmányt formálisan nem sértő – jelenlétét a térségben.

- A harmadik dilemma fényében a térség államai attól tartanak, hogy a nyugati nagyhatalmak számára „Oroszország az első” – azaz a kelet-közép-európai államok egy magasabb szintű geostratégiai játszmában alku tárgyát képezhetik, amennyiben az Egyesült Államok minden áron ki akar egyezni Oroszországgal, még akkor is, ha ehhez saját értékrendjének kell ellent mondania.

Érdekes támpontot adhat e kételyek mérlegeléséhez a PEW közvélemény-kutatása, amely 2016 tavaszán arra kérdezett rá 8 NATO-tagállamban, hogy szükség esetén teljesítené-e a lakosság a kollektív védelemből származó kötelességet, egy megtámadott szövetséges megvédését? Látható, hogy közel fele-fele arányban lennének hajlandók erre, vagy utasítanak el, és a legerősebb tagállam, az Egyesült Államok esetében is csak 56% a szövetségesi szolidaritást támogatók aránya, míg Kelet-Közép-Európában a lengyel válaszadók 48%-a állna készen a kollektív védelmi kötelezettségnek eleget tenni (lásd a 13. ábrát).

13. ábra: „Amennyiben Oroszország fegyveres konfliktusba keveredne valamelyik NATO-tagállammal, véleménye szerint országunknak fegyveres segítséget kellene-e nyújtania a szövetséges ország megvédése érdekében?”²⁸⁴

²⁸⁴ Cuddington, Danielle: *Support for NATO is Widespread Among Member Nations*, PEW Research, 2016. 07. 06. [online], Elérhető: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/07/06/support-for-nato-is-widespread-among-member-nations/> [2017. 01. 30.]

A Varsói Védelmi Dialógus azokra a konfliktusos forgatókönyvekre is felhívta a figyelmet, amelyektől a kelet-középe-európai államok tartanak.²⁸⁵ A „nyílt konfliktus” forgatókönyv olyan agressziót jelentene, amelyhez az orosz haderő nagyarányú gyakorlatai hiteles alapot adnának: egy vagy több balti állam tömeges, hagyományos erőkkel történő megtámadását. Ezt követően vagy nukleáris fenyegetéssel, vagy tényleges nukleáris csapással (a korábban említett „eszkálálni a de-eszkalációhoz” lépéssel) megakadályoznák a NATO válaszát. A panelbeszélgetés során abban egyetértettek a felszólalók, hogy ez rendkívül nehéz helyzet elé állítaná a szövetséget, ugyanakkor bekövetkezésének valószínűségét rendkívül alacsonynak ítélték.

A „Donbasz forgatókönyv” a Krímben látottak megismétlését jelentené félkatonai erőkkel és azonosító jel nélküli beszivárgó fegyveresekkel (akik a Krímben „kis zöld emberekként” szerepeltek a nemzetközi médiában és politikában). Ennek alapja minden esetben orosz etnikai kötődésű lakosság lehet, akik egyébként szimpatizálnak Oroszországgal, ezért nem reagálnak erős, széleskörű helyi ellenállással a megjelenő orosz erőkre. Ilyen események történhetnének a balti államokban vagy a Fekete-tenger térségében, leginkább Moldovában, ahol 1991 óta is állomásoznak orosz fegyveres erők (az 1990-ben „elszakadt”, de a nemzetközi közösség által el nem ismert Dnyeszter Menti Köztársaság területén). Ilyen eseményeknek a varsói dialógus résztvevői nagy kockázatot és közepes valószínűséget tulajdonítottak.

A „zavargás forgatókönyv” ugyancsak orosz lakosságú térségekben válhatna valóra, aminek a szakértők magas valószínűséget tulajdonítottak, hiszen erre Oroszország már ugyancsak tett kísérletet a Baltikumban. Bármilyen zavargás kirobbantása kisebb kockázattal járna Gagaúziában vagy Transznisztríában, mert minőségileg más egy nem NATO-tagállam területén destabilizálni az államhatalmat.

A „kiberforgatókönyv” olyan eseményeket takar, mint amit Észtországban 2007-ben már láthattunk: banki, közigazgatási, informatikai szolgáltatások, honlapok, médiaportálok túlterheléses támadását, aminek bármikor komoly esélye lehet, ugyanakkor kockázata alacsony egy fegyveres konfliktushoz képest.

Ezeket többféle, a nem szándékos eskaláció esélyét magában rejtő „provokációs forgatókönyv” egészíti ki, amire a Fekete-tenger és Balti-tenger térségében számos példát láttunk, amikor az orosz repülőek körbepüldték és tesztelték a szövetség légtérvédelmét, vagy haditengerészeti erőkkel megsértették felségvizeiket.

²⁸⁵ Kupiecki – Michta: Transatlantic Relations in a Changing European Security Environment, 114-115. o.

A térség egyes államainak érdekeiről és céljairól képet alkothatunk a „NATO Summit in Warsaw – Challenges and Expectations” címmel 2016. április 5-én Berlinben megrendezett szakértői rendezvényen elhangzottak alapján (ahol a szerző a magyar álláspontot mutatta be).²⁸⁶

*Litvánia*²⁸⁷ a keleti, illetve déli stratégiai irányokban megjelenő kihívások kapcsán azokat alapvetően eltérő természetűnek látja, melyekből értelemszerűen Oroszország bír az ország számára meghatározó jelentőséggel. Oroszország a Krím annexiójával és Kelet-Ukrajna destabilizálásával megbontotta a hidegháború utáni európai biztonsági architektúrát, Kalinyingrádba és az orosz nyugati katonai körzetbe komoly katonai erőket telepített, és célzott propagandával igyekszik destabilizálni azokat a posztszovjet államokat, amelyekben jelentős létszámú orosz kisebbség él.

Ennek hatására Litvánia 2015-ben újfent növelte védelmi kiadásait (az előző évhez képest 30%-kal), amely 2018-ra eléri majd a GDP 2%-át. Újra bevezették a részleges sorkötelezettséget, és hadrendbe állítanak egy második gyorsreagálású dandárt a megfelelő modern haditechnikai eszközökkel felszerelve. Az országnak védelmi képességeinek megerősítése érdekében fel kell készülnie hibrid háborús forgatókönyvekre, többszörös stratégiai válaszadási lehetőségeket kell kialakítania, és biztosítania kell, hogy egy katonai vagy destabilizáló konfliktus esetén lehetséges marad a támogató erők gyors beérkezése.

Észtország úgy véli, hogy Oroszország az euro-atlanti integrációs szervezetek felbomlasztásán munkálkodik, megpróbálja visszaállítani dominanciáját szomszédjai felett, valamint meg akarja változtatni az európai biztonsági architektúrát. Oroszország asszertivitását „hosszú távú stratégiai kihívásként” értékelik, amely képes „stratégiai meglepetéseket” okozni, és amelyet a politikai és katonai tervezésben is figyelembe kell venni. Az észti álláspont egyértelmű abban a kérdésben, hogy a politikai párbeszédet azután lehet csak folytatni Oroszországgal, hogy a szövetség megerősítette védelmi és elrettentő képességét.

Oroszország a Baltikumban katonai téren változtatta meg a regionális erőegyensúlyt, így képes lehet arra, hogy tesztelje a NATO védelmi és reagáló képességét. Ez a regionális egyensúlyvesztés a NATO belső stratégiai egyensúlyát is veszélyezteti. Az észti álláspont szerint az orosz fenyegetés ellenében hiteles és erős, készenlétben álló elrettentő képességet

²⁸⁶ A lengyel kezdeményezésű „V4+” NATO szemináriumra 2016. április 5-én került sor a Cseh Köztársaság berlini nagykövetségén. A rendezvény célja az volt, hogy a varsói csúcstalálkozót megelőzően a NATO keleti és közép-európai tagállamainak álláspontját független szakértők mutassák be és értékeljék. Az előadók norvég, litván, észt, lengyel, cseh, szlovák és magyar biztonságpolitikai kutatóintézetek munkatársai voltak. Mivel az értekezés vizsgálatának földrajzi fókusza Norvégiára nem terjed ki, a skandináv nézőpont itt nem szerepel.

²⁸⁷ A litván és észti percepciót azért tartom fontosnak bemutatni, mert jól szemléltetik, hogy a térség kisállamai hogyan érzékelik oroszországot közvetlen katonai fenyegetésként – ez pedig védelmi együttműködési szándékukat igen látványosan megerősítette.

kell felmutatnia a szövetségnek a térségben. Ez katonai értelemben – egy hipotetikus konfliktus esetén – nem csupán az erősítések küldésének képességét kell, hogy jelentse, hanem egyrésről NATO-erők előretolt jelenlétét (amely nem szimbolikus, hanem valós erő, légi és haditengerészeti komponenssel együtt), másrésről a szövetséges területmegtagadó képességelemek megerősítését. A harckész erők telepítése a térségben, az előretoltan állomásoztatott haditechnikai eszközök és készletek, valamint a kalinyingrádi orosz területmegtagadó képességek semlegesítésére alkalmas erők a szövetséges katonai tervezés részévé kell, hogy váljanak. Politikai értelemben pedig a többnemzeti jelenlét megerősítése által olyan politikai féket kell létrehozni, amely az eskaláció lehetőségének kiszélesítésével erősebb elrettentési és védelmi képességet teremt.

Lengyelország álláspontja szerint Oroszország rendszerszintű, átfogó és hosszú távú kihívást jelent a NATO számára – bár egy olyan gyengülő regionális hatalomról beszélünk, amelynek gazdasága és politikai rendszere is nehézségekkel küzd, emiatt elnyomó, paranoid vonásokat is mutat, és félelemből is cselekszik. E belső nehézségek miatt a rendszer stabilizálásának eszköze a „közös ellenség”, a Nyugat elleni összefogás és fellépés, ami egyúttal a belső problémákról is eltereli a figyelmet. Oroszország célja a hidegháború utáni biztonsági architektúra megváltoztatása, a posztszovjet országok feletti gazdasági és politikai befolyás kiterjesztése, a nagyhatalmi szerep visszaszerzése. Ennek érdekében a NATO és az Európai Unió egységének megbontásán dolgozik, mert azokat megosztottnak és gyengének látja. E célja érdekében nem katonai eszközöket (propaganda, kémkedés, korrupció) és katonai eszközöket (fegyveres erő használatának képessége és az arra való hajlandóság Ukrajnában és Szíriában) is felhasznál. Mivel a Baltikumban a katonai erőegyensúly az orosz fél felé billen, a térség csábító lehet arra, hogy Oroszország tesztelje a NATO egységét és képességeit. Ez jól látható volt az orosz provokációkban is (légierő és haditengerészeti incidensek, hadgyakorlatok, melyekben a Varsó elleni nukleáris csapás forgatókönyve is szerepelt).

A lengyel válasz ezekre a kihívásokra nemzeti szinten már a 2008-as grúz-orosz háborút követően megszületett: a védelmi kiadásokat a nemzeti össztermék 2%-ára emelték, és a fegyveres erők nagyarányú fejlesztésébe kezdtek – a szárazföldi és légvédelmi erők a védelmi, a nagy hatótávolságú rakétafegyverek és tengeralattjárók az elrettentő képességet erősítették. Regionális szinten fokozták a többnemzeti együttműködést mind a skandináv és balti államokkal, mind a visegrádi négyekkel, valamint kétoldalúan Németországgal és az Egyesült Államokkal.

A Newportban elfogadott Készenléti Akcióterv továbbvitelére Varsóban kínálkozott lehetőség, ami a szövetség erőinek rotációs, előretolt jelenlétének kialakítását jelentette. Ebben

lengyel szándék szerint nemcsak amerikai erők, hanem a nagy európai szövetségesek, például Németország is, részt kell, hogy vállaljanak – ezt a célját Lengyelország el is érte. Ezt a megnövelt létszámú NATO Reagáló Erők, a VJTF teljes műveleti képessége és a térségben végrehajtott nemzetközi hadgyakorlatok támasztják alá.

A lengyel szakértők és a politikai elit úgy tekintett a varsói csúcstalálkozóra, hogy az nem a newporti intézkedések lezárását jelenti, hanem Varsóban a NATO hosszú távú adaptációját kell elindítani, amelybe beletartozik az elrettentő és védelmi erők képességeinek és alkalmazásának áttekintése és újraértékelése, a NATO parancsnoki struktúra esetlegesen szükséges módosításai (például az Északkeleti Többnemzeti Hadtestparancsnokság – HQ MNC NE – esetében), hadosztály szintű vagy erősebb reagáló erők biztosítása, valamint a NATO közös infrastruktúra-fejlesztési forrásainak növelése. A szövetség elrettentő képességeinek koherenciáját az biztosíthatja, ha az európai tagállamok több forrást biztosítanak a katonai képességek fejlesztésére, modernizációjára, valamint egységes, átfogó stratégiai válaszokat alakítanak ki Oroszország irányában katonai, politikai és gazdasági téren egyaránt.

Csehország is amellet foglalt állást, hogy newporti döntések végrehajtását követően a varsói Stratégiai Adaptációs Kezdeményezés teremtheti meg a szövetség szükséges elrettentő és védelmi képességeit, aminek feltétele, hogy az európai tagállamok is biztonságteremtőként és ne biztonságfogyasztóként legyenek a NATO tagjai. Ennek megfelelően Csehország azt vállalta, hogy 2020-ig a nemzeti össztermék 1,4%-áig emeli védelmi kiadásait. Oroszország vonatkozásában a kapcsolatok normalizálása csak a Minszki Megállapodásban foglaltak teljes végrehajtását követően nyílik lehetőség, jelenleg pedig a védelmi és elrettentő képesség megerősítésén kell dolgozni a tagállamoknak. Ennek során a keleti és déli stratégiai irányból érzékelt fenyegetésekre egyaránt reagálni kell. Egyrészt a többnemzeti együttműködés fokozásával az Északkeleti Többnemzeti Hadtestparancsnokság és a Délkeleti Többnemzeti Hadosztály fejlesztése által, másrészt cseh részről a német együttműködés megerősítésével a Keretnemzet Koncepción belül és 2019-ben a német vezetésű EU harccsoportban való részvétellel, harmadrészt pedig a keleti tagállamokba telepített infrastruktúra és vezetési elemek fejlesztésével, illetve a közép-európai térségben a szövetségi és többnemzeti hadgyakorlatok fenntartásával.

Szlovákia sokkal óvatosabb, Oroszország irányában kevésbé konfrontatív álláspontot képviselt Varsó előtt – akkor is, amikor ezzel szövetségeseiből kritikát váltott ki. Magyarország után Szlovákia is csak a tárgyalások második körében, nyolc kelet-közép-európai NATO-tagállam közül utolsóként döntött a NATO vezetés-irányítási törzselem (NFIU) 2017-ben történő létrehozásáról az országban. Az NFIU jelentőségét az adja, hogy amennyiben

valamilyen konfliktusra kerülne sor a térségben, ezek koordinálják a gyorsreagálású NATO-erők beérkezését a térségbe, illetve segítik együttműködésüket a nemzeti haderőkkel.

A szlovák védelmi szektor csak a közelmúltban mozdult meg a védelmi képességek fejlesztése érdekében (a 2016 tavaszi választások nyomán az új védelmi miniszter a korábbi vezérkari főnök-helyettes lett); a NATO számára 2010-re felajánlott gépesített dandár fejlesztése még ma sem teljes. Newport óta a tagállamok az erők telepíthetőségén és a szövetséges erők szabad mozgását lehetővé tévő jogi szabályzókön, a nemzeti ellenálló képesség megerősítésén dolgoztak, és döntés született nagy fegyverrendszerek beszerzéséről is (például Black Hawk helikopterek az Egyesült Államoktól).

Magyarország a csúcstalálkozó előtt és alatt is a „360 fokos” védelem erősítésének szükségességét helyezte előtérbe, egyensúlyt tartva a keletről és délről érkező kihívások kezelése között. Erre geopolitikai helyzete – a Balkán felőli nyitottsága – és a 2015-ös migrációs- és menekültválság tapasztalatai készítettek, még akkor is, ha a migrációs nyomás kezelése nem katonai feladat. A magyar kormány a déli kihívásokat, komplex jellegüknél fogva, sokkal nehezebben kezelhetőnek ítélte.

A NATO belső kohéziójának és kiegyensúlyozottságának megőrzése érdekében Magyarország szolidáris maradt a kelet-közép-európai tagállamokkal. Éppen ezért fontos lépésnek tartotta a kollektív védelmet megerősítő intézkedéseket, melyek hangsúlyozottan csak védelmi céllal történhetnek, az eszkaláció és fegyverkezési verseny elkerülésével. Így a magyar álláspont a folyamatos rotációs jelenlétet támogatta a térségben, ahol az erők méreténél is fontosabb szempont, hogy minél több tagország vegyen részt azokban, ugyanis ez biztosítja leginkább a NATO politikai kohézióját. Az erők méretét illetően egyrészt fontos, hogy ne csak jelképes erők telepítsenek, ugyanakkor hosszútávon fenntartható legyen a jelenlét, ne gerjesszen a későbbiekben politikai vitát a szövetségesek között, és ne kényszerüljenek annak pénzügyi okokból történő csökkentésére.

A walesi vállalások és varsói célkitűzések – majd döntések – megvalósítását Magyarország a honvédelmi kiadások növelésével támasztja alá. Az 1046/2012 (II. 29.) kormányhatározat biztosította 2015-ig a nominális költségvetés szinten tartását, majd a támogatási főösszeg évenkénti 0,1 százalékpontos GDP arányos emelését 2022-ig, ami 1,4%-os GDP arány elérését tenné lehetővé. Ezt 2016 júniusában a varsói csúcstalálkozó előtt további vállalással egészítették ki: a 0,1 százalékpontos tendencia 2026-ig történő meghosszabbításával, a nemzeti össztermék 1,8%-áig.²⁸⁸

²⁸⁸ Zord Gábor: Magyar ígéret a varsói NATO-csúcsra, In: *Magyar Nemzet*, 2016. 06. 08.

Mivel a térségben közepes és kisméretű országok találhatóak, melyek közül több védelmi képességei igen korlátozottak, természetesnek gondolhatjuk, hogy ezek nem csupán a NATO-n belül a földrajzilag távol lévő nagyobb tagállamokkal, hanem közvetlen környezetükben egymással is igyekeznek szorosra fűzni a védelempolitikai együttműködést. Ezzel a céllal 2015 novemberében kilenc kelet-közép-európai állam államfői és a NATO főtitkár-helyettese, Alexander Vershbow Bukarestben találkoztak, hogy a regionális biztonsági helyzetről, elsősorban a Baltikum, Kelet-Európa és a Fekete-tenger térségében Oroszország által jelentett fenyegetésről tanácskozzanak.²⁸⁹ A varsói csúcstalálkozót előkészítő politikai egyeztetési folyamat részét képezte annak a felmérése is, hogy a térségbeli államok képesek-e kialakítani olyan átfogó, szoros regionális védelmi együttműködést, amely a Balti-tengertől a Fekete-tengerig reagáló képességet biztosít Oroszországgal szemben.²⁹⁰ Azonban mivel Magyarország és Szlovákia kevésbé támogatja a konfrontatív politikát Oroszországgal, a baltiak és Lengyelország pedig az ellenpóluson kifejezetten harcias hangot ütnek meg, jelenleg ilyen egységet nem látunk – sőt, ez a kérdés a visegrádi négyek sokat hangoztatott egységfrontjában is egy mély töréspontot jelent.

A 2014-2016 közötti reakciókat látva azt mondhatjuk, hogy a kelet-közép-európai államok érdekeit a szövetségi környezetben az egyes döntések előkészítésekor messzemenően figyelembe vették, az elfogadott intézkedések – különösképpen az előretolt rotációs jelenlét és a szövetségi reagáló képesség növelése – komoly garanciákat szolgáltatnak a térség tagállamainak védelmi kétélyeire. Ennek megvalósítását és a stratégiai adaptáció folyamatát a politikai akarat mellett az erőforrások rendelkezésre állása fogja meghatározni a következő években.

III. 4. Válaszok az orosz kihívásra

A 2014-ben kezdődött védelempolitikai adaptációs folyamat első szakaszát a NATO varsói csúcstalálkozója zárta le, ahol a tagállamok állam- és kormányfői mérleget készítettek, hogy mennyivel javult a NATO reagáló képessége, mennyiben erősítették meg a keleti tagállamok védelmét és a szövetség elrettentő képességét, valamint milyen mértékben teljesítik az egyes tagállamok a védelmi kiadások növelése és a haditechnikai modernizáció terén tett

²⁸⁹ Sobczyk, Martin M.: NATO's Eastern Members Plan November Summit to Demand Increased Security. In: *The Wall Street Journal*, 2015. 08. 17. [online], Elérhető: <https://www.wsj.com/articles/natos-eastern-members-plan-november-summit-to-demand-increased-security-1439815700> [2017. 01. 30.]

²⁹⁰ Ez az ún. „intermarum koncepció”, amely a két tenger közötti térségben fekvő országok szoros együttműködését jelöli.

vállalásokat?²⁹¹ A csúcstalálkozó politikai programja három kulcsszó, a hitelesség, a szolidaritás és a koherencia körül kristályosodott ki, melyek gyakorlati aspektusait Varsóban a kollektív védelem megerősítése, az európai rotációs és előretolt amerikai jelenlét biztosítása, a folyamatban lévő műveletek továbbvitele, a NATO bővítésének következő lépései, a partnerkapcsolatok erősítése és a Brexit népszavazásra adott reakciók jelentették. Az eredmények közül Kelet-Közép-Európára vonatkozóan az alábbiakat szükséges kiemelniük „A transzatlanti biztonságról szóló nyilatkozat”²⁹² és a csúcstalálkozó Zárónyilatkozata²⁹³ alapján, melyek egyaránt rögzítik és alátámasztják a NATO biztonsági környezetében beállt negatív változásokat és az ezekre adott válaszokat.²⁹⁴

- Az Oroszország jelentette kihívásra reagálva döntés született a kelet-közép-európai térségben a szövetség erőinek előretolt, rotációs jelenléttel történő megerősítéséről négy többnemzeti zászlóalj-harccsoport (összesen mintegy 4000 katona és haditechnikai eszközeik) telepítésével a három balti állam és Lengyelország területén. A többnemzeti jelleget az adja, hogy a harccsoportokat egy-egy nagy tagállam vezeti, és többen is részt vesznek bennük kisebb alegységekkel. Így amerikai vezetéssel Lengyelországba (Orzysz) brit és román erők; Litvániába (Rukla) német vezetéssel a Benelux-államok, Norvégia, Horvátország és Franciaország katonái; Lettországra (Adazi) kanadai vezetéssel albán, szlovák, olasz és lengyel csapatok; Észtországba (Tapa) pedig brit vezetéssel francia és dán katonák települnek, 2017-től fokozatosan.²⁹⁵ Az elrettentés „erejét” nem a katonai erő nagysága, hanem minősége (többnemzeti jellege), a reagálás gyorsasága (a jelenlétből adódóan képes egy válság elmélyülésének megakadályozására), a válasz rugalmassága (hiteles kollektív védelmi mechanizmusok léte) adja. A többnemzeti jelenlét a négy államban azt is biztosítja, hogy amennyiben valamilyen válsághelyzet áll elő, a NATO teljes egyetértést követelő, így időigényes

²⁹¹ Az ezzel párhuzamosan zajló amerikai lépésekről – European Reassurance Initiative, Operation Atlantic Resolve – lásd: Etl Alex: Az Egyesült Államok európai katonai jelenlétének alakulása az Ázsia felé fordulás tükrében. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, VIII. évf., 2015/4. szám, 43-55. o., 51-54. o.; és Etl Alex: Az elrettentés látszata: az Operation Atlantic Resolve. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, IX. évf., 2016/3. szám, 75-85. o.

²⁹² *Warsaw Declaration on Transatlantic Security*, NATO, 2016. 07. 09. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133168.htm [2017. 01. 30.]

²⁹³ *Warsaw Summit Communiqué*, NATO, 2016. 07. 09. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm [2017. 01. 30.]

²⁹⁴ Az eredmények összefoglalóját magyarul lásd: Tóth Péter: A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről.

²⁹⁵ A csapattelepítések esetében fontos kiemelni, hogy azok nem állandóan telepített, hanem folyamatosan rotáló erők, ami tételesen nem eredményezi az 1997-es NATO – Oroszország Alapokmány megszegését, amely tiltja a szövetség erőinek vagy infrastruktúrájának kelet-közép-európai állandó telepítését. Lásd: NATO – Russia Founding Act, NATO, 2009. 10. 12. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm [2017. 01. 30.]

konszenzusos döntéshozatalát megelőzően az egyes államok saját szuverén hatáskörükben dönthetnek erőik alkalmazásáról. Így – bár NATO-erőkként települnek a Baltikumban és Lengyelországban – amennyiben alkalmazásukra szükség lesz, a tagállamok már a brüsszeli döntést megelőzően tudnak reagálni az adott helyzetre (akár úgy is, ha nem kapják meg minden NATO-tagállam támogatását).

- A NATO reagáló képességének fokozására a VJTF létszámának 5.000-ról 15.000-re, a második lépcsőben cselekvő gyorsreagáló NATO Reagáló Erők (NATO Response Force – NRF) 40.000 főre történő növeléséről is döntöttek, valamint elfogadták a VJTF 7 keretnemzetének²⁹⁶ 2022-ig esedékes rotációját.
- Az elfogadott dokumentumok tükrözik a NATO 2014 óta fenntartott álláspontját, miszerint Oroszország kihívást intéz a hidegháború után kialakult európai biztonsági rendszer ellen, és katonai erővel megsértette Ukrajna területi integritását, a nemzetközi jog normáit megszegve annektálta a Krímet, illetve háborút folytat Kelet-Ukrajnában a helyi szeparatista erők támogatásával. Szintén hatással van az európai biztonsági környezetre Oroszország szíriai beavatkozása és a provokatív akciók az orosz légierő és haditengerészet részéről.²⁹⁷
- Varsóban bejelentették a NATO és Oroszország kapcsolataiban ugyancsak vitatott, az elmúlt nyolc év során az iráni potenciális fenyegetés ellenében létrehozott rakétavédelmi rendszer készenléti állapotát (initial operational capability). A rakétavédelmi rendszer szárazföldi elemei Németországban (parancsnoki központ – Rammstein), Romániában (Aegis elhárító rakétarendszer – Deveselu), Lengyelországban (Aegis elhárító rakétarendszer – Redzikowo) és Törökországban (korai előrejelző radar – Kürecik) találhatóak – valamennyi NATO parancsnokság alatt.²⁹⁸

²⁹⁶ A VJTF moduláris felépítésű, egy ún. keretnemzet adja a vezetés-irányítási törzset és az erők jelentős részét, míg a kisebb tagállamok biztosítják a különböző rendeltetésű és speciális erőket. A hét keretnemzet az Egyesült Királyság, Franciaország, Lengyelország, Olaszország, Németország, Spanyolország és Törökország.

²⁹⁷ Ugyanakkor mindvégig, így Varsóban is hangsúlyozták az állam- és kormányfők, hogy készek a diplomáciai csatornákat használva a politikai párbeszédre, amennyiben Oroszország felhagy e tevékenységekkel és visszatér a nemzetközi jogi normák adta keretek közé. A párbeszéd fenntartása a véletlen incidensek eszkalációjának megakadályozását is szolgálja.

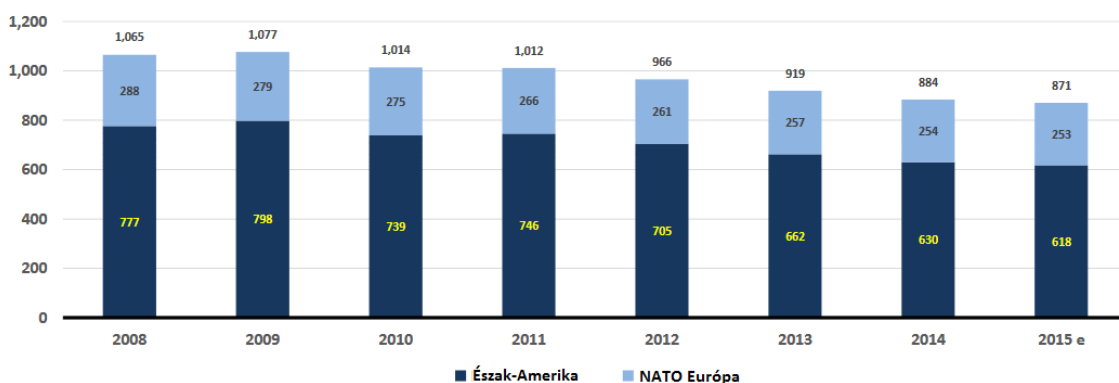
²⁹⁸ Bővebben lásd: *NATO Ballistic Missile Defence. Fact Sheet*, NATO, 2016. július. [online], Elérhető: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160630_1607-factsheet-bmd-en.pdf [2017. 01. 30.]

III.5. A védelmi kiadások trendváltozása?

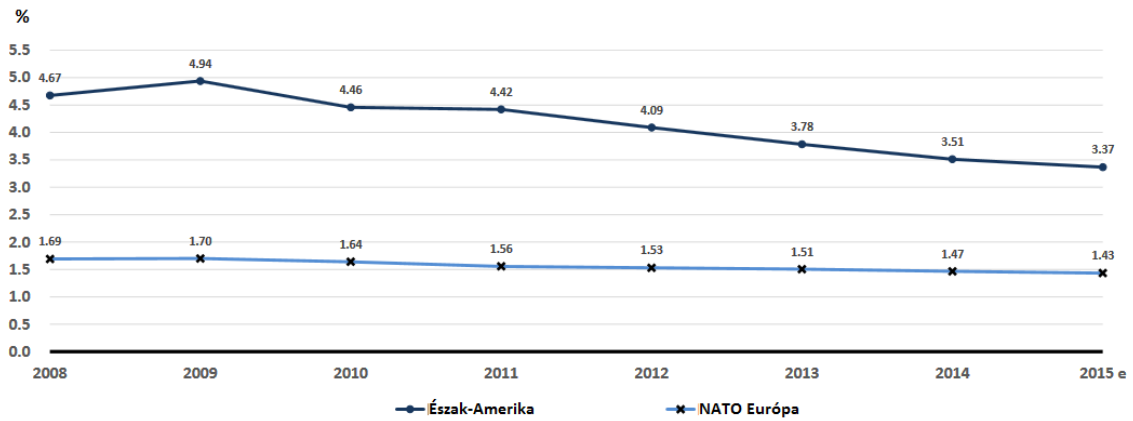
Az értekezés második fejezete részleteiben vizsgálta az állami költségvetési rendszerek strukturális aránytalanságaiból adódóan az európai védelempolitika stratégiai célkitűzéseit destabilizáló, a „maradékfelvétel” finanszírozásra épülő folyamatokat. Ennek következményeire is rámutatott abban az időszakban, amikor 2008-at követően a hitelválság előbb pénzügyi, majd gazdasági válságba csapott át, és nem állt rendelkezésre semmilyen állami eszköz, amivel a védelmi szféra forrásigényeit fenn lehetett volna tartani. Emiatt az európai államok kényszerhelyzetbe kerültek. Egyrészt elfogadhatták, hogy fegyveres erők kizárólag területvédelmi célokra alkalmasak, és lemondhattak az érdemi szerepvállalásról a szövetséges válságkezelésben, amit igen problémás lett volna legitimálni az elvárás részvétel és szövetséges szolidaritás tükrében. Másrészt megkísérelhették éppen ebben a forráshiányos környezetben orvosolni a hiányosságokat, és mind szervezetileg, mind haditechnikai eszközök, illetve a haderő-alkalmazás elvei és gyakorlata tekintetében modernizálni fegyveres erőiket és túllépni azokon a korlátozó tényezőkön, amelyek a jelenlegi helyzetet előidézték.

2014 óta azonban jelentős változás állt be Európa, még inkább Kelet-Közép-Európa biztonsági környezetében, és a térség számos államának védelmi szektora igyekezett megragadni ezt az alkalmat arra, hogy sokáig halogatott haderőreformjaikat megvalósítsák és modernizációs céljaikat elérjék, sok esetben jól látható módon már többnemzeti keretben. Ez azért is volt szükségszerű, mert a védelmi kiadások 2008 óta tartó elapadása mind nominálértéken, mind a nemzeti össztermék arányában folyamatosan zajlott, és ez a negatív trend akkor is fennmaradt, amikor a gazdaság újra erősödni, a nemzeti össztermék nőni kezdett – sőt, a védelmi kiadások tovább csökkentek, az „olló” tovább nyílt (lásd a 14., 15., 16. ábrát).

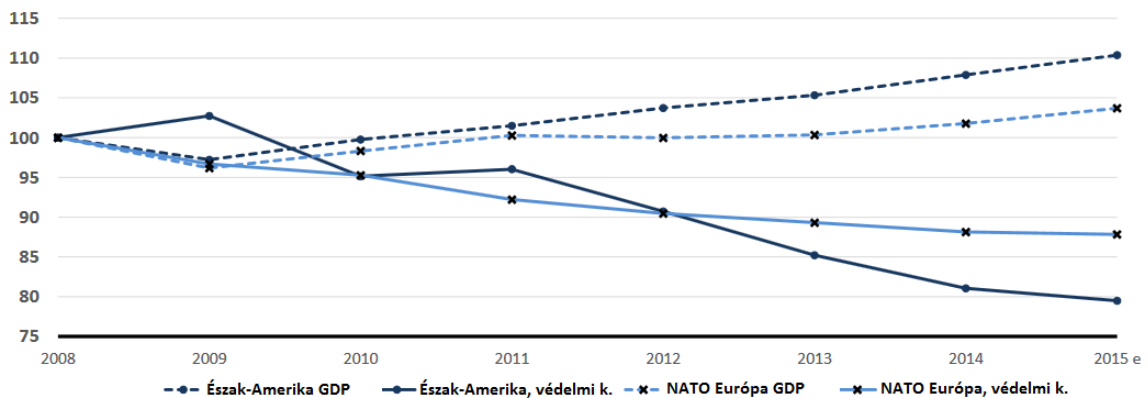

14. ábra: A NATO észak-amerikai és európai tagállamainak védelmi kiadásai 2008-2015 között (Milliárd dollár, konstans, 2010-es árfolyamon. A 2015-ös adat becslés.)²⁹⁹

²⁹⁹ Forrás: *Defense Expenditures of NATO Countries (2008-2015)*. NATO, 2016. 01. 28. [online], Elérhető: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_01/20160129_160128-pr-2016-11-eng.pdf [2017. 01. 30.], 2. o.

15. ábra: A NATO észak-amerikai és európai tagállamainak védelmi kiadásai a nemzeti össztermék arányában 2008-2015 között (2010-es konstans dollár árfolyamon. A 2015-ös adat becslés.)³⁰⁰

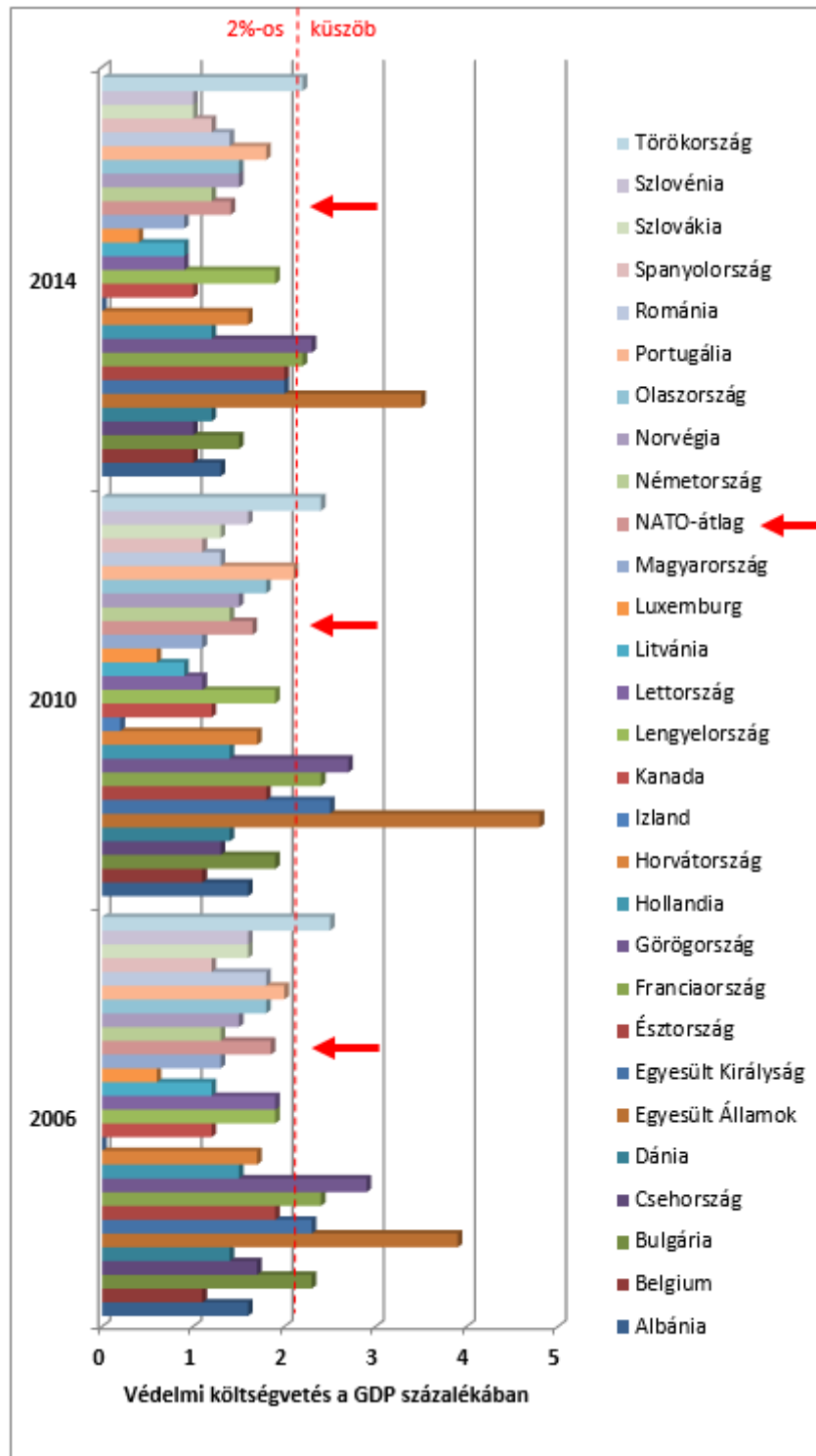

16. ábra: A NATO észak-amerikai és európai tagállamainak védelmi kiadási trendjei a 2008-2015 közötti időszakban, a 2008-as bázisévhez (100%) viszonyítva (2010-es dollár árfolyamon. A 2015-ös adat becslés.)³⁰¹

Miközben a hidegháború időszakában a védelmi kiadásokra vonatkozó politikai – nem kötelező érvényű – elvárás a nemzeti össztermék (GDP) 3 százalékát jelentette, 2006-ban pedig a NATO-tagállamok 2%-os formális ajánlást is megfogalmaztak, egészen 2016-ig folyamatosan csökkenő trendet látunk, és bár 2009 óta folyamatosak voltak a politikai felszólítások a csökkentés megállítására, ez látványos kudarcot vallott mindaddig, amíg olyan katonai fenyegetettséget nem érzekeltek egyes országok, országcsoportok, amelyre a képességfejlesztés volt a válasz (ilyennek értékelem az előző alfejezetekben bemutatott orosz kihívást). A szövetség átlagában 2006-ban a nemzeti össztermék 1,85%-át, 2010-ben 1,65%-át, 2014-ben pedig 1,41%-át költötték védelmi célra (17. ábra).

³⁰⁰ Uo.

³⁰¹ Uo.

17. ábra: A nemzeti védelmi kiadások és azok szövetségi szintű átlaga a nemzeti össztermékhez viszonyítva a NATO-n belül, 2006-ban, 2010-ben és 2014-ben³⁰² /saját ábra/

Az európai nagyhatalmak esetében is évek óta érvényesült a csökkenő tendencia, aminek kapcsán a nehéz gazdasági helyzetben lévő Olaszország és Spanyolország esetében

³⁰² Forrás: *Defense Expenditures of NATO Countries (2008-2015)*, i.m. 6. o.

továbbra sem láthatunk változást. Azonban a valamivel szilárdabb francia és brit, valamint a prosperáló német gazdaság rendelkezik azokkal a pluszforrásokkal, amelyeket a védelemre lehet, avagy kell fordítani. Hármójuk esetében a biztonsági kihívások, elsősorban a radikális iszlamizmus és az ebből eredő terrorfenyegetés lépéskényszert teremtett, aminek már láthatók az első hatásai.³⁰³

Az átfogó középtávú trendeket vizsgálva a 2015-ig látott folyamatokban a változás jeleit fedezhettük fel. Bár arra nincs garancia, hogy a csökkenés trendje tartósan megfordul, 2016-ban számos európai állam esetében már növekedést láttunk, és a következő évekre növekedést prognosztizáló nyilatkozatokat is hallhattunk, ami összhangban van a romló biztonsági környezetre adandó válaszokhoz szükséges nagyobb forrásigénnyel. Az Európai Védelmi Ügynökség által megbízott kutatóintézeti konzorcium 31 ország esetében vizsgálta meg a védelmi kiadások helyzetét, és úgy találta, hogy 2016-ban 8,3%-os növekedés volt tapasztalható – regionális különbségekkel.³⁰⁴

A becslések szerint a vizsgált harmincegy európai országból négy kivételével – Olaszország, Görögország, Luxemburg és Svédország – 2016-ban mindegyik növelni tervezte védelmi kiadásait. (Olaszország szinten tartja, Görögország államadóssága miatt nem tudja növelni, Luxemburnak egyébként is elenyésző a védelmi költségvetése, Svédország pedig 2017-től kezdi növelni katonai költségvetését.) Európa egyes térségeit tekintve Kelet-Közép-Európában³⁰⁵ 19,9%-kal, Délkelet-Európában³⁰⁶ 9,2%-kal, Nyugat-Európában³⁰⁷ 2,7%-kal nőttek a védelmi kiadások. Ez azt jelenti, hogy az európai védelempolitika meghatározó országai, szakítva több éves gyakorlatukkal, növelést terveztek.

Ha azt vizsgáljuk, hogy perspektivikusan mit eredményezhet a változás, amennyiben trenddé fejlődik, akkor három forgatókönyv rajzolható fel:³⁰⁸

³⁰³ A 2015-ös párizsi terrortámadások hatására módosították a francia többéves katonai költségvetésről szóló törvényt, és a 2014-2019 közötti időszakra 3,8 milliárd euróval megnövelték a rendelkezésre álló összeget, így a 2016-os 31,4 milliárd euróról 2019-re 34,02 milliárd euróra fog nőni. Németország védelmi költségvetése 2015-2019 között 6,2%-kal, azaz 8 millió euróval 34,2 milliárd euróra fog nőni. Nagy-Britannia a 2015-ös Stratégiai Védelmi és Biztonsági Felülvizsgálat (Strategic Defense and Security Review) eredményeképpen a következő tíz évre 12 milliárd fonttal tervezi növelni védelmi költségvetését (bár ez a Brexit hatásainak függvényében könnyen változhat.) Forrás: Marrone – De France – Fattibene: i.m., 17. és 19. o.

³⁰⁴ Forrás: Marrone – De France – Fattibene: i.m., 9. o.

³⁰⁵ A tanulmány az alábbi országokat sorolta ebbe a térségbe: Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország és Szlovákia.

³⁰⁶ A tanulmány az alábbi országokat sorolta ebbe a térségbe: Bulgária, Ciprus, Görögország, Horvátország, Románia, Szerbia és Szlovénia.

³⁰⁷ A tanulmány az alábbi országokat sorolta ebbe a térségbe: Ausztria, Belgium, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Olaszország, Málta, Németország, Portugália, Spanyolország, Svájc.

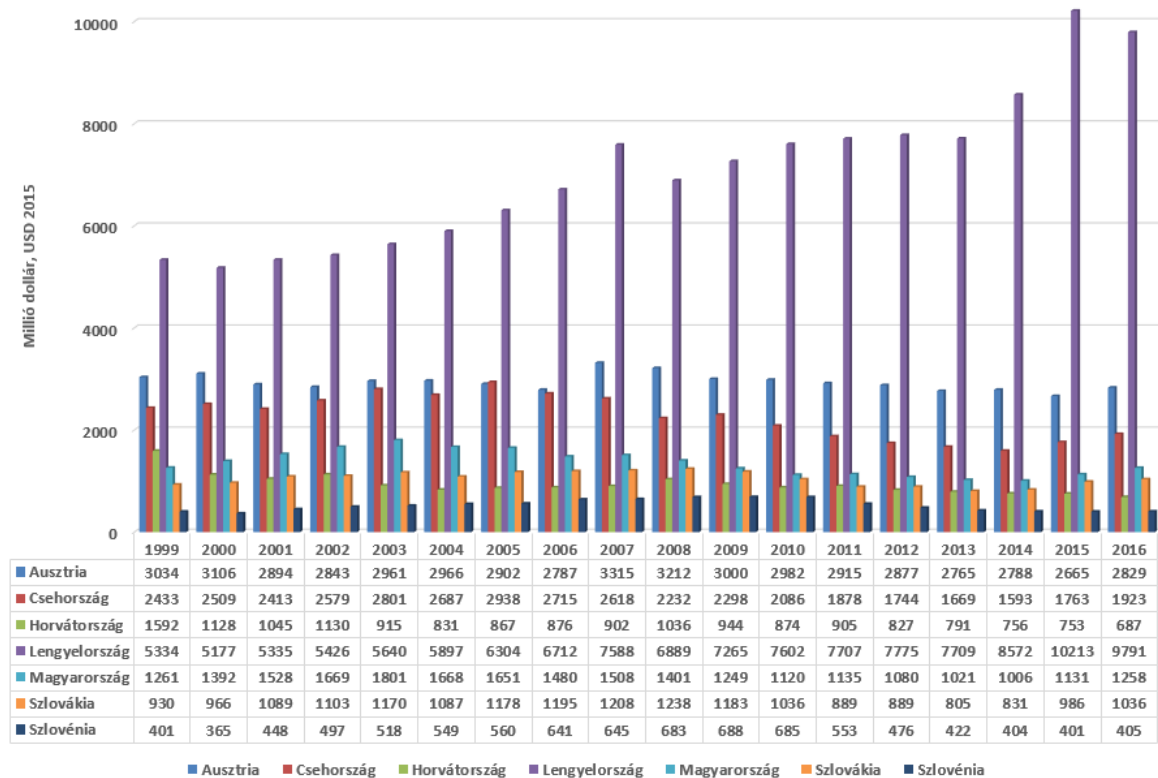
³⁰⁸ Marrone – De France – Fattibene: i.m., 10. o.

1. A „*status quo*” forgatókönyv szerint a biztonsági környezet azon kihívásai, amelyek most reagálásra készítették az európai államokat, nem lesznek olyan átfogó, mély hatással Európa biztonságára, hogy valódi trendfordulót előidézve az európai államok közép- és hosszútávon is több forrást fordítsanak a védelemre. Ezt táplálja a gyenge gazdasági teljesítmény, az európai közvélemény „fáradtsága” a válságkezelő műveleteket illetően, illetve a kihívások közvetett, nem katonai jellege (terrorizmus, migráció, instabilitás) – kivéve Oroszországot. Bár több európai társadalom számára ez kényelmes megoldásnak tűnik, azonban a külső kihívások koránt sem biztos, hogy ezt lehetővé teszik.
2. A „*politikai válasz*” forgatókönyv szerint az európai államok úgy értékelik, hogy a biztonsági környezet kihívásai negatívan érintik hosszú távú stratégiai érdekeiket, és ennek hatására igyekeznek megállítani a védelmi kiadások csökkenését. Mindez azonban csak korlátozott eredményt hozna, ami sokkal inkább politikai állásfoglalásokban ölthet testet, mint komoly védelmi reformokban, azaz nem fogja érdemben erősíteni védelmi képességeiket. Ebben az esetben a védelmi kiadások 2016-ban látott növelése nem válik trendfordítóvá, inkább csak eseti, időszakos jellegű.
3. A „*gyökeres változás*” forgatókönyv szerint a biztonsági környezet jelentős romlása és az érzékelt kihívások olyan választ idéznek elő az európai államokban, amely nem csupán politikai lépéseket eredményez, hanem a társadalom támogatásával a biztonság és védelem feladatainak felértékeléséhez, az ehhez szükséges források megnöveléséhez vezet. E tendenciózusan megnövelt források már elegendők lehetnek átfogó haderőreformokhoz, a védelmi képességek modernizációjához is, amely által Európa újfent képesség válik biztonsági környezete alakítására.

Az értekezésben vizsgált hét ország tekintetében is többnyire (Horvátország kivételével) gyökeres változásra utaló jeleket láthattunk. A Marrone, De France és Fattibene által említett áttekintő adatok szerint Ausztria 2016-ra 1,718 milliárd eurós katonai, illetve 2,072 milliárd eurós teljes védelmi költségvetést fogadott el, amit 2019-ig 92,84 millió euróval terveznek növelni. Csehország 1,4%-kal növelte védelmi kiadásait 2015-höz képest (46,1 milliárd cseh koronára), a newporti csúcstalálkozón pedig azt vállalta, hogy 2020-ig fokozatosan a nemzeti össztermék 1,4%-ára fogja növelni. Horvátország 4,023 milliárd kunát tervezett védelmi célokra fordítani, ami 372 millió kunás (8,46%) csökkentés 2015-höz képest. Magyarország 2016-ban 22%-kal, 299 milliárd forintra növelte honvédelmi költségvetését, 2022-ig pedig a GDP 1,39%-ára, 2026-ig 1,79%-ára tervezi tovább növelni. A lengyel védelmi kiadások 2016-

ban 35,9 milliárd zlotyra nőttek az előző évi 33 milliárdról, továbbra is meghaladva a nemzeti össztermék 2%-át. 2015-ben Szlovákia is megállította a kiadáscsökkenést, 1,002 milliárdról 1,057, majd 2016-ban 1,105 milliárd dollárra növelve védelmi költségvetését. A most a GDP 1%-a körüli összeget 2020-ra 1,6%-ra tervezik növelni. Szlovénia 2016-2020 közötti haderőfejlesztési terve 122 millió euró pluszforrást szán haditechnikai eszközbeszerzésre és működésfenntartási kiadások fedezésére, ami ugyan szerény növekedés, de a jelenleg szinte nem is létező modernizációs kiadások terén mégis érzékelhető fejlemény.³⁰⁹

Amennyiben a hosszabb távú trendeket vesszük figyelembe, akkor Lengyelország kivételével mindenhol jól látható a 2008/2009-es töréspont, illetve Horvátország kivételével a 2014/2015-ös emelkedő tendencia – valamint az, hogy Lengyelország a vizsgált időszak végére a többi ország kiadásainak többszörösét (3,5-14-szeresét) költötte védelemre (18. ábra).

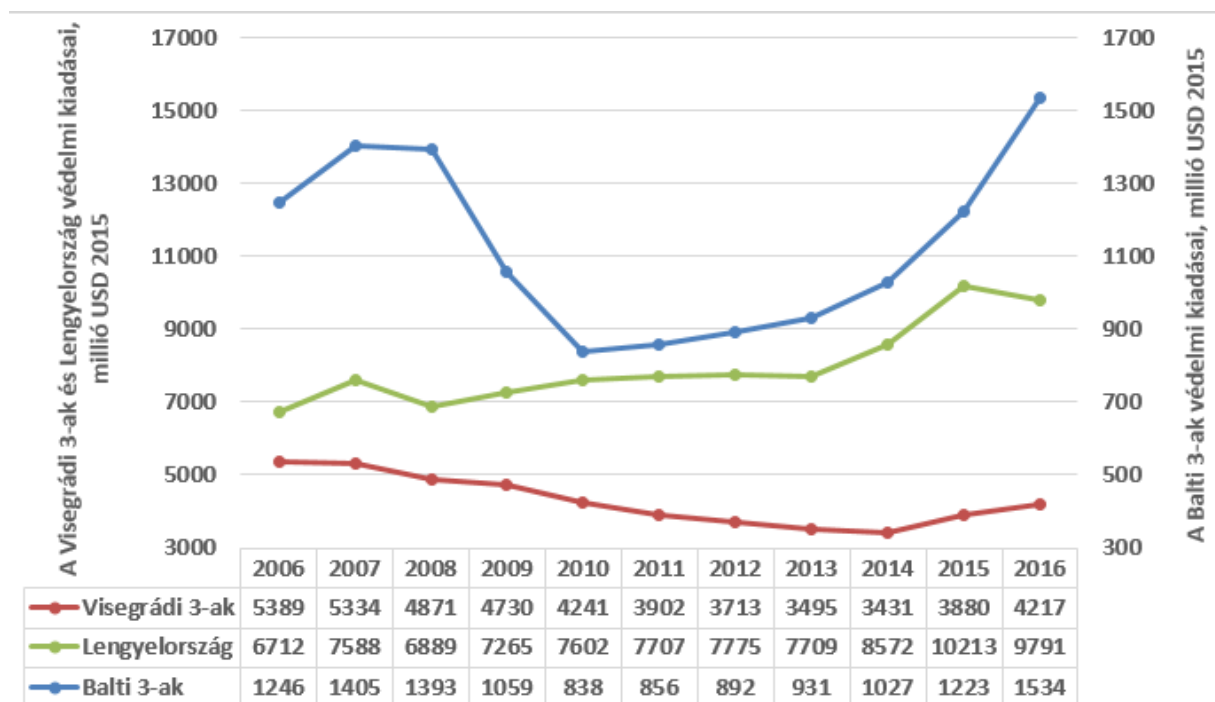
18. ábra: Az értekezésben vizsgált hét ország védelmi kiadási trendjei 1999-2016 között (millió dollár, 2015-ös dollár árfolyamon)³¹⁰ /saját ábra/

A szubrégió belüli két, a védelmi együttműködésben strukturált eredményeket is felmutató országcsoporthoz közelebbről szemügyre véve még látványosabb differenciálódást

³⁰⁹ Az adatok forrása: Marrone – De France – Fattibene, i.m., 11-12. illetve 16 és 18. o.

³¹⁰ Az adatok forrása: SIPRI Military Expenditures Database 2017

láthatunk (19. ábra). Egyrészt a három balti állam (jobb tengely, kék jelölő) esetében 2008-2010-ben a gazdasági válság hatására éles törést tapasztalunk (-39,8%) a védelmi kiadásokban, majd 2011-2013 között lassú (+8,8%), 2014-2016 között pedig lendületes (+49%) növekedést. Másrészt a visegrádi hármak – Csehország, Magyarország és Szlovákia – esetében 2006-2014 között folyamatos csökkenést látunk (összesen -36,3%), amiben a 2008-as (-8,7%) és 2010-es (-10,3%) védelmi költségvetés-csökkenések jelentették a mélypontokat. Végül e trendekkel ellentétesen változtak a haderejét fejlesztő Lengyelország védelmi kiadásai, ahol 2008-2015 között +48,3%-kal nőtt a védelmi költségvetés (minden esetben nominálértéken számolva).

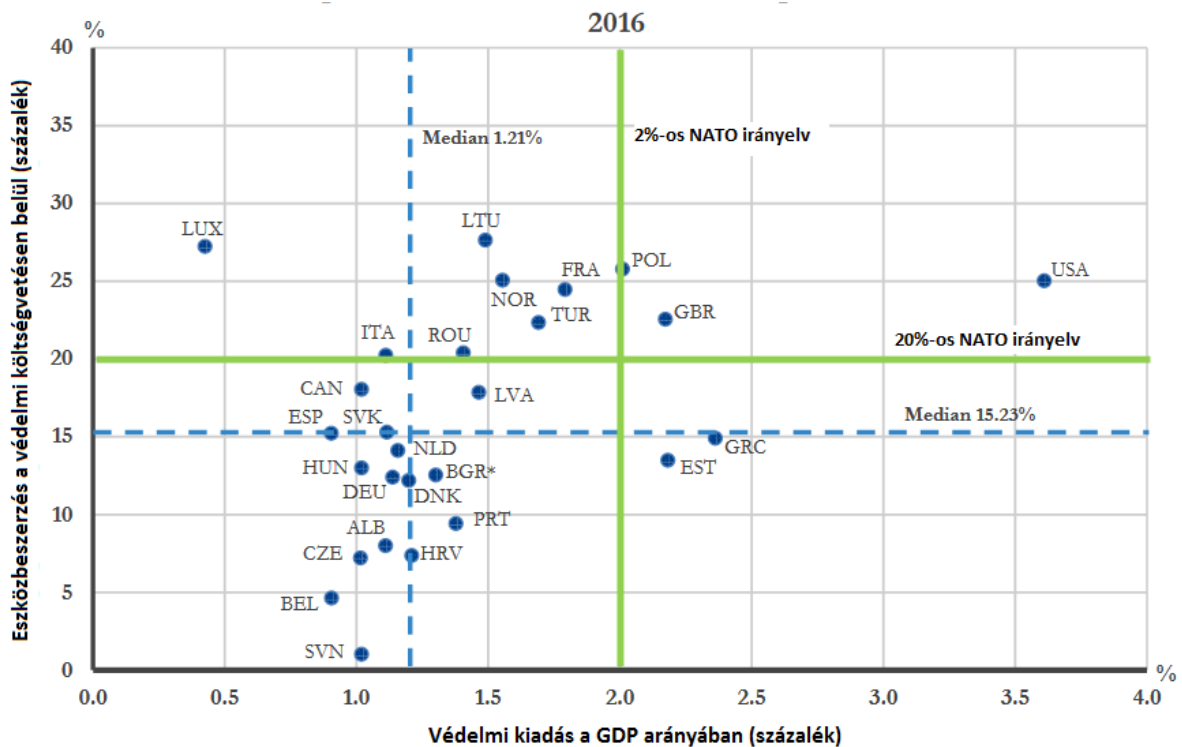

19. ábra: A visegrádi 3-ak, Lengyelország és a balti 3-ak védelmi kiadási trendjei 2006-2016 között (millió dollár, 2015-ös dollár árfolyamon)³¹¹ /saját ábra/

A képet tovább árnyalhatjuk azzal, ha kiemeljük a legfontosabb költségvetési területeket, amelyekre a védelmi költségvetést ezek az országok – és szövetségeseik – költik, és összevetjük azokat a modernizációs követelményekkel. Ez esetben a NATO egységes adatszolgáltatása alapján komparatív szemlélettel azt láthatjuk (miközben a nem tagállam Ausztriára vonatkozó összevethető adatokkal nem rendelkezünk), hogy a NATO-tagállamok általában, a kelet-közép-európai államok pedig egyedileg sem teljesítenek jól ezeken a

³¹¹ Az adatok forrása: *SIPRI Military Expenditures Database 2017*

területeken. Bár mind a newporti csúcstalálkozón elfogadott Transzatlanti Nyilatkozat,³¹² mind a Zárónyilatkozat³¹³ egyaránt rögzíti a védelmi kiadások növelésének szükségességét, sőt utóbbi 14. pontja azt is pontosan meghatározza, hogy ezen belül a védelmi kiadások 20%-át nagy fegyverrendszerek beszerzésére és kutatás-fejlesztésre, azaz technológiai modernizációra szükséges fordítani, még 2016-ban is csak kevés állam volt képes ennek megfelelni – a kelet-közép-európai államok közül pedig egyedül Lengyelország (20. ábra).

20. ábra: A NATO két költségvetési irányelve és a tagállamok teljesítménye 2016-ban³¹⁴

Utóbbinak többnyire csak a komoly hadiiparral rendelkező nagy tagállamok – az Egyesült Államok (25,03%), Franciaország (24,48%), Nagy-Britannia (22,56%), Olaszország (20,24%) és Törökország (22,35%) – felelnek meg, amely országok rendszeresen nagyobb összeget fordítanak katonai eszközbeszerzésre és katonai célú kutatás-fejlesztésre. 2016-ban azonban már olyan államokat is láthattunk a listán, amelyek átfogó modernizációba kezdtek: Litvánia (27,65%), Norvégia (25,08%), Lengyelország (25,79%), Románia (20,4%).³¹⁵

³¹² *Wales Declaration on the Transatlantic Bond*, NATO, 2014. 09. 05. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112985.htm [2017. 01. 30.]

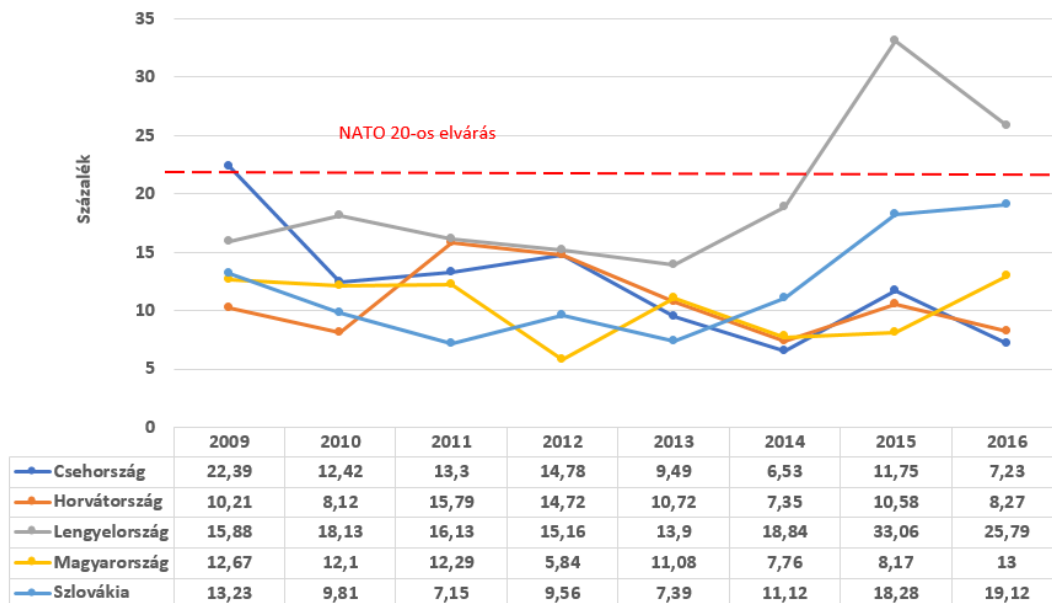
³¹³ *Wales Summit Declaration*, NATO, 2014. 09. 05. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm [2017. 01. 30.]

³¹⁴ Az ábra forrása: *Defense Expenditures of NATO Countries (2009-2016)*, NATO, 2017. 03. 13. [online], Elérhető: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_03/20170313_170313-pr2017-045.pdf [2017. 05. 20.], 2. o.

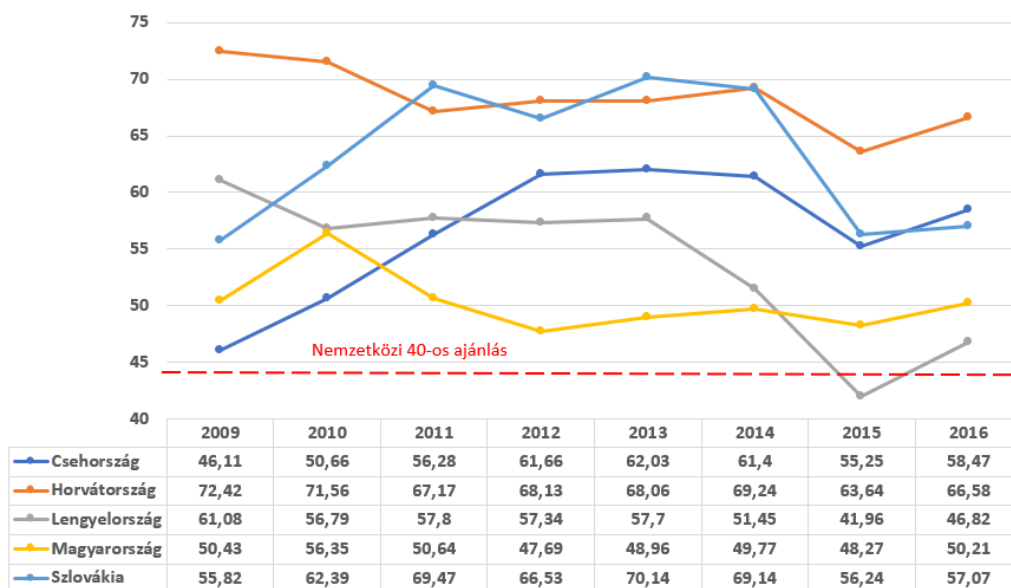
³¹⁵ Az adatok forrása: *Defense Expenditures of NATO Countries (2009-2016)*, 12. o.

Az értekezés vizsgált államai esetében a védelmi költségvetés felhasználási területei alapján két jellemzőt azonosíthatunk: egyrészt, a nagy fegyverrendszerek beszerzésére, a modernizációra és a védelmi kutatás-fejlesztésre a gazdasági válság óta csak Lengyelország költött – 2014 óta – 20%-nál többet, míg Szlovákia esetében láthatunk valamelyest javulást 2015-2016-ban (21. ábra). Másrészt minden állam esetében kiugróan magas a személyi kiadások aránya, ami valóban beszűkíti a modernizációs lehetőségeket. (22. ábra)³¹⁶

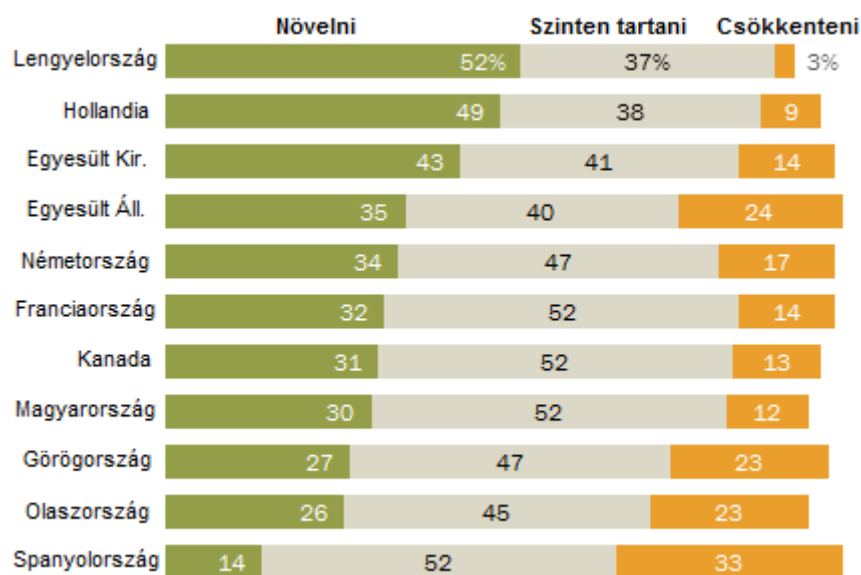
21. ábra: A vizsgált államok beszerzési kiadásainak trendjei a védelmi költségvetésen belül 2009-2016 között /saját ábra/

22. ábra: A vizsgált államok személyi kiadásainak trendjei a védelmi költségvetésen belül 2009-2016 között /saját ábra/

³¹⁶ Mindkét ábra esetében az adatok forrása: *Defense Expenditures of NATO Countries (2009-2016)*, 12. o.

Végül, de nem utolsó sorban fontos szempont, hogy a változó biztonsági kihívásokat érzékelve az egyes államok lakossága hogyan vélekedik a költségvetési források elosztásáról, és támogatja-e pluszforrások átcsoportosítását a védelmi és haderőmodernizációs feladatok ellátására? A PEW kutatóintézet 2016 tavaszán elvégzett közvélemény-kutatása a fenyegetettség-percepció, a nagyobb nemzetközi szerepvállalás és az ehhez kapcsolódó kihívások, illetve a fennálló gazdasági problémák hatásainak keresztmetszetében visszafogott lakossági támogatást mutatott ki. A kelet-közép-európai térségből a lengyel lakosság az orosz kihívásra reagálva határozottan támogatta a katonai költségvetés növelését, míg a magyar válaszadóknak 30%-a értett ezzel egyet, a többség pedig a szinten tartás mellett állt ki. (23. ábra)

23. ábra: „Ön szerint mit kellene tennünk a nemzeti védelmi költségvetéssel: megnövelni, szinten tartani vagy csökkenteni?”³¹⁷

III.6. A többnemzeti együttműködést ösztönző külső tényezők és hatásaik összegzése

Az értekezés II. és III. fejezete azokat a külső tényezőket vizsgálta, amelyek meghatározó mértékben hozzájárultak a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez, elmélyítéséhez Kelet-Közép-Európában 2008-2016 között. Ennek során számos példával alátámasztva egyrészt amellet érveltem, hogy a 2008-as gazdasági válság hatásai széleskörűek és mélyek voltak, és úgy az egyes államok nemzetközi ambíciószintjének, mint katonai képességspektrumának és cselekvőképességének a csökkenését eredményezték. Ennek ellensúlyozására kínált egy lehetőséget a többnemzeti

³¹⁷ Cuddington: i.m.

védelmi együttműködés, amely létrejöhet a költségek csökkentése céljával funkcionálisan (például a közös kiképzés, hadgyakorlatok, logisztikai feladatok ellátása során), illetve a haderőstruktúrák hiányainak pótlása és a képességek harmonizációja céljával strukturálisan (közös haderő-elemek, közös beszerzési programok, és védelmi kutatás-fejlesztési együttműködés létrehozásával). A komolyabb előrelépés lehetőségét azonban nem a politikai felhívások, hanem a gazdasági helyzet javulása teremtette meg, így a stabilabb háttér nyomán 2014 óta számos európai államnak lehetősége nyílt a védelmi kiadások növelésére. Másrészt, mint arra a jelen fejezet részletesen kitért, Oroszország visszatérően megfogalmazott és megvalósított nagyhatalmi szerepe, aminek a katonai erő Európán belüli alkalmazása is részét képezte, 2014 óta megváltoztatta Kelet-Közép-Európa számos országának fenyegetettség-percepcióját. Ez pedig mind nemzetállami szinten, mind multilaterális keretek között védelempolitikai válaszlépéseket eredményezett.

2014-2016 között a térségben egyrészt ki kellett alakítani azokat a reagáló és védelmi képességeket, amelyek egy felmerülő provokációra, destabilizációs kísérletre, véletlen balesetet követő eszkalációra választ képesek adni, másrészt meg kellett erősíteni azt az elrettentő erőt, amivel a NATO hagyományos, területvédelmi koncepciója Kelet-Közép-Európában bír. Mindkét esetben a többnemzeti együttműködés fokozása volt a tagállamok válasza mind a térségen belül (szubregionálisan), mind szélesebb értelemben (regionálisan Európában és a transzatlanti dimenzióban egyaránt).

Az értekezés elméleti keretrendszerének felvázolásakor ezeket a folyamatokat tartottam szem előtt, amikor a „képességvesztési kettős spirál” néven összefoglalt „tünetegyüttessel” írtam le az európai védelempolitika gazdasági és politikai vonatkozású problémáit, amelyekben a forrásszűkösség és a nem katonai fenyegetettség-percepció akadályozzák az érdemi védelempolitikai válaszok megfogalmazását. Mivel 2014 óta ezekben változás állt be (lásd az 1. ábrát – A „képességvesztési kettős spirál” (2008-2014) és lehetséges megtörési pontjai napjaink biztonsági környezetében (2016) – az értekezés 28. oldalán), az államok lépéskényszerbe kerültek, és ez a többnemzeti együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez is vezetett.

Marrone, De France és Fattibene 2016-ban a védelmi együttműködési kezdeményezések trendjeit vizsgálták harmincegy európai országban, összesen harminckilenc kezdeményezést, amelyek vizsgálata alapján öt főbb jellemzőt azonosítottak:

1. A leggyakoribb együttműködési forma – huszonkét esetben – a kétoldalú együttműködés volt, míg kilenc kevés szereplős (azaz az értekezés tárgyát is képező minilaterális), nyolc pedig multilaterális kezdeményezés volt. Így például Lengyel –

svéd kétoldalú védelmi együttműködési megállapodás született, aminek nyomán a Saab és a Lengyel Katonai Repülőgépgyár (PZL) megegyezett a lengyel MiG-29-esek modernizációjáról. A brit-francia stratégiai megállapodás (Lancaster House Treaties) több területen is együttműködést eredményezett, így a haditengerészet, a nukleáris kísérleti programok és a különleges erők terén is.³¹⁸

2. A minilaterális együttműködési keretek már létező kapcsolatok alapján fejlődtek tovább, míg a kétoldalúak általában új területeken vagy partnerek között alakultak ki.
319
3. Az együttműködések során a részes államok többnyire a szomszédjaikkal preferálták az együttműködést (tizenhat eset a harminckilencből), ugyanakkor a nem szomszédos államokkal kialakított együttműködés sem volt ritka (tizennégy eset). A német-holland együttműködés egy újabb eleme például a holland Leopard-2A6 harckocsik modernizálása, tovább fejlesztése; míg az olasz és finn védelmi minisztériumok, valamint védelmi ipari szövetségek is egyetértési nyilatkozatokat írtak alá a közös technológiai fejlesztési igények feltárásáról.³²⁰
4. Németország a védelmi együttműködési kezdeményezések jelentős részében (a harminckilencből tizenegy esetben) játszik szerepet, komoly hajtóerőként, sokszor vezetőként. Ilyen az Ausztriával, Lengyelországgal és Svájcjal aláírt Leopard harckocsi-modernizációról szóló megállapodások. Az Egyesült Államok hat európai együttműködési programban vesz részt.
5. A kelet-közép-európai és délkelet-európai államok tovább folytatják a szovjet-orosz haditechnikától való függőségük felszámolását (2 eset): Szlovákia például Sikorsky UH-60M helikopterekkel helyettesíti kiöregedett Mi-17-eseit.³²¹

Összegzés

A fejezet azt vizsgálta, hogy külső tényezőként a kelet-közép-európai államok közvetlen biztonsági környezete és ebből eredően katonai fenyegetettség-percepciója miként változott meg 2014-2016 között, és az új kihívásra adott válaszok hogyan járultak hozzá a többnemzeti védelmi együttműködési törekvések felélénküléséhez térségünkben.

³¹⁸ Marrone – De France – Fattibene: i. m., 4. o.

³¹⁹ Uo.

³²⁰ Marrone – De France – Fattibene: i. m., 5. o.

³²¹ Uo.

E tekintetben azt láthattuk, hogy Európa 2008-tól általánosságban is romló biztonsági környezetében 2014-től állt be drasztikus változás, amikor új kihívások és fenyegetések jelentek meg: a keleti stratégiai irányból Oroszország Ukrajnával szembeni agressziója, délről-délkeletről az „Iszlám Állam” és a terrorizmus, illetve a tömeges migráció erősítették meg az európai társadalmak fenyegetettség-érzetét, Kelet-Közép-Európa legtöbb országában pedig a katonai fenyegetettség-érzetet is megteremtették.

Az orosz nagyhatalmi törekvések, amelyekhez – a 2008-as grúz-orosz háborút követően már második alkalommal – a katonai erő használata is társult, új helyzetet teremtettek Kelet-Közép-Európa több országa számára, közülük is kiemelten a Baltikum és Lengyelország, kisebb mértékben Románia és Bulgária számára. A Krím-félsziget orosz anektálása, majd a szeparatista konfliktus kirobbantása és életben tartása Kelet-Ukrajnában egyértelműen rávilágított a térség államai számára, hogy az orosz stratégiai célokban a nemzetközi jogi normák és kötelezettségek nem bírnak visszatartó erővel, a kis államok számára pedig a nagyhatalmi garanciák sem jelenthetnek abszolút és feltétlen védelmet. Ennek hatására a térség több államában is a lakosság fenyegetettség-percepciója Oroszországgal kapcsolatban – elsősorban a történelmi tapasztalatok nyomán – kikényszerítette a határozott válaszlépéseket, immár katonai téren is.

Az Európa biztonságában meghatározó szerepet játszó két integrációs szervezet, a NATO és az Európai Unió is reagált e változásokra. A NATO tagállamai 2014-es newporti csúcstalálkozójukon a szövetség elrettentő, reagáló és kollektív védelmi képességeinek megerősítéséről, valamint a tagállamok védelmi kiadásainak növeléséről döntöttek, a 2016-os varsói csúcstalálkozón pedig az előretolt megerősített katonai jelenlét fenntartásáról határoztak hat kelet-közép-európai ország területén. Az Európai Unió 2013 decemberében vette fel újra napirendjére a védelempolitikai kérdéseket, ami 2016-ra a Globális Külügyi Stratégia elfogadásában és az Európai Biztonság- és Védelempolitika felélénkítését célzó javaslatcsomagban öltött testet.

Ezáltal 2016-ra a „képességvesztési kettős spirál” kedvezőtlen folyamatai a két fő területen, a politikai szándék, illetve a pénzügyi források hiányát illetően bizonyos mértékben megtörttek, és kialakult a katonai képességek stabilizálásának, egyes területeken újbóli megerősítésének vagy újonnan történő kialakításának határozott szándéka.

E folyamatokkal – és a szövetségesek politikai nyomásgyakorlásával – többnyire összhangban a kelet-közép-európai államok többsége esetében is megkezdődött 2014-et követően a nemzeti védelempolitika újraértékelése, a haderő-fejlesztési tervek átgondolása, a védelmi kiadások növelése és a többnemzeti együttműködési formák megerősítése.

Mindezek alapján az értekezés következő fejezete előbb a második kutatási célt szem előtt tartva a visegrádi államok védelempolitikai együttműködését és a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezést vizsgálja meg, és értékeli azok eredményeit, majd elhelyezi azokat a többnemzeti védelmi együttműködések rendszerében, intenzitási skáláján. Végül a hét részes ország stratégiai kultúrája, nemzeti stratégiai dokumentumai és a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések tapasztalatai alapján mérlegeli, hogy a vizsgált országok formalizált célként határozták-e meg a regionális védelmi együttműködés megerősítését, illetve mennyiben rendelkeznek a sikeres védelmi együttműködés előfeltételeivel.

IV. Többnemzeti védelmi együttműködési törekvések Kelet-Közép-Európában, 2008-2016

Bevezetés

Az értekezés eddigi fejezetei a biztonsági környezet értékelése és a stratégiai folyamatok elemzése által azokat a külső tényezőket azonosították és vizsgálták, amelyek 2008-2016 között hozzájárultak a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések intenzívebbé válásához Európában. A IV. fejezet előbb a visegrádi államok védelempolitikai együttműködését és a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezést vizsgálja meg, és értékeli azok eredményeit. Ennek során a hipotézis második elemét képező állítást, mely szerint a két védelmi együttműködési kezdeményezés eredménye korlátozott maradt, a harmadik kutatási céllal összhangban vizsgálom. Eszerint a két kezdeményezést a többnemzeti védelmi együttműködési formák (képessegek megosztása – képessegek csoportosítása – csoportosítás beszerzésen keresztül – szerep- és feladatmegosztás) intenzitási skáláján helyezem el, rámutatva, hogy jelenleg milyen mélységű együttműködés mellett kötelezték el magukat az államok és milyen továbblépési lehetőségek nyílhatnak számukra?

Ezt követően a negyedik kutatási célkitűzés nyomán Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia stratégiai kultúráját és nemzeti stratégiai dokumentumát vizsgálom és hasonlítom össze, hogy azonosítsam, a többnemzeti védelmi együttműködés – belső tényezőként – milyen mértékben van jelen a hét vizsgált ország védelempolitikai gondolkodásában? Emellett az értekezés hipotézisének harmadik állítását is megvizsgálom, mely szerint a két, elemzés tárgyává tett együttműködési kezdeményezés hét részes állama körében jelenleg nem azonosíthatók azok az egyező stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik. Tekintettel arra, hogy az értekezés gazdagítani kívánja a magyar hadtudományi gondolkodást is, külön esettanulmányként értékelem a magyar érdekeket a szubregionális védelmi együttműködési lehetőségek terén – egyúttal a hatodik kutatási célt is megvalósítva.

A Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés (CEDC) – kezdetben még Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal néven³²² – 2010 októberétől, a visegrádi négyek (V4) védelempolitikai együttműködése 2011 januárjától aktivizálódott, majd a következő években eltérő pályán mozogtak: a CEDC 2013-ig ad hoc informális egyeztetési

³²² Molnár – Csiki: Seminar on Central European Solutions for Pooling and Sharing of Capabilities; Csiki – Németh: Multinational development of military capabilities.

felület maradt az érintett hat ország között, majd az addig kialakított együttműködési programokat életben tartva a védelempolitikai kezdeményezéseket illetően lényegében eltűnt a szakpolitikai életből, és a migrációkezelés és határellenőrzési együttműködés koordinációjának adott fórumot. Eközben a V4-ek elmélyítették és strukturálták együttműködésüket, aminek csúcsa eleddig a közös EU harccsoport létrehozása volt 2016-ban.

IV.1. Visegrádi Négyek

A visegrádi országok politikai együttműködése 1991-ig nyúlik vissza. Célja akkor még a rendszerváltozás után a teljes szuverenitásukat visszanyert országok kölcsönös stabilizálása és demokratizálása,³²³ néhány évvel később pedig európai, euro-atlanti integrációjának előre mozdítása volt.³²⁴ Bár eredetileg az EU-csatlakozás tűnt a könnyebben elérhető, így elsődleges célnak, a visegrádi államok felkészülése a tagságra politikai-gazdasági téren lassabban haladt, mint a NATO-csatlakozás folyamata, amit a geopolitikai helyzet (a délszláv válság) is segített. Így Csehország, Lengyelország és Magyarország 1999-ben NATO-tag lett, majd 2004-ben mind a négy állam csatlakozott az Európai Unióhoz, Szlovákia pedig a NATO-hoz – ezzel a V4-ek euroatlanti integrációja teljessé vált.³²⁵

1999-ben fogalmazták meg először az összehangolt külpolitikai együttműködést, a „visegrádi regionális profil” kialakítását célként,³²⁶ és megtartották a V4-ek védelmi minisztereinek első találkozáját (Przemysl, Lengyelország); 2001-ben a civil társadalmi, kulturális kapcsolatok erősítése céljából létrehozták a Nemzetközi Visegrádi Alapot

³²³ Az együttműködő felek öt célkitűzést deklaráltak: (1) a teljes függetlenség, demokrácia és szabadság helyreállítása; (2) a totalitárius rendszer maradványainak felszámolása; (3) a parlamenti demokrácia, a modern jogállam, az emberi jogok és a szabadság fejlesztése; (4) a korszerű szabadpiaci gazdaság létrehozása; (5) a teljes bekapcsolódás az európai politikai, gazdasági, biztonsági és jogalkotási rendszerbe. Lásd: *Declaration on Cooperation between the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration*. Visegrád, 1999. 02. 15. [online] Elérhető: <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19910215-1.pdf> [2017. 04. 10.]

³²⁴ 1993-ban a gazdasági integrációs törekvések segítésére fogadták el a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodást (CEFTA), 1994-ben csatlakoztak a PfP-hez, és már hivatalos célként fogalmazták meg a NATO-csatlakozást.

³²⁵ Az együttműködés fejlődéséről összefoglaló jelleggel lásd: Dangerfield, Martin: V4: A New Brand for Europe? Ten years of post-accession regional cooperation in Central Europe. *Poznan University of Economics Review*, 14. évf., 2014/4. szám, 71-90. o.

³²⁶ *Contents of the Visegrad Cooperation approved by the Prime Ministers's Summit Bratislava on 14th May 1999*. Bratislava, 1999. 05. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412> [2017. 04. 10.]

(International Visegrad Fund); 2002-ben pedig már a V4+ formációban a külső partnerekkel kialakított strukturált együttműködést is felvették a célok közé.³²⁷

Az együttműködést a sikeres NATO- és EU-integrációt követően 2004-ben (Kromeríž, Csehország) szélesítették ki a „hagyományos” kulturális, oktatási, civil társadalmi és határokon átívelő együttműködésen túlmenően infrastrukturális, környezeti, terrorizmus-ellenes, katasztrófavédelmi, munka- és szociális ügyi, fejlesztéspolitikai és védelmi ipari területekre.³²⁸ Ezeknek már az EU-tagság és az annak következményeként haladó jogi-intézményi harmonizáció adott keretet és perspektivikusan lehetőséget kínált a közös érdekérvényesítésre az EU-n belül. A négy ország miniszterelnökei kifejezték támogatásukat az EU Közös Kül- és Biztonságpolitikája és Szomszédságpolitikája iránt; támogatásukról biztosították a további tagjelölt, illetve partnerállamokat az euro-atlanti integrációs szervezetek további bővítését illetően; valamint megfogalmazták a biztonság- és védelempolitikai kihívásokkal kapcsolatos fellépés V4 keretben történő összehangolásának szándékát az EU-n és a NATO-n belül egyaránt.

Az V4 együttműködés 20. évfordulója alkalmából kiadott Pozsonyi Nyilatkozat³²⁹ 2011-ben megerősítette az európai integrációs kapcsolatokat jelentőségét és ezen belül a V4-ek összehangolt fellépésének szükségességét a versenyképesség, az energiabiztonság növelése, az infrastruktúra-fejlesztés terén. Reagálva az EU belső és az euro-atlanti térség külső környezetének válságaira, kifejezték együttműködési szándékukat mind az euro-atlanti kapcsolatok erősítését, mind a stabilitás kiterjesztését illetően. Ebben az évben fogalmazódott meg konkrétan a V4 EU Harccsoport³³⁰ létrehozásának célja a levocai védelmi miniszteri

³²⁷ *Annex to the Visegrad Cooperation approved by the Prime Ministers's Summit Bratislava on 14th May 1999.* Bratislava, 2002. 06. 29. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/annex-to-the-content-of> [2017. 04. 10.]

³²⁸ *Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on Cooperation of the Visegrad Group countries after their Accession to the European Union.* Kromeríž, 2004. 05. 12. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/download.php?docID=35> [2017. 04. 10.]

³²⁹ *Bratislava Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the Occasion of the 20th Anniversary of the Visegrad Group.* Bratislava, 2011. 02. 15. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava> [2017. 04. 10.]

³³⁰ A V4 harccsoportról lásd: Paulech, Michal – Urbanovská, Jana: *Visegrad Four Battlegroup. Meaning and Progress. Obrana a Strategie*, 14. évf., 2014/2. szám, 49-60. o.; Suplata, Milan: *The Visegrad Battlegroup: Building New Capabilities for the Region. Globsec Policy Brief*, 2013. Central European Policy Institute, Bratislava, 2013. [online] Elérhető:

<http://www.globsec.org/globsec2013/uploads/documents/GPB/GPB5%20-%20THE%20VISEGRAD%20BATTLEGROUP%20-%20BUILDING%20NEW%20CAPABILITIES%20FOR%20THE%20REGION.pdf> [2017. 04. 10.]; Bodnárová, Barbora: *Visegrad Four Battle Group 2016: Run-up to Visegrad Four NATO Response Force 2020? CENAA Policy Papers*, 2013/6. Center for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013. [online] Elérhető: <http://cenaa.org/wp-content/uploads/2013/06/PP-6-2013-Visegrad-four-Battle-Group-2016-Run-up-to-Visegrad-four-NATO-Response-Force-2020.pdf> [2017. 04. 10.]; Lorenz, Wojciech: *EU Battle Group. A Chance for Breakthrough in Visegrad 4 Cooperation? PISM Bulletin No. 39.* Polish Institute of International Affairs, Warsaw, 2013. [online] Elérhető: https://www.pism.pl/files/?id_plik=13381 [2017. 04. 10.]; Weiss, Tomás:

találkozón (2011. 05. 12.), amit végül 2013. március 6-án Varsóban pecsételték meg hivatalosan is.

Ezt a védelmi együttműködési szándékot mélyítették el több lépésben 2012-2014 között.³³¹ Első lépésként a NATO keretében megerősíteni kívánt védelmi együttműködés támogatásáról fogadtak el közös nyilatkozatot a védelmi- és külügyminiszterek a chicagói csúcstalálkozót megelőzően.³³² Ekkor konkrét tagállami felajánlásokat és védelmi hozzájárulást helyeztek kilátásba a légi irányítók kiképzése, az ABV-védelem, a helikopter pilótaképzés, a logisztika, a katonai egészségügy, a rögtönzött robbanóeszközök elleni védelem stb. tekintetében. Mint azt a következő alfejezet során látni fogjuk, ezek többnyire ugyanazok a területek, amelyek képességfejlesztéséről szélesebb közép-európai keretben is egyeztettek. Röviddel később a védelmi miniszterek közös nyilatkozatban³³³ erősítették meg az együttműködés programját, amivel a NATO melletti elkötelezettségüket, illetve a NATO képességfejlesztési programok – Összekapcsolt Haderők Kezdeményezés (CFI), Okos Védelem – támogatását kívánták demonstrálni. Itt ismét megerősítették a képességfejlesztés azon hét területét, ahol a V4-ek aktívan hozzá kívántak járulni a közös erőfeszítésekhez. Ezt egy évvel később az Európai Unió Közös kül- és biztonságpolitikáját támogató nyilatkozatok³³⁴ követték.³³⁵

Visegrád Battlegroup: A Flagship that Should not Substitute for Real Defence Cooperation. *V4 Revue*, 2012. 06. 04. [online] Elérhető: <http://visegradrevue.eu/visegrad-battlegroup-a-flagship-that-should-not-substitute-for-real-defence-cooperation/> [2017. 04. 10.]

³³¹ Ebben az időszakban jelentősen kibővült az innovatív gondolkodású szakpolitikai elemzések köre. Lásd például: Valásek, Tomas: *Prospects for Deeper Visegrád Collaboration*. Centre for European Reform, 2012. 08. 01. [online] Elérhető: <http://www.cer.org.uk/in-the-press/prospects-deeper-visegr%C3%A1d-defence-collaboration> [2017. 04. 10.]; Szöllősi, Tibor: The future of Visegrád group military cooperation. *Hadtudományi Szemle*, 2013/2. szám, 6. évf., 194-198. o.; Kupiecki, Robert: Visegrád Defense Cooperation: From Mutual Support to Strengthening NATO and the EU. A Polish Perspective. *CEPA Report No. 35*. Center for European Policy Affairs, Washington D.C., 2013. [online] Elérhető:

<http://cepa.org/sites/default/files/documents/CEPA%20Report%20No.%2035,%20Visegrad%20Defense%20Cooperation.pdf> [2017. 04. 10.]; Suplata: DAV4 II Expert Group Report on Visegrad Defence Collaboration; Balogh, István: The Short-Term Future and the Methodology of Visegrád Defence Cooperation. In: *Panorama of the Global Security Environment 2013*; Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013, 25-38. o.; Budai: Magyarország regionális érdekérvényesítési lehetőségei a Smart Defence-koncepció keretében; Majer: DAV4 III Expert Group Report

³³² *Responsibility for a Strong NATO*. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/declaration-of-the> [2017. 04. 10.]

³³³ *Joint Communiqué of the Ministers of Defence of the Visegrad Group*. Litomerice, 2012. 05. 04. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2012/joint-communication-of-the> [2017. 04. 10.]

³³⁴ *Cooperation in Developing Capabilities, Solidarity in Sharing Responsibilities*. Warsaw, 2013. 03. 06. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/2013-03-06-mio-v4-fra> [2017. 04. 10.]; *For a More Effective and Stronger Common Security and Defence Policy*. Bratislava, 2013. 04. 18. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/declaration-mfas-globsec> [2017. 04. 10.]

³³⁵ A számos nyilatkozatot annak is köszönhetjük, hogy a V4-ek felismerték a láthatóság szerepét a politikai érdekérvényesítésben, és ebben az időszakban tudatosan dolgoztak azon, hogy „egységes blokként” jelenjenek meg. 2014-ig, az ukrajnai válságig és az erősebb lengyel-orosz politikai konfrontációig – mint az az értekezés harmadik fejezete is bemutatta – ennek nem volt akadály, 2015 után azonban kevésbé látványos a legfelsőbb

2013 őszén döntöttek a védelmi együttműködés formális szorosabbra fűzéséről,³³⁶ majd 2014 márciusában fogadták el a felek azokat a dokumentumokat,³³⁷ amelyek védelempolitikai együttműködésük keretét képezik a következő évtizedre. Egyben kijelölték a kooperáció strukturális mélyítésének területeit és a védelmi tervezés összehangolásának közös mechanizmusait is. A hosszú távú koncepció a képességfejlesztés, a beszerzési és védelmi ipari együttműködés, a többnemzeti katonai egységek létrehozása és a határokon átívelő tevékenységek fokozása, valamint a közös képzés, kiképzés és hadgyakorlatok köré építette a V4 védelmi együttműködés vízióját. A védelmi tervezés gyakorlati összehangolása érdekében létrehozták a szükséges magas (V4 Planning Group) és munkacsoport (Working Teams) szintű testületeket, és kialakították a rendszeres találkozók gyakorlatát, kölcsönösen megismerték egymás képességfejlesztési terveit. A hosszú távú koncepció³³⁸ az alábbi területeket jelölte ki a védelmi együttműködés alapjának:

1. V4 EU Harccsoport
2. Védelmi tervezési együttműködés
3. Közös kiképzés és hadgyakorlatok
4. Közös védelmi beszerzések és hadiipari együttműködés
5. Katonai oktatás
6. Közös légtérelenőrzés
7. A V4-ek álláspontjainak összehangolása és közös képviselete
8. Közös kommunikációs stratégia

A védelmi tervezési koordinációs munka nyomán pedig azonosították azt az öt területet,³³⁹ amelyek eredménnyel kecsegtetnek a felek számára:

1. Kiképzés és hadgyakorlatok
2. Közös Logisztikai Kiképző Csoport³⁴⁰

szintű politikai koordináció a védelmi képességek terén, és a puhább, egyben szimbolikusabb területekre, a migráció és a terrorizmus elleni fellépésre helyeződött át a hangsúly.

³³⁶ *Joint Statement of the Visegrad Group Heads of Government On Strengthening the V4 Security and Defence Cooperation*. Budapest, 2013. 10. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/budapest-joint-statement-140929> [2017. 04. 10.]

³³⁷ *Long Term Vision of the Visegrad Countries on Deepening their Defence Cooperation*. Visegrád, 2014. 03. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014-03-14-ltv> [2017. 04. 10.]; *Framework for Enhanced Visegrad Defence Planning Cooperation*. Visegrád, 2014. 03. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/dpc-annex> [2017. 04. 10.]

³³⁸ Uo. Mivel az értekezés a stratégiai szintre koncentrált, a gyakorlati megvalósítás „taktikai” részleteit itt nem vizsgálom.

³³⁹ *Joint Communiqué of the Visegrad Group Ministers of Defence*. Tomásov, 2015. 04. 23. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/joint-communique-of-the> [2017. 04. 10.]

³⁴⁰ Joint Logistics Support Group

3. Atom-, Biológiai és Vegyivédelem
4. Előretolt repülésirányítók³⁴¹ képzése
5. Különleges műveleti erők taktikai kiképzése

Ugyancsak azonosították azt a védelmi ipari fejlesztési projektet, amely közös érdeklődésre tart számot, amely egy többcélú szárazföldi harcjármű platform (Advanced Ground Combat Vehicle) lenne.³⁴²

Végül a 2015-ös szlovák V4-elnökség³⁴³ vállalta a kijelölt területeken a védelmi együttműködés gyakorlati megvalósítását lehetővé tevő Akcióterv és egy közös V4 Kiképzési Stratégia kidolgozását.³⁴⁴ 2015 második felétől,³⁴⁵ mikor a reagáló és kollektív védelmi képességek megerősítése miatt a térségben a védelmi együttműködés elsődleges terepévé a NATO vált, a V4 együttműködésben is sokkal hangsúlyosabban jelent meg az a törekvés, hogy a négy állam közös lépései is a támogassák kollektív erőfeszítéseket. Érthető módon ez a balti államok fenyegetettség-percepciójához közel álló lengyel védelempolitika céljaihoz is jól illeszkedett, és a gyakorlati együttműködés eredményeit illetően nőtt a lengyel szerep.

Az EU Harccsoport 2015 novemberi minősítő hadgyakorlatával³⁴⁶ elért műveleti képesség, majd 2016 első félévének sikeres – és a harccsoport bevetését nem igénylő – készenléti időszaka után a tárgyalások súlypontja áttevődött a kiképzési-hadgyakorlati tevékenységre, illetve annak tisztázására, hogy a közös erőfeszítések hogyan tudják a jövőben támogatni az EU és NATO keretében zajló folyamatokat.³⁴⁷ Így lényegében döntés született a V4 Harccsoport 2019-es újbóli aktivizálásáról, és zajlik az egyeztetés annak állandó struktúrává fejlesztéséről is, ami – elvben – felajánlható lehetne mindkét szervezet gyorsreagáló képességei közé, ha a tagállamok képesek ezt a kapacitást egyéb kötelezettségeik és nemzeti feladataik mellett egyidejűleg is fenntartani.

³⁴¹ Joint Terminal Attack Controllers

³⁴² Joint Communiqué of the Visegrad Group Ministers of Defence.

³⁴³ A 2014-2015-ös szlovák elnökség összefoglalóját lásd: *Report of the Slovak presidency of the Visegrad Group, July 2014 – June 2015*. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/annual-report-sk-v4-pres> [2017. 04. 10.], 10-11. o.

³⁴⁴ *Budapest Declaration of the Visegrad Group Heads of Government on the New Opening in V4 Defence Cooperation*. Budapest, 2015. 06. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/budapest-declaration-of> [2017. 04. 10.]

³⁴⁵ A 2015-2016-os cseh elnökségről lásd: *Annual Report of the Czech V4 Presidency 2015-2016*. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/annual-report-of-the> [2017. 04. 10.]

³⁴⁶ Common Challenge, 2015. 11. 14-20. Krakó (vezetési törzsgyakorlat) és Drawsko Pomorskie (csapatgyakorlat).

³⁴⁷ Szenes Zoltán rávilágított arra, hogy a harccsoport felállítása milyen komoly erőfeszítést igényelt a tagországoktól, és a közösen összeállított 3700 fős erő mellett a krakkói hadműveleti parancsnokság létrehozása és működtetése is erősíti a közös cselekvési képességet, minőségében is mélyíti a V4 együttműködést. Szenes: Cél vagy eszköz? A visegrádi védelempolitika fejlődése (1), 13. o.

Az állandó moduláris erő³⁴⁸ felállításával kapcsolatos tervek ütemezése szorosan illeszkedik a regionális lengyel védelempolitikai vállalásokhoz (így az informális lengyel vezető szerephez a V4-en belül): 2016-2020 között az EU Harccsoport újbóli készenléte (2019 második félév) és a lengyel vezetésű VJTF (2020) részeként számítanának a közös hozzájárulásra, majd 2021-2025 között alakítanának ki közös dandárszintű parancsnokságot, és hosszú távon, 2026-2030 között lenne elképzelhető a strukturált állandó V4 haderőkomponens kialakítása (vagy csak „félálló”, illetve hozzárendelt (affiliált) formában, mint az olasz-magyar-szlovén Többnemzeti Szárazföldi Kötelék esetében).³⁴⁹

Az együttműködés rövid- és középtávú feladatait a 2017 februári védelmi miniszteri találkozón³⁵⁰ határozták meg.³⁵¹ Ezeket illetően is érzékelhető a magasabb szintű, elsősorban NATO, kisebb mértékben EU védelmi törekvésekbe történő szorosabb integráció szándéka. Mivel Lengyelországnak kiemelten fontos a newporti készenléti, majd varsói adaptációs intézkedéscsomag végrehajtása, a másik három országnak pedig a szolidáris és megbízható szövetségi szerepvállalás demonstrálása, a Kelet-Közép-Európában 2015 óta megerősített rotációs NATO-jelenlét lehetőséget, egyben kötelezettséget is jelent. A tagállamok által egyénileg biztosított hozzájárulásokat³⁵² is a V4 égisze alatt folytatott együttműködés eredményeként igyekeznek feltüntetni, illetve azokat valóban össze is hangolni. Ez az EU Harccsoport permanenssége tétele, illetve a V4-ek közös VJTF-hozzájárulása által is kijelölt út.

Az értekezés harmadik kutatási célja alapján, amely a védelmi együttműködési formák elméleti osztályozásával azt mérlegeli, hogy a visegrádi négyek milyen mélységű védelmi együttműködést voltak képesek kialakítani, a lehetséges formák közül (kéességek megosztása – kéességek csoportosítása – csoportosítás beszerzésen keresztül – szerep- és feladatmegosztás) esetükben a kéességek megosztása és a kéességek csoportosítása az a két „szint”, amelyet eddig elértek. A többnemzeti képzés, kiképzés és hadgyakorlatok során így a kormányok megtartják a többnemzeti hozzájáruláshoz hozzáadott részük feletti nemzeti kontrollt, de ennek során az együttműködés kevésbé költséghatékony, mert a költségek is őket

³⁴⁸ A strukturális együttműködés kérdéseiről bővebben lásd: Suplata: DAV4 II Expert Group Report; Madej, Marek: Visegrad Group Defense Co-operation: What Added Value for European Capabilities? *Nordika Programme Note*, 2013/19., Foundation pour la Recherche Stratégique, 2013. június. [online] Elérhető: <https://www.files.ethz.ch/isn/166134/201319.pdf> [2017. 04. 10.]

³⁴⁹ Szenes: Cél vagy eszköz? A visegrádi védelempolitika fejlődése (1.), 15. o.

³⁵⁰ Bár ez formálisan már az értekezés által vizsgált időszakon kívül esett, a V4 védelmi együttműködés értékelése szempontjából fontos előremutató döntések születtek, ezek ezért jelzésértékkel szerepelnek itt.

³⁵¹ *Joint Communiqué of the Visegrad Group Ministers of Defence. Niepolomice*, 2017. 02. 02. [online] <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/joint-communicue-of-the> Elérhető: [2017. 04. 10.]

³⁵² 2017-ben például a NATO előretolt jelenlétét erősítendő negyedéves rotációval előbb cseh erők települnek Litvániába, majd szlovák csapatok Lettországra, magyarok Észtországba, végül lengyelek Lettországra.

terhelik a szerepvállalás arányában. Alapszinten ez a képességek megosztása, amelyek nemzeti haderőstruktúrán és képességeken alapulnak, és nincsenek külön nemzetközi mechanizmusba, integrált struktúrába szervezve. Ennél magasabb szintű a V4 EU Harccsoportba szervezett együttműködés, amely egy szinttel intenzívebb, a „képességek csoportosítása” kategóriába esik. Ebben az esetben a nemzeti képességeket egy struktúrába szervezik, amely saját többnemzeti parancsnoksággal rendelkezik, de a részt vevő államok által biztosított katonai alakulatok az államok saját fennhatóságában maradnak. A képesség feletti irányítás így továbbra is nemzeti hatáskörben marad, de az integrált és koordinált tervezés csökkenti a személyi és logisztikai költségeket.

Az értekezés hipotézisének második eleme, mely szerint a visegrádi együttműködés eredménye korlátozott maradt, mindennek fényében a visegrádi együttműködésre vonatkozóan igazoltnak tekinthető, mert a vizsgált időszakban a V4-ek nem jutottak el a közös beszerzéseikig, vagy a szuverenitásmegosztással járó szerep- és feladatmegosztásig. Mint azt a hosszú távú tervek mutatják, perspektivikusan erre lehetőség nyílhat – azonban mint arra a stratégiai kultúrák értékelése rá fog mutatni, ehhez még komoly akadályokat kell áthidalni.

IV. 2. A Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés³⁵³

A Kezdeményezés háttere a 2009 novemberében Bécsben lefolytatott magyar – osztrák kétoldalú védelempolitikai tárgyalásokra nyúlik vissza, ahol Siklósi Péter védelempolitikáért és védelmi tervezését felelős helyettes államtitkár és Johann Pucher vezérőrnagy, az osztrák védelempolitikai igazgató vetették fel egy szélesebb körű közép-európai védelempolitikai egyeztetési fórum kialakításának lehetőségét. Ezt 2010 májusában ugyancsak Bécsben hat ország – Ausztria, Csehország, Horvátország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia – szakértőinek részvételével egy, a közép-európai védelmi együttműködési lehetőségeket vizsgáló konferencia, majd 2010 októberében Budapesten a képességek csoportosításával és megosztásával foglalkozó szakértői szeminárium követte.³⁵⁴

A hat ország védelempolitikai igazgatói első alkalommal 2011 januárjában, az EU védelempolitikai igazgatóinak budapesti informális találkozásán gyűltek össze megvitatni a védelmi együttműködés elmélyítésének lehetőségeit. Az egyeztetések alkalmával már felhasználták a korábbi sikeres többnemzeti együttműködések kialakításának egyes

³⁵³ Az alfejezet Csiki Tamás – Németh Bence – Tóth Péter: *A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapcsán* c. tanulmányának felhasználásával készült; a vonatkozó részek közzétevése, illetve feldolgozása az értekezésben a társszerzők jóváhagyásával, engedélyével történt.

³⁵⁴ Molnár – Csiki: i.m. 4. o.

tapasztalatait is. Leszögezték, hogy az együttműködésnek praktikusnak és rugalmasnak kell lennie, tehát a részt vevő országok „à la carte” válogathatnak a felmerülő együttműködési kezdeményezésekből, amelyekben nem kötelező részt vennie egyszerre mindenkinek. Egyetértettek abban is, hogy költséges bürokratikus struktúra helyett kerekasztal formájában fogják megvitatni a felmerült kérdéseket, a szakértők pedig workshopokon igyekeznek majd megtalálni a gyakorlati megoldásokat.

A védelempolitikai igazgatók megállapodtak arról, hogy felméri, milyen potenciális képességek esetében tudnának együttműködni, amit a hat ország védelmi minisztériumai 2011 első felében meg is tettek – majd ez a lista folyamatosan változott az aktuális nemzeti preferenciák szerint. Ezután az ígéretesnek tűnő képességterületeken egyes országok vezető nemzeti szerepet vállaltak és előzetes vitaanyagokat készítettek, amelyeket a védelempolitikai igazgatók meg is vitattak. Ha két vagy több állam meg tudott állapodni az adott területen való együttműködésben, a szakértők workshopokon elemezték annak megvalósíthatóságát. Több témában, főleg két- és háromoldalú keretek között, de egyes esetekben ennél szélesebb körű tárgyalások folytak a hat kelet-közép-európai ország között a következő témákról:³⁵⁵

1. Az atom-, biológiai és vegyi (ABV) védelem területén Csehország vezetésével zajlottak a szakértői megbeszélések az együttműködés lehetséges témáiról és módjairól. Előrelépést sikerült elérni a biológiai védelem, az ABV-védelmi információk cseréje és megosztása, valamint a kiképzés-felkészítés terén történő együttműködési lehetőségek feltérképezése terén. 2013-ban közös programok indultak.
2. Az osztrák – horvát különleges műveleti kiképzésről a két ország készített ún. gondolatébresztő (food for thought) anyagot, és ezen elindulva mélyítették tovább bilaterális alapon az együttműködésüket.
3. Csehország gondolatébresztő anyagot készített a regionális logisztikai együttműködésben rejlő lehetőségekről, amely később a csehországi székhelyű Többnemzeti Logisztikai Koordinációs Központ bázisán valósult meg, regionális választ adva egy NATO-elvárásra, az úgynevezett egyesített logisztikai támogató csoportok felállítására.
4. Az improvizált robbanó eszközök elleni (C-IED) területen is – amely magyar vezetésű – készült egy food for thought anyag, valamint két szakértői szintű megbeszélésre is sor került, ahol számos együttműködési lehetőséget tártak fel a résztvevők.
5. Az afganisztáni műveletek idején aktív cseh–horvát–magyar légi tanácsadó csoportok felkészítése a kerekasztal tárgyalásainak köszönhetően részben közösen történt.

³⁵⁵ Csiki – Németh – Tóth: A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapcsán, 129-130. o.

Csehország és Horvátország együtt biztosított egy légi tanácsadó csoportot Afganisztánban, míg Magyarország saját csoportot küldött. A három ország légi tanácsadó csoportjainak felkészítése közösen zajlott a Többnemzeti Helikopter Kezdeményezés biztosította forrásokat felhasználva.

6. Bár az osztrák–magyar műveleti együttműködés a bosznia-hercegovinai EUFOR Althea-művelet kapcsán nem képességfejlesztési terület, de mégis a kerekasztal üléseinek köszönhetően mélyült el és bontakozott ki a két ország között.

A gyakorlati együttműködés mellett nagyon fontos eleme volt a kerekasztalnak a politikai együttműködés is. A hat ország védelempolitikai igazgatói ugyanis rendszeresen találkoztak egymással az EU-, NATO- és V4-es ülések alkalmával, ahol megvitatták elképzeléseiket az európai szintű védelempolitikai és védelmi tervezési kérdésekről is.

A forrásszűkösség éveiben ez a rugalmas együttműködési forma hasznosabbnak és hatékonyabbnak tűnt, mint a visegrádi együttműködés katonai dimenziója, mert bár a V4-ek döntöttek a közös EU harccsoport létrehozásáról 2016-ra, azonban V4 keretben más jelentősebb, a közös kiképzés és gyakorlatok mélységét meghaladó katonai együttműködés nem alakult ki. Ezzel szemben a kerekasztal olyan kötetlenebb fórumot biztosított a hat részt vevő országnak, ahol felvethették a potenciális együttműködési területeket, s amelyekhez igény szerint az csatlakozhatott, aki számára az valóban fontos és perspektivikus lehetőség volt. Ez az együttműködés tehát a gyakorlati problémákra keresett megoldást, rugalmas módon. Emellett a feleket nem érintette az a V4 esetén előírt „kényszer”, miszerint ahhoz, hogy együttműködés legyen egy programból, mind a négy országnak hozzá kell járulnia. Végül fontos szempont volt az is, hogy az erőforrásokat és a haderő létszámát tekintve a hat részt vevő ország közül egyik sem emelkedett ki a többi közül oly mértékben, mint a V4-ben Lengyelország, így mindenkinek egyforma súlya volt.

Mindezek alapján a sikeres együttműködés fokozása és az akadályok elkerülésének elősegítése érdekében már 2013-ban a következő ajánlásokat fogalmaztuk meg kollégáimmal:³⁵⁶

1. A főbb haditechnikai beszerzésekkel kapcsolatos koordináció. A hat közép-európai ország csak abban az esetben várhat valóban jelentős költséghatékonyságot az együttműködéstől, ha legalább minimális szinten koordinálják beszerzéseiket, és legalább a beszerzések egyik szempontjaként figyelembe veszik, hogy milyen haditechnikai

³⁵⁶ Csiki – Németh – Tóth: i.m., 131-132. o.

eszközökkel rendelkezik a többi részt vevő állam. Ugyanis, ha a beszerzéseknél lehetőleg olyan eszközt vásárolnak, mint amilyennel egy vagy több másik együttműködő ország is rendelkezik, akkor erre már alapozható közös kiképzés, gyakorlat és műveleti alkalmazás, valamint logisztikai együttműködés (alkatrészbázis, szerviz).

2. Személyes kapcsolatok bővítése és megerősítése minden szinten. A gondolkodásmódot közép- és hosszú távon azzal lehet megváltoztatni, ha az 1990-es évek eredményes bizalomnövelő programjainak példájából tanulva közös képzések, gyakorlatok alkalmával erősítjük a közép-európai politikai vezetők, katonák és szakértők közötti szemléletbeli hasonlóságokat, és megerősítjük a személyes kapcsolatokat. Az ilyen jellegű személyes kapcsolatok fontosságára utalva, a francia–brit védelmi együttműködés kapcsán a brit védelmi minisztérium egyik tisztviselője jegyezte meg, hogy „itt mindenkinek van egy haverja Washingtonban; azt kell elérnünk, hogy mindenkinek legyen egy haverja Párizsban is.”³⁵⁷ Hasonló megközelítést kell követnie a hat együttműködő közép-európai országnak, mivel a személyes kapcsolatok, a másik fél látásmódjának, munkakultúrájának ismerete nagymértékben megkönnyíti az együttműködést.
3. A Pooling and Sharing együttműködések gyakorlatából leszűrhető újszerű megközelítés elmélyítése a képességfejlesztésről folytatott gondolkodásban. Mivel az államok azért működnek együtt, hogy olyan előnyöket realizáljanak, amelyek egyénileg elérhetetlenek lennének számukra, a képességfejlesztés kérdését is a kölcsönös, relatív előnyök prizmáján keresztül érdemes szemlélniük. Így a hagyományos, az abszolút hasznot nemzeti szinten elérni kívánó gondolkodásmódot fel kell váltania a többnemzeti képességfejlesztést a védelem területén kiegészítő, szükséges komponensként kezelő és minden érintett félnek „hasznot termelő” megközelítésnek. A többnemzeti képességfejlesztés ugyanis nem a rövid távú tűzoltás eszköze, hanem a közép- és hosszú távú megoldás fontos része lehet – ha élnek vele.
4. Az eredmények célirányos kommunikációja. Annak érdekében, hogy a politikai elkötelezettség ne kormányciklusokhoz kapcsolódjon, hanem valós társadalmi támogatottságon nyugodjon, nemcsak a problémákat, hanem a sikereket is be kell mutatnia a társadalmi véleményalkotást erősen formáló médiának és politikai

³⁵⁷ Jones, Ben: Franco-British military cooperation? *Occasional Paper* 88, EUISS, Brüsszel, 2011, 34. o.

kommunikációnak. Emellett fontos, hogy a kerekasztal eredményeiről a nemzetközi sajtó is tudomást szerezzen.

5. Az eddigi együttműködések áttekintése és az erőforrások átcsoportosítása. A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a formális keretbe öntött együttműködések nem minden esetben funkcionálnak hatékonyan vagy érik el azt a célt, amelyre létrehozták őket. Éppen ezért ésszerű a korábbi együttműködési formák felülvizsgálata és az erőforrások más csoportosításban, akár a potenciálisan jobban működő közép-európai kezdeményezések keretében történő felhasználása. Ehhez a jelenben azonosítható és közép- és hosszú távon megjelenő, több országot érintő hiányképessegek azonosítása, azok tudatos, célzott, összehangolt, közös fejlesztése (pl. regionális légtérrendészet, pilótaképzés, logisztikai együttműködés stb.) is szükséges.

A fent összefoglalt biztató kezdet és első eredmények nyomán azonban nem bontakozott ki sem szélesebb (újabb területeket felölelő), sem mélyebb (strukturált) együttműködés a felek között. Ennek több okát is feltételezhetjük, így az együttműködést kezdeményező szakapparátus kifáradását és személycseréit, azaz a szakpolitikai támogatás gyengülését; a magas szintű politikai támogatás megszerzésének hiányát (hiszen, szemben például a V4-ekkel, miniszterelnöki szintre ezt a kezdeményezést nem sikerült „feltranszformálni” a hat részes ország esetében); valamint a prioritások változását a három visegrádi ország körében, akik párhuzamosan a nagyobb láthatóságot, politikai hasznot és vélhetően képességnövekedést ígérő V4 EU Harccsoport projektre fókuszáltak humán és anyagi erőforrásaikat.

A visegrádi együttműködéshez mérve azt is felvethetjük, hogy a CEDC olyan kelet-közép-európai együttműködési keretet jelentett, amiből Lengyelországot „kihagyták” – azonban a vezető szerep felvállalása és az egyes kezdeményezések mögött szükséges kritikus tömeg (politikai támogatás és pénz) nélkül ezek a projektek szükségszerűen ad hoc jellegűek és csak korlátozottak lehettek.³⁵⁸

Ha a védelmi együttműködési formák elméleti osztályozását szem előtt tartva azt kívánjuk mérlegelni, hogy a CEDC milyen mélységű együttműködést eredményezett, akkor

³⁵⁸ Annak jól látható jelét láthattuk 2015-ben, hogy regionális kezdeményező készség továbbra is fennállt, hiszen a cseh és szlovák miniszterelnök, valamint az osztrák kancellár slavkovi találkozójukon (2015. 01. 29.) egy új formátumú együttműködési kezdeményezést jelentettek be – ennek azonban nem védelmi, hanem EU-politikai és gazdasági (infrastrukturális, energetikai) dimenziója van. Bár védelempolitikai téren nem jelent konkurenciát a kezdeményezés, lengyel részről nem okozott osztatlan lelkesedést. Lásd: Groszkowski, Jakub: The Slavkov Declaration. A new format of regional cooperation. *OSW Analyses*, 2015. 02. 04. [online] Elérhető: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-02-04/slavkov-declaration-a-new-format-regional-cooperation> [2017. 02. 20.]

egyértelműen ez az a „bevezető” szint, amire megfelelő politikai akarattal a mélyebb együttműködés épülhet, azaz a (növekvő intenzitási sorrendben) lehetséges formák közül (képessegek megosztása – képessegek csoportosítása – csoportosítás beszerzésen keresztül – szerep- és feladatmegosztás) a fent összegzett formák a „képessegek megosztása” kategóriába esnek, azaz céljuk olyan közös képessegek létrehozása, amelyek nemzeti haderőstruktúrán és képessegeken alapulnak, és nincsenek külön nemzetközi mechanizmusba, integrált struktúrába szervezve. Ezekben az esetekben az irányítás a nemzeteknél maradt, de a költségek is őket terhelték a szerepvállalás arányában. Költségmegtakarítást a többnemzeti képzés, kiképzés és fenntartás koordinációja, logisztikai háttérének egyszerűsítése, illetve a hatékonyságnövelés érdekében végrehajtott információcsere eredményez(het)ett. Így az értekezés hipotézisének második eleme, mely szerint a közép-európai védelmi együttműködés eredménye korlátozott maradt, a CEDC-re vonatkozóan is igazoltnak tekinthető.

IV.3. A vizsgált államok stratégiai kultúrájának összevetése

Az értekezésnek szintén célja komparatív szemlélettel felmérni, hogy a többnemzeti védelmi együttműködés belső tényezőként milyen mértékben van jelen a hét vizsgált ország védelempolitikai gondolkodásában. Ennek egyik eszköze az országok stratégiai kultúrájának összehasonlítása, amely – mint azt az elméleti keretrendszer részletesen bemutatta – négy tényezőcsoportról biztosít információt:³⁵⁹

- *Nemzetközi ambíciószint:* az ország önmeghatározása és cselekvési szándéka a nemzetközi közösségben a passzív közömbösségtől a nemzetközi vezető szerep között húzódó spektrumon. A nemzetközi együttműködés szempontjából a hasonló nemzetközi ambíciószint azért meghatározó, mert egy kis ország, gyenge hatalmi képessegekkel kevésbé hajlandó (és képes) aktív nemzetközi szerepet vállalni, és ez az aktivitás is erősen korlátozott, míg egy középhatalom vagy nagyhatalom más szinten és fókusszal határozza meg mindezt. Másként megfogalmazva: ha nagyon eltér az egyes államok elképzelése arról, hogy mennyire akarják aktívan maguk is alakítani biztonsági környezetüket, akkor az aktívak és a passzívak nem tudnak kialakítani olyan közös nevezőt, amely mentén erőiket akár műveleti, akár strukturális tekintetben integrálni akarnák, mert azok alkalmazásában nem fognak tudni egyetérteni, amikor szükség lesz/alkalom nyílik rá.

³⁵⁹ Csiki – Tálás: A magyar stratégiai kultúráról, 24. o.

- *Külpolitikai orientáció:* az ország formálisan vagy informálisan kialakított külpolitikai preferenciája az európai (EU) – transzatlanti (NATO) kontinuum mentén, egyes bi- vagy multilaterális kapcsolatokban, az Egyesült Nemzetek Szervezetének irányában, valamint az ezekhez rendelt külkapcsolati eszközöket illetően. A külpolitikai orientáció azért meghatározó a többnemzeti együttműködési formák kialakításakor, mert az egyes nemzetközi szervezetek melletti elköteleződés, illetve több szervezeti tagság esetén az ezek közötti hangsúly azt is meghatározza, hogy egy ország legnagyobb eséllyel mely szövetségeseivel vesz részt közös akciókban (a diplomáciai-politikaitól a gazdaságin át a katonaiig). Bizonyos esetekben pedig ez nem csupán esély, hanem kötelezettség: a NATO kollektív védelmi mechanizmusa nem csupán ajánlás vagy lehetőség a közös védelemben való részvételre, hanem e célra a tagállamok (felajánlott) erőinek aktívan készülni kell. Olyan esetben, amikor bármely okból egymással párhuzamosan merül fel cselekvési igény több szervezet részéről, a „választás” azt is meghatározza, hogy mely partnerek és szövetséges államok maradhatnak aktív támogatás nélkül. Így például a deklaráltan semleges államok máshogy viselkednek, mint egyes szövetségek, integrációs szervezetek tagjai.
- *A katonai erő használata:* a civil és katonai eszközök szerepe az ország által érzékelt fenyegetésekre adott válaszokban, a civil eszközök vagy a katonai erő elsőbbsége, a két eszközcsoport használatának arányai, oka, körülményei és célja, (össz)kormányzati megvalósítása. Hogyan tekint az adott ország a katonai erő alkalmazására: az aktív érdekérvényesítés egyik eszközeként a sok közül, vagy végső eszközként, kizárólag önvédelmi célból? Természetesen a két véglet között húzódó spektrum lényegesen árnyaltabb, és éppen ezért az ezredforduló nemzetközi műveleti tapasztalatai (Afganisztán) megmutatták, hogy még egy szövetségi rendszeren belül is előfordul, hogy egyes harci feladatokhoz különbözőképpen állnak a nemzeti haderők – vagy az azokat irányító politikusok. Hasonlóképpen, egyes országok veszteségpercepciója eltérő lehet attól függően, hogy gyakran használnak katonai erőt harci feladatokra, aminek elfogadott velejárója a humán veszteség, vagy kerülnek a harci feladatok, és a ritkán előforduló halálesetekre a társadalom érzékenyen reagál. Akár funkcionális (műveleti), akár strukturális (szervezeti) az együttműködés, a közös cselekvés megköveteli, hogy a részes haderők (és a részes államok társadalmi) egyformán elfogadják a lehetséges veszteségeket. Ez különösen fontos és érzékeny szervezeti integráció esetében, amikor egyes nemzeti alegységek más nemzeti parancsnokság alá kerülnek.

- *A kül- és biztonságpolitikai döntéshozatal:* az ország döntéshozatalát meghatározó formális és informális folyamatok, főbb szereplők, hatáskörök és funkciók, valamint a végrehajtás rugalmassága és a demokratikus ellenőrzés eszközei, lehetőségei. Az egyes együttműködő felek döntéshozatali folyamatainak, így a nemzetközi szerepvállalást szabályozó kereteknek az együttműködés szempontjából ugyancsak alapvető szerepe lehet, mert a közös reagáló képességet meghatározza, hogy milyen gyorsan és milyen feltételekkel (mandátummal, esetleges nemzeti korlátozásokkal) lehet aktivizálni, ezen belül pedig a többnemzeti erők hogyan támogatják egymást. Ezért volt szükséges a NATO- és EU-csatlakozás kapcsán minden új tagállam esetében a nemzeti szabályozásba beépíteni a válságreagáló műveletekhez szükséges gyorsabb reakcióidőt lehetővé tevő gyakorlatokat, ami általában a parlamenti többségtől a kormány kezébe helyezte a döntést – legalábbis a műveletek megkezdését; a parlament utólagos kontrollja és jóváhagyása mellett. Hasonlóképpen, az erők NATO-területen belüli mozgását kellett – jogilag is – zökkenőmentessé tenni 2014 után annak érdekében, hogy a kelet-közép-európai tagállamok területvédelme, a NATO elrettentése és kollektív védelme visszanyerje hitelességét.

IV.3.1. Ausztria

Az osztrák stratégiai kultúra³⁶⁰ történelmi meghatározottsága a XX. században a többi kelet-közép-európai államhoz képest valamivel stabilabb háttérre tekinthet vissza, mivel az osztrák semlegesség az 1955-ös Államszerződés óta garantált. Egyben az állam Alkotmánya is rögzíti, hogy Ausztria nem csatlakozhat katonai szövetséghez, és területén nem állomásozhatnak külföldi csapatok.³⁶¹ Ebből ered az ország sajátos „állandó semlegesség” koncepciója, amely bizonyos mértékig ellentmondásban áll az ENSZ-tagságból származtatott kötelezettségeivel. Ausztria fegyveres erői ugyanis röviddel azután, hogy 1955-ben csatlakoztak az ENSZ-hez, 1960-tól bekapcsolódtak az ENSZ békeműveletekhez (1960-1963 Kongó, 1964 Ciprus). Így az osztrák katonai semlegesség nagyon aktív, az ENSZ békefenntartáshoz kötődő külpolitikai aktivitást is jelent.³⁶²

³⁶⁰ Kammel, Arnold H.: Austria. In: Biehl – Giegerich – Jonas: Strategic Cultures in Europe, 19-29. o.

³⁶¹ Austrian Federal Constitution. [online] 2004. 12. 31. Elérhető: http://www.constitutionnet.org/sites/default/files/Austria%20_FULLL_%20Constitution.pdf [2017. 01. 20.], 6. cikkely

³⁶² Kramer, Helmut: Strukturentwicklung der Aussenpolitik (1945-2005). In: Dachs, Herbert et al. (Eds.): *Politik in Österreich*. Manz, Wien, 2006, 813. o.

Az ország EU-csatlakozása (1995), majd hamarosan az EU Közös Biztonság- és Védelempolitikájának kialakítása már megkérdőjelezte e semlegességet annyiban, hogy az EU válságkezelő műveletekben való részvételt ugyancsak beemelték az osztrák fegyveres erők feladatai közé. Mint azt Arnold Kammel kiemeli, a Csatlakozási Szerződés aláírásakor az újonnan csatlakozóknak közös nyilatkozatban kellett elfogadnia azt, hogy készek teljes körűen részt venni a Közös Biztonság- és Védelempolitikában.³⁶³ Ehhez az osztrák Alkotmány módosítására volt szükség: az EU Közös Biztonság- és Védelempolitikájában való részvétel lehetőségét, beleértve a petersbergi feladatok teljes körét, valamint válságkezelő és béketeremtő műveleteket is, az Alkotmány 23f cikkelyébe iktatták.³⁶⁴ Erre a kötelezettségre Ausztria úgy tekint, mint amely hozzájárul ahhoz, hogy az ország az EU magállamainak, legfontosabb hozzájárulóinak (nettó befizetőinek), és politikaformálóinak körében maradjon, azaz biztonságteremtő és aktív hozzájáruló magatartást mutat. Az EU képességfejlesztési törekvéseiben két harccsoport hozzájárulójaként is részt vett (2011 első felében holland – német – finn – litván – osztrák, 2012 második felében német – cseh – osztrák).

1995-ben a NATO Békepartnerség programjához (PfP) való csatlakozással a semlegesség képe tovább gyengült. 2002-től az osztrák fegyveres erők részt vettek a NATO ISAF műveletének keretében a nemzetközi közösség afganisztáni stabilizációs erőfeszítésében; majd az osztrák rendőrség hozzájárult az afgán rendőri erők kiképzéséhez is. A 2013-as osztrák Nemzeti Biztonsági Stratégia megerősítette, hogy Ausztria kész hozzájárulni a nem 5-cikkely szerinti (válságkezelő) NATO-műveletekhez. Ugyanakkor egyértelmű, hogy a NATO-tagságot jelenleg sem az ország lakossága, sem politikai vezetése nem tekinti célnak.³⁶⁵

Az osztrák kül- és biztonságpolitika elsődleges fókuszát Közép- és Délkelet-Európa jelenti, szélesebb értelemben (például műveleti szerepvállalás tekintetében) magában foglalva a Fekete-tenger térségét, a teljes Duna-régiót, a Kaukázus térségét, a Közel-Keletet és Afrika nagy részét is. 1960, az első osztrák nemzetközi szerepvállalás óta több, mint 90.000 katona vett részt békeműveletben, amelyek az elmúlt két évtizedben döntően a Nyugat-Balkánra (Bosznia-Hercegovina, Koszovó) és a Közel-Keletre (Szíria, Golán-fennsík, Libanon) koncentráltak.³⁶⁶

³⁶³ Kammel, i.m., 20. o.

³⁶⁴ Austrian Federal Constitution, 23. f. cikkely

³⁶⁵ Österreichische Sicherheitsstrategie. Sicherheit in einer neuen Dekade – Sicherheit gestalten. [online], 2013. Elérhető: <http://archiv.bundeskanzleramt.at/DocView.axd?CobId=52099> [2017. 07. 10.], 15. o.

³⁶⁶ Langer, Christian: Auslandseinsätze des Bundesheeres: zurückhaltende Akzeptanz im Offizierkorps. *Truppendienst*, 2007, 329. o.

A fegyveres erők alkalmazásával kapcsolatban a lakosság általános támogatását élvezik a humanitárius, békefenntartó és megfigyelő missziók, azonban a katonai erő használatára végső esetként tekintenek és egyoldalúan nem tekintik elfogadhatónak. Az erők nemzetközi alkalmazásának ambíciószintje két zászlóalj és azok támogató elemei korlátlan ideig történő telepítéssel alacsony vagy közepes intenzitású stabilizációs vagy újjáépítési műveletben. Ezen kívül egy dandár törzset harminc napos készenléttel harckész állapotban is biztosítani kívánnak, egy évig fenntartható időtartamra magas intenzitású műveletben – ami már kevésbé van összhangban a semlegesség koncepciójával, azonban egyes válságkezelő műveletek (erők szétválasztása) szükségessé tehetik. A haderő-csökkentés eredményeképpen a korábbi 1500 fős nemzetközi ambíciószintet 2012-ben 1100 főre csökkentették. Érdeemes megjegyezni, hogy az osztrák fegyveres erőket általában nemzeti korlátozások nélkül telepítik, még válságkezelő és harci feladatokat magukban foglaló műveletekbe is.³⁶⁷

A katonai erő külföldi alkalmazásáról a kormány és a Parlament Felsőháza konszenzussal kell, hogy döntsön, sürgős esetben azonban elég a kormány és a szövetségi kancellár egyetértésével hozott döntés, amit a Felsőház 2 héten belül megvétózhat. A kiképzésen, hadgyakorlatokon való részvételről a védelmi miniszter saját hatáskörében dönthet. Ez összhangban áll a többi EU- és a NATO-tagállamok gyakorlatával, ami így lehetővé teszi a gyors reagálást és rugalmas együttműködést.³⁶⁸

IV.3.2. Csehország

A cseh stratégiai kultúra modern kori gyökereit a Bársonyos Forradalomig visszavezetve a posztkommunista átalakulás teremtette meg, aminek központi eleme volt, hogy Csehország modern, nyugat-európai, demokratikus országgént azonosítja magát. A cseh államisággal egyidős történelmi tapasztalatok köréből a modern stratégiai kultúra „magját” pedig a „kisállamiság”, a geopolitikai kiszolgáltatottság, sebezhetőség, az európai nagyhatalmakkal szembeni bizalmatlanság, valamint a függetlenség és szuverenitás védelme, a katonai erő használatával szembeni ellenérzés jelenti, melyeket a 20. századi tapasztalatok is csak megerősítettek, és a hidegháború vége sem okozott bennük változást.³⁶⁹

³⁶⁷ Giegerich, Bastian – Nicoll, Alexander: *European Military Capabilities. Building Armed Forces for Modern Operations*. IISS, London, 2008, 66. o.

³⁶⁸ Kammel: i. m., 24. o.

³⁶⁹ Holy, Ladislav: *The Little Czech and the Great Czech Nation: National Identity and the Post-Communist Social Transformation*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996, 151. o.

Az ország nemzetközi irányultságát tekintve a politikai elitben hagyományosan négy irányzat van jelen: „internacionalisták”, „atlantisták”, „kontinentalisták” és „autonomisták”. Jan Jires értékelése szerint³⁷⁰ többnyire Európa és az Egyesült Államok felé kialakított kapcsolatok egyensúlyát támogató internacionalisták dominálnak, míg a NATO-t előtérbe állító, az Európai Unióval szemben bizalmatlan „atlantisták”, illetve az éppen fordítva érvelő „kontinentalisták” epizódszerepeket szoktak kapni, míg a cseh védelmi törekvések nemzeti önerőn alapuló biztosítását kívánó „autonomisták” csak marginálisan vannak jelen a cseh kül- és biztonságpolitika alakításában. Mivel a hidegháború végét követő évtizedben a NATO- és EU-csatlakozás tűnt a legkevésbé kockázatos útnak, miközben jelentősen erősítették az ország biztonságát, így az „internacionalisták” a két célt elválaszthatatlannak, elérésüket elkerülhetetlennek tekintették – és 2004-re meg is valósították. Ugyanakkor az eltérő megközelítések olykor ellentmondásos helyzetet eredményeznek a kormányzaton belül, mint azt például az orosz kihívás kapcsán láthattuk.³⁷¹

A cseh biztonságfelfogás a biztonságot oszthatatlannak tekinti, előtérbe helyezi annak nemzetközi dimenzióját (és annak hatását a nemzeti biztonságra), aminek nyomán az ország aktív nemzetközi válságkezelő szerepet kíván vállalni.³⁷² Az euroatlanti térség biztonságától így el nem választható cseh biztonság(politika) az integrációs szervezetek nemzetközi válságkezelő szerepvállalásával is azonosul. A szövetséges államok „területen kívüli” műveleteiben az 1990-es évek óta aktív (Kuvait, Irak, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Koszovó, Macedónia, Afganisztán). Miközben politikai szinten az EU és a NATO egyenlően fontos szereppel bíró intézmények, és Csehország kifejezetten támogatja a két szervezet közötti stratégiai partnerséget, a gyakorlatban látható, hogy a NATO felé billen a cseh védelempolitikai hozzájárulás és szerepvállalás.³⁷³

A cseh műveleti szerepvállalás csúcsa meghaladta a 3000 főt (2003-ban), túlnyomórészt (90% feletti arányban) a NATO műveleteiben, később ez 1500-2000 fő közé csökkent. A cseh

³⁷⁰ Jires, Jan: Czech Republic. In: Biehl – Giegerich – Jonas: *Strategic Cultures in Europe*, 71. o.

³⁷¹ 2015-ben Miloš Zeman államelnök egyértelműen oroszbarát álláspontot vett fel; Lubomír Zaorálek külügyminiszter az egyik lehangosabb kritikusa volt Oroszországnak, aki az ukrajnai orosz agressziót a németek 1938-as Csehszlovákiával szembeni politikájához hasonlította; Jan Mládek ipari és kereskedelmi miniszter a gazdasági megfontolásokat hangoztatta és az együttműködést szorgalmazta; Bohuslav Sobotka kormányfő pedig igyekezett kettős álláspontot képviselni és Brüsszelben a gazdasági szankciók megtartása és a NATO kelet-közép-európai előretolt jelenléte mellett állt ki, de közben Prágában igyekezett összefogni a kormányzatot. Lásd: Groszkowszki, Jakub: *Czech Dilemmas over Russia and NATO. OSW Analyses*, 2015. 04. 01. [online], Elérhető: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-04-01/czech-dilemmas-over-russia-and-nato> [2017. 04. 10.]

³⁷² Security Strategy of the Czech Republic. [online], 2015. Elérhető: http://www.army.cz/images/id_8001_9000/8503/Security_Strategy_2015.pdf [2017. 07. 10.], 6. o.

³⁷³ Jires: i. m., 72. o.

haderő nemzetközi ambíciószintje 2008 óta egyidejűleg egy dandár harccsoport telepítése maximum hat hónapra; egy zászlóalj harccsoport telepítése folyamatosan, féléves rotációval; egy század erejű harccsoport telepítése folyamatosan, féléves rotációval; és két zászlóalj harccsoport készenlétben állása a NATO Reagáló Erők számára (amikor a dandár-harccsoport nem vesz részt műveletben). Ezt a 2017-es Védelmi Stratégia szerint perspektivikusan egy nehéz dandár alapjaira kívánják helyezni, a többi képességszintet pedig meg kívánják őrizni.³⁷⁴ A tapasztalatok azt mutatták, hogy a válságkezelő, stabilizációs műveletekbe általában nemzeti korlátozások nélkül, azaz minden feladatra nyitott mandátummal telepítik az erőket – a gyakorlatban azonban preferálják a nem harci műveleteket, és a magas intenzitású szerepvállalást korlátozza a telepítés helyszíne, az erők kis létszáma, fegyverzete stb.³⁷⁵ Az ország erőforrásaihoz képest nagyobb létszámú műveleti szerepvállalás célja a minél magasabb fokú integráció a NATO-szövetségesekkel, valamint a cseh elkötelezettség és biztonságteremtő hozzájárulás demonstrálása a szövetség irányában, különösképpen a NATO-csatlakozás óta folyamatosan csökkenő védelmi költségvetési trendre tekintettel.

A fegyveres erők külföldi alkalmazásához és külföldi csapatok Csehországban állomásoztatásához a parlament mindkét házában többségi jóváhagyása szükséges – azonban a kormánynak joga van hatvan napra a parlament előzetes jóváhagyása nélkül is katonai erőt külföldön alkalmazni. A parlamentnek bármikor joga van e döntést megvívni, illetve a 60 nap lejártá után parlamenti támogatás után nem folytatható a művelet. Az Alkotmány rendelkezései³⁷⁶ valamelyest korlátozzák a külföldi katonai szerepvállalást, amennyiben három esetben teszi azt lehetővé: (1) kollektív védelmi vagy nemzetközi szerződésből származó kötelezettség miatt; (2) valamely nemzetközi szervezet keretein belül a célország beleegyezésével; (3) civil válságkezeléshez való hozzájárulás (katasztrófa-segítségnyújtás) esetében. A második eset elsősorban a NATO-műveletek tekintetében ébreszthetett volna alkotmányjogi kételyeket (Afganisztán; a koszovói és líbiai beavatkozásokban katonai erővel a csehek nem vettek részt) – ezt azonban formálisan soha senki nem hangoztatta. A nemzetközi válságkezelési hozzájárulást a cseh stratégiai kultúrában az átfogó és oszthatatlan biztonságértelmezésből származó külpolitikai kötelezettségnek tekintik.³⁷⁷

³⁷⁴ The Defense Strategy of the Czech Republic. [online], 2017. Elérhető: <http://www.army.cz/assets/en/ministry-of-defence/strategy-and-doctrine/defencestrategy2017.pdf> [2017. 07. 10.], 12. o.

³⁷⁵ Jires: i. m., 79-80. o.

³⁷⁶ Constitution of the Czech Republic (1992, módosítva: 2001). [online], 2001. Elérhető: <http://www.ces.es/TRESMED/docum/rch-cttn-ing.pdf> [2017. 07. 10.], 43. cikkely

³⁷⁷ Jires: i. m., 74. o.

IV.3.3. Horvátország

A függetlenségét 1999-ben elnyerő Horvátország a Nyugat-Balkán stabilizálását, illetve a nacionalista álláspontot képviselő Franjo Tudjman államfő halálát követően lépett határozottan az euro-atlanti integráció útjára.³⁷⁸ Ehhez szükséges volt a délszláv válságban vállalt horvát szerep meghaladása, a felelősség vállalása, majd az euro-atlanti értékrend, így az emberi és kisebbségi jogok garantálása. Bár a 20. századi történelmi tapasztalatok, valamint a délszláv válság tanulságai alapján az euro-atlanti integráció egyértelmű kitörési pontot jelentett, a háború társadalmi öröksége, az emberi jogok megsértése és a korábban elkövetett háborús bűncselekmények miatt az EU sokáig nem volt hajlandó elismerni Horvátország igazi nyugatorientáltságát, és sokáig a balkáni intolerancia élő mementőjeként emlegette.³⁷⁹ Az ezredfordulót követően azonban a NATO- és EU-tagság elérése elsődleges céllá vált, és 2009-ben, illetve 2013-ban a csatlakozási folyamatok sikerrel zárultak.

Az ország 1992 óta az ENSZ tagja, és a délszláv válság időszakában ENSZ békeművelet is települt az országba és a szomszédos térségbe egyaránt. Hét évvel később horvát katonák először vettek részt ENSZ műveletben (Sierra Leone), majd a következő tizenöt évben további tizennyolc ENSZ műveletben (egyre csökkenő létszámmal), ezzel is hangsúlyozva, hogy az ország biztonságfogyasztóból biztonságteremtővé kíván válni.³⁸⁰ A 2002-es Nemzeti Biztonsági Stratégia az ENSZ- és NATO-műveleteknek biztosított elsőbbséget a nemzetközi békeműveletek, válságkezelés terén – várhatóan a 2017-es már a NATO- és EU-válságkezelést fogja elsődleges keretként azonosítani, ahogy az a 2014-es Nemzetközi Műveleti Stratégia is tette.³⁸¹

Horvátország 1995 óta működik együtt a NATO-val, amikor támogatta a Bosznia-Hercegovinába települő IFOR és SFOR missziókat, majd 2000-ben csatlakozott a Békepartnerséghez, és hozzájárult a NATO afganisztáni, koszovói és líbiai műveleteihez is.³⁸² A hivatalos stratégiai dokumentumok ugyan egyforma jelentőséget tulajdonítanak a NATO-nak és az Európai Uniónak, illetve a 2013-as csatlakozás óta az ország védelempolitikája az EU Közös Biztonság- és Védelempolitikájának keretében működik, az európai védelempolitikai törekvéseket még a csatlakozást követően elfogadott dokumentumok is csak a NATO-t

³⁷⁸ Molnár Dóra – Szilvágyi Tibor: *Magyarország stratégiai környezetének értékelése. A szomszédos országok védelmi stratégiái és haderőinek műveleti alkalmazása.* Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2016., 56-57. o.

³⁷⁹ Lőrinczné Bencze Edit: *Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében,* Széchenyi István Egyetem, Győr, 2009, Doktori (PhD) értekezés, 171. o.

³⁸⁰ Molnár – Szilvágyi, 163. o.

³⁸¹ Rihtaric, Apolonija: Why Croatia urgently needs a new holistic National Security Strategy. *AIES Fokusz*, 2016/5, [online] Elérhető: <https://www.aies.at/download/2016/AIES-Fokusz-2016-05.pdf> [2017. 04. 10.], 2. o.

³⁸² Molnár – Szilvágyi, 163-164. o.

kiegészítő elemnek tekintik. A 2015-2024 közötti Hosszú Távú Haderőfejlesztési Kon koncepció például – hasonlóan a térség számos államához – ugyanazt a képességsomagot tervezi felajánlani mindkét szervezetnek.³⁸³

A sikeres EU-csatlakozás nyomán, illetve a térség stabilizálásában elsődlegesen érintett országként Horvátország messzemenően támogatja a többi nyugat-balkáni ország euro-atlanti integrációját, és tapasztalatait igyekszik át is adni („transitional mentor”³⁸⁴ szerepben tekint magára). Ugyancsak hozzájárult az EU békeműveleteihez (Koszovó, Afganisztán, Grúzia) és szerepet vállalt két EU Harccsoportban (2011, 2012), amit 3-4 évente meg kíván ismételni. Ezzel együtt a nemzetközi szerepvállalás súlypontja a NATO, földrajzi fókusza pedig Afganisztán és a Balkán. Az erők külföldi alkalmazását a Parlament hagyja jóvá, de ugyanolyan egyszerűsített eljárást alakítottak ki a humanitárius és válságkezelő műveletek esetére, mint a többi szövetséges állam.³⁸⁵

IV.3.4. Lengyelország

A lengyel stratégiai kultúrát alapvetően meghatározzák a 18-20. századi történelmi tapasztalatok, amikor több alkalommal is az ország léte forgott kockán.³⁸⁶ Így a stratégiai bizonytalanság érzése és az ezt ellensúlyozni képes lehető legerősebb nemzetközi biztonsági garanciák megszerzése jelentik a lengyel védelempolitika alapvető céljait. Az ország geopolitikai helyzetéből adódóan e stratégiai bizonytalanságnak két kiemelt fókuszpontja van: Németország és Oroszország.³⁸⁷ Miközben Németországgal napjainkra az európai integráció egyik vezető államaként, illetve a kontinentális Európa vezető gazdasági-politikai hatalmaként Lengyelország együttműködő, szövetségesi viszonyt ápol, Oroszországgal szemben 2014 óta határozott elutasító politikát fogalmazott meg, aminek keretében a NATO elrettentő, reagáló és kollektív védelmi képességeinek megerősítésére és az EU gazdasági szankcióira támaszkodik.

A lehető legerősebb garanciák biztosításának szándéka az, ami a formális EU- és NATO-garanciákon túlmenően az Egyesült Államokkal fenntartandó erős kétoldalú stratégiai partnerséget indokolttá tesz – és amiért cserébe Lengyelország a térség államainál „többet” is

³⁸³ Rihtaric: i. m., 2. o.

³⁸⁴ Knezovic, Sandro: EU and NATO membership – Way Forward for Croatia. Hanns Seidel Stiftung, Zagreb, 2015. [online] Elérhető: http://www.hanns-seidel-stiftung.com.hr/images/knjige/Policy_paper.pdf [2017. 04. 10.]

³⁸⁵ Molnár – Szilvágyi, 158. o.

³⁸⁶ White Book on National Security of the Republic of Poland. [online], 2013. Elérhető: <http://www.bbn.gov.pl/download/1/20897/WhiteBookNationalSecurityPL2013.pdf> [2017. 07. 10.], 9. o.

³⁸⁷ Siren, Torsti: *State agent, identity and the „new world order”: Reconstructing Polish defence identity after the Cold War era.* National Defence University, Helsinki, 2009., 211. o.

hajlandó tenni.³⁸⁸ Az amerikai erők jelenlétét például a NATO rakétavédelmi rendszer egy elemének befogadásával (Redzikowo) biztosították, ugyanakkor a NATO Északkeleti Többnemzeti Hadtestparancsnokságának is az ország ad otthont (Szczecin).

Lengyelország a hidegháború után elfogadott első védelmi stratégiai dokumentumban, a Biztonság- és Védelempolitikai Alapelvekben lemondott a katonai erő alkalmazásáról külpolitikája eszközeként, és a fegyveres erők elsődleges feladatává a területvédelmet tette. Ezt 1999 után a NATO kollektív védelmi kötelezettsége egészítette ki, valamint a szövetség válságkezelő műveleteiben való részvétel lehetősége. Ennek azonban előzetes feltételei vannak: ezek nem veszélyeztethetik a NATO (egyidejű) kollektív védelmi képességét, és kézzelfogható eredményeket, (politikai) előnyöket kell szülniük az ország számára.³⁸⁹

A lengyel fenyegetettségpercepcióban tehát meghatározók a hagyományos politikai-katonai fenyegetések, ami erős területvédelmi hangsúlyt szült a nemzeti védelempolitikában. Ehhez a humanitárius segítségnyújtás feladata kiegészítő elemként társul. Az ország nemzetközi szerepvállalását ugyancsak a történelmi „szabadságharcos” hagyományokra vezetik vissza, ami szerint az elnyomó rendszerek elleni fellépés igénye a lengyel nép „sajátja”. Azonban ez nem társul olyan nemzetközi ambíciókkal, amelyek egyoldalú beavatkozásokat idéznének elő, a fegyveres erőket kizárólag támogató szerepben, egy nagyobb koalíció tagjaként alkalmazzák, sem globális, sem regionális kihívások ellenében nem kívánnak egyedül fellépni, és ezzel a lakosság is egyetért. A nem hagyományos kihívásoknak eleddig az ország biztonságpolitikai elitje kevesebb figyelmet szentelt.³⁹⁰

A katonai erő válságkezelő műveletekben történő nemzetközi alkalmazásának elsődleges célja olyan politikai tőke, biztonsági garanciák megszerzése, amelyet a szövetséges nagyhatalmak (Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Németország, Franciaország) képesek nyújtani ezért cserébe. Ennek megfelelően az ország formális nemzetközi ambíciószintje 3200-3800 fő egyidejű telepítése nemzetközi műveletekben. E szerepvállalás földrajzi fókuszja a szövetségi feladatoknak megfelelően Kelet-Európa, a Balkán és a tágabb Közel-Kelet, azonban a lengyel biztonságpolitika elsősorban Kelet-Európát tartja szem előtt, mind az orosz kihívás, mind a térség többi államával vallott közös történelmi-kulturális háttér miatt.³⁹¹

Tekintettel a két szervezet eltérő profiljára és képességeire a védelem terén, a lengyel álláspont határozottan az, hogy a NATO és az EU ne duplikálja képességeit és struktúráit, az

³⁸⁸ National Security Strategy of the Republic of Poland. [online], 2014. Elérhető: https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/NSS_RP.pdf [2017. 07. 10.], 9. o.

³⁸⁹ White Book on National Security of the Republic of Poland, 34-35. o.

³⁹⁰ Terlikowski, Marcin: Poland. In: Biehl – Giegerich – Jonas: Strategic Cultures in Europe, 269-270. o.

³⁹¹ Terlikowski, i.m., 272-273. o.

elsőbbség pedig a NATO-é, amit a műveleti szerepvállalás is egyértelműen alátámaszt.³⁹² Ennek ellenére Varsó nem marad ki az európai többnemzeti együttműködést erősítő kezdeményezésekből, és középhatalomként három EU Harccsoport vezetését is elvállalta (német – szlovák – lett – litván – lengyel – 2010, „weimari” – 2013, „V4” – 2016), majd 2019-ben a V4 EU Harccsoport ismételt, és 2020-ban lengyel vezetésű VJTF készenlétként tartását tervezik. Az elmúlt években az egykori, a britekéhez hasonló erősen KBVP-szeptikus állásponthez képest valamelyest enyhült a lengyel álláspont és az EU-ban is keresik a képességfejlesztés lehetőségeit (elsősorban a védelmi ipari ösztönzők terén).³⁹³

A katonai erő külföldi alkalmazásáról a kormány dönt az államelnök jóváhagyásával – a Parlamentnek ebbe nincs beleszólása – ami ebben a formában eltér a többi vizsgált államtól, viszont biztosítja a gyors reagálási képességet.

IV.3.5. Magyarország

A magyar társadalom és a magyar politikai elit a biztonságot már az 1980-as évek eleje óta többdimenziójúnak (katonai, politikai, gazdasági-pénzügyi, szociális stb.) értelmezi, s ezek között a nem katonai jellegű dimenziókat tartotta/tartja meghatározónak. A magyar társadalom biztonságfelfogása (fenyegetettség-percepciója) döntően belső, egzisztenciális, szociális kérdésekre fókuszál, ezeket tekinti elsődleges biztonsági problémáknak – és ezek egyike sem katonai kérdés.³⁹⁴ Így a magyar kül- és biztonságpolitika gyakorlatában az elmúlt két évtizedben egyfajta állandó, már-már konszenzusos kettősség volt tapasztalható: egyfelől a biztonság katonai dimenziójának háttérbeszorítása (csökkentő védelmi költségvetés, lassú haderőreform, kezdeti vonakodás a távoli misszióktól stb.), másfelől egy olyan állandó alkalmazkodási törekvés a szövetségi és nagyhatalmi elvárásokhoz, amely tompítja az alacsony nemzeti védelmi költségvetés és a biztonság katonai dimenziójának háttérbeszorítása miatti Magyarországgal szembeni nemzetközi kritikát.³⁹⁵

Magyarország az euro-atlanti biztonság, stabilitás és fejlődés sarokkövének a NATO-t és az Európai Uniót tekinti, és ezek politikai célkitűzései Magyarország számára is a külpolitika

³⁹² White Book on National Security of the Republic of Poland, 12. o.; National Security Strategy of the Republic of Poland, 20-21. o.

³⁹³ Terlikowski, i.m., 273-274. o.

³⁹⁴ Radványi Lajos: A magyar lakosság biztonságfelfogása és értékpreferenciái, 1999-2008. Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle, 2. évf., 2009/2. szám, 9-22. o.

³⁹⁵ Tálás – Csiki: Hungary. In: Biehl – Giegerich – Jonas: Strategic Cultures in Europe, 171. o.

prioritásait jelentik.³⁹⁶ A transzatlanti kapcsolatot tovább erősíti az Egyesült Államokkal fenntartott kétoldalú kapcsolat,³⁹⁷ melynek eredményeképpen Magyarország külpolitikája valamelyest erősebben „transzatlanti” irányultságú, mint kizárólag „európai”. A katonai szerepvállalás súlypontja a csatlakozás óta a NATO-ra esett (Afganisztán, Koszovó), majd a volumenében csökkenő NATO válságkezelő tevékenység hatására a Balkán és az EU felé tolódott el. Az európai képességfejlesztési tevékenységhez hozzájárulva két harccsoportban (olasz – magyar – szlovén – 2007, 2012; „V4” – 2016, amely 2019-ben ismét készenlétben áll) vesz részt.

Békefenntartó/válságkezelő/humanitárius műveletekben való részvétel magyar részről csak nemzetközi koalíció tagjaként képzelhető el, legyen az intézményesített (NATO-, EU-, EBESZ- vagy ENSZ-művelet), vagy ad hoc jellegű (mint a 2003-as iraki háború esetében) – általában harci kiszolgáló (logisztikai, őrző-védő, egészségügyi, kiképző) feladatokkal.³⁹⁸

Magyarország kül- és biztonságpolitikai céljait elsősorban közvetlen földrajzi környezetére (Közép-Európára és a Balkánra) koncentrálja. A fegyveres erők külföldi alkalmazása erős korlátok között, nemzetközi szervezetek által legitimált formában lehetséges, elsőbbséget biztosítva a nem katonai eszközöknek. A 2012-es Nemzeti Katonai Stratégia maximálisan 1000 főben határozta meg az egyidejűleg nemzetközi műveletekben bevethető katonák létszámát,³⁹⁹ amely gyakorlat 2007 óta tartott. Az 1000 fős kontingens alkalmazása külföldi missziókban – Csehországhoz hasonlóan – azt a célt is szolgálta, hogy az ország elégtelen anyagi hozzájárulását a védelmi képességek fejlesztéséhez nemzeti és szövetségi keretekben más területen ellensúlyozza, és politikai tőkét generáljon.⁴⁰⁰

A kül- és biztonságpolitikai döntéshozatal Magyarországon a miniszterelnök személyéhez áll közelebb, míg a külügyminiszter nagyobb mozgástérrel rendelkezik, mint a honvédelmi miniszter. A fegyveres erők alkalmazása mind bel-, mind külföldön szigorúan szabályozott és átlátható parlamenti irányítás alatt áll, kizárólag önvédelmi és szövetségi válságkezelési feladatokra felhatalmazva. Az Országgyűlés tájékoztatása mellett elegendő a kormány döntése bármely NATO kollektív védelmi vagy NATO és EU válságreakáló műveletben történő részvételhez.⁴⁰¹

³⁹⁶ Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. 1035/2012. (II. 21.) Kormányhatározat. [online], 2012. Elérhető: http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf [2017. 07. 10.], 12. és 13. pont

³⁹⁷ Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája, 17. pont

³⁹⁸ Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája, 15. pont

³⁹⁹ Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. 1656/2012. (XII. 20.) Kormányhatározat. [online], 2012. Elérhető: http://www.kormany.hu/download/a/40/00000/nemzeti_katonai_strategia.pdf [2017. 07. 10.], 38. pont

⁴⁰⁰ Tóth – Csiki: i. m., 171. o.

⁴⁰¹ Tóth – Csiki: i. m., 172-174. o.

IV.3.6. Szlovákia

A térség többi országához hasonlóan Szlovákia 20. századi történelme meghatározó volt az ország stratégiai kultúrája szempontjából, és ebben az esetben is a függetlenség és szuverenitás csorbításához kapcsolódnak negatív társadalmi tapasztalatok.⁴⁰² A kis, stratégiai szempontból félreeső helyen fekvő ország nemzetközi ambíciói ennek megfelelően korlátozottak. Szlovákia külpolitikája Kelet-Európára és a Nyugat-Balkánra fókuszál.⁴⁰³

Az ország szempontjából mind a NATO-, mind az EU-tagság meghatározó biztonsági garanciát jelent. A két szervezet válságkezelő tevékenységéhez és képességfejlesztéséhez való hozzájárulást négy tényező motiválja: annak elismerése, hogy a tagság nem csak előnyökkel, hanem kötelezettségekkel is együtt jár; az ország hitelességének és elkötelezettségének demonstrálása; annak lehetősége, hogy a nagyobb integrációs szervezetek részeként Szlovákia is alakítani tudja biztonsági környezetét; valamint annak felismerése, hogy a nemzetközi műveletekben való részvétel követelményeket támaszt a haderő modernizációját, átfogó értelemben a biztonsági szektor reformját illetően.⁴⁰⁴ Bár a NATO informális elsődlegességet élvez az ország védelempolitikájában, Szlovákia három EU Harccsoportban is részt vett (cseh – szlovák – 2009; német – szlovák – lett – litván – lengyel – 2010; „V4” – 2016, amely 2019-ben ismét készenlétben áll). Az Európai Unióban elsődlegesen puha hatalmi potenciált lát.

A nemzetközi kapcsolatok terén az ország nevesített partnere az Egyesült Államok (emiat vettek részt szlovák erők az iraki beavatkozásban), Csehország (történelmi okok miatt), valamint Magyarország („fair” partnerség kialakítása céljával). A partnerek között a visegrádi országok csoportját is nevesíti a 2016-os Fehér Könyv.⁴⁰⁵

Szlovákia nemzetközi szerepvállalást csak multilaterális keretben tervez, amit az ország korlátozott katonai képességei is keretek közé szorítanak. Ennek ellenére formális nemzetközi ambíciószintje magas volt, a 2005-ös Védelmi Stratégia még 4 forgatókönyvet határozott meg:⁴⁰⁶ (1) egy szárazföldi dandár és annak harctámogató, harci kiszolgáló erői (mintegy 4000 fő), egyszeri, maximum 6 hónapra egy NATO-vezetésű kollektív védelmi műveletben; vagy (2) egy zászlóalj és annak harctámogató, harci kiszolgáló erői (mintegy 1200 fő) egyszeri, maximum 6 hónapra ENSZ vagy NATO békekikényszerítő műveletben; (3) vagy egy gépesített

⁴⁰² The White Paper on Defence of the Slovak Republic. [online], 2016. Elérhető: http://www.mosr.sk/data/WPDSR2016_LQ.pdf [2017. 07. 10.], 15. o.

⁴⁰³ Nicolini, Mária – Zidek, Rudolf – Psida, Ján: Slovakia. In: Biehl – Giegerich – Jonas: Strategic Cultures in Europe, 307-309. o.

⁴⁰⁴ Molnár – Szilvágyi, 69. o.

⁴⁰⁵ The White Paper on Defence of the Slovak Republic, 42. o.

⁴⁰⁶ The Defense Strategy of the Slovak Republic. [online], 2005. Elérhető: <http://www.mosr.sk/data/files/794.pdf> [2017. 07. 10.], 7. o.; Nicolini – Zidek – Psida, 310-311. o.

zászlóalj (mintegy 600 fő) folyamatos telepítése valamely NATO- vagy EU-műveletben ENSZ mandátum alatt (békefenntartás, békeépítés); vagy (4) egy század (120 fő) ENSZ-, EU-, vagy koalíciós alacsony intenzitású vagy humanitárius műveletben. A harmadik és negyedik opció együttesen képezi a nemzetközi ambíciószint minimumát.

1993 óta a szlovák fegyveres erők tagjai több mint 30 nemzetközi műveletben vettek részt, összesen több mint 14.000 fővel. A műveleti részvétel súlypontjait Afganisztán, Ciprus és a Balkán jelentették, NATO, ENSZ és EU keretben.⁴⁰⁷ Deklarált cél a nemzetközi részvétel koncentrációja két-három műveleti területre, így 2011-re a NATO és EU műveleti szerepvállalás már lekötötte az alkalmazható erők 70%-át. Ez az elmúlt évek tapasztalata alapján általában nem harci feladatokra (őrzés-védelem, ABV-védelem, megfigyelés, őrzőjáratok, műszaki feladatok, aknamentesítés, kiképzés) korlátozott. A fegyveres erők külföldi alkalmazásáról a kormány dönt, parlamenti jóváhagyáshoz nem kötött.⁴⁰⁸

IV.3.7. Szlovénia

Mivel az ország csak 1991-ben nyerte el függetlenségét, szuverén államként pedig nem tekinthet vissza történelmi hagyományokra, a szlovén stratégiai kultúra elemeire mintegy 25 év tapasztalatai alapján következtethetünk. A lakosság globális perspektívában tekint a kihívásokra és fenyegetésekre, a kis, nyitott ország biztonságfelfogása katonai és nem katonai kihívásokat is érzékel, és a nemzeti védelempolitika aktívan hozzá kíván járulni ezek kezeléséhez. Az euro-atlanti térségen belül Délkelet-Európa jelenti a szlovén biztonság- és védelempolitika elsődleges közegét, ahol először 1997-ben vettek részt szlovén csapatok békeműveletben (Albánia). Ugyanakkor földrajzi elhelyezkedéséből adódóan, egyaránt szárazföldi és tengeri országként, Közép- és Dél-Európa, valamint Földközi-tenger térsége felől is behatások érik.⁴⁰⁹

Az ország méretéből adódóan egyedül nem képes jelentős nemzetközi szerepvállalásra, nem alkalmaz egyoldalúan katonai erőt a külpolitika eszközeként, így nemzetközi szerepvállalása minden esetben multilaterális keretek között, megfelelő nemzetközi jogi felhatalmazással történik. A nemzetközi partnerek között nevesítik azokat a szövetséges nagyhatalmakat is, amelyek biztonsági garanciákat képesek nyújtani (Egyesült Államok, Nagy-

⁴⁰⁷ Molnár – Szilvágyi, 125. o.

⁴⁰⁸ Nicolini – Zidek – Psida, 309. o.

⁴⁰⁹ Resolution on the National Security Strategy of the Republic of Slovenia. [online], 2010. Elérhető: http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/ministrstvo/RSNV2010_slo_en.pdf [2017. 07. 10.], 6. és 8. o.

Britannia, Németország), és azokat az országokat, amelyekkel szoros védelempolitikai együttműködést ápol (Olaszország, Magyarország). Utóbbiakkal Szlovénia eddig kétszer vett részt EU Harccsoportban („MLF” – 2007, 2012).⁴¹⁰

A NATO és az EU között Szlovénia nem tesz formális különbséget, a két szervezet közötti együttműködést és a feladatmegosztást a Berlin Plusz megállapodás szellemében támogatja, azaz, hogy a NATO a hosszabb távú katonai kötelezettségvállalást igénylő kihívásokat és fenyegetéseket, az EU a civil válságkezelést és az újjáépítést vállalja fel. A szoros, harmonizált együttműködést által kerülhetik el a duplikációkat.⁴¹¹ A szlovén fegyveres erők döntően NATO-műveletekben aktívak (Afganisztán, Koszovó), az EU válságkezelő műveletekben kis létszámmal, európai fókusszal vesznek részt (Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Moldova, Ukrajna, Koszovó, Grúzia).⁴¹² A szlovén válságkezelő erők 80%-a a Nyugat-Balkánon települ, hiszen ez az ország közvetlen biztonsági környezete, és a térség több államának euro-atlanti integrációja még nem ért véget. Feladataik jellemzően nem harci feladatok, bár korlátozások nélkül telepítik őket. A fegyveres erők nemzetközi szerepvállalásáról a kormány dönt, amelyről tájékoztatni köteles a Parlamentet.⁴¹³

A hét ország stratégiai kultúrájának vizsgálatakor számos hasonlóságot és néhány fontos különbséget azonosíthatunk. Egy állam az ENSZ (Ausztria), kettő hangsúlyosan a NATO (Lengyelország, Csehország), míg a többi négy részben a NATO, részben az EU keretein belül kívánja megvalósítani nemzeti védelempolitikai céljait, és e szervezetek tevékenységeihez is kötődik a nemzetközi szintéren (válságkezelés). Több ország hangsúlyozza a kétoldalú stratégiai partnerséget az Egyesült Államokkal, azonban ezért elsősorban Lengyelország tesz. Változó a területvédelem és a nemzetközi válságkezelés közötti hangsúly, e téren is Lengyelország képviseli az egyik végletet a területvédelem elsődlegességével. Több kisállam pedig olyan korlátozott képességekkel rendelkezik, hogy önállóan nem lenne képes közvetlen földrajzi környezetén kívül tevékenykedni. Amikor erre mégis sor kerül, eltérőek a műveleti mandátumok, a nemzeti korlátozások. Emellett részben eltér a nemzetközi ambíciók földrajzi fókuszja Kelet-Európától a Balkánon át néhány esetben a Közel-Keletig és Afrikáig, ami megnehezíti az együttműködést még olyan esetekben is, amikor nagy szövetséges államokkal együtt vesznek részt műveletekben.

⁴¹⁰ Malesic, Marjan: Slovenia. In: Biehl – Giegerich – Jonas: Strategic Cultures in Europe, 325. o.

⁴¹¹ Uo.; Molnár – Szilvágyi, 109. o.

⁴¹² Molnár – Szilvágyi, 169-170. o.

⁴¹³ Malesic, 328. o.

IV.4. Többszemzeti védelmi együttműködés a vizsgált államok stratégiai dokumentumaiban

A vizsgált közép-európai védelmi együttműködési kezdeményezésekben részt vevő hét ország stratégiai kultúrájának vizsgálatát szükegszerű az egyes államok védelempolitikai relevanciájú nemzeti stratégiai dokumentumainak értékelésével kiegészíteni, ha pontosabb képek kívánunk kapni arról, hogy milyen mértékben tervezik biztonságukat többszemzeti együttműködési keretekben biztosítani. E stratégiai dokumentumok célja,⁴¹⁴ hogy egy adott időszak biztonsági környezetének értékelése, illetve stratégiai előrejelzések alapján közép- és hosszú távra (azaz reálisan nézve 8-10 évre) kijelöljék az adott ország biztonságának szavatolásához szükséges eszközöket, ezen belül is a fegyveres erők szerepét és fejlesztési irányait. Ideális esetben ezt egy kifejezetten hosszú távú, 15-20 évre szóló haderőfejlesztési koncepció is kiegészíti, ugyanis a szervezet szintű változtatásoknak, a nagy fegyverrendszerek hadrendbe állításának és tartásának, a nemzeti és nemzetközi együttműködésben végrehajtott képességfejlesztésnek nem néhány év, hanem akár évtizedes a megvalósítási és kifutási ideje.⁴¹⁵

Az előző alfejezet a hét ország stratégiai kultúrájának áttekintésével leírta azokat az általános jellemzőket és hosszú távon érvényes kereteket, amelyben az egyes nemzeti biztonság- és védelempolitikai célok megvalósítását el kívánják érni. A 2008 után elfogadott stratégiai dokumentumok pedig, amelyekben az egyes államok (védelem)politikai elitje reagált a külső és belső válságtényezőkre, középtávon is képet adnak arról, hogy a politikai nyilatkozatok és állásfoglalások bírnak-e annyira komoly szándékkal, hogy az a nemzeti védelempolitikai tervezésben is megjelenjen.

Tekintettel arra, hogy e dokumentumok elemzését – különösképpen a nemzeti védelempolitika általános jellemzőinek leírásával és a fegyveres erők helyzetének értékelésével együtt – önmagában is külön kutatással és önálló értekezésben lenne érdemes behatóan vizsgálni, jelen esetben ettől eltekintek, és a tartalomelemzés módszerével élve összegző jelleggel csupán azokra az elemekre és jellemzőkre térek ki, amelyek témánk – a regionális többszemzeti védelmi együttműködés – szempontjából releváns, illetve a nemzeti stratégiai kultúrákról leírtak alátámasztásához szükségesek. Mint arra az értekezés elméleti kereteinek definiálásakor már utaltam, ebben támaszkodni tudok arra az értékelő szempontrendszerre, amely a magyar Nemzeti Katonai Stratégia értékelésénél már bevált.⁴¹⁶ Így két fő

⁴¹⁴ Bővebben lásd: Csiki Tamás: A stratégiai dokumentumok rendszere. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 1. évf., 2008/8. szám, 76-81. o.

⁴¹⁵ Bővebben lásd: Csiki Tamás: Az új Nemzeti Katonai Stratégia a nemzetközi tapasztalatok tükrében. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2., 47. o.

⁴¹⁶ Csiki: Az új Nemzeti Katonai Stratégia a nemzetközi tapasztalatok tükrében, 53-58. o.

tényezőcsoportot, a stratégiai környezetről alkotott képet, valamint a fegyveres erők feladatait, alkalmazását és fejlesztését meghatározó irányvonalakat fogom kiemelni az összehasonlításban, azonosítva azokat a jellemzőket, amelyek többnemzeti, különösen pedig regionális együttműködést tesznek lehetővé, vagy kifejezetten szükségessé.

A hét vizsgált országnál a stratégiai dokumentumok többsége esetében is látható, hogy a 2008-as gazdasági válság hatásai és a 2014 óta tartó orosz-ukrán konfliktus is lépéskényszert idézett elő, és a stratégiai dokumentumok „új generációit” kellett miattuk elfogadni. Ez azt is alátámasztja, hogy az értekezésben vizsgált két „válság” valóban olyan nagy hatású volt, hogy azokra a kelet-közép-európai államoknak közép- és hosszú távú védelempolitikai elképzeléseik megváltoztatásával is reagálni kellett. Ugyanakkor már a dokumentumok áttekintéséből is jól kirajzolódik, hogy egyes országokat az orosz-ukrán válság közelebbről és mélyebben érintett, és ennek megfelelően egyrészt gyorsabban reagáltak nemzeti védelmi képességeik fejlesztésének beindításával (ami a stratégiai tervezés és erőforrásainak újragondolását igényelte), másrészt a változások átfogóbbak és mélyrehatóbbak. Ennek kiemelkedő példája a térségben Lengyelország, ahol a stratégiai dokumentumok megújítása pontosan követte a biztonsági környezet változásait és a megjelenő új, vagy új formában megjelenő kihívásokat. Míg ellenpontként Szlovénia és Magyarország szolgál, ahol a gazdasági válságra adandó válaszok még kikényszerítették új stratégiai tervek elkészítését, azonban a 2014-es kelet-európai események a hivatalos stratégiák szintjén nem bírtak ilyen hatással. Ez természetesen ahhoz is fontos adalékul szolgál, hogy a térségen belüli együttműködési szándék milyen törésvonalak mentén gyengülhet meg.

Ausztria esetében elsőként a 2010-es Fehér Könyv⁴¹⁷ reagált a gazdasági válság hatásaira, amit – az akkori szokás alapján két évente kötelezően frissített – 2012-es Fehér Könyv⁴¹⁸ követett. Végül a két éves felülvizsgálati gyakorlattal egyelőre szakítva 2013-ban Biztonsági Stratégiát⁴¹⁹ fogadtak el.

Csehországban a 2011-es Védelempolitikai fehér könyvet⁴²⁰ még ugyanabban az évben Nemzeti Biztonsági Stratégia,⁴²¹ 2012-ben pedig Védelmi Stratégia⁴²² elfogadása követte,

⁴¹⁷ Weissbuch 2010. [online], 2010. Elérhető:

http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/weissbuch2010_intranet.pdf [2017. 07. 10.]

⁴¹⁸ Weissbuch 2012. [online], 2010. Elérhető:

http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/weissbuch_2012.pdf [2017. 07. 10.]

⁴¹⁹ Österreichische Sicherheitsstrategie. Sicherheit in einer neuen Dekade – Sicherheit gestalten. [online], 2013.

Elérhető: <http://archiv.bundeskanzleramt.at/DocView.axd?CobId=52099> [2017. 07. 10.]

⁴²⁰ The White Paper on Defence. [online], 2011. Elérhető:

https://www.files.ethz.ch/isn/172860/whitepaperondefence2011_1.pdf [2017. 07. 10.]

⁴²¹ Security Strategy of the Czech Republic. [online], 2011. Elérhető:

https://www.files.ethz.ch/isn/154938/Czech_Republic_English-2011.pdf [2017. 07. 10.]

⁴²² The Defence Strategy of the Czech Republic. [online], 2012. Elérhető:

logikai sorrendben is követve a stratégiai dokumentumok hierarchiáját. A biztonsági környezet újabb változására reagált a dokumentumok teljesen „új generációja” az új Nemzeti Biztonsági Stratégia⁴²³ és a Hosszú távú haderőfejlesztési terv (2030)⁴²⁴ elfogadásával 2015-ben, amit új Védelmi Stratégia⁴²⁵ követett 2017-ben.

Horvátország esetében a gazdasági válság kitörésekor már érvényben volt az elsősorban a NATO-csatlakozás feltételrendszerét megteremteni kívánó „A Horvát Fegyveres Erők hosszú távú fejlesztési terve, 2006–2015” című koncepció,⁴²⁶ amit azóta nem újítottak meg. Bár az utolsó biztonsági stratégiát 2002-ben fogadták el, és 2010-ben készült egy új Nemzeti Biztonsági Stratégia tervezet,⁴²⁷ ennek negyedik verziója is csak 2017 tavaszán került parlamenti és társadalmi vitára, és még nem vált hivatalossá.

Lengyel részről röviddel a grúz-orosz háború és gazdasági válság elmélyülése és kiteljesedése előtt (2008 májusában) fogadták el a fegyveres erők hosszú távú (2030-ig tartó) fejlesztéséről szóló stratégiát,⁴²⁸ ami egyben a lengyel haderő 2009-ben kezdődött ambiciózus megerősítésének alapidokumentuma. 2009-ben pedig az új Nemzeti Védelmi Stratégiát,⁴²⁹ – amely bár a 2007-től hatályos Nemzeti Biztonsági Stratégia ágazati stratégiája volt, már a 2008-as grúz-orosz háborúra is reagált. 2013-ban új alapvetésként készült el a Védelempolitikai Fehér Könyv,⁴³⁰ erre építve pedig a Nemzetvédelmi Rendszer 2022-ig tartó fejlesztéséről szóló átfogó stratégia.⁴³¹ A Fehér Könyvet 2014-ben Nemzeti Biztonsági Stratégia⁴³² követte, 2017-ben pedig az ukrajnai eseményekre reagálva új Védelmi Koncepciót⁴³³ fogadtak el, ami 15 éves

https://www.files.ethz.ch/isn/167279/CzechRep_Defense_ENG_2012.pdf [2017. 07. 10.]

⁴²³ Security Strategy of the Czech Republic. [online], 2015. Elérhető:

http://www.army.cz/images/id_8001_9000/8503/Security_Strategy_2015.pdf [2017. 07. 10.]

⁴²⁴ The Long-term Perspective for Defense 2030. [online], 2015. Elérhető:

http://www.army.cz/images/id_8001_9000/8503/THE_LONG_TERM_PERSPECTIVE_FOR_DEFENCE_2030.pdf [2017. 07. 10.]

⁴²⁵ The Defense Strategy of the Czech Republic. [online], 2017. Elérhető:

<http://www.army.cz/assets/en/ministry-of-defence/strategy-and-doctrine/defencestrategy2017.pdf> [2017. 07. 10.]

⁴²⁶ The Croatian Armed Forces Long-term Development Plan 2006-2015. [online], 2006. Elérhető:

https://www.files.ethz.ch/isn/154936/Croatia_English-2006-2015.pdf [2017. 07. 10.]

⁴²⁷ Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske. [online], 2010. Elérhető:

http://www.morh.hr/images/stories/aktualne teme/sns/sns_nacrt.pdf [2017. 07. 10.]

⁴²⁸ Vision of the Polish Armed Forces 2030. [online], 2008. Elérhető:

http://archiwalny.mon.gov.pl/pliki/File/vision_of_paf_2030.pdf [2017. 07. 10.]

⁴²⁹ Defense Strategy of the Republic of Poland. [online], 2009. Elérhető:

<https://www.files.ethz.ch/isn/156791/Poland%202009.pdf> [2017. 07. 10.]

⁴³⁰ White Book on National Security of the Republic of Poland. [online], 2013. Elérhető:

<http://www.bbn.gov.pl/download/1/20897/WhiteBookNationalSecurityPL2013.pdf> [2017. 07. 10.]

⁴³¹ Strategy of Development of the National Security System of the Republic of Poland 2022. [online], 2013. Elérhető: http://en.mon.gov.pl/p/pliki/dokumenty/rozne/2014/01/ENGLISH_SRSBN_RP_do_pobrania.pdf [2017. 07. 10.]

⁴³² National Security Strategy of the Republic of Poland. [online], 2014. Elérhető:

https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/NSS_RP.pdf [2017. 07. 10.]

⁴³³ Concept of Defence of the Republic of Poland. [online], 2017. Elérhető:

http://en.mon.gov.pl/p/pliki/dokumenty/rozne/2017/07/korp_web_13_06_2017.pdf [2017. 07. 10.]

stratégiai kitekintéssel szab irányt a lengyel védelmi képességek fejlesztésének, azaz a 2008-as hosszú távú haderőfejlesztési stratégia friss, átdolgozott verziója.

Magyarországon 2009 februárjában fogadták el a rendszerváltozás utáni első Nemzeti Katonai Stratégiát,⁴³⁴ amely így már éppen nem tudott reagálni a gazdasági válság hatására. Ennek megfelelően – és az új Alaptörvény elfogadásából eredő közjogi kötelezettség nyomán – 2012-ben új Nemzeti Biztonsági Stratégia,⁴³⁵ majd Nemzeti Katonai Stratégia készült.⁴³⁶ Ezek felülvizsgálatával kapcsolatban szakértői háttér munka ugyan folyt 2016-ban, azonban politikai döntés híján új verzió nem került a Parlament elé.

Szlovákiában hosszú szünetet követően 2005 után 2013-ban fogadtak el új stratégiai dokumentumot, de ezt a Védelempolitikai Fehér Könyvet⁴³⁷ 2016-ban frissebb Védelempolitikai Fehér Könyv⁴³⁸ követte, reagálva a biztonsági környezet változására és a haderőmodernizáció tovább nem halasztható követelményeire.

Szlovéniában – Magyarországhoz hasonlóan – épp a gazdasági válság előtt zajlott átfogó stratégiai értékelés, így 2009-ben A Stratégiai Felülvizsgálat Következtetései⁴³⁹ még nem reagálhattak érdemben a gazdasági válság hatásaira, de a 2010-es Nemzeti Biztonsági Stratégia,⁴⁴⁰ az erre épülő Szlovén Fegyveres Erők 2025-ig szóló hosszú távú fejlesztési és hadfelszerelési terve,⁴⁴¹ majd a 2012-es Nemzeti Védelmi Stratégia⁴⁴² már igen.

A 3. és 4. táblázat a stratégiai dokumentumok vizsgálatának két tényezőcsoportja – a stratégiai környezetről alkotott kép, valamint a fegyveres erők feladatait, alkalmazását és fejlesztését meghatározó irányvonalak – mentén összegzi a fent felsorolt stratégiai dokumentumok legfontosabb tartalmi jegyeit az összehasonlítást lehetővé tevő kompakt, könnyen áttekinthető formában.

⁴³⁴ A Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája. [online], 2009. Elérhető:

http://www.honvedelem.hu/files/9/13818/nemzeti_katonai_strategia_feher_konyv.pdf [2017. 07. 10.]

⁴³⁵ Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. 1035/2012. (II. 21.) Kormányhatározat. [online], 2012. Elérhető:

http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_hatarozat.pdf [2017. 07. 10.]

⁴³⁶ Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. 1656/2012. (XII. 20.) Kormányhatározat. [online], 2012. Elérhető:

http://www.kormany.hu/download/a/40/00000/nemzeti_katonai_strategia.pdf [2017. 07. 10.]

⁴³⁷ The White Paper on Defence of the Slovak Republic. [online], 2013. Elérhető:

<http://www.mosr.sk/data/WP2013.pdf> [2017. 07. 10.]

⁴³⁸ The White Paper on Defence of the Slovak Republic. [online], 2016. Elérhető:

http://www.mosr.sk/data/WPDSR2016_LQ.pdf [2017. 07. 10.]

⁴³⁹ Defence Sector Strategic Review. [online], 2009. Elérhető:

http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/ministrstvo/SPOR_eng_izvlecek.pdf [2017. 07. 10.]

⁴⁴⁰ Resolution on the National Security Strategy of the Republic of Slovenia. [online], 2010. Elérhető:

http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/ministrstvo/RSNV2010_slo_en.pdf [2017. 07. 10.]

⁴⁴¹ Resolution on the General Long-Term Development and Equipping Programme of the Slovenian Armed Forces up to 2025. [online], 2011. Elérhető:

http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/ministrstvo/ReDPROSV25_slo_en.pdf [2017. 07. 10.]

⁴⁴² Defence Strategy of the Republic of Slovenia. [online], 2012. 12. 07. Elérhető:

http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/ministrstvo/OSRS_2013.pdf [2017. 07. 10.]

	Ország	Milyen földrajzi fókuszú fenyegetésekkel számol?	Milyen jellegű fenyegetésekkel számol? Biztonságértelmezése átfogó-e?	Milyen keretben képzei el a honvédelmet és a nemzetközi műveleteket?	Hogyan viszonyul a katonai erő alkalmazásához? Van-e definiált ambíciószintje?
Stratégiai környezet	Ausztria	Globális kitekintésű, de kifejezetten Európa-fókuszú; összefüggésekben, hatásmechanizmusokban gondolkozik.	Átfogó biztonságértelmezés, hagyományos és nem hagyományos fenyegetések, új típusú kihívások (kiberbiztonság, hibrid hadviselés is). Kiemelt hangsúly a civil lakosság védelmén.	Kvazi semleges státusz. Nemzeti alapon, illetve az EU keretében. Hagyományosan erős ENSZ válságkezelő kötődés és a nem 5. cikkely szerinti NATO műveletekben való részvétel lehetősége. Közös közép-európai támogató fellépés a Nyugat-Balkán és Kelet-Európa stabilizációjában.	A nemzeti érdekek védelme érdekében; ENSZ-mandátumhoz kötve válságkezelésre, békefenntartásra. Minimum 1100 fős nemzetközi ambíciószint. 2 zászlóalj és azok támogató elemei korlátlan ideig történő telepítéssel alacsony vagy közepes intenzitású stabilizációs vagy újjáépítési műveletben; egy dandár törzs 30 napos készenléttel harckész állapotban, egy évig fenntartható időtartamra magas intenzitású műveletben.
	Csehország	Globális kitekintésű, összefüggésekben, hatásmechanizmusokban gondolkozik.	Átfogó biztonságértelmezés, hagyományos és nem hagyományos fenyegetések, új típusú kihívások.	Nemzeti alapon, illetve NATO és EU keretben. ENSZ- és EBESZ-békeműveletek.	A nemzeti érdekek védelme érdekében, külföldön szövetségi keretben, globális telepíthetőséggel, ENSZ-mandátumhoz kötve válságkezelésre, békefenntartásra. Ambíciószint (többnemzeti kötelekekben): zászlóalj méretű szárazföldi vagy légiereő komponens műveleti törzsszel, 6 havi rotációval. Belföldön katasztrófa-elhárítási feladatokra.
	Horvátország	Globális kitekintésű, délkelet-európai hangsúllyal.	Átfogó biztonságértelmezés, hagyományos és nem hagyományos fenyegetések, új típusú kihívások.	Nemzeti alapon, illetve NATO- és EU-keretben. ENSZ- és EBESZ-békeműveletek.	A nemzeti érdekek védelme érdekében, külföldön szövetségi keretben válságkezelésre, békefenntartásra. Ambíciószint (többnemzeti kötelekekben): összesen egy megerősített zászlóalj méretű komponens, két egyidejű műveletben, 7–30 napig önállóan fenntartva. Belföldön katasztrófa-elhárítási feladatokra.

	Ország	Milyen földrajzi fókuszú fenyegetésekkel számol?	Milyen jellegű fenyegetésekkel számol? Biztonságértelmezése átfogó-e?	Milyen keretben képzei el a honvédelmet és a nemzetközi műveleteket?	Hogyan viszonyul a katonai erő alkalmazásához? Van-e definiált ambíciószintje?
Stratégiai környezet	Lengyelország	Globális kitekintésű, összefüggésekben, hatás-mechanismusokban gondolkozik.	Átfogó biztonságértelmezés, hagyományos és nem hagyományos fenyegetések, új típusú kihívások. Hangsúlyos a háborús küszöb alatti destabilizáló műveletek veszélye.	Nemzeti alapon, illetve NATO-keretben; kiemelt stratégiai partnerség az Egyesült Államokkal.	formális nemzetközi ambíciószintje 3200-3800 fő egyidejű telepítése nemzetközi műveletekben
	Magyarország	Globális kitekintésű, összefüggésekben, hatás-mechanismusokban gondolkozik.	Átfogó biztonságértelmezés, hagyományos és nem hagyományos fenyegetések, új típusú kihívások.	Nemzeti alapon, illetve NATO- és EU-keretben. ENSZ- és EBESZ-békeműveletek. Az Egyesült Államok stratégiai partner.	A nemzeti érdekek védelme érdekében, külföldön szövetségi keretben válságkezelésre, békefenntartásra. Ambíciószint (többnemzeti kötelekekben) egyidejűleg maximum 1000 fő. Belföldön katasztrófa-elhárítási feladatokra.
	Szlovákia	Globális kitekintésű, összefüggésekben, hatás-mechanismusokban gondolkozik. Hangsúlyos az ukrajnai konfliktus, ami „befagyottá válhat” és destabilizáló hatása lehet a tágabb régióra is.	Átfogó biztonságértelmezés, hagyományos és nem hagyományos fenyegetések, új típusú kihívások. Megjelenik a hibrid hadviselés, középtávon a nem-katonai és aszimmetrikus fenyegetések erősödésével számol.	Nemzeti alapon, illetve NATO- és EU-keretben, nevesítve a visegrádi partnerekkel együttműködésben. Erősíti az átfogó megközelítést a belső biztonság terén.	A nemzeti érdekek védelme érdekében, külföldön szövetségi keretben válságkezelésre, békefenntartásra. Nem határoz meg számszerűsített ambíciószintet.
	Szlovénia	Globális kitekintésű, kiemelve az ország „csomóponti fekvését” (Nyugat-Balkán, mediterrán térség, Közép-Európa).	Átfogó biztonságértelmezés, hagyományos és nem hagyományos fenyegetések, új típusú kihívások.	Nemzeti alapon, illetve NATO- és EU-keretben. ENSZ és EBESZ békeműveletek.	A nemzeti érdekek védelme érdekében, külföldön szövetségi keretben válságkezelésre, békefenntartásra. Ambíciószint (többnemzeti kötelekekben): zászlóalj méretű „összhaderőnemi” komponens 12 havi rotációval. Belföldön katasztrófa-elhárítási feladatokra.

3. táblázat: A stratégiai dokumentumok vizsgálatának első tényezőcsoportja: A stratégiai környezetről alkotott kép

	Ország	Hogyan változott 2008-2015* között a védelmi költségvetés; a haderő létszáma; egyes költségvetési területek finanszírozása?	Milyen a stratégiai jövőkép, változik-e a fegyveres erők alkalmazási köre?	A nemzetközi együttműködés fokozása megjelenik-e a képességfejlesztés területén/hogyan?	A fegyveres erők feladatai: milyen súllyal jelenik meg a területvédelem / érdekvédelem (válságkezelés)?
Fegyveres erők jellemzői	Ausztria	A GDP-arányos védelmi költségvetés 2008-2015 között 0,91%-ról 0,68%-ra csökkent. A személyi kiadások aránya 60,5%-ról 47,3%-ra, a fejlesztések aránya 13,8%-ról 11,6%-ra csökkent. A haderő létszáma 2008–2014 között csökkent: a teljes állomány 36.700-ról 30.900-ra, az aktív katonák létszáma 27.300-ról 22.700-ra.	Az ország ellen irányuló hagyományos fegyveres támadás a belátható jövőben valószínűtlen. Az országot és az EU-t sokkal inkább az új típusú kihívások fenyegetik. A fegyveres erők várható alkalmazási köre a civil és katonai válságkezelés.	Az EU közös képességfejlesztés támogatása, konkrét képesség-területek megnevezésével (forgószárnyas, légi utántöltés, pilótakiképzés, felderítés és megfigyelés, hegyi vadász). Cél az EU-n belül egy „közép-európai biztonsági klaszter” kialakítása. Két- és többoldalú képességfejlesztés terén nevesíti a CEDC és az MFL együttműködési formákat, illetve Németországot.	A nemzetközi válságkezelő műveleteket és a belföldi katasztrófavédelmi feladatokat valószínűsíti elsődleges műveleti alkalmazásként.
	Csehország	A GDP-arányos védelmi költségvetés 2009-2015 között 1,44%-ról 0,99%-ra csökkent. A személyi kiadások aránya 49,6%-ról 59,1%-ra, a fejlesztések aránya 8,5%-ról 9,9%-ra nőtt. A haderő létszáma 2008–2014 között csökkent: a teljes állomány 35.000-ról 27.500-ra, az aktív katonák létszáma 14.500-ról 20.200-ra.	Az ország elleni agressziót középtávon sem tekintik valószínűnek, a fegyveres erők alkalmazási köre a civil és katonai válságkezelés marad.	Megjelenik a NATO (Smart Defense) és EU (Pooling and Sharing), valamint a regionális (V4) együttműködés. Nemzeti specializáció: CBRN.	A nemzetközi válságkezelő műveleteket valószínűsíti elsődleges műveleti alkalmazásként.
	Horvátország	A GDP-arányos védelmi költségvetés 2009–2015** között 1,62%-ról 1,38%-ra csökkent. A személyi kiadások aránya 72,4%-ról 64,2%-ra csökkent, a fejlesztések aránya 10,2%-ról 10,5%-ra nőtt. A haderő létszáma 2009–2014 között csökkent: a teljes állomány 18.800-ról 18.100-ra, az aktív katonák létszáma 16.000-ról 15.400-ra.	Az ország elleni agresszió esélye középtávon is nagyon kicsi, a fegyveres erők alkalmazási köre a civil és katonai válságkezelés.	A K+F+I együttműködés fokozása a NATO és EU szervezeteivel. Együttműködési területeket nem emel ki.	A nemzetközi válságkezelő műveleteket valószínűsíti elsődleges műveleti alkalmazásként; fenntartva, hogy a Balkánon destabilizáló események történhetnek.

	Ország	Hogyan változott 2008-2015* között a védelmi költségvetés; a haderő létszáma; egyes költségvetési területek finanszírozása?	Milyen a stratégiai jövőkép, változik-e a fegyveres erők alkalmazási köre?	A nemzetközi együttműködés fokozása megjelenik-e a képességfejlesztés területén/hogyan?	A fegyveres erők feladatai: milyen súllyal jelenik meg a területvédelem / érdekvédelem (válságkezelés)?
Fegyveres erők jellemzői	Lengyelország	<p>A GDP-arányos védelmi költségvetés 2008–2015 között 1,66%-ról 2,1%-ra nőtt. A személyi kiadások aránya 63%-ról 46,9%-ra, csökkent, a fejlesztések aránya 15%-ról 26,8%-ra nőtt. A haderő létszáma 2008–2014 között csökkent: a teljes állomány 179.200-ról 144.900-ra, az aktív katonák létszáma 130.450-ről 99.500-ra.</p>	<p>Lengyelország közelében hagyományos fegyveres konfliktust nem zár ki (2009); lehetségesnek tekint az ország vagy valamely szövetségese ellen irányuló háborús küszöb alatti destabilizáló műveleteket; Oroszországot fenyegetésként nevesíti. (2017) Erősödik a területvédelmi hangsúly, felkészülve a hibrid hadviselésre is.</p>	<p>A NATO „keleti szárnyának” dinamikus megerősítése a szövetséges államokkal. Kiemelt fejlesztési területek a vezetés-irányítás, a szövetségi mobilizációt elősegítő képességek. A lengyel haderő elrettentő képességének erősítése (páncélos erők, 5. generációs vadászrepülő, precíziós csapásmérő képesség).</p>	<p>A lengyel haderő megerősítése a térség egyik legmodernebb és legerősebb erejévé, területvédelmi hangsúllyal. Másodlagos feladatként fennmarad a nemzetközi felelősségvállalás.</p>
	Magyarország	<p>A GDP-arányos védelmi költségvetés 2008–2015 között 1,22%-ról 0,89%-ra csökkent. A személyi kiadások aránya 39%-ról 49,8%-ra nőtt, a fejlesztések aránya 1,3%-ról 1,1%-ra csökkent. A haderő létszáma 2008–2014 között emelkedett: a teljes állomány 24.500-ról 29.600-ra, az aktív katonák létszáma 21.000-ről 22.700-ra.</p>	<p>Hagyományos fegyverekkel végrehajtott támadás veszélye jelenleg elenyésző mértékű, és a jelenlegi folyamatok középtávon is ezt valószínűsítik. A fegyveres erők alkalmazási köre a civil és katonai válságkezelés marad.</p>	<p>Megjelenik az EU-, NATO- és regionális keretekben folyó többnemzeti képességfejlesztési együttműködés, de nemzeti specializációt, együttműködési területeket nem emel ki.</p>	<p>A képességfejlesztésben az országvédelem, a műveleti alkalmazásban a válságkezelő műveletek jelennek meg nagyobb súllyal.</p>

	Ország	Hogyan változott 2008-2015* között a védelmi költségvetés; a haderő létszáma; egyes költségvetési területek finanszírozása?	Milyen a stratégiai jövőkép, változik-e a fegyveres erők alkalmazási köre?	A nemzetközi együttműködés fokozása megjelenik-e a képességfejlesztés területén/hogyan?	A fegyveres erők feladatai: milyen súllyal jelenik meg a területvédelem / érdekvédelem (válságkezelés)?
Fegyveres erők jellemzői	Szlovákia	A GDP-arányos védelmi költségvetés 2008–2015 között 1,53%-ról 1,03%-ra csökkent. A személyi kiadások aránya 50,1%-ról 69,4%-ra nőtt, a fejlesztések aránya 14,8%-ról 11,2%-ra csökkent. A haderő létszáma 2008–2014 között csökkent: a teljes állomány 23.800-ról 20.200-ra, az aktív katonák létszáma 15.400-ról 13.350-re.	Az ország elleni agressziót középtávon sem tekintik valószínűnek, a fegyveres erők alkalmazási köre a civil és katonai válságkezelés marad.	Kiemelt hangsúlyt kap a NATO, az interoperabilitás fenntartásának biztosítása. Szinte minden haderőelem modernizálását tervezi, partnereket nem nevesít, az orosz technológiai függőséget igen.	A nemzetközi válságkezelő műveleteket valószínűsíti elsődleges műveleti alkalmazásként, növekvő mértékben készül aszimmetrikus fenyegetések elleni védelemre.
	Szlovénia	A GDP-arányos védelmi költségvetés 2008–2015 között 1,53%-ról 0,96%-ra csökkent. A személyi kiadások aránya 62%-ról 82,5%-ra nőtt, a fejlesztések aránya 10,4%-ról 0,005%-ra csökkent. A haderő létszáma 2008–2014 között a teljes állomány fluktuációkkal 7950 főre állt vissza, az aktív katonák létszáma 6.520-ról 6760-r nőtt.	Az ország elleni agressziót középtávon sem tekintik valószínűnek, a fegyveres erők alkalmazási köre a civil és katonai válságkezelés marad.	Kiemelt hangsúlyt kap a NATO, egyes elemek (légtér-ellenőrzés) teljes integrálásával. Megjelenik az EU és a multilaterális együttműködés is. Nemzeti specializációt, együttműködési területet nem emel ki.	A nemzetközi válságkezelő műveleteket valószínűsíti elsődleges műveleti alkalmazásként.

4. táblázat: A stratégiai dokumentumok vizsgálatának második tényezőcsoportja: A fegyveres erők feladatait, alkalmazását és fejlesztését meghatározó irányvonalak

*: Az Európai Védelmi Ügynökség (EDA) a nemzeti adatszolgáltatás alapján a védelmi költségvetésre és haderő-létszámra vonatkozóan 2014-ig részletes, bontott adatsort, 2015-re vonatkozóan a főösszegre vonatkozó becslést közöl. Ennek megfelelően a részadatok a 2008-2014 közötti változást jelzik.⁴⁴³

** : Horvátország esetében – mivel a NATO-hoz 2009-ben, az EU-hoz 2013-ban csatlakozott, az adatok 2009-től a nemzeti adatszolgáltatás alapján készült NATO adatsor szerint szerepelnek.⁴⁴⁴

⁴⁴³ EDA Collective and National Defence Data, 2005-2014. Defence Data Portal, 2017. [online] Elérhető: <https://www.eda.europa.eu/info-hub/defence-data-portal> [2017. 07. 01.]

⁴⁴⁴ Defense Expenditures of NATO Countries (2008-2015), 8. o.

A térség hét vizsgált államának védelempolitikai elképzeléseiben és terveiben ugyancsak azonosíthatók hasonlóságok és különbségek, amelyek mind a rendelkezésre álló és fejlesztendő katonai képességek, mind a politikai szándék terén meghatározzák a regionális együttműködési lehetőségek jövőképét. Biztonságértelmezésük átfogó jellege, a katonai mellett a nem-katonai, aszimmetrikus fenyegetések és kihívások percepciója általános és közös jellemző, valamint mindenhol tapasztalható a fegyveres erők nemzetközi keretekben történő, válságkezelő célú alkalmazására való hajlandóság, valamint a fegyveres erők modernizációjának célja.

A stratégiai dokumentumok tekintetében is kiugró Lengyelország fenyegetettség-percepciója (Oroszországgal szemben), amely alátámasztja a stratégiai kultúrák vizsgálatánál is azonosított jellemzőket, és e tekintetben a térség minden más vizsgált államától elkülönül. Hasonlóképpen „kilóg a sorból” Ausztria a kvázi semlegesség fenntartásával, békeműveletek terén az erős ENSZ-kötődéssel, és a közép-európai közegben erős hangsúlyú EU-preferenciájával, ami a többi államot kevésbé jellemzi. Viszonylag széles spektrumon szerepelnek a haderő-fejlesztési prioritások (ahol definiálnak ilyen, illetve nem teljes általánosságban kívánnak modernizálni mindent), amelyek szinte mindenhol kiemelten szem előtt tartják a NATO interoperabilitást, ugyanakkor közel sem minden esetben nyitottak ezek többnemzeti fejlesztésre. A többnemzeti képeségfejlesztés igénye a nagy – így egy-egy ország számára túlzottan költséges – fegyverrendszerek esetén kap hangsúlyt.

A stratégiai dokumentumok elemzése alapján a legnagyobb hajlandóságot és ehhez kapcsolódó célzott elképzeléseket osztrák részről látjuk, ugyanakkor maguk a közép-európai védelmi együttműködési kezdeményezések sem jelennek meg nevesítve minden ország stratégiai dokumentumaiban, ami kérdéseket vet fel az együttműködési szándék komolyságáról – még akkor is, ha a visegrádi országok már 2014-ben közös hosszú távú stratégiai terveket fogalmaztak meg. (Egyes esetekben feltételezhetően azért, mert az együttműködési folyamat elején járunk, és az adott dokumentum elfogadása idején nem volt prioritás ezek hangsúlyos megjelenítése.)

IV.5. A védelmi együttműködést segítő és gátló tényezők Kelet-Közép-Európában

A következő alfejezetben az értekezés hipotézisének harmadik állítását vizsgálom, mely szerint a két együttműködési kezdeményezés hét részes állama körében jelenleg nem azonosíthatók azok az egyező stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik. Ebben Thomas Valásek – korábban

már ismeretett – szempontrendszerét alkalmazom,⁴⁴⁵ aki a sikeres többnemzeti védelmi együttműködés hét előfeltételt azonosította. E tényezőcsoport komparatív értékelése a vizsgált együttműködési formák részes országai tekintetében – az ötödik kutatási célkitűzésnek megfelelően – alapján képet fog adni arról, hogy a jelenleg látható jellemzők alapján reális esély van-e a kelet-közép-európai védelmi együttműködési kezdeményezések további mélyítésére?

IV.5.1. Hasonló stratégiai kultúra

Mint arra az előző fejezet részletes értékelése is rámutatott, a mély védelmi együttműködést kialakító államoknak olyan partnereket kell (érdemes) választani, amelyek hasonló állásponton vannak a katonai erő alkalmazásával kapcsolatban (mikor, hogyan?), különben az együttműködés semmilyen műveleti alkalmazást nem tesz lehetővé, azaz értelmetlen. Bizonyos eltéréseket nemzeti korlátozásokkal lehet kompenzálni, bár ez a hatékony együttműködést alapvetően megnehezíti, és egy ponton túl már az erők telepítése is ellehetetlenül, mint az a francia – német közös hadtest afganisztáni alkalmazásának terve esetében történt. A stratégiai kultúrák hasonlósága vagy különbözősége tehát meghatározza az együttműködés mélységét, annak „egyszerűbb”, alacsony intenzitású formái esetében, mint a közös kiképzés és hadgyakorlatok, kevésbé jelent problémát az eltérés.⁴⁴⁶

A vizsgált hét országból mára mindegyik EU-tagállam, hat pedig NATO-tag (Ausztria kivételével), ami erős intézményi kereteket teremt a többnemzeti együttműködésnek – így például a rálátnak egymás képességfejlesztési céljaira és integrációs szinten is igyekeznek azokat összehangolni.

A közös történelmi és kulturális háttér tekintetében több, a térségen át húzódó törésvonalal is számolnunk kell még akkor is, ha a hidegháború végét követő rendszerváltozások, illetve az újonnan függetlenné váló országok stabilizációja negyedszázados békét, biztonságot és fejlődést tett lehetővé. Ezekre a bevezető elméleti keretrendszerében részletesen kitértem. Az együttműködés elmélyítéséhez, a közös cselekvéshez szükséges bizalom és szolidaritás tekintetében azonban még ma is látszanak a hiányosságok, amelyeket

⁴⁴⁵ Hasonló stratégiai kultúra; bizalom és szolidaritás; hasonló nagyságú és minőségű haderők; a védelmi ipari szereplők egyenlő versenyhelyzete; egyértelmű, átlátható szándékok; komoly együttműködési szándék; alacsony korrupció. Valások: *Surviving Austerity*, 21-26. o.

⁴⁴⁶ Az eltérő stratégiai kultúrák „áthidalására” láthatunk megoldásokat a kiképzési együttműködés területén: a belga és holland haditengerészeti együttműködés keretében közös hajótípusokat is üzemeltetnek, és ezeken közös a kiképzés, azonban a hajók nemzeti parancsnokság alatt külön, saját személyzettel is bevetethetők. A francia-brit közös expedíciós erő felépítését és működését is hasonlóra tervezik: a kiképzés és hadgyakorlatok közösen folynak majd, felkészítve az erőket a közös alkalmazásra, azonban az alegységeket nemzeti hatáskörben is tudják majd alkalmazni. Lásd: Valások: *Surviving Austerity*, 22. o.

olykor (nacionalista és szélsőséges) politikai szereplők is igyekeznek kihasználni saját céljaikra.

A hét ország fenyegetettség-percepciójában is érdemi különbségeket láthatunk: Horvátország, Szlovénia, Ausztria és Magyarország a Balkán biztonsági problémáinak megoldásában közvetlenül érintett, a cseh társadalom az új típusú kihívásokra fókuszál, Lengyelország pedig a német-orosz nagyhatalmi tengelyre koncentrál és a kelet-európai kihívások érintik közvetlenül. Ez Magyarország és Szlovákia esetében is megjelenik. Látható, hogy e téren még az alapvetően egységesnek tekintett visegrádi csoport is megosztott, és 2014 óta az orosz katonai kihívás megjelenésével a lengyel fenyegetettség-percepció eltávolodott a többi vizsgált országtól és a balti hármakhoz áll közel.

Az országoknak a fegyveres erő alkalmazásához fűződő viszonya és műveleti tapasztalataik ugyancsak eltérők, bár a NATO-tagállamok Afganisztánban és Koszovóban sok hasonló tapasztalatot is szereztek, sőt interoperabilitásuk is jelentősen javult. Annak ellenére, hogy nem NATO-tagállam és békeműveleti szerepvállalása évtizedek óta az ENSZ-re fókuszál, aktív PfP-tagsága és válságkezelő szerepvállalása nyomán Ausztria is sok tapasztalatot oszt a többi állammal. Emellett a balkáni stabilizációs és békefenntartó szerepvállalás (Bosznia-Hercegovina, Koszovó) is több államnak közös tapasztalat. Ugyanakkor a békeműveleteknél magasabb intenzitás esetén leginkább csak a lengyel haderő jeleskedett a tapasztalatszerzésben Afganisztánban és Irakban. Hasonlóképpen, az elszenvedett veszteségek is eltérők voltak – mint ahogy azok a harcoló, harctámogató, harci kiszolgáló feladatok is, amelyekre a katonai erőket telepítették, és a nemzeti korlátozások is, amelyeket alkalmaztak.

IV.5.2. Bizalom és szolidaritás

Bármely együttműködés esetében a részes államok közötti bizalom és szolidaritás dönt arról, hogy védelmi kérdésekben képesek-e valóban egymásra, egymás katonai képességeire támaszkodni – azaz nem tartanak-e a cserbenhagyástól? Nem utolsó sorban ez jelenti a NATO kollektív védelmi mechanizmusának kulcsát is. A bizalom akkor is kulcsfontosságú tényező, ha nem közös műveleti fellépésről, hanem haditechnikai, kutatás-fejlesztési vagy gyártási együttműködésről van szó.⁴⁴⁷

⁴⁴⁷ A német – olasz – amerikai Közepes Hatótávolságú Kiterjesztett Légvédelmi Rendszer (MEADS) esetében, amelyet a Hawk és Patriot rendszerek leváltására fejlesztettek, olyan alacsony volt az egymás iránti és a projekt sikerébe vetett bizalom, hogy a nemzeti alternatívákat is elkezdtek fejleszteni, majd 2011-ben a németek és az amerikaiak kiléptek az együttműködésből – így gyakorlatilag a költséghatékonyság helyett kétszeresen fizettek.

A szakirodalomban olyan átfogó kutatás nem érhető el, amely a térség valamennyi állama esetében vizsgálná a lakosság bizalmát a többiek irányában, sőt, arra sem láthatunk példát, hogy akár egy ország esetében átfogó felmérés készült volna a többiekre vonatkozóan.⁴⁴⁸ A visegrádi négyek esetében azonban már végeztek ilyen jellegű felmérést, legutóbb 2016-ban. Az akkor gyűjtött reprezentatív adatok alapján csak a csehek és szlovákok között tapasztalható kölcsönös magas fokú bizalom. A szlovákok leginkább a csehekben (78%), osztrákokban (49%) és lengyelekben (40%) bíznak, a magyarok csak kilencedikek a sorban (30%). A lengyelek leginkább a szlovákokban (69%), csehekben és magyarokban (61-61%) bíznak. A csehek a szlovákokban (79%), a franciákban (59%), majd a lengyelekben, britekben és osztrákokban (58% mindegyik esetében), a magyarok ismét csak a kilencedikek (37%). Magyarország az egyetlen olyan visegrádi ország, ahol leginkább egy „külső” országban bíznak (Németország, 62%), Lengyelország a második (58%), amit a csehek és szlovákok követnek (40-40%). Perspektivikusan viszont pozitív fejleményeket láthatunk; például a magyar-szlovák viszony, amely történelmileg mindig a visegrádi együttműködés leggyengébb pontja volt, számottevően javult: 2011-ben még csak a magyarok 16 százaléka nyilatkozott úgy, hogy bízik a szlovákokban, 2015-re ez 40%-ra emelkedett. A szlovákok esetében 26-ról 30%-ra emelkedett azok aránya, akik bíznak a magyarokban.⁴⁴⁹

Ami a szolidaritást illeti, néhány kutatási eredményre ez esetben is támaszkodhatunk, bár ezek közül csak néhány átfogó jellegű Kelet-Közép-Európára nézve. A legfrissebb, 2017-ben többek között azt mérte fel, hogy az egyes országok lakossága a segítségére sietne-e NATO-szövetségesének, ha azt támadás érné? A lengyel válaszadók 90%-a, a horvátok 79%-a, a csehek 70%-a, a magyarok 68%-a, a szlovákok 54%-a szerint kellene segítséget nyújtani – azaz eleget tenni a kollektív védelmi kötelezettségnek.⁴⁵⁰

Olga Gyárfásová a IV. fejezetben már említett kutatás részeként a visegrádi együttműködés társadalmi támogatottságát is vizsgálta,⁴⁵¹ és bár inkább pozitív volt a kapott

⁴⁴⁸ Az European Council on Foreign Relations az elmúlt öt évben „Rethink: Europe” projektje és European Policy Scorecardjai keretében igyekszik feltérképezni, hogy az EU egyes tagállamai kiket tekintenek elsődleges együttműködő partnereiknek az egyes szakpolitikai területeken, de ez csak bizonyos mértékig árulkodik a bizalomról és szolidaritásról, nagyobb mértékben a közös érdekekről ad képet. Bővebben lásd: *Rethink: Europe*. ECFR, 2017. [online] Elérhető: <http://www.ecfr.eu/europeanpower/rethink> [2017. 03. 10.]

⁴⁴⁹ Gyárfásová, Olga – Meseznikov, Grigorij: *25 Years of the V4 as Seen by the Public*. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2016, 5-6. o.

⁴⁵⁰ Milo, Daniel – Klingová, Katarína – Hajdu, Dominika: *Globsec Trends 2017*. Globsec Policy Institute, Bratislava, 2017, 17. o.

⁴⁵¹ Gyárfásová: *Mental Map of the V4 Group*, 103. o.

kép, ez nem kifejezetten a védelmi dimenzióra, hanem az általános együttműködésre vonatkozik, és kifejezetten magas a nem válaszolók aránya (5. táblázat).⁴⁵²

„Támogatja a visegrádi együttműködést?”	Szlovákia	Lengyelország	Magyarország	Csehország
„Határozottan támogatom” és „inkább támogatom”	75%	62%	52%	46%
„Határozottan nem támogatom” és „inkább nem támogatom”	15%	19%	22%	28%
Nem válaszolt	10%	19%	26%	26%

5. táblázat: A visegrádi együttműködés társadalmi támogatottsága

A közös haditechnikai modernizációs programok terén a visegrádi országok eddig több kudarcot is elszenvedtek, ami intő jel a továbbiakra: mind a Mi-24-es helikopterek, mind a T-72-es harckocsik korszerűsítése sikertelen volt, legutóbb pedig a közös 3D-radarprogram omlott össze, épp a kezdeményező csehek visszalépés miatt.

A 2012-ben megjelent első DAV4 szakértői jelentés⁴⁵³ a bizalommal kapcsolatos legfontosabb kételyként a „potyautas” magatartást azonosította, azaz, hogy valamely ország esetleg nem veszi ki a részét arányosan a közös cselekvésből és ennek terheiből. Felmerültek problémák a láthatóság (informáltság) és az átláthatóság területén a társországok tervei, illetve a formális mellett az informális védelempolitikai, védelmi tervezési folyamatait illetően,⁴⁵⁴ valamint az elmúlt húsz év beszerzési programjai rámutattak, hogy számolni kell a korrupció kockázatával is. Ezzel szemben pozitívumnak tekintették, hogy a NATO- és EU-tagság intézményi kereteit használva a munkakapcsolat az állami szakapparátusok és katonák között kifejezetten jó, folyamatosan erősíti a bizalmat.

⁴⁵² Emögött azt is sejthetjük, hogy a visegrádi együttműködéssel kapcsolatos ismeretek aránya minden országban korlátozott: a szlovák válaszadók 54%-a, a csehek 37%-a, a magyarok 26%-a és a lengyelek 17%-a volt tisztában a négy ország együttműködésével 2015-ben. Forrás: Gyárfásóvá – Meseznikov: 25 Years of the V4, 9. o.

⁴⁵³ Valásek – Suplata: DAV4: Towards a Deeper Visegrad Defence Partnership, 6-7. o.

⁴⁵⁴ A formális információcsere mellett ez az egyik olyan terület, amelyen – megfelelő informáltság mellett – az International Visegrad Fund kutatási forrásaira támaszkodva a civil szakértők is hozzá tudnak járulni az együttműködés mélyítéséhez. 2016-ban például a lengyel National Centre for Strategic Studies vezetésével V4 szintű összehasonlító kutatás zajlott, amely a négy tagállam védelmi beszerzési folyamatait, rendszereit vizsgálta és a kompatibilis, illetve eltérő elemeket, valamint a formális és informális hatásmechanizmusokat igyekezett feltárni. Lásd: Csiki, Tamás – Kordowski, Mariusz – Nad, Jaroslav et al: *Defence Resources Management Systems in Visegrad Group*. NCSS, Warsaw, 2016.

IV.5.3. Hasonló nagyságú és minőségű haderők

A haderők mérete és minősége az a terület, ahol a két vizsgált együttműködési keretrendszer a leginkább szembetűnő különbséggel bír, ugyanis a CEDC éppen azáltal tűnt vonzónak és újszerűnek, hogy a feleknek nem kellett foglalkozni a lengyel „túlsúllyal” katonai, politikai, gazdasági értelemben (6. táblázat). Ez ugyanakkor ambivalens helyzetet is jelent, mert bizonyos esetekben éppen egy „vezető nemzet” szerepe lehet döntő a védelmi együttműködés és egyes projektek kialakításában és megvalósításában (ahogy a NATO-ban az amerikai, az európai védelempolitikában a német vagy francia szerep is mutatja).

	Lakosság ⁴⁵⁵ (millió fő)	Bruttó nemzeti össztermék ⁴⁵⁶ (milliárd USD, 2015)	Haderő létszáma ⁴⁵⁷ (aktív / tart., 2016)	Védelmi kölségvetés ⁴⁵⁸ (millió USD, 2016)	Védelmi kölségv. / fő ⁴⁵⁹ (USD, 2016)
Ausztria	8,6	376,950	21.350 (146.000)	2829	334,2
Csehország	10,5	185,156	21.950 (3.100)	1923	185,5
Horvátország	4,2	48,732	15.550 (3.000)	687	164,4
Lengyelország	38	477,066	99.300 (73.400)	9791	242,1
Magyarország	9,8	121,715	26.500 (12.000)	1258	127,8
Szlovákia	5,4	87,264	15.850	1036	190,8
Szlovénia	2	42,775	7.250 (1.500)	405	195,5

6. táblázat: A hét vizsgált állam legfontosabb jellemzői a védelmi képességek terén

Ahogy azt a stratégiai kultúrák és nemzeti védelempolitikák összehasonlítása kapcsán láthattuk, a nemzetközi ambíciószint és a telepíthető erők tekintetében is jelentős a különbség

⁴⁵⁵ A World Bank *Population Estimates and Projections 2015* adatsora alapján. World Bank, 2017, [online], Elérhető: <http://datatopics.worldbank.org/hnp/popestimates> [2017. 05. 01.]

⁴⁵⁶ A World Bank *World Development Indicators* adatsora alapján. World Bank, 2017. 04. 17. [online], Elérhető: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.xls> [2017. 05. 01.]

⁴⁵⁷ A *The Military Balance 2016* adatai alapján. International Institute for Strategic Studies, Routledge, London, 2017., 91., 98., 102., 123., 144., 154., 156. o.

⁴⁵⁸ A SIPRI Military Expenditures Database adatsora alapján. SIPRI Military Expenditures Database, 1949-2016, [online], Elérhető: <https://sipri.org/sites/default/files/SIPRI-Milex-data-1949-2016.xlsx> [2017. 05. 01.]

⁴⁵⁹ Uo.

az országok között, és még nagyobbak az eltérések, ha a védelmi kiadások trendjeit és a haderők minőségi jellemzőit hasonlítjuk össze. (A védelmi kiadások trendjeit a harmadik fejezetben részletesen vizsgáltam.) Az osztrák fegyveres erők korszerű fegyverzettel rendelkeznek, Lengyelország 2008 óta átfogó haderő-fejlesztést hajt végre; a másik öt ország egy-egy nagy fegyverrendszer lecserélése kapcsán is komoly kihívásokkal küzd. Szlovákia és Magyarország esetében egy-két fegyverrendszer kivételével teljes átfegyverzésre, átfogó modernizációra van szükség, de egyelőre az ambiciózus bejelentéseken kívül a konkrét tervek és döntések nem ismertek. Nyilvánvalóan ez megnehezít bármilyen többnemzeti közös beszerzési megoldást.

IV.5.4. A védelmi ipari szereplők egyenlő versenyhelyzete

Az együttműködő államok esetében a védelmi ipari szereplők egyenlő versenyhelyzete a védelmi együttműködés gazdasági dimenziójának meghatározó alapja, amely területen a nemzeti érdekek gyorsan és látványosan sérülhetnek – és a képességek csoportosítás és megosztása óhatatlanul együtt jár a kevésbé versenyképes szereplők veszteségeivel, akár gyártási kapacitások megszüntetésével is a költséghatékonyság jegyében. Mivel ez a munkahelyek megszűnése miatt politikailag is érzékeny kérdés, a fent már tárgyalt bizalom és szolidaritás az államok között nélkülözhetetlen az elfogadható megoldások kialakításához.⁴⁶⁰

Átfogó, komparatív regionális áttekintés a hét vizsgált országot illetően a szakirodalomban nem található, azonban elérhetőek szélesebb körű feltáró tanulmányok.⁴⁶¹ A visegrádi országokra vonatkozóan, ahol a már kialakított védelmi együttműködés nyomán logikus továbblépési lehetőség lenne a védelmi ipari együttműködés szorosabbra fűzése, az elmozdulás a közös haditechnikai beszerzések felé, összehasonlító, a szinergiákat és eltéréseket is vizsgáló tanulmányok készültek már,⁴⁶² sőt szakértők optimista javaslatcsomagokat is készítettek.⁴⁶³

A visegrádi országok védelmi ipari helyzetét – mint a kelet-közép-európai térség több más államáét is – a Varsói Szerződésen belül kialakított feladatmegosztás alapozta meg, aminek hagyatéka ma is meghatározza, hogy mire képesek az állami vagy magánkézben lévő vállalatok, és milyen szinten tudnak bekapcsolódni a nemzetközi védelmi ipari együttműködésbe. Ezen a

⁴⁶⁰ A svéd-norvég együttműködésben például feszültséget keltett, amikor 2008-ban Norvégia az amerikai F-35-ös repülőgépek beszerzése mellett döntött a svéd Gripenek helyett: miközben a norvég képességcélokhoz az F-35-ös jobban megfelelt, Svédország rossz néven vette a kieső védelmi ipari megrendelést.

⁴⁶¹ Kiss, Yudit: *Arms Industry Transformation and Integration. The Choices of East Central Europe*. Oxford University Press, Oxford, 2014.

⁴⁶² Szenes: A visegrádi védelempolitika fejlődése (2.)

⁴⁶³ Majer: DAV4 III Expert Group Report

téren is széles spektrumon mozognak a vizsgált államok: Lengyelország 60 hadipari céggel, szélesebb értelemben 200 védelmi ipari szolgáltatásokat nyújtó vállalattal és 33.000 alkalmazottal,⁴⁶⁴ az elmúlt években növekvő védelmi ipari exporttal messze fejlettebb és piacképesebb hadiipari bázissal rendelkezik, mint a másik három ország. Csehország ugyancsak rendelkezik hagyományos védelmi ipari kapacitásokkal, mintegy 100 céggel a repülőgépipar, logisztikai rendszerek, atom, biológiai és vegyivédelmi rendszerek terén.⁴⁶⁵ Az 1993-es szétváláskor Szlovákia a védelmi ipari kapacitások kisebb részét „örökölte”, elsősorban szárazföldi harci-technikai eszközök gyártásával. Ehhez képest Magyarország legfeljebb 30, kettős civil-katonai profilú vállalat működik, limitált termék- és szolgáltatási körrel, amelynek kiterjesztésére a gépjárműtechnika területén nyílhat lehetőség.⁴⁶⁶

Bár az 1990-as években a térség számos országában hadrendben álló szovjet-orosz haditechnika karbantartása, modernizációja lehetőségeket kínált az együttműködésre, az ezredfordulót követően pedig azok a korszerűsítési programok, amelyekkel igyekeztek kitolni a régi eszközök üzemidejét, rendszerben tartásának lehetőségét, de ezekben az esetekben (Mi-24 helikopter, T-72 harckocsi) a kísérletek ellenére sem voltak sikeres projektek. Amikor vontatottan elkezdődött az elavult haditechnika lecserélése az egyes államokban, mindenhol nemzeti keretekben történt ennek előkészítése és a döntések úgy születtek, hogy nem voltak tekintettel esetleges regionális szinergiákra – legfeljebb annyira, amennyire a NATO interoperabilitási követelmények megkövetelték (például a vezetés-irányítási rendszerek terén). Sajnálatos módon akkor, amikor a visegrádi államok már hosszú távú közös stratégiai iránymutatással is rendelkeznek, a haditechnikai eszközök közös beszerzése, vagy legalább a nemzeti beszerzések összehangolása tekintetében továbbra sem látunk gyakorlati eredményeket. Az elmúlt évek leginkább kézenfekvő ügyében, a forgószárnyas képesség modernizációjában mind a négy országnak lépnie kellett, adódott (volna) a lehetőség, hogy ezt összehangoltan tegyék, akár a méretgazdaságosságban rejlő lehetőségeket kihasználva kedvezőbb beszerzési konstrukcióban, ugyancsak közös logisztikai, kiképzési háttérrel. Ehhez képest a lengyel kormány az Airbus Caracal szállító helikoptereinek és a Sikorsky Blackhawk harci helikoptereinek beszerzése mellett döntött;⁴⁶⁷ a szlovák kormány 2015-ben jóváhagyta a

⁴⁶⁴ Szenes: A visegrádi védelempolitika fejlődése (2.), 7. o.

⁴⁶⁵ Uo.

⁴⁶⁶ Csiki Tamás: Kísérlet a magyar védelmi ipar felélesztésére Magyarországon? In: Csiki Tamás – Tóth Péter (szerk.): *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014 – Tanulmányok*, 131. o.

⁴⁶⁷ Quote the Raven: Poland's Attack Helicopter Competition. [online], Defense Industry Daily, 2017. 04. 28. Elérhető: <http://www.defenseindustrydaily.com/quote-the-raven-polands-attack-helicopter-competition-026306/> [2017. 05. 25.]

Sikorsky UH-60 Black Hawkok beszerzését,⁴⁶⁸ de a program még nem indult el; a csehek még nem döntöttek az AgustaWestland AW139M, a Bell Helicopters UH-1Y Venom, a Sikorsky UH-60M vagy S-70i Black Hawk, és az Airbus AS565 Panther helikopterei között;⁴⁶⁹ míg a Magyar Honvédség a meglévő Mi-17-es⁴⁷⁰ és Mi-24-es⁴⁷¹ helikopterek modernizációval elodázta a beszerzés kérdését.

Bár a visegrádi országok 2014 óta kialakították a védelmi tervezők rendszeres találkozóin alapuló együttműködést azzal a céllal, hogy azonosítsák a közös érdeklődés tárgyát képező szinergiákat, sőt a NATO-tagállamok szélesebb körben is „rálátanak” egymás képességfejlesztési céljaira a NATO védelmi tervező rendszerében, a gyakorlati együttműködés és konkrét projektek eddig nem valósultak meg.

IV.5.5. Egyértelmű, átlátható szándékok

Az európai államok különböző célokkal alakítanak ki védelmi együttműködést: a skandináv államok például a méretgazdaságosság és költséghatékonyság fokozásával igyekeznek forrásokat megtakarítani, miközben erősítik védelmi képességeiket; Németország és Franciaország az európai integrációt is előre kívánják mozdítani ezáltal. Lengyelország a nem EU-tag Ukrajnát igyekszik közelebb hozni az Unióhoz; a Balkán államai, Albánia, Bulgária, Macedónia, Görögország, Románia pedig részben bizalomerősítő céllal hoztak létre közös dandárt Olaszországgal és Törökországgal. Bár mindegyik cél reális lehet, és az együttműködés fokozását válthatja ki, az eredmények is eltérők lehetnek.

Azok az országok, amelyek elsődlegesen pénzt kívánnak megtakarítani, valószínűleg az egyszerűbb, de költséges feladatok mentén alakítanak ki együttműködést, így például integrálják a kiképzési és logisztikai rendszereiket. Ehhez képest az európai integrációt mélyítő célt jobban szolgálja a közös katonai egységek kialakítása, ami adott esetben jelenthet költségmegtakarítást is (bár nem szükségszerűen, hiszen sok közös gyakorlattal jár), viszont nagyobb függőséget teremt az erők alkalmazása tekintetében. Ahhoz, hogy minden fél

⁴⁶⁸ Adamowski, Jaroslaw: Slovakia Eyes Black Hawk Purchase. [online], DefenseNews, 2015. 01. 15. Elérhető: <https://www.defensenews.com/air/2015/01/16/slovakia-eyes-black-hawk-purchase/> [2017. 05. 25.]

⁴⁶⁹ Adamowski, Jaroslaw: Czech Defense Ministry Eyes \$480M Helo Deal. [online], DefenseNews, 2017. 04. 07. Elérhető: <https://www.defensenews.com/air/2017/04/07/czech-defence-ministry-eyes-480m-helo-deal/> [2017. 05. 26.]

⁴⁷⁰ MTI: A Mi-17-es helikopterek minden NATO-követelménynek megfelelnek. [online], VG.hu, 2017. 05. 27. Elérhető: <https://www.vg.hu/gazdasag/mi-17-es-helikopterek-minden-nato-kovetelmenynek-megfelelnek-528107/> [2017. 05. 27.]

⁴⁷¹ Kelecsényi István: Döntés a harci helikopterekről: a Mi-24 utódja a felújított Mi-24... [online], IHO, 2017. 04. 10. Elérhető: <http://iho.hu/hir/dontes-a-harci-helikopterrol-a-mi-24-utodja-a-felujitott-mi-24-170410> [2017. 05. 27.]

elégedett legyen az együttműködéssel és az stabil, valamint hosszú távú (strukturált, állandó) legyen, a felek szándékainak egyértelműnek és átláthatónak kell lenni.

A védelmi együttműködési célok átláthatóságát – mint ahogy a szándék komolyságát is – a közösen elfogadott stratégiai (hosszú távú) tervezési dokumentumok növelhetik, amennyiben ezek nem csak általános, homályos célokat fogalmaznak meg, hanem konkrétumokat rögzítenek, lehetőség szerint határidőkkel és a szükséges források azonosításával. Mind a hét országra vonatkozóan nem rendelkezünk ilyen jellegű átfogó tervekkel, csupán a visegrádi országok jutottak el az ilyen mértékű koordinációig.

IV.5.6. Komoly együttműködési szándék

Az együttműködés átláthatósága nem választható el annak komolyságától, mert bármilyen látványos közös víziókat vázolnak is a felek, a megvalósítás gyakorlati elemei fognak dönteni arról, hogy van-e tartalma és jövője, és érdemes-e erőforrásokat ráfordítani.

Esetünkben jó példát jelenthet a visegrádi négyek által 2014-ben elfogadott hosszú távú vízió, ami csak általánosságban jelölt ki három együttműködési területet:⁴⁷² (1) képességfejlesztést, közös beszerzést és a hadiipari kooperáció javítását, (2) többnemzeti egységek létrehozását és a határokon átívelő légvédelmi együttműködést, (3) valamint az oktatást és kiképzést javító tevékenységeket. Ez alapján a védelmi minisztériumok alakították ki azt az Akciótervet, aminek keretében kilenc területen kezdődhet meg az együttműködés, amit aztán évente értékelnek a felek, és haladnak tovább vagy korrigálnak. Ugyanígy az együttműködési szándék komolyságát bizonyítja a szakapparátusok munkája, például a V4 védelmi tervezési munkacsoportjai, amelyek rendszeresen találkoznak és a szakemberek cseréjét is lehetővé teszik, így téve folyamatossá a koordinációt.

Az együttműködési szándék egyik látványos bizonyítéka az is, hogy egy ország saját nemzeti védelempolitikai célkitűzéseit következetesen megvalósítja és az ehhez szükséges erőforrásokat is biztosítja. Mint azt a harmadik fejezetben láttuk, a gazdasági válság hatására a közép-európai államok Lengyelország kivételével 2015-ig kevés erőfeszítést tettek annak érdekében, hogy együttműködési szándékuk mögé pénzügyi forrásokat is tegyenek.

IV.5.7. Alacsony korrupció

A technológiailag komplex, nagyértékű, sok esetben nemzetbiztonsági szempontból érzékeny védelmi beszerzéseknek bizonyos mértékű korrupciós kockázata van. A többnemzeti

⁴⁷² Long Term Vision of the Visegrad Countries on Deepening their Defence Cooperation, 1-2. o.

együttműködés azonban, amely nagy átláthatóságot követel a partnerek felé, és a beszerzési döntések feletti hatáskörök megosztását is szükségessé teszi, korlátozza a korrupciós tisztségviselők lehetőségeit. Éppen ezért annak reményében, hogy (korrupciós) profitjukat és befolyásukat megőrizzék, előfordulhat, hogy a nemzeti beszerzési folyamatokat preferálják és ezek felé terelik a többnemzeti tárgyalásokat is, megghiúsítva a képességek közös fejlesztését.

A térség államaival kapcsolatban a védelmi szféra korrupciós kockázatáról a Transparency International védelmi korrupciós indexe⁴⁷³ ad országokra bontott képet (Szlovákia és Szlovénia nem szerepel a kutatásban). Az index a védelmi beszerzési folyamatok jogszabályi környezetét, parlamenti ellenőrzését, a védelmi szféra célzott korrupcióellenes programjait értékeli. Mindez szélesebb közegben a biztonság- és védelempolitikai intézmények, a védelmi költségvetést kialakító és felhasználó szervek, a védelemgazdasági – pénzügyi folyamatok, a civil és védelmi ipari kapcsolatok, a műveleti és képességfejlesztési követelmények, valamint a védelmi beszerzési folyamat átfogó áttekintésébe ágyazzák be. A 6-fokozatú skálán („A-F”, ahol „A” a legjobb, „F” a legrosszabb a kockázat tekintetében) Lengyelország „B” – alacsony korrupciós kockázat; Csehország, Ausztria, Magyarország és Horvátország „C” – mérsékelt korrupciós kockázat besorolást kapott. Ezen belül Magyarország a védelmi beszerzések, Lengyelország a műveletek, Csehország a beszerzések és a műveletek terén szerepel „D” – magas korrupciós kockázattal, Horvátország pedig a műveletek terén „E” – nagyon magas kockázati besorolást kapott.

Az alfejezet hét vizsgálati szempontjának értékeléséből levonható az a következtetés, hogy eltéréseket láthatunk a hét ország stratégiai kultúrájában: legfeljebb középszintű az országok (lakossága) közötti bizalom és szolidaritás, eltérő a haderők mérete (Szlovénia és Lengyelország a két szélső érték) és azok jellemzői (elsősorban a haderőmodernizációt és műveleti képességeket illetően), nem beszélhetünk a védelmi ipari szereplők egyenlő versenyhelyzetéről (Lengyelország, Csehország, Ausztria lényegesen jobb pozícióban van, mint a többiek), és több ország esetében mérsékelt vagy komoly kockázatként merül fel a korrupció a védelmi szférában.

⁴⁷³ *Government Defence Anti-Corruption Index*. Transparency International, [online], Elérhető: <http://government.defenceindex.org/#intro> [2017. 05. 10.]

IV.6. Esettanulmány: Stratégiai irányok Magyarország regionális védelmi együttműködési lehetőségeinek szempontjából

Az értekezés előző alfejezetei azt vizsgálták, hogy Magyarország számára a két kelet-közép-európai együttműködési kezdeményezés megfelelő keretet jelent-e az ország stratégiai kultúrája és stratégiai célkitűzései alapján ahhoz, hogy a kelet-közép-európai partnerállamokkal mély, állandó, strukturált védelmi együttműködést alakítson ki és folytasson, elmozdulva a védelmi integráció irányába. Ezt kiegészítve az értekezésben foglaltak és az azokból levonható következtetések szakpolitikai relevanciáját és a kutatási eredmények felhasználhatóságát erősíti a jelen alfejezet, amely azt értékeli, hogy milyen alternatívái lehetnek Magyarországnak a védelmi együttműködés terén térségünkben – három esettanulmány keretében beemelve a kelet-közép-európai (V4-ek) mellé a déli (Olaszország, Balkán irányultságú) és a nyugati (Németország irányultságú) stratégiai irányokban elmélyíthető együttműködési lehetőséget.

A további két lehetőség ugyanis nem előzmények nélküli, és szakpolitikai relevanciával is bír. A déli stratégiai irányban a Balkán térsége Magyarország közvetlen biztonsági környezetét és természetes érdekszférájának részét képezi, ahol az 1990-es években a délszláv válság megfékezésének, a nemzetközi stabilizációs (elsősorban a NATO IFOR és SFOR műveleteinek)⁴⁷⁴ és békefenntartó tevékenységnek (kiemelten a KFOR, illetve az EU EUFOR Althea műveleteknek)⁴⁷⁵ Magyarország támogatója, illetve aktív részese volt – és napjainkig az maradt. Koszovó és Bosznia-Hercegovina jelenleg is a Magyar Honvédség nemzetközi szerepvállalásának egyik földrajzi fókuszpontját jelenti.⁴⁷⁶

A nyugati stratégiai irány pedig egyrészt történelmi gyökerekkel bír – hiszen Közép-Európa a 19. század óta a „hagyományosan” (a hidegháború időszakának kivételével) német érdekszféra volt –, és az ország gazdasági és politikai hatalmát több esetben katonai szövetségi rendszerének közép-európai kiterjesztésére is felhasználta. Másrészt az egységesülő Európában Németország ma is az EU vezető gazdasági és politikai hatalma (ráadásul Magyarország legfőbb gazdasági partnere). Visszafogottan ugyan, de 2011 óta⁴⁷⁷ egyre inkább hajlandóságot

⁴⁷⁴ Kiss Zoltán László: *Magyarok a békefenntartásban*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2011. 106-107. o.

⁴⁷⁵ Kiss Zoltán László, i. m., 115-119. o.

⁴⁷⁶ A Magyar Honvédség békefenntartó missziói 2. *Infojegyzet, 2017/49*. [online], Országgyűlés Hivatala, Képviselői Információs Szolgálat, Budapest, 2017. 06. 06. Elérhető: http://www.parlament.hu/documents/10181/1202209/Infojegyzet_2017_49_MH_missziok_2.pdf/ab17dc18-6ce7-47e2-99b9-1b4638cf3bf0 [2017. 07. 13.] 2-3. o.

⁴⁷⁷ *Weissbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr 2016*. Bundesregierung, Berlin, 2016, 22. o.; Hettyey András: Különutas kezdeményezések: fordulat a német külpolitikában? *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 8. évf., 2015/1., 46-64. o.

mutat arra, hogy nagyobb szerepet vállaljon az európai védelempolitikában,⁴⁷⁸ és e tekintetben a NATO (Smart Defence, FNC⁴⁷⁹) és EU (Pooling and Sharing, PESCO⁴⁸⁰) kezdeményezések támogatójává, valamint az európai védelmi képességek megerősítésének szószólójává és egyik hajtóerejévé vált.⁴⁸¹ Az elmúlt két évben pedig a gyakorlatban is elkezdte kiépíteni azt a többnemzeti együttműködési elemekből álló hálózatot, amelynek középpontjában keretnemzetként Németország képessé válhat valamely fajsúlyos „európai” katonai szerepvállalás esetén a vezető szerep betöltésére.⁴⁸² Magyarország számára ez a húzóerő, és az „aki kimarad, lemarad” integrációs logikája egyaránt olyan ösztönző erőt jelenthet, ami a szorosabb együttműködés irányába hat. Emellett pedig a szorosabb magyar-német védelempolitikai együttműködésnek lehet egy olyan dimenziója, amely a többi relációban egyelőre valós tartalommal nem rendelkezik: a védelmi ipari együttműködésben és haderőmodernizációban rejlő lehetőségek.

A képességfejlesztési együttműködés tervezésére vonatkozó javaslatokat természetesen a korábbi tervezési folyamatokhoz kapcsolódó, szövetségi kötelezettségvállalásainkkal összhangban álló tartalommal kell megfogalmazni, egyensúlyt teremtve a nemzeti és a többnemzeti képességfejlesztési törekvések között. Utóbbira – mint azt az értekezés elméleti bevezetőjében is kifejtettem – úgy tekintek, mint a nemzeti képességfejlesztést hatékonyan kiegészítő, annak céljait is szolgáló területre. Vagyis Magyarország részvételére e programokban nem elsősorban célként, hanem eszközként, amely áttételesen a nemzeti haderő fejlesztését is célozza. Az eredményes többnemzeti képességfejlesztés azonban a nemzeti

⁴⁷⁸ *Germany's Role in the World: Reflections on responsibility, norms and alliances. Speech by Federal President Joachim Gauck to Open 50th Munich Security Conference.* [online], Bundespraesident.de, 2014. 01. 31. Elérhető: <http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/EN/JoachimGauck/Reden/2014/140131-Munich-Security-Conference.html> [2017. 07. 13.]; *Speech by the Federal Minister of Defense, Ursula von der Leyen on the Occasion of the 50th Munich Security Conference.* Securityconference.de, 2014. 01. 30. Elérhető: https://www.securityconference.de/fileadmin/MSC_/2014/Reden/2014-01-31-Speech-MinDef_von_der_Leyen-MuSeCo.pdf [2017. 07. 13.]; *Speech by Foreign Minister Frank Walter Steinmeier at the 50th Munich Security Conference.* [online], Auswärtiges Amt, 2014. 02. 01. Elérhető: http://www.auswaertigesamt.de/EN/Infoservice/Presse/Reden/2014/140201-BM_M%C3%BCSiKo.html?nn=382590 [2017. 07. 13.]

⁴⁷⁹ Framework Nation Concept – Keretnemzet Koncepció. A newporti zárónyilatkozat 67. pontja értelmében Németország vezetésével 10 tagállam, Nagy-Britannia vezetésével 7 tagállam, Olaszország vezetésével 6 tagállam képez egy „nagy tagállam” keretnemzeti vezetésével közös haderő-csoportosulást. Bővebben lásd: Ruiz, Diego A. Palmer: *The Framework Nation's Concept and NATO: Game-Changer for a New Strategic Era or Missed Opportunity? NDC Research Paper No. 132.*, NATO Defense College, Rome, 2016 július.

⁴⁸⁰ Permanent Structured Cooperation – Állandó Strukturált Együttműködés. Bővebben lásd: *Fact Sheets on the European Union. Common Security and Defense Policy.* [online], European Parliament, 2017. június. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.1.2.html [2017. 07. 13.]

⁴⁸¹ Koenig, Nicole – Walter-Franke, Marie: *France and Germany: Spearheading a European Security and Defence Union?* [online], Jacques Delors Institute – Berlin, 2017. 07. 19. Elérhető: http://www.delorsinstitut.de/2015/wp-content/uploads/2017/07/20170719_FR-D-EU-Security_Koenig-Walter.pdf [2017. 07. 13.]

⁴⁸² Major, Claudia – Mölling, Christian: *The Twenty-First-Century German Question in European Defense.* [online], Carnegie Europe, 2017. 07. 20. Elérhető: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/71590> [2017. 07. 23.]

szuverenitás elmélyült politikai és társadalmi bizalmon alapuló, önkéntes csorbítását követeli meg az együttműködő felek részéről, ami egyben mérsékeli mind a „cserbenhagyás”, mind a „csapdahelyzet” védelempolitikai dilemmáit.⁴⁸³ Emellett rövidtávon befektetést igényel, és egy, a stratégiai tervezésben rögzített és következetesen végrehajtott képességfejlesztési program is csak közép- és hosszú távon térülhet meg, a védelempolitika kezében ténylegesen alkalmazható eszközt létrehozva – így nem a rövidtávon gondolkodó politikai projektek logikáját követi.⁴⁸⁴

Az elmúlt évek többnemzeti védelmi együttműködési gyakorlatából leszűrhető európai tapasztalatok alapján további három összefüggésre kell felhívni a figyelmet: egyrészt, hogy a politikai szándék önmagában, döntés nélkül nem ér semmit; mint ahogy – másrészt – a politikai szándék is megalapozatlan és hibás döntéshez vezethet a végrehajtáshoz szükséges forrás azonosítása nélkül; harmadrészt pedig a politikai döntés végrehajtása esetében a rendelkezésre álló források jelentik a megvalósítás korlátjait. Így a stratégiai célkitűzéseken alapuló tervezésnek szükségképpen biztosítani kell a célok – eszközök – végrehajtók – végrehajtási módszerek egységét, a konkrét tervezési célok (haderőstruktúra, képességek) és a tervezési időszak erőforrásainak pontos azonosítását és ütemezését is.⁴⁸⁵

Mivel a képességfejlesztés célja annak a hosszú távú stratégiai érdeknek az érvényesítése kell, hogy legyen, amit alá kívánunk támasztani az adott képességgel, joggal merül fel a kérdés, hogy a közép-európai térséget érő újabb többnemzeti képességfejlesztési ingerekre hogyan reagál(jon) a magyar védelempolitika, és a következő 10 évben melyik potenciális együttműködési keretre helyezzen hangsúlyt? Az alfejezetben három orientációs

⁴⁸³ A szövetségi elkötelezettség két negatív forgatókönyve: cserbenhagyás történik, ha valamely szövetségesnek szüksége lenne a közös fellépésre (például a kollektív védelem érvényesítésére), de azt egy vagy több szövetséges ország nem biztosítja, azaz cserbenhagyja; míg a csapdahelyzet azt jelenti, amikor egy ország szövetségi kötelezettsége miatt sodródik bele egy olyan konfliktusba, amelyben elsődlegesen nem lenne érintett. A kölcsönös szövetségi elkötelezettség alapja a közös értékek és érdekek mellett természetesen nem csupán a szövetségi szolidaritás, hanem az a feltételezés, hogy szükség esetén minden egyes tagállam számíthat valamennyi szövetséges támogatására.

⁴⁸⁴ Mint azt a nemzeti stratégiai dokumentumok értékelése során is jeleztem, magyar vonatkozásban nem, vagy csak töredékesen tudunk támaszkodni politikai iránymutatásra több meghatározó stratégiai kérdés esetében, amelyeknél a szövetségi környezetünkől érkező kezdeményezésekre is reagálnunk kell(ene). A NATO-n belül a 2014-ben elfogadott és azóta a gyakorlatban is fokozatosan érvényre jutó keretnemzet-koncepció és regionálisfókusz-kezdeményezés bizonyos értelemben Magyarország „helyét” is megpróbálja kijelölni (elsősorban történelmi hagyomány és a Balkánhoz való kötődés nyomán a NATO „déli szárnyán”). Az EU-n belül az Állandó Strukturált Együttműködés érvényre juttatása lehet az az eszköz, ami elmozdítja az együttműködésre hajlandó tagállamokat az Európai Védelmi Unió felé. Azonban miközben 2016-ra mind a NATO-tagállamok divergens biztonsági érdekei, mind az EU belső politikai megosztottsága mellett is sikerült stratégiai szintű kezdeményezéseket kialakítani, Magyarországon ezekről a kezdeményezésekről a mai napig nem bontakozott ki érdemi szakpolitikai – politikai – társadalmi vita.

⁴⁸⁵ Csiki Tamás – Tóth Péter: Stratégiától stratégiáig. A 2009-es és 2012-es magyar katonai stratégia összehasonlító elemzése. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*. 7. évf., 2014/2., 62-76. o.

lehetőséget vizsgálom meg (egyúttal egy-egy meghatározó szereplőhöz, mint vezető nemzethez is kötve az együttműködést):

1. „Közép-európai” stratégiai irány: Lengyelország irányában a V4 keretben létrehozott EU Harccsoport nyomán;
2. „Déli” stratégiai irány: Olaszország irányában a létező MLF – EU Harccsoport és az olasz Védelmi Együttműködési Kezdeményezés (DECI) alapján;
3. „Nyugati” stratégiai irány: Németország irányában a keretnemzet-koncepció és a hadiipari együttműködés potenciális lehetőségei alapján.

E három stratégiai irányt nem tekintem egymást kölcsönösen kizáró lehetőségnek, ugyanakkor a korlátozott erőforrásokra tekintettel azt sem feltételezhetjük, hogy Magyarország egyidejűleg több irányban is képes lenne mélyen elköteleződni. Mivel így nem elég arra a hipotetikus kérdésre választ keresnünk, hogy „melyik stratégiai irányban köteleződjünk el a három közül?” – hiszen Olaszország és a visegrádi országok vonatkozásában komoly politikai és katonai kötelezettségvállalásaink élnek már jelenleg is –, arra a kérdésre keressük a választ, hogy „a magyar védelempolitika érdekeit figyelembe véve melyik irányban milyen súlypontokkal és időtávon érdemes részt venni a többnemzeti képességfejlesztésben?” A vizsgált esetekben így hangsúlyosan négy stratégiai szempontot értékelek:

- A. Az adott együttműködési kereten belül a deklarált stratégiai érdekek, védelempolitikai célok összevetése a magyar és a szövetséges felek között.
- B. Az együttműködés lehetséges hatása az országvédelmi képességekre (a nemzeti haderőfejlesztésre).
- C. Az együttműködés lehetséges hatása a „missziós” válságkezelési képességekre (a szövetségi haderőfejlesztésre).
- D. Az együttműködés lehetséges hatása a Magyar Honvédség haditechnikai fejlesztésére, modernizációjára.⁴⁸⁶

Előzetesen azt is jelezniem kell, hogy az európai többnemzeti képességfejlesztési együttműködések klasszikus formái sui generis jellegűek, és fejlődési folyamatként

⁴⁸⁶ Jelen esetben nem törekszem „számszerűsíthető” értékelő modell kialakítására, mert számos tényező megítélése szubjektív, és az objektíven mérhető, számszerűsíthető tényezők esetében sem kapunk nyílt forrásokból elegendő hiteles és pontos adatot (például a nemzeti haderők harcász, bevethető erőiről, haditechnikai eszközeiről).

értelmezhetőek, de a levonható tapasztalatok⁴⁸⁷ alapján az általam vizsgált három relációban is számolni kell az alábbi általános következményekkel, amelyeket külön-külön nem emelek ki, csupán kontextusában értékelem a hatásmechanizmusokat és lehetőségeket:

Pozitívumok:

- A szövetségi új képességfejlesztési projektek többsége már most is országcsoportok együttműködésével valósulhat csak meg a nagy forrásigény miatt, így a korábbi kivételtől ez a gyakorlat Észak- és Nyugat-Európában egyre inkább szabállyá válik.
- Ha megfelelően állnak össze a többnemzeti képességklaszterek, az enyhítheti az eltérő fenyegetettség-percepcióból eredő regionális érdekkülönbségeket, a klasztereken belüli nagyobb érdekközösség gyorsíthatja a fejlesztéseket.

Negatívumok:

- A közös képességfejlesztés kölcsönös politikai függőséget teremt, a közös műveleti szerepvállalás pedig mély politikai bizalmat és elkötelezettséget előfeltételez. Az együttműködés felveti a közös műveleti szerepvállalás potenciális korlátjainak (nemzeti döntéshozatali mechanizmusok diszharmóniája, nemzeti műveleti korlátozások) kérdését is.
- Hadiipari-technológiai függőséget teremt és megjelennek a katonai specializáció hátrányai.

IV.6.1. „Közép-európai” stratégiai irány – a lengyel együttműködés („területvédelmi modell”)

Közép-Európában a visegrádi négyek 1991 óta tartó együttműködésének keretébe ágyazva született döntés a közös EU-harccsoport létrehozásáról Lengyelország vezető nemzeti szerepvállalásával. Ez pozitív körülmény, hiszen támaszkodhat bizonyos intézményesített struktúrára, és egy Európában ismert és elismert, a NATO-ban is „látható” országcsoport együttműködését testesíti meg. Emellett az elmúlt években a visegrádi országok együttműködése néhány szektorális területen eredményes közös fellépést tett lehetővé, és úgy tűnik, hogy az energiapolitika mellett a védelempolitika lehet az a terület, ahol áttörést képesek elérni. A szövetséges államok természetesen üdvözölték a képességfejlesztésre vonatkozó szándékot, hiszen az egyébként szerényebb katonai képességekkel és elavultabb

⁴⁸⁷ Lásd például: Maulny – Liberti: i. m., Biscop: i.m.; Giegerich: i. m.; Major – Mölling – Valásek: i. m.

haditechnikával rendelkező kelet-közép-európai országok aktivizálásának eszközét látták benne – és a térség kis államai, köztük Magyarország, nem titkolják, hogy erősebb, „hasznosabb”, a szövetségesi kötelezettségekhez komolyabb eszközökkel hozzájáruló országokként le kívánják aratni a V4 EU Harccsoport fejlesztésének politikai babérjait. Éppen ezért van jelentősége politikai téren a visegrádi négyek „nagy láthatóságának” – azonban ez a védelmi és katonai célok megvalósulására kevés hatással bír. Sőt, a vizsgált stratégiai irányok közül a V4 együttműködés 2014, a hosszú távú stratégiai célok meghatározása és elfogadása előtt „egy politikai projekt logikája mentén” szerveződött, így a láthatóság megteremtésének, majd a politikai haszon biztosításának érdeke nagyobb súllyal esett a latba, mint az átgondolt stratégiai tervezés.

Ebben a 2016 első félévében készenléti szolgálatot ellátó katonai „képességcsomagban” Magyarország végül – a kezdeti 450 fős kontingenst a teljes Harccsoport létszámának növelésével összhangban növelve – 716 fővel vett részt: egy lövészs századdal, különleges műveleti osztaggal, közvetlen légi támogatási, műszaki képességgel, valamint civil-katonai együttműködési (CIMIC) és lélektani-műveleti (PSYOPS) képességekkel.⁴⁸⁸ A Harccsoport készenléti időszaka pedig 2016 júliusával sikeresen zárult.⁴⁸⁹

Az EU Harccsoport alkalmazhatóságával kapcsolatban azonban több tekintetben is kétségekkel szembesülünk. Egyrészt közismert, hogy a koncepció kidolgozása óta az EU soha nem alkalmazta harccsoportjait, és azok együttműködési, de különösképpen finanszírozási mechanizmusa valószínűvé teszi, hogy tényleges bevetésükre válságkezelési céllal a jelenlegi keretek között nem is fog sor kerülni. Az alkalmazhatósághoz olyan szoros együttműködés kellene, amelyben a résztvevő államok egységes álláspontot képviselnek az alkalmazás célzott és vállalható földrajzi térsége (például Kelet-Európa, a Balkán vagy Afrika), jellege (harcoló behatoló erő, harctámogató és harci kiszolgáló erő, békefenntartó feladatok ellátása és az ezekkel kapcsolatban megfogalmazott nemzeti korlátozások összehangolása), illetve az erők fenntarthatósága (teljes időtartama és rotációs ideje) kapcsán. Másrészt a harccsoportok finanszírozását szabályozó ún. Athena-mechanizmus alapján a műveleti költségeket a résztvevő államoknak kell fedeznie és nem az EU központi költségvetéséből finanszírozzák, ami döntően meghatározza (csökkenti) az alkalmazási hajlandóságot. E két szempontból a V4 EU Harccsoportra úgy kell tekintenünk, mint egy, a nemzetközi trendekhez alkalmazkodó

⁴⁸⁸ Szenes: A visegrádi védelempolitika fejlődése (1.), 13. o.

⁴⁸⁹ Halász Zsófia: *Végehez ért a V4 EU Harccsoport készenléti szolgálata*. [online], Honvedelem.hu, 2016. 07. 09. Elérhető: http://h.honvedelem.hu/cikk/58155_vegehez_ert_a_v4_eu_harccsoport_keszenleti_szolgalata [2017. 07. 24.]

„látszatmegoldásra”,⁴⁹⁰ ami ugyan képességfejlesztési tevékenység és a katonai együttműködés kultúráját is erősíti, azonban jelenlegi formájában alkalmazásra szinte biztosan nem kerülhet.

Éppen ezért a Harccsoport létrehozásának tárgyalási szakaszában élénken élt a kérdés, hogy stratégiai távlatban a politikai hasznon túl (presztízs, szövetségesi megbecsülés) a harccsoport 2016-os készenléti időszakának után valamilyen formában fennmaradó részképességeken túlmenően fektessünk-e forrásokat egy, a jelenlegi EU-konceptió szerint „alkalmazhatatlan” képességsomag kifejlesztésébe és fenntartásába? E kérdésre 2016-ra a felek egyetértésével részben válasz is született, amikor döntöttek a felálló harccsoport 2019-es újbóli felajánlásáról az EU számára (recurrence); arról pedig folynak a tárgyalások, hogy valóban célszerű-e a formációt állandó V4 struktúrává tenni (permanence)?⁴⁹¹ Az alkalmazhatóság korlátjain azonban a harccsoport állandó struktúrává tétele sem segítene, mert a jelen formában maga a harccsoport-konceptió alkalmazhatatlan a gyakorlatban. Épp ellenkezőleg: állandósulna a kijelölt erők lekötöttsége, és csupán a közös gyakorlatok tapasztalatai és az interoperabilitást fokozó hatása ellensúlyozná ezt valamelyest.

A „V4 stratégiai irány” legmeghatározóbb korlátozó tényezőjét a harccsoport létrehozását követően is az együttműködés elmélyítésének már rövidtávon jelentkező „erőforrás-intenzív szakasza” jelenti: miközben Lengyelország elkötelezett védelmi képességeinek megerősítése – a haderő-modernizáció és új eszközrendszerek beszerzése – mellett, és azt a 2014-es ukrajnai események hatására minden eszközzel alá kívánja támasztani, beleértve a regionális együttműködés fokozását, többnemzeti kötelek felállítását és a NATO-jelenlét erősítését,⁴⁹² addig a másik három partnerország esetében nem látunk ilyen mély elkötelezettséget. Bár a newporti NATO-csúcstalálkozó előtt, alatt és után született döntések a védelmi költségvetés növeléséről szóltak Kelet-Közép-Európa valamennyi NATO-tagállamában, olyan mértékű növelést, ami lépést tudna tartani a felfokozott lengyel haderőmodernizációval, a visegrádi államok esetében nem láthatunk. Ahol pedig megjelenik a haderő-modernizáció igénye és a szükséges erőforrások, ott sem látható e célok regionális összehangolása, amit ismét felveti az együttműködés komolyságával kapcsolatos kérdéseket.

Mint azt az értekezés nemzeti stratégiai dokumentumokkal foglalkozó alfejezetében láthattuk, a deklarált stratégiai érdekek és védelempolitikai célok tekintetében is

⁴⁹⁰ Erre már Tomáš Weiss is rámutatott: amennyiben a visegrádi országok el kívánják mélyíteni védelempolitikai együttműködésüket, valós közös képességeket kell kialakítaniuk, nem „csak” alegységeket egymás mellé rakniuk; így használhatják ki az együttműködésben rejlő szinergiákat. Weiss: i. m.

⁴⁹¹ Suplata: DAV4 II Expert Group Report on Visegrad Defence Collaboration, 3. o.; Bodnárová: i. m.

⁴⁹² Schmitt, Gary J.: *Poland, Hungary and the Czech Republic. The Security Record of „New Europe”*. American Enterprise Institute, 2016 november. 5-7. o.

tapasztalhatunk némi diszharmóniát a visegrádi országok között – ami stratégiai szinten inkább a hangsúlyokon és a megvalósítás mikéntjén érzékelhető. A legáltalánosabb szinten mind a négy ország a NATO és az Európai Unió szervezetébe ágyazva kívánja fenntartani biztonságát, és szövetségesi kötelezettségeinek mindkét szervezeten belül eleget kíván tenni.⁴⁹³ Az eltérést azonban a nemzeti sajátosságok vizsgálatakor jól láthatjuk három területen is: a kollektív védelem alapját jelentő nemzeti önerő biztosításán, a „területvédelmi feladatok – missziós válságkezelési feladatok” kontinuumban, valamint az Oroszországgal, mint potenciális fenyegetéssel kapcsolatos politikai szolidaritás mélységén. Egyértelmű, hogy az orosz fenyegetést már a grúz–orosz háború hatására jelentősnek érzékelő, így 2009 óta átfogó haderő-modernizációs programot végrehajtó Lengyelország fordítja a legtöbb figyelmet és erőforrást nemzeti védelmi képességeinek fokozására. Ennek célja egyrészt a területvédelmi képességek kézzelfogható megerősítése, másrészt a nemzetközi válságkezelésben fenntartott aktív részvétel, amikor a szövetségesi szolidaritás ezt szükségessé teszi (Irak, Afganisztán). (Szerepet játszik természetesen az is, hogy Lengyelország igyekszik európai középhatalomként viselkedni és teljesíteni, így hajlamos többet vállalni, mint amit adott pillanatban teherbíró képessége megengedne.) Ezzel szemben a másik három ország haderő-modernizációja a forráshiány következtében esetleges ad hoc fejlesztésekben merült ki, a szlovák és a magyar esetben kifejezetten kevés eredménnyel. Bár minden esetben fontos szempontként szerepel az országvédelmi képességek megteremtése és a területvédelmi feladatok ellátása, egyértelmű a különbség a négy országon belül.⁴⁹⁴

Mindez hatással van a nemzetközi műveleti szerepvállalásra is, hiszen a három kis ország fegyveres erői önállóan csak az országvédelemre és legfeljebb szűk földrajzi környezetben (Balkán, Kelet-Európa) végrehajtott válságkezelésre képesek. (Specifikusan a V4 együttműködésen belül azonban a Magyar Honvédség nem számíthat még a középhatalomként viselkedő Lengyelországtól sem olyan jellegű vagy mértékű támogatásra, mint valamely nagyhatalommal történő műveleti együttműködés esetén.) A döntő különbség mégis az, hogy az eltérő fenyegetettség-percepcióból adódóan Lengyelország sokkal inkább nyitott, hajlamos és képes ilyen szerepvállalásra, ami stratégiai szinten elméletben akár a csapdahelyzet/cserbenhagyás eseteit is előidézheti, ha a V4 Harccsoportban a nemzeti erők egymáshoz vannak kötve. Például egy (lengyel indíttatásra felmerülő) kelet-európai (ukrajnai) harccsoport-bevetés politikai és katonai kockázatát, anyagi terhét Magyarország nem

⁴⁹³ A NATO-ban a kollektív védelmi, az EU tekintetében a kollektív védelmi és a szolidaritási záradékból eredő feladatok terén.

⁴⁹⁴ Schmitt: i. m. 18-23. o.

vállal(hat)ná. Ugyanakkor egy ilyen mély kudarc – a keretek „kiüresedésének” veszélyével – az egész V4 együttműködés létét kérdőjelezné meg.

Végül a politikai szolidaritás tekintetében szintén az ukrán válságra adott eltérő hangvételű válaszok vetnek fel kérdéseket, mert Lengyelország „harcos”, katonai értelemben is konfrontatívabb külpolitikája a másik három országnak láthatóan túl erős volt.⁴⁹⁵ 2014 óta azt láthattuk, hogy Lengyelország döntően oroszellenes éllel bíró stratégiai diskurzust alakított ki, ami Kelet-Közép-Európa több államában és az Egyesült Államokban is komoly visszhangra talált. E mögé ezek az országok képesek voltak felsorakoztatnia a NATO newporti és varsói csúcstalálkozóinak legfontosabb döntéseit is: a többnemzeti együttműködés lehetőségeit vizsgálva számunkra is ebben a kontextusban érdemes értelmezni a NATO csúcstalálkozók nyomán Kelet-Közép-Európában kibontakozó haderő-fejlesztési elképzeléseket, beleértve a „logisztikai bázisok” és vezetés-irányítási elemek – így az Észak-keleti Többnemzeti Hadtest (MNC-NE) – továbbfejlesztését és új törzselemek (az NFIU-k) létrehozását, a VJTF létrehozását és a NATO erők előre tolt rotációs jelenlétének megerősítését is. Mindez láthatóan nem illeszkedik ahhoz a hivatalos magyar stratégiai diskurzushoz, amely kevésbé konfrontatív, orosz fenyegetetést nem érzékelő vonalat követ. Ennek nyomán ellentétek jelentek meg a V4 együttműködésben, még akkor is, ha 2015 óta a közös migrációellenes fellépés a sikeres politikai együttműködés szimbóluma – ez ugyanis nem védelempolitikai feladat.⁴⁹⁶

A V4 együttműködés elmélyítésének pozitív hatása lehetne a Magyar Honvédség országvédelmi képességeire abban az értelemben, hogy bizonyos modernizációt „kikényszerítő” hatással bír, ami üdvözlendő a MH előregedett haditechnikai eszközparkja tekintetében. A V4 EU Harccsoport magyar képességelemeinek kialakítását és fenntartását illetően az MH 25. Klapka György Lövészdandár (Tata) zászlóalj-harccsoportja képezheti a szárazföldi erők modernizációs alapját, aminek költségvonzata azonban nem ismert. Az erők felajánlását és fejlesztését illetően mindenképpen tekintettel kell lenni a már lekötött felajánlásokra (NRF, EU MLF Harccsoport, a NATO 2023-as képességcélja) és a magyar műveleti szerepvállalásra (KFOR, EUFOR Althea, Operation Resolute Support, Irak) az MH 5. Bocskai István Lövészdandár (Debrecen) vonatkozásában is. A két dandár elemeinek

⁴⁹⁵ Kucharczyk, Jacek – Meseznikov, Grigorij (Eds.): *Diverging Voices, Converging Policies: The Visegrad States' Reactions to the Russia – Ukraine Conflict*. Heinrich Böll Stiftung, Warsaw, 2015; Rácz, András: „The Greatest Common Divisor” – Russia’s Role in Visegrad Foreign Policies. *The Polish Quarterly of International Affairs*, 21. évf., 2012/4. szám, 32-51. o.; Rácz, András: Divided Stands the Visegrad? *FIIA Briefing Paper 158*, [online], 2014 június. Elérhető: <https://www.files.ethz.ch/isn/181319/bp158.pdf> [2017. 07. 25.]; Marusiak, Juraj: Russia and the Visegrad Group – More than a Foreign Policy Issue. *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, 24. évf., 2015/1-2. szám, 28-46. o.; Sz. n.: *A V4-ek és az EU jövője*. Political Capital, Budapest, 2017, 8-11. o.

⁴⁹⁶ Nic, Milan: The Visegrad Group in the EU: 2016 as a Turning Point? *European View*, 15. évf., 2016/2. szám, 281-290. o.

párhuzamos fejlesztését illetően komoly kételyek merülnek fel a 2016-ban összeállított, és a forrásnövelés alapján érdemi modernizációval tervező „Zrínyi – 2026” tíz éves haderőfejlesztési program részletes ismerete nélkül is.⁴⁹⁷

Ami a Magyar Honvédség haditechnikai modernizációját illeti, a szorosabb védelmi együttműködésben rejlő „kényszerítő hatáson” túlmenően kevéssé biztató a helyzet, ugyanis miközben a V4 együttműködés lehetőséget kínálna bizonyos képességfejlesztési együttműködésre (például a helikopter-beszerzés, üzemeltetés, kiképzés), ezek láthatóan továbbra is nemzeti szinten szerveződnek (mind a négy országban). A tesztprojektként felvetett harcjármű-platform fejlesztésével⁴⁹⁸ kapcsolatban számos kétellyel szembesülünk mind a magyar hadiipar partnerekhez (elsősorban ismét Lengyelországhoz) mérhető relatív súlyát és képességeit illetően,⁴⁹⁹ mind bármely közösen kifejlesztendő termék rentábilissá tételét és hosszú távú piacképességét illetően.⁵⁰⁰ Elég arra gondolnunk, hogy egy olyan termék kategóriában kívánnánk újat fejleszteni, ahol már most is túlkínálat van Európában, és ahol a világpiacon történő termelésnek „előfeltétele”, hogy a harcjármű bizonyított eredményekkel rendelkezzen, például a nemzeti haderők hadrendjében rendszeresítsék. Jelenleg azonban ismereteink szerint semmi nem támasztja alá azt, hogy egy ilyen terméket rentábilis mennyiségben venne meg bárki a térség államai közül. Ahol már zajlik az átfegyverzés (Lengyelország), ott német és lengyel eszközöket szereznek be, ahol pedig még nem zajlik, ott is néhány éven belül be kellene szerezni a rendszeresítendő járműveket, ami nem enged túl sok teret arra, hogy 5-10 évig folyó többnemzeti fejlesztési projekt végeredményére várjanak, amely akkor még csak alaptípusként tesztelhető és nem gyártható sorozatban, nem készülnek variánsai stb. Így összességében nem láthatunk olyan szinergiákat, amelyek magyar részről megtérülő védelmi ipari befektetést eredményeznének a visegrádi együttműködés jelenlegi keretei között.

A „közép-európai” stratégiai irányban kialakítható együttműködés meghatározó jellemzőit az alábbiak szerint összegezhetjük:

⁴⁹⁷ Nemcsak tudományos és kutatói szemszögből sajnálatos, hanem a szövetséges államok szempontjából is nehezíti az érdemi együttműködést, hogy a Magyar Honvédség közép- és hosszútávú haditechnikai fejlesztését meghatározó tervnek semmilyen részlete nem érhető el nyilvánosan, még a szakpolitikusok sem számolnak be konkrétumokról. Ez az értekezésben vizsgált további hat ország esetében nem látott és követett gyakorlat.

⁴⁹⁸ Majer: i. m., 6. o.

⁴⁹⁹ Csiki: Kísérlet a védelmi ipar felélesztésére Magyarországon? 131-134. o.

⁵⁰⁰ Csiki: Kísérlet a védelmi ipar felélesztésére Magyarországon? 138-141. o.

<p>Az adott együttműködési kereten belül a deklarált stratégiai érdekek, védelempolitikai célok összevetése a magyar és a szövetséges felek között</p>	<p>Általános szinten EU- és NATO-keretbe ágyazva harmonizált, a végrehajtásban különbségek három lényeges területen: a kollektív védelem alapját jelentő nemzeti önerő biztosításában, a „területvédelmi feladatok – missziós válságkezelési feladatok” kontinuumban, valamint az Oroszországgal, mint potenciális fenyegetéssel kapcsolatos politikai szolidaritás mélységében.</p>
<p>Az együttműködés lehetséges hatása az országvédelmi képességekre (a nemzeti haderőfejlesztésre)</p>	<p>Modernizációt „kikényszerítő” hatása pozitív, ugyanakkor két dandár elemeinek párhuzamos fejlesztésére ismereteink szerint perspektivikusan sem áll rendelkezésre elegendő forrás.</p>
<p>Az együttműködés lehetséges hatása a „missziós” válságkezelési képességekre (a szövetségi haderőfejlesztésre)</p>	<p>Az együttműködés magját jelentő EU Harccsoport – a finanszírozási mechanizmus és az eltérő alkalmazási elvek következtében – egy, a nemzetközi trendekhez alkalmazkodó „látszattmegoldás”, ami ugyan képességfejlesztési tevékenység, azonban jelen formában alkalmazásra szinte biztosan nem kerülhet.</p>
<p>Az együttműködés lehetséges hatása a Magyar Honvédség haditechnikai fejlesztésére, modernizációjára</p>	<p>A modernizációt „kényszerítő hatáson” túlmenően jelenleg nem látunk olyan szinergiákat, amelyek magyar részről megtérülő befektetést eredményeznének a visegrádi együttműködés jelenlegi keretei között.</p>

7. táblázat: A „közép-európai” stratégiai irány – A lengyel együttműködés („területvédelmi modell”) jellemzői

Összességében a három stratégiai irány közül a közép-európai „területvédelmi modellként” jellemezhetjük, ugyanis Lengyelország politikai, gazdasági, katonai súlyával alátámasztott céljai mind a NATO, mind az EU vonatkozásában; a visegrádi országok geopolitikai elhelyezkedése és Oroszország asszertív külpolitikája; valamint a résztvevő országok nemzeti katonai stratégiai céljai ebbe az irányba konvergálnak. Ugyanakkor a területvédelmi feladatok és a közös válságkezelő fellépés, amire a V4-ek az EU Harccsoport

kialakításával elvileg készültek, nem illeszkednek szorosan. Magyarország szempontjából a közép-európai keretben történő képességfejlesztés akkor lehet hasznos, ha azok a pótlólagos források is rendelkezésre állnak, amelyekkel további lépésekben a felajánlott magyar alegységek modernizációja és fejlesztése biztosított lenne, ami adott esetben nemzeti és nemzetközi keretben is használható katonai képességfejlesztést jelentene. A V4 Harccsoport kialakítása „első lépésként” lehet racionális, amit szélesebb körű és mélyülő együttműködés követ, ez azonban a fent bemutatott okokból következően stratégiai szinten – elsősorban Lengyelország túlsúlyából és Oroszország felé sokkal konfrontatívabb politikájából adódóan – többféle kockázatot is magában rejt, miközben az ehhez szükséges jelentős források nem állnak rendelkezésre. Amennyiben teljesül a magyar kormány nagyobb arányú védelmi költségvetésnövelési terve, akkor is szem előtt kell tartani, hogy ebből a forrásból elengedhetetlen először a Magyar Honvédség helyzetének stabilizálása; bármilyen érdemi képességfejlesztés ez után következhet.

IV.6.2. „Déli” stratégiai irány – az olasz együttműködés („staus quo modell”)

Olaszország felé az 1998-as kormányközi megállapodás nyomán életre hívott (olasz–szlovén–magyar) Többszemzeti Szárazföldi Kötelék (MLF) és az ez alapján felálló, majd kétszer készenlétben álló EU Harccsoport képezheti a stratégiai együttműködés elmélyítésének alapját.⁵⁰¹ Az ilyen formán megalapozott, kipróbált együttműködésben az MH 5. Bocskai István Lövészandár (Debrecen) affiliációja, közös gyakorlati és műveleti tapasztalatai komoly értéket képviselnek, amelyre akár az együttműködés mélyítését is lehet alapozni. Relatív hátránya, hogy az együttműködés „megszokottá vált”, jelenleg nem kapcsolódik olyan, Európában nagy láthatósággal bíró és „saját márkanevvel” bíró regionális tömörüléshez, mint például a visegrádi négyek, így kisebb a politikai láthatósága és hozadéka.

Ugyanakkor a NATO-n belül a regionálisfókusz-kezdeményezés részeként Magyarországot – a visegrádi országok közül egyedülként – a Déli Regionális Parancsnoksághoz (Nápoly) sorolták, ami érdemi szakmai megalapozottsággal is bír. Egyrészt az MLF-alapú együttműködés és Olaszország mint vezető nemzet szerepe és az ehhez kapcsolódó összefonódások: a magyar légi rendészet Poggio Renatico-ba való bekötöttsége, a

⁵⁰¹ Az MLF elemeit többször telepítették misszióba, illetve voltak készenlétben. 2003-ban és 2005-ben Olaszország, Magyarország és Szlovénia katonái az MLF bázisán közösen vettek részt a koszovói NATO békefenntartó műveletekben, majd 2007-ben és 2012-ben tartottak készenlétben egy-egy fél évre egy 1500 fős EU Harccsoportot, amelyből 900 főt Olaszország, 300-300 főt pedig a másik két ország biztosított. Emellett az MLF törzselemeit telepítették Afganisztánba több alkalommal (2008-ban, 2010-ben és 2013-ban). Németh: Magyarország szerepe a regionális biztonsági-védelmi együttműködésekben, 104. o.

szlovén légtérrendészeti feladatok átvétele Olaszországtól, a Hungarocontrol koszovói légi irányítási feladatai, másrészt az MLF részeként Olaszország felé affiliált és a NATO védelmi tervezési folyamataiba is betervezett debreceni lövész zászlóalj fejlesztése és a magyar külszolgálati törzsbeosztások olaszországi (Milánó, Nápoly, Poggio Renatico) súlyozása, végezetül pedig a Magyar Honvédség művelési irányelveinek balkáni fókuszra egyaránt efelé hatnak.

Az olasz szerepvállalás súlyának növelését szolgálja a NATO-n belül a keretnemzet-koncepció alapján felállítani tervezett csoportosulás – hat tagú – olasz keretnemzeti vezetéssel, aminek valós tartalmát többoldalú tárgyalások függvényében határozzák meg. A kiinduló olasz szakpolitikai javaslat értelmében a keretnemzeti tartalom olyan moduláris és funkcionális, alegységszintű modellben valósulhatna meg, amelyben több területen – stabilizáció és újjáépítés (rendőri és katonai kiképzés és manőver-alegységek kialakítása), CIMIC, PSYOPS, katona-egészségügy – lehet magyar érdekeltség, és a már létező kapacitásokra alapozó tovább lépési, fejlesztési lehetőség. Különösen fontos lehetne ezen a téren a stabilizációs és újjáépítési képességek fejlesztése, amit a Magyar Honvédség esetében a balkáni és esetleges afrikai válságkezelő szerepvállaláshoz kapcsolódóan lehetne jól hasznosítani.⁵⁰²

A déli irányú kapcsolatokat olasz elképzelés szerint az Ausztria és Horvátország potenciális bevonását javasoló Védelmi Együttműködési Kezdeményezés (DECI) szellemében lehetne tovább bővíteni, erősítve az együttműködés közép-európai jellegét és beágyazottságát. Ennek nyomán 2013-ban készült arra vonatkozó javaslat, hogy 2017-ben ismét MLF alapon, de akkor már Ausztriával és Horvátországgal kibővítvé biztosítana öt ország egy harccsoportot az EU számára – ez azonban a magyar erők 2016 első félévi V4 Harccsoportbeli lekötöttsége, illetve az osztrák erők 2016 második félévi harccsoport-részvétele miatt nem vált valóra.

A kérdéssel kapcsolatban Ausztria álláspontját három tényező határozta meg. Egyrészt a nemzeti védelempolitika erős kötődése a semlegességhez, amely a fokozódó nemzetközi

⁵⁰² Érdemes azt is szem előtt tartanunk, hogy az évtizedes afganisztáni stabilizációs művelet „stratégiai fáradtsága” és az európai államok részéről a válságkezelő beavatkozások jellegét várhatóan átalakító, csökkenő katonai képességek, politikai hajlandóság és szűkös anyagi források a jelek szerint új trendet alakítanak ki. Eszerint – mivel a tapasztalat azt mutatja, hogy a kialakuló biztonsági problémák jelentős részét a gyenge és működésképtelen államok és a hatalmi vákuumban kialakuló és megerősödő szervezetek, mozgalmak (terrorszervezetek, szervezett bűnözői csoportok, hadurak és fegyveres csoportok) okozzák –, várhatóan nem nagyarányú katonai beavatkozásokra kerül majd sor a válság által sújtott térségben, hanem olyan kiképző-támogató tevékenységre, amely relatíve kis számú katona telepítésével a helyi biztonsági erők újjászervezése, kiképzése és mentorálása által javítana a válsághelyzetet. Ez épít a 2009 óta követett afganisztáni modellre, melynek célja az volt, hogy a helyi szereplők kezébe adják a biztonsági feladatok ellátását, egyúttal annak terheit is egyre kisebb mértékben kelljen az európai államoknak viselniük. Ehhez a trendhez illeszkedik az olasz javaslat, és ezt támasztják alá a 2014 óta Afrikában a mali és közép-afrikai válságok kezelése érdekében folytatott EU kiképzőmissziók.

szerepvállalás és erősödő EU-, illetve NATO-kapcsolatok és műveleti együttműködés ellenére folyamatos belső politikai és szakértői vita tárgyát képezi, folyamatos súlyponteltolódásban van, és várhatóan a közeljövőben sem jut nyugvópontra. Ez az erős kötődés a semlegességhez nagymértékben korlátozza a nemzetközi formációkban való hatékony részvétel képességét, amikor műveleti részvételre, tehát a kialakított közös struktúrák, képességek alkalmazására kerül(ne) a sor. Másrészt az a tény, hogy az osztrák védelempolitika természetes és elsődleges partnere Németország, így bár látható az osztrák érdeklődés és részvétel több közép-európai projektben, állandó régió-specifikus, strukturált együttműködést (például a V4 Harccsoporthoz való hozzájárulást) nem alakított ki. Ehhez szorosan kapcsolódik a harmadik tényező, amely az osztrák részvételre vonatkozik az EU harccsoportjaiban. Ausztria először 2011 első, majd 2012 második félévében vett részt készenlétben álló harccsoportban, mindkét esetben meghatározó német részvétel mellett, logisztikai feladatokra vonatkozóan, majd 2016 második felében ezt megismételték mintegy 500 fővel.⁵⁰³ Amikor a döntési lehetőségek felmerültek, hogy a 2016 első felében készenlétben lévő V4 Harccsoport, vagy a fél évvel később felálló vegyes harccsoport részese legyen, a döntés az utóbbi mellett szólt, és újabb érdemi harccsoport-részvétellel tudomásunk szerint 3-4 éven belül nem számolhatnak.⁵⁰⁴ A Közép-európai Védelmi Együttműködés két- és többoldalú formátumban működtetett projektjei ezeket az elemeket kiegészíthetik, de stratégiai elköteleződést eddig nem teremtettek.

Horvátország esetében a 2009-es NATO- és 2013-as EU-csatlakozás közötti időszak jelentette a „bizonyítás” éveit, hiszen frissen csatlakozó tagállamként és az EU nyugat-balkáni stabilizációs terveinek fontos szereplőjeként eredményes biztonságpolitikát folytatva megszilárdíthatta helyét az euro-atlanti integrációs szervezetekben. Így 2011 első felében a készenlétben álló északi (Nordic), 2012 második felében a német parancsnokság alatt álló többnemzeti EU-harccsoporthoz járult hozzá. A horvát védelempolitika esetében a Nyugat-Balkán országainak stabilizációja és euro-atlanti integrációja jelentheti a közös alapot a horvát közeledésre a DECI felé.

A deklarált stratégiai érdekek és védelempolitikai célok tekintetében Olaszország, Szlovénia és Magyarország általános szinten az EU- és a NATO-keretrendszerbe ágyazva harmonizált stratégiai kultúrával bír, de jól látható Olaszország stratégiai elkülönülése a nagyhatalmi szerep és a Földközi-tenger térségére kiterjedő biztonságpolitikai fókusz

⁵⁰³ 2011 első félévében a holland–német–finn–osztrák–litván harccsoportban; 2012 második félévében a német – osztrák – cseh – ír – horvát – macedón harccsoportban, mindkét esetben potsdami hadműveleti parancsnokság alatt. 2016-ban német – osztrák – holland – cseh – ír – horvát – luxemburgi erők vettek részt a közös harccsoportban.

⁵⁰⁴ Szakértői háttérbeszélgetés, Bécs, 2014. november.

tekintetében. Olaszország esetében Észak-Afrika és a Földközi-tenger az elsődleges fókusz a nagyobb mértékű biztonsági problémák (gyenge államiség, humanitárius válságok, tömeges migráció, szervezett bűnözés) következtében, a Balkán pedig másodlagos fókuszként szerepel (stabilizáció, államépítés, az euro-atlanti integráció elősegítése).

2008 óta a drasztikus forrásszűkösség hatására az olasz védelempolitika és haderő is konstans átalakulási folyamaton ment/megy keresztül, bár az olasz stratégiai dokumentumok kifejezetten lassan követték a világpolitika változásait. A nem hivatalos külpolitikai stratégiaként 2008-ban készült „2020 – A külpolitika választásai” című dokumentum után 2015-ben fogadták el az új Fehér könyvet, amire az olasz stratégiai célkitűzések értékelésénél támaszkodhatunk. Ez a tágabb földközi-tengeri térség (Mediterraneo Allargato) természetes érdekszféráját körülhatárolva említés szintjén foglalkozik a Balkánnal, és a nemzetközi védelmi együttműködést a NATO-ban, az EU-ban és ad hoc formációkban is erősen köti a védelmi ipari együttműködéshez, fejlesztéshez. Emellett a fő cél a gazdasági válság hatására műveleti képességeiben és a készenlét terén meggyengült fegyveres erők újbóli megerősítése, különösen a válságkezelő képességek terén.

Fontos szem előtt tartani, hogy az európai nagyhatalmak egyikeként az olasz politikai vezetés folyamatosan a hangsúlyos nemzetközi szerepvállalást és a szövetségi kötelezettségeknek való megfelelést kommunikálja, így támogatta volna az amerikai beavatkozást Szíriában 2011-ben, és támogatta a kelet-közép-európai NATO-tagállamoknak a kollektív védelmi képességek erősítését célzó törekvéseit. Egyúttal viszont a Kelet-Európa felé történő figyelem-eltolódás ellensúlyozására 2014-ben gondolatébresztő javaslat készült egy „déli NATO-stratégia” kialakítására is, ami az ukrán válság árnyékában az olasz szempontból meghatározó földközi-tengeri térség szerepét lenne hivatott jobban előtérbe helyezni. Ez továbbra sem került le a napirendről, sőt a 2018-ban Isztambulba tervezett NATO-csúcstalálkozó már a figyelem déli stratégiai irány felé fordulását jelzi előre. Mindennek tanulsága az, hogy a válság óta folyamatos átalakulásban levő és a forráshiány által továbbra is szorongatott olasz védelempolitika jövőbeni irányvonala csak részben alakult ki a műveleti szerepvállalás tekintetében, de a nemzetközi tapasztalatok alapján jó eséllyel visszafogottságot várhatunk, amelyen belül a kisebb szövetségi államok szerepe és súlya megnőhet, amennyiben a fenntarthatatlan vagy hiányzó képességeket képesek közös képességsomagokban (a keretnemzet koncepción belül), illetve egyes térségekben (Balkán) biztosítani.

A magyar és szlovén védelempolitika ebben a felállásban konvergens jellemzőkkel és célokkal bír, eltekintve attól, hogy Magyarország földrajzi helyzetéből adódóan nem csupán a Balkán felé köteleződött el. Érthető módon mindkét ország (hasonlóképpen Horvátország)

esetében a balkáni stabilizáció és integráció élvez elsőbbséget, míg Észak-Afrika csak szövetségesekkel végrehajtott válságkezelő műveletek keretében jöhet szóba, haditengerészeti téren pedig igen kevés realitással bír az együttműködés (de annak nem is ez a célja).

Mind a nemzeti és szövetségi haderőfejlesztés, mind az országvédelmi és válságkezelő műveleti képességek tekintetében az együttműködés mélyítésének a „modernizációt kikényszerítő” hatása a legnagyobb előny. Ez nemzeti szinten az MH 5. Bocskai István Lövészdandár további modernizációját segítené elő, míg a stabilizációs és újjáépítési képességek fejlesztése fontos és szövetségi szinten is látható hozzáadott értéket képviselne, megőrizve a magyar védelempolitika balkáni fókuszát és súlypontját. A magyar haditechnikai modernizáció konkrét megvalósítását illetően az olasz együttműködésnek jelenleg nincs komoly védelmi ipari alapja, a modernizáció egyes képességek esetében (ismét csak a helikopter-beszerezés, kiképzés és üzemeltetés) valósulhatna meg, ami ugyancsak hosszú távra szóló stratégiai elköteleződést kíván. A fent vázolt stabilizációs feladatok végrehajtásához szükséges, a műveleti spektrum alacsony intenzitású végén elhelyezkedő katonai képességek és ezek haditechnikai, gépjármű-technikai követelményei közel állnak a Magyar Honvédség jelenlegi fejlesztési irányaihoz (könnyű technika, mozgékony, lövész és különleges műveleti alegységek).

A „déli” stratégiai irányban kialakítható együttműködés meghatározó jellemzőit az alábbiak szerint összegezhetjük:

<p>Az adott együttműködési kereten belül a deklarált stratégiai érdekek, védelempolitikai célok összevetése a magyar és a szövetséges felek között</p>	<p>Általános szinten EU- és NATO-keretbe ágyazva harmonizált, azonban Olaszország „nagyhatalmi” érdekei és céljai markánsan a Földközi-tenger térségére fókuszálnak, így a magyar szempontból meghatározó Balkán mellett Észak-Afrika is hangsúlyos szerepet kaphat a stabilizációs célú nemzetközi együttműködésben. Olaszország és a többi ország között a méretkülönbség előnyei és hátrányai is megjelennek.</p>
<p>Az együttműködés lehetséges hatása az országvédelmi képességekre (a nemzeti haderőfejlesztésre)</p>	<p>Modernizációt „kikényszerítő” hatása pozitív, az MH 5. Bocskai István Lövészdandár további fejlesztését jelentős mértékben elősegítheti, amivel konkurál a párhuzamos V4 képességfejlesztés, miközben egyidejű modernizációra nem áll rendelkezésre elegendő forrás.</p>

<p>Az együttműködés lehetséges hatása a „missziós” válságkezelési képességekre (a szövetségi haderőfejlesztésre)</p>	<p>Az együttműködés alapját a Többnemzeti Szárazföldi Kötelék képezi, a résztvevő erők EU Harccsoportként már többször álltak készenlétben, ami a NATO irányában is továbbfejleszthető, kipróbált együttműködést jelent. Az EU harccsoport vonatkozásában az ismert kétségek fennállnak ebben a relációban is. A stabilizációs és újjáépítési képességek fejlesztése jelentheti a szövetségi környezetben is értékes és látható „hozzáadott értéket”, egyben a Balkán és (Észak-)Afrika vonatkozásában, politikai döntés esetén a magyar műveleti szerepvállalás új súlypontját.</p>
<p>Az együttműködés lehetséges hatása a Magyar Honvédség haditechnikai fejlesztésére, modernizációjára</p>	<p>Az olasz együttműködésnek jelenleg komoly védelmi ipari alapja nincs, a modernizáció egyes képességek esetében valósulhat meg, ami ugyancsak hosszú távra szóló stratégiai elköteleződést kívánna a felektől.</p>

8. táblázat: A „déli” stratégiai irány – Az olasz együttműködés („staus quo modell”)

Összességében jelen formájában a déli irányú stratégiai együttműködés rövid távon előnyös, mert a már meglévő képességekre (MLF) építve nem követel meg jelentős változtatást (az EU harccsoport pedig várhatóan nem kerül alkalmazásra), azonban jelen formájában nem is ad stratégiai választ, mert hosszútávon kevésbé ösztönzi a nemzetközi szerepvállalást és a képességfejlesztést. Ahogy a V4 együttműködés esetében is, itt is az együttműködés elmélyítése teremthetné meg közép- és hosszútávon a hatékonyságot és az alkalmazható műveleti képességeket. A V4 együttműködéshez képest előnye, hogy nincs olyan stratégiai kockázata, és egyelőre olyan „sebezhetőséget” sem látunk, mint a visegrádi országok esetében Lengyelország kapcsán az Oroszországhoz fűződő viszony eltérő értékelése és megvalósítása a részes államok között. Kevésbé kockázatos, „status quo modellnek” tekintjük a déli stratégiai irányt, ami a fontolva haladás eredményeképpen katonai értelemben hasznos, politikai értelemben megtérülő együttműködéssé fejleszthető, elsősorban a Balkán irányában, kisebb mértékben pedig Afrika vonatkozásában is.

Ennek alapját az adja, hogy az MLF „katonailag a legsikeresebb és legtermékenyebb regionális együttműködés, amiben hazánk jelenleg részt vesz. Az MLF együttműködésnek köszönhetően Olaszországgal a magyar katonai kapcsolatok annyira kiválóak, hogy magyar összekötő tiszt szolgál Rómában az olasz védelmi minisztériumban, és olasz összekötő tiszt

dolgozik a magyar Honvédelmi Minisztériumban Budapesten. A kapcsolatok és az együttműködés olajozottnak mondható, már-már rutinszerű.”⁵⁰⁵

IV.6.3. „Nyugati” stratégiai irány – a német együttműködés („hadiipari modernizációs modell”)

Bár a klasszikus „visegrádi együttműködés vagy MLF?” dichotómiájú kérdésfelvetésbe nem illik bele, de úgy vélem, Németország esetében is érdemes rövid értékelést adni a NATO szövetségi szinten elfogadott keretnemzet koncepció és a hadiipari együttműködés potenciális lehetőségei alapján. Mivel a műveleti együttműködés (Balkán, Afganisztán) tapasztalatairól és egyes képességfejlesztési területekről (katona-egészségügy) folyó tárgyalások mellett strukturált állandó együttműködési forma eddig nem alakult ki, ennek a stratégiai iránynak van a legkisebb láthatósága, illetve kevésbé tűnik nyilvánvaló lehetőségnek. Ennek ellenére az Európa vezető politikai és gazdasági hatalmához fűződő katonai kapcsolatokban rejlő potenciális lehetőségeket érdemes áttekinteni és értékelni.

Németország elsődlegesen a haditechnikai modernizációban válhatna Magyarország partnerévé. Célszerű lenne a szükséges eszközbeszerzéseket racionálisan (a rendszerszintű beszerzést és a családelvűséget⁵⁰⁶ szem előtt tartva) megvalósítani, építve a nemzetgazdasági kapcsolatok erős és intenzív gépjárműipari elemeire, és megteremtve a lehetőséget a csúcstechnológiájú német katonai gépjárműiparba (személy- és szállító, valamint páncélozott szállító- és harcjárművek) való beépülésre magyar kis- és középvallalkozások, valamint a HM hadiipari vállalatai számára. E tekintetben a már létező és bizonyított német eszközcsaládok gyártásában történő részvétel jelentősen kisebb kockázatot rejt magában, mint egy fluktuáló fejlesztési elképzelésekkel induló „V4 harcjármű-platform” kifejlesztése, aminek későbbi variációra nézve még sikeres fejlesztést követően sem biztos a gazdaságos termelékenység és kereslet.

Mindezt összehangolva a fent jelzett hangsúlyosabb balkáni jelenléttel, ami nemcsak a Magyar Honvédség műveleti irányelveivel, hanem Magyarország „természetes” gazdasági érdekszférájával is összhangban van, illetve felmérve a német haditechnikai eszközök balkáni elterjedését – hiszen a haderő modernizációját a Balkán legtöbb országában sem lehet sokáig halogatni, a német haditechnika pedig elismert és keresett –, valamint építve arra, hogy számos

⁵⁰⁵ Németh: Magyarország szerepe a regionális biztonsági-védelmi együttműködésekben, 104. o.

⁵⁰⁶ A családelvűség azt jelenti, hogy az egyes, a feladatok ellátása során egymással együttműködő fegyvernemek haditechnikai eszközei hasonló platformokon, egy-egy járműcsalád tagjaiként kerülnek rendszeresítésre, így működtetésük, karbantartásuk, azaz logisztikai hátterük fenntartása egyszerűbb és olcsóbb.

közép-európai ország már ma is jelentős mértékben használ német haditechnikát, mérlegelni érdemes bizonyos gyártási- és szervizkapacitások Magyarországra vonzását. Magyarországon a már létező, a kormány által kiemelten támogatott „stratégiai” gazdasági kapcsolatok mellett a képzett munkaerő és a központi földrajzi elhelyezkedés, illetve a viszonylag fejlett vasúti, közúti és vízi infrastruktúra képezhetné az életképes, kölcsönös haszonnal járó együttműködés alapját. Röviden összefoglalva: az ez irányú együttműködés elmélyítése a még létező magyar (civil és katonai) gépjármű-technológiai kapacitásoknak bedolgozási lehetőséget kínálhat, bekapcsolhatja azokat a német K+F tevékenységbe, összességében pedig elősegítheti a Magyar Honvédség átfegyverzését.

Végül a Közép-Európában már ma is széles körben használt német haditechnika a Magyar Honvédség számára is áthidaló megoldást jelenthet olyan fegyvernemi képességek vagy tudásbázis megőrzésére, amelynek számottevő formában történő fenntartására Magyarországon nem áll rendelkezésre forrás, vagy önálló, nemzeti keretek közötti fenntartását az országvédelem nem teszi szükségessé (mert például más képességgel váltják ki).⁵⁰⁷

Mint a másik két vizsgált stratégiai irányban, Németország esetében is fellelhető a védelempolitikai célok általános harmóniája, ugyanakkor fellelhetők a nagyhatalmi szerepből eredő eltérő hangsúlyok is. Ráadásul a német védelempolitika ugyancsak az átalakulás folyamatában van – ami Magyarország szempontjából „racionális visszafogottságot”, egyúttal korlátozott válságkezelő hajlandóságot (közös struktúrák fejlesztése esetén pedig kisebb eséllyel megjelenő kötelezettséget) jelent.⁵⁰⁸ Az elmúlt évek nemzetközi német szerepvállalásának trendjeit tekintve azt láthatjuk, hogy az közepes műveleti kockázatot, várhatóan kisebb missziós kitettséget foglal majd magában a következő évek válságkezelő-stabilizációs műveleteiben is. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy stabil a német jelenlét a Balkánon (Koszovóban), és 2013 óta fokozódott a német stabilizációs szerepvállalás Afrikában (elsősorban Maliban).

A komoly tapasztalatokra (Afganisztán, Balkán) visszatekintő műveleti együttműködés lehetőségének fenntartása mellett a keretnemzet modellben szereplő katona-egészségügyi (potenciálisan légi kutatás-mentési) együttműködés lehetne a szövetségi környezetbe

⁵⁰⁷ Ilyen tartalmas együttműködést lehetne kialakítani a harcokcsizó erők tekintetében, ahol nemcsak a szovjet haditechnika cseréje, de a hadrendben lévő, rendkívül kevés számú eszköz is azt indokolja, hogy a Magyar Honvédség ne tartson fenn nemzeti harcokcsizó erőket, hanem alakítson ki valamely német haditechnikát (Leopárd-2) alkalmazó regionális országgal (Ausztria, Csehország, Lengyelország) a harcokcsizó személyzet kiképzését, gyakorlatoztatását biztosító együttműködést. Ezen belül lehetne összehangolni az erők potenciális közös alkalmazási lehetőségeit akár olyan mélységben, mint a belga–holland légierő- vagy haditengerészeti együttműködés egyes elemei.

⁵⁰⁸ Csiki Tamás: Miért marad továbbra is visszafogott a német védelempolitika? *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/5. szám, 97-110. o.

beágyazott képességfejlesztés kulcseleme Németország vonatkozásában – a finanszírozási lehetőségek függvényében. Mivel egy-egy ilyen elem megvalósításának költségvonzata is igen nagy, ugyanolyan korlátok érvényesülnek itt is, mint a V4 Harccsoport vagy az olasz együttműködés elmélyítése esetében.

<p>A deklarált stratégiai érdekek, védelempolitikai célok összevetése a magyar és a szövetséges felek között</p>	<p>A védelempolitikai célok általános harmóniában vannak, egyúttal a nagyhatalmi szerepből eredő eltérő hangsúlyok jól láthatóan megjelennek. A német stratégiai kultúrában rejlő „racionális visszafogottság”, a nem katonai eszközök előtérbe helyezése és a nemzetközi szerepvállalás szigorú nemzetközi jogi kritériumokhoz kötése még szövetséges műveletek esetében is reális keretek között tartja a nemzetközi válságkezelési törekvésekben való német részvételt.</p>
<p>Az együttműködés lehetséges hatása az országvédelmi képességekre (a nemzeti haderőfejlesztésre)</p>	<p>Németország elsődlegesen a haditechnikai modernizációban válhat Magyarország partnerévé, összehangolva hangsúlyosabb balkáni jelenléttel, illetve felmérve a német haditechnikai eszközök balkáni elterjedését, valamint építve arra, hogy számos közép-európai ország már ma is jelentős mértékben használ német haditechnikát, mérlegelni érdemes bizonyos gyártási és szervizkapacitások Magyarországra telepítését.</p>
<p>Az együttműködés lehetséges hatása a „missziós” válságkezelési képességekre (a szövetségi haderőfejlesztésre)</p>	<p>A komoly tapasztalatokra (Afganisztán, Balkán) visszatekintő műveleti együttműködés lehetőségének fenntartása mellett a keretnemzet modellben szereplő katona-egészségügyi (potenciálisan kutatás-mentési) együttműködés lehetne a szövetségi környezetbe beágyazott képességfejlesztés kulcseleme Németország vonatkozásában – a finanszírozási lehetőségek függvényében.</p>
<p>Az együttműködés lehetséges hatása a Magyar Honvédség haditechnikai fejlesztésére, modernizációjára</p>	<p>Intenzív, szélesebb nemzetgazdasági környezetbe (gépjárműipar) ágyazva kölcsönös előnyökön alapuló hatás. A szövetségeseink körében alkalmazott csúcstechnológia, további sinergiákra teremthet lehetőséget.</p>

9. táblázat: A „nyugati” stratégiai irány – A német együttműködés („hadiipari modernizációs modell”)

Összegzés

A fejezet előbb a visegrádi államok védelempolitikai együttműködését és a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezést vizsgálta meg, és értékelt az eredményeit. Ez alapján – összevetve a nemzetközi tapasztalatokkal – azt állapítottam meg, hogy a visegrádi államok esetében a képességek megosztása és a képességek csoportosítása az a két „szint”, amelyet eddig a védelmi együttműködés terén elértek. A többnemzeti képzés, kiképzés és hadgyakorlatok során így a kormányok megtartják a többnemzeti hozzájáruláshoz hozzáadott részük feletti nemzeti döntési hatáskört, de ennek során az együttműködés kevésbé költséghatékony, mert a költségek is őket terhelik a szerepvállalás arányában. Alapszinten ez a képességek megosztása, amelyek nemzeti haderőstruktúrán és képességeken alapulnak, és nincsenek külön nemzetközi mechanizmusba, integrált struktúrába szervezve. Ennél magasabb szintű a V4 EU Harccsoportba szervezett együttműködés, amely egy szinttel intenzívebb, a „képességek csoportosítása” kategóriába esik. Ebben az esetben a nemzeti képességeket egy struktúrába szervezik, amely saját többnemzeti parancsnoksággal rendelkezik, de a résztvevő államok által biztosított katonai alakulatok az államok saját fennhatóságában maradnak. A képesség feletti irányítás így továbbra is nemzeti hatáskörben marad, de az integrált és koordinált tervezés csökkenti a személyi és logisztikai költségeket. Mindennek fényében a visegrádi együttműködésre vonatkozóan igazoltnak tekinthető, hogy annak eredménye korlátozott maradt, mert a vizsgált időszakban a V4-ek nem jutottak el a közös beszerzéseikig, vagy a szuverenitásmegosztással járó szerep- és feladatmegosztásig.

Ehhez képest a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés egyértelműen csak azt az első „bevezető” szintet érte el, amire megfelelő politikai akarattal a mélyebb együttműködés épülhet, azaz a (növekvő intenzitási sorrendben) lehetséges formák közül (képességek megosztása – képességek csoportosítása – csoportosítás beszerzésen keresztül – szerep- és feladatmegosztás) a „képességek megosztása” kategóriába esik. A CEDC hat részes állama által kialakított védelmi együttműködési formák célja olyan közös képességek létrehozása, amelyek nemzeti haderőstruktúrán és képességeken alapulnak, és nincsenek integrált struktúrába szervezve. Ezekben az esetekben az irányítás a nemzeteknél maradt, de a költségek is őket terhelték a szerepvállalás arányában. Költségmegtakarítást a többnemzeti képzés, kiképzés és fenntartás koordinációja, logisztikai háttérének egyszerűsítése, illetve a hatékonyságnövelés érdekében végrehajtott információcsere eredményez(het)ett. Így a CEDC-re vonatkozóan is igazoltnak tekinthető, hogy az együttműködés eredménye korlátozott maradt.

Ezt követően a fejezet Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia stratégiai kultúráját és nemzeti stratégiai

dokumentumait hasonlította össze, hogy azonosítsa, a többnemzeti védelmi együttműködés – belső tényezőként – milyen mértékben van jelen védelempolitikai gondolkodásukban?

A hét ország stratégiai kultúrájának vizsgálatakor számos hasonlóságot és néhány fontos különbséget azonosíthatunk. Egy állam az ENSZ (Ausztria), kettő hangsúlyosan a NATO (Lengyelország, Csehország), míg a többi négy részben a NATO, részben az EU keretein belül kívánja megvalósítani nemzeti védelempolitikai céljait, és e szervezetek tevékenységeihez is kötődik a nemzetközi szinten (válságkezelés). Több ország hangsúlyozza a kétoldalú stratégiai partnerséget az Egyesült Államokkal, azonban ezért elsősorban Lengyelország tesz. Változó a területvédelem és a nemzetközi válságkezelés közötti hangsúly, e téren is Lengyelország képviseli az egyik végletet a területvédelem elsődlegességével. Több kisállam pedig olyan korlátozott képességekkel rendelkezik, hogy önállóan nem lenne képes közvetlen földrajzi környezetén kívül tevékenykedni. Amikor erre mégis sor kerül, eltérőek a műveleti mandátumok, a nemzeti korlátozások. Emellett részben eltér a nemzetközi ambíciók földrajzi fókuszja Kelet-Európától a Balkánon át néhány esetben a Közel-Keletig és Afrikáig, ami megnehezíti az együttműködést még olyan esetekben is, amikor nagy szövetséges államokkal együtt vesznek részt műveletekben.

A térség hét vizsgált államának védelempolitikai elképzeléseiben és terveiben ugyancsak azonosíthatóak hasonlóságok és különbségek, amelyek mind a rendelkezésre álló és fejlesztendő katonai képességek, mind a politikai szándék terén meghatározzák a regionális együttműködési lehetőségek jövőképét. Biztonságértelmezésük átfogó jellege, a katonai mellett a nem-katonai, aszimmetrikus fenyegetések és kihívások percepciója általános és közös jellemző, valamint mindenhol tapasztalható a fegyveres erők nemzetközi keretekben történő, válságkezelő célú alkalmazására való hajlandóság, valamint a fegyveres erők modernizációjának célja.

A stratégiai dokumentumok tekintetében is kiugró Lengyelország fenyegetettség-percepciója (Oroszországgal szemben), amely alátámasztja a stratégiai kultúrák vizsgálatánál is azonosított jellemzőket, és e tekintetben a térség minden más vizsgált államától elkülönül. Hasonlóképpen „kilóg a sorból” Ausztria a kvázi semlegesség fenntartásával, békeműveletek terén az erős ENSZ-kötődéssel, és a közép-európai közegben erős hangsúlyú EU-preferenciájával, ami a többi államot kevésbé jellemzi. Viszonylag széles spektrumon szerepelnek a haderő-fejlesztési prioritások (ahol definiálnak ilyen, illetve nem teljes általánosságban kívánnak modernizálni mindent), amelyek szinte mindenhol kiemelten szem előtt tartják a NATO interoperabilitást, ugyanakkor közel sem minden esetben nyitottak ezek

többszemzeti fejlesztésére. A többszemzeti képeségfejlesztés igénye a nagy – így egy-egy ország számára túlzottan költséges – fegyverrendszerek esetén kap hangsúlyt.

A stratégiai dokumentumok elemzése alapján a legnagyobb hajlandóságot és ehhez kapcsolódó célzott elképzeléseket osztrák részről látjuk, ugyanakkor maguk a közép-európai védelmi együttműködési kezdeményezések sem jelennek meg nevesítve minden ország stratégiai dokumentumaiban, ami kérdéseket vet fel az együttműködési szándék komolyságáról – még akkor is, ha a visegrádi országok már 2014-ben közös hosszú távú stratégiai terveket fogalmaztak meg.

A többszemzeti védelmi együttműködést – a nemzetközi tapasztalatok alapján – elősegítő hét tényező értékeléséből levonható az a következtetés, hogy eltéréseket láthatunk a két együttműködési keretben részt vevő hét ország között: legfeljebb középszintű az országok (lakossága) közötti bizalom és szolidaritás, eltérő a haderők mérete (Szlovénia és Lengyelország a két szélsőség) és azok jellemzői (elsősorban a haderőmodernizációt és műveleti képességeket illetően), nem beszélhetünk a védelmi ipari szereplők egyenlő versenyhelyzetéről (Lengyelország, Csehország, Ausztria lényegesen jobb pozícióban van, mint a többi), és több ország esetében mérsékelt vagy komoly kockázatként merül fel a korrupció a védelmi szférában.

Össességében levonhatjuk azt a következtetést, hogy a visegrádi együttműködés tagjai esetében egyértelmű, átlátható szándékokról beszélhetünk a 2014-ben elfogadott hosszú távú célkitűzések nyomán, azonban az együttműködési szándék komolyságára árnyékot vetnek a nemzeti védelempolitikai programok végrehajtásának hiányosságai (elsősorban a modernizáció terén) – Lengyelország kivételével. Ilyen közép- vagy hosszú távra szóló közös célkitűzéseket a CEDC tagállamai nem fogalmaztak meg, így esetükben még kevésbé beszélhetünk az együttműködés jelenlegi szintjén strukturáltságról, valamint a stratégiai szintű, hosszú távú együttműködési szándék azonosításáról védelmi területen.

Látva a két közép-európai védelmi együttműködési kezdeményezés korlátjait, felmerülhet alternatív együttműködési irányok és az azokban rejlő lehetőségek és akadályok vizsgálatának igénye, amit a fejezet külön esettanulmányokként vizsgált meg. A lengyel vezető nemzeti szereppel számoló „közép-európai” (gyakorlatilag V4) stratégiai irány jellemzői „területvédelmi modellként” foglalhatók össze. Az olasz vezető nemzeti szereppel kalkuláló „déli stratégiai irány” mint „staus quo modell” írható le, míg a „nyugati” stratégiai irány, a német együttműködés „hadiipari modernizációs modell” jelenthet a magyar nemzeti érdekek szempontjából – természetesen mindegyik eltérő lehetőségeket és érdekütközéseket hordozva

magában. Ezek részletesebb feltárása mindenképpen további kutatást, mélyebb szakpolitikai figyelmet igényel.

V. Összegzés: A kutatás eredményei

A bipoláris világrend felbomlását követő időszak európai biztonság- és védelempolitikai folyamatainak vizsgálata, ezen belül is a katonai képességek fenntartására és fejlesztésére vonatkozó kutatások igen széles szakirodalmi bázisra támaszkodhatnak. A katonai képességfejlesztés terén a többnemzeti együttműködés fokozását számos tényező motiválta: a változó biztonsági környezetből eredő kihívásokra adandó válaszok; a közös fellépési képesség és az európai stratégiai autonómia megteremtésének igénye; a csökkenő források, a védelmi infláció növekedése, a kutatás-fejlesztés nagy forrásigénye; és olykor szimbolikus indokok is.

A szakirodalom az európai szintű (regionális) védelmi együttműködések tanulmányozásának két irányú megközelítését mutatja: egyrésztől felülről lefelé (top-down) az intézményesített folyamatokat vizsgálja az Európai Unión belül (ami természetesen nem választható el organikusán a NATO-tól sem), másrészt alulról felfelé (bottom-up) a nemzeti szinten azonosított és összehangolt közös érdekeket és az ezek alapján megvalósuló gyakorlati programokat igyekeznek feltérképezni a kutatók.

A szubregionális – azaz az Európán belüli, a résztvevő államok kisebb csoportjai között kialakított – együttműködések az ezredforduló óta jelennek meg komolyabb hangsúllyal a nemzetközi szakirodalomban, még ha az egyes programok és szubrégiók között komoly eltéréseket is láthatunk. Folytak a tapasztalatokat összegző és összehasonlító kutatások, amelyek az együttműködést segítő és akadályozó tényezőket igyekeznek azonosítani, és új együttműködési kezdeményezésekre vetítve segítik azok fejlődését. Ezen belül a magyar érintettségű többnemzeti védelmi együttműködési formáknak kevés figyelmet szenteltek, a kelet-közép-európai együttműködési lehetőségek feltárása hiányterület. Éppen ezért értekezésem hat kutatási célkitűzés mentén stratégiai nézőpontból két kelet-közép-európai, minilaterális többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezést és ezek részes államait vizsgálta a 2008-2016 közötti időszakban: (1) a visegrádi együttműködést és (2) a Közép-európai Védelmi Együttműködést.

Az értekezés a kutatási célkitűzésekkel összhangban azt a hipotézist igazolta, hogy bár (a) 2008 óta felélénkültek a regionális védelmi együttműködési kezdeményezések Kelet-Közép-Európában, (b) ezek eredménye korlátozott, és (c) jelenleg nem azonosíthatók a részes államok körében azok az egyező stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik.

A szakirodalmi áttekintést és az elméleti keretek tisztázását, az értekezés vizsgálatai szempontjainak körülhatárolását követően a második fejezet a 2008-2013 közötti időszak

forrásszűkösségét és annak átfogóan az európai védelmi szférára gyakorolt hatásait elemezte behatóan. Egyes kiemelt példák vizsgálatán keresztül azokat a trendeket vizsgálta és mutatta be, amelyek 2008 után a gazdasági válság hatására a védelmi szférában végrehajtott „válságkezelő tevékenység” részeként voltak tapasztalhatóak az európai haderők körében, ezáltal szemléltetve, hogy belső tényezőként mi ösztönözhetette a többnemzeti védelmi együttműködés fokozását Európában és ezen belül Kelet-Közép-Európában.

Az európai államok védelempolitikai „válságkezelő lépései” ebben az időszakban széles palettán mozogtak az ad hoc létszám- és eszközcsökkentéstől a modernizációs programok módosításán át egészen az átfogó haderő-átalakításig. A közös elem – néhány kivételtől eltekintve – a csökkentés volt: a források, a képességek és az ambíciószint csökkentése. Ezzel szemben fogalmazták meg nemzetállami, regionális és szövetségi szinten is a képességvesztést ellensúlyozó, többnemzeti együttműködésen – adott esetben költségmegosztáson vagy közös finanszírozáson – alapuló képességfejlesztési kezdeményezéseket és programokat.

A harmadik fejezet azt vizsgálta, hogy külső tényezőként a kelet-közép-európai államok közvetlen biztonsági környezete és ebből eredően katonai fenyegetettség-percepciója miként változott meg 2014-2016 között, és az új kihívásra adott válaszok hogyan járultak hozzá a többnemzeti védelmi együttműködési törekvések felélénküléséhez térségünkben.

E tekintetben azt láthattuk, hogy Európa 2008-tól általánosságban is romló biztonsági környezetében 2014-től állt be drasztikus változás, amikor új kihívások és fenyegetések jelentek meg: a keleti stratégiai irányból Oroszország Ukrajnával szembeni agressziója, délről-délkeletről az „Iszlám Állam” és a terrorizmus, illetve a tömeges migráció erősítették meg az európai társadalmak fenyegetettség-érzetét, Kelet-Közép-Európa legtöbb országában pedig a katonai fenyegetettség-érzetet is megteremtették.

Az orosz nagyhatalmi törekvések, amelyekhez – a 2008-as grúz-orosz háborút követően már második alkalommal – a katonai erő használata is társult, új helyzetet teremtettek Kelet-Közép-Európa több országa számára, közülük is kiemelten a Baltikum és Lengyelország, illetve kisebb mértékben Románia és Bulgária számára. A Krím-félsziget orosz annektálása, majd a szeparatista konfliktus kirobbantása és életben tartása Kelet-Ukrajnában egyértelműen rávilágított a térség államai számára, hogy az orosz stratégiai célokban a nemzetközi jogi normák és kötelezettségek nem bírnak visszatartó erővel, a kis államok számára pedig a nagyhatalmi garanciák sem jelenthetnek abszolút és feltétlen védelmet. Ennek hatására a térség több államában is a lakosság fenyegetettség-percepciója Oroszországgal kapcsolatban – elsősorban a történelmi tapasztalatok nyomán – kikényszerítette a határozott válaszlépéseket, immár katonai téren is.

Az Európa biztonságában meghatározó szerepet játszó két integrációs szervezet, a NATO és az Európai Unió is reagált e változásokra. A NATO tagállamai 2014-es newporti csúcstalálkozójukon a szövetség elrettentő, reagáló és kollektív védelmi képességeinek megerősítéséről, valamint a tagállamok védelmi kiadásainak növeléséről döntöttek, a 2016-os varsói csúcstalálkozón pedig az előretolt megerősített katonai jelenlét fenntartásáról határoztak hat kelet-közép-európai ország területén. Az Európai Unió 2013 decemberében vette fel újra napirendjére a védelempolitikai kérdéseket, ami 2016-ra a Globális Külügyi Stratégia elfogadásában és az Európai Biztonság- és Védelempolitika felélénkítését célzó javaslatcsomagban öltött testet.

Ezáltal 2016-ra a „képességvesztési kettős spirál” kedvezőtlen folyamatai a két fő területen, a politikai szándék, illetve a pénzügyi források hiányát illetően bizonyos mértékben megtörték, és kialakult a katonai képességek stabilizálásának, egyes területeken újbóli megerősítésének vagy újonnan történő kialakításának határozott szándéka. E folyamatokkal – és a szövetségesek politikai nyomásgyakorlásával – többnyire összhangban a kelet-közép-európai államok többsége esetében is megkezdődött a nemzeti védelempolitika újraértékelése, a haderő-fejlesztési tervek átgondolása, a védelmi kiadások növelése és a többnemzeti együttműködési formák megerősítése. (Jegyezzük meg: e téren is tapasztalhatók azonban a régióon belül különbségek: míg az Oroszországgal vagy Kalinyingráddal szárazföldön vagy tengeren szomszédos balti államok és Lengyelország, valamint Románia már 2017-re a nemzeti össztermék 2%-ára emelték védelmi kiadásaikat (ha addig nem érték el ezt a szintet) és erőteljes haditechnikai eszközbeszerzésbe kezdtek, valamint aktívan törekszenek az amerikai erők jelenlétének megerősítésére országukban, addig például Szlovákia, Magyarország és Csehország fontolva haladnak, és fokozatosan növekvő védelmi kiadásaikból a komoly haditechnikai modernizációt csak a következő években tervezik megkezdni.)

A negyedik fejezet előbb a visegrádi államok védelempolitikai együttműködését és a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezést vizsgálta meg, és értékelte azok eredményeit. Ez alapján – összevetve a nemzetközi tapasztalatokkal – azt állapítottam meg, hogy a visegrádi államok esetében a képességek megosztása és a képességek csoportosítása az a két „szint”, amelyet eddig a védelmi együttműködés terén elértek. A többnemzeti képzés, kiképzés és hadgyakorlatok során így a kormányok megtartják a többnemzeti hozzájáruláshoz hozzáadott részük feletti nemzeti döntési hatáskört, de ennek során az együttműködés kevésbé költséghatékony, mert a költségek is őket terhelik a szerepvállalás arányában. Alapszinten ez a képességek megosztása, amelyek nemzeti haderőstruktúrán és képességeken alapulnak, és nincsenek külön nemzetközi mechanizmusba, integrált struktúrába szervezve. Ennél magasabb

szintű a V4 EU Harccsoportba szervezett együttműködés, amely egy szinttel intenzívebb, a „kéességek csoportosítása” kategóriába esik. Ebben az esetben a nemzeti kéességeket egy struktúrába szervezik, amely saját többnemzeti parancsnoksággal rendelkezik, de a részt vevő államok által biztosított katonai alakulatok az államok saját fennhatóságában maradnak. A kéesség feletti irányítás így továbbra is nemzeti hatáskörben marad, de az integrált és koordinált tervezés csökkenti a személyi és logisztikai költségeket. Mindennek fényében a visegrádi együttműködésre vonatkozóan igazoltnak tekinthető, hogy annak eredménye korlátozott maradt, mert a vizsgált időszakban a V4-ek nem jutottak el a közös beszerzéseikig, vagy a szuverenitás megosztásával járó szerep- és feladatmegosztásig.

Ehhez képest a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kezdeményezés egyértelműen csak azt az első „bevezető” szintet érte el, amire megfelelő politikai akarattal a mélyebb együttműködés épülhet, azaz a (növekvő intenzitási sorrendben) lehetséges formák közül (kéességek megosztása – kéességek csoportosítása – csoportosítás beszerzésen keresztül – szerep- és feladatmegosztás) a „kéességek megosztása” kategóriába esik. A CEDC hat részes állama által kialakított védelmi együttműködési formák célja olyan közös kéességek létrehozása, amelyek nemzeti haderőstruktúrán és kéességeken alapulnak, és nincsenek integrált struktúrába szervezve. Ezekben az esetekben az irányítás a nemzeteknél maradt, de a költségek is őket terhelték a szerepvállalás arányában. Költségmegtakarítást a többnemzeti kéesség, kikéesség és fenntartás koordinációja, logisztikai háttérének egyszerűsítése, illetve a hatékonyságnövelés érdekében végrehajtott információcsere eredményez(het)ett. Így a CEDC-re vonatkozóan is igazoltnak tekinthető, hogy az együttműködés eredménye korlátozott maradt.

Ezt követően a fejezet Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia stratégiai kultúráját és nemzeti stratégiai dokumentumait hasonlította össze, hogy azonosítsa, milyen mértékben van jelen a többnemzeti védelmi együttműködés – belső tényezőként – védelempolitikai gondolkodásukban?

A hét ország stratégiai kultúrájának vizsgálatakor számos hasonlóságot és néhány fontos különbséget azonosítottam. Egy állam az ENSZ (Ausztria), kettő hangsúlyosan a NATO (Lengyelország, Csehország), míg a többi négy részben a NATO, részben az EU keretein belül kívánja megvalósítani nemzeti védelempolitikai céljait, és e szervezetek tevékenységeihez is kötődik a nemzetközi szintéren (válságkezelés). Több ország hangsúlyozza a kétoldalú stratégiai partnerséget az Egyesült Államokkal, azonban ezért elsősorban Lengyelország tesz gyakorlati lépéseket. Változó a területvédelem és a nemzetközi válságkezelés közötti hangsúly, e téren is Lengyelország képviseli az egyik végletet a területvédelem elsődlegességével. Több kisállam pedig olyan korlátozott kéességekkel rendelkezik, hogy önállóan nem lenne képes

közvetlen földrajzi környezetén kívül tevékenykedni. Amikor erre mégis sor kerül, eltérőek a műveleti mandátumok, a nemzeti korlátozások. Emellett részben eltér a nemzetközi ambíciók földrajzi fókuszja Kelet-Európától a Balkánon át néhány esetben a Közel-Keletig és Afrikáig, ami megnehezíti az együttműködést még olyan esetekben is, amikor nagy szövetséges államokkal együtt vesznek részt műveletekben.

A térség hét vizsgált államának védelempolitikai elképzeléseiben és terveiben ugyancsak azonosíthatóak hasonlóságok és különbségek, amelyek mind a rendelkezésre álló és fejlesztendő katonai képességek, mind a politikai szándék terén meghatározzák a regionális együttműködési lehetőségek jövőképét. Biztonságértelmezésük átfogó jellege, a katonai mellett a nem-katonai, aszimmetrikus fenyegetések és kihívások percepciója általános és közös jellemző, valamint mindenhol tapasztalható a fegyveres erők nemzetközi keretekben történő, válságkezelő célú alkalmazására való hajlandóság, valamint a fegyveres erők modernizációjának célja.

A stratégiai dokumentumok tekintetében is kiugró Lengyelország fenyegetettség-percepciója (Oroszországgal szemben), amely alátámasztja a stratégiai kultúrák vizsgálatánál is azonosított jellemzőket, és e tekintetben a térség minden más vizsgált államától elkülönül. Hasonlóképpen „kilóg a sorból” Ausztria a kvázi semlegesség fenntartásával, békeműveletek terén az erős ENSZ-kötődéssel, és a közép-európai közegben erős hangsúlyú EU-preferenciájával, ami a többi államot kevésbé jellemzi. Viszonylag széles spektrumon szerepelnek a haderő-fejlesztési prioritások (ahol definiálnak ilyet, illetve nem teljes általánosságban kívánnak modernizálni mindent), amelyek szinte mindenhol kiemelten szem előtt tartják a NATO interoperabilitást, ugyanakkor közel sem minden esetben nyitottak ezek többnemzeti fejlesztésére. A többnemzeti képességfejlesztés igénye a nagy – így egy-egy ország számára túlzottan költséges – fegyverrendszerek esetén kap hangsúlyt.

A stratégiai dokumentumok elemzése alapján a legnagyobb hajlandóságot és ehhez kapcsolódó célzott elképzeléseket osztrák részről látjuk, ugyanakkor maguk a közép-európai védelmi együttműködési kezdeményezések sem jelennek meg nevesítve minden ország stratégiai dokumentumaiban, ami kérdéseket vet fel az együttműködési szándék komolyságáról – még akkor is, ha a visegrádi országok már 2014-ben közös hosszú távú stratégiai terveket fogalmaztak meg.

A többnemzeti védelmi együttműködést – a nemzetközi tapasztalatok alapján – elősegítő hét tényező értékeléséből levonható az a következtetés, hogy eltéréseket láthatunk a két együttműködési keretben részt vevő hét ország között. Legfeljebb középszintű az országok (lakossága) közötti bizalom és szolidaritás, eltérő a haderők mérete (Szlovénia és

Lengyelország a két szélsőség) és azok jellemzői (elsősorban a haderőmodernizációt és műveleti képességeket illetően), nem beszélhetünk a védelmi ipari szereplők egyenlő versenyhelyzetéről (Lengyelország, Csehország, Ausztria lényegesen jobb pozícióban van, mint a többi), és több ország esetében mérsékelt vagy komoly kockázatként merül fel a korrupció a védelmi szférában.

Összességében levonhatjuk azt a következtetést, hogy a visegrádi együttműködés tagjai esetében egyértelmű, átláthatóan megfogalmazott védelempolitikai célkitűzéseket látunk a 2014-ben elfogadott hosszú távú stratégia nyomán, azonban az együttműködési szándék hitelességére árnyékot vetnek a nemzeti védelempolitikai programok végrehajtásának hiányosságai (elsősorban a modernizáció terén) – Lengyelország kivételével. Ilyen közép- vagy hosszú távra szóló közös célkitűzéseket a CEDC tagállamai nem fogalmaztak meg, így esetükben még kevésbé beszélhetünk az együttműködés jelenlegi szintjén strukturáltságról, valamint a stratégiai szintű, hosszú távú együttműködési szándék azonosításáról védelmi területen.

Látva a két közép-európai védelmi együttműködési kezdeményezés korlátjait, felmerülhet alternatív együttműködési irányok és az azokban rejlő lehetőségek és akadályok vizsgálatának igénye, amit az értekezés negyedik fejezetében külön esettanulmányokként vizsgáltam meg. A lengyel vezető nemzeti szereppel számoló „közép-európai” (gyakorlatilag V4) stratégiai irány jellemzői „területvédelmi modellként” foglalhatók össze. Az olasz vezető nemzeti szereppel kalkuláló „déli stratégiai irány” mint „staus quo modell” írható le, míg a „nyugati” stratégiai irány, a német együttműködés „hadiipai modernizációs modell” jelenthet a magyar nemzeti érdekek szempontjából – természetesen mindegyik eltérő lehetőségeket és érdekütközéseket hordozva magában. Ezek részletesebb feltárása mindenképpen további kutatást, mélyebb szakpolitikai figyelmet igényel.

V.1. A kutatás eredményei

Az értekezés négy átfogó fejezetében bemutatott kutatás összegzett eredményei a hipotézis elemei és a megfogalmazott kutatási célok tükrében az alábbiak:

1. A hipotézis első elemét képező állítást, miszerint 2008 óta felélénkültek a regionális védelmi együttműködési kezdeményezések Kelet-Közép-Európában, a szakirodalmi áttekintés forrásai alátámasztották.

2. Az értekezésben meghatározott első kutatási cél⁵⁰⁹ elérését a biztonsági környezet értékelése és a stratégiai folyamatok elemzése biztosította. Az értekezés II. és III. fejezete azokat a külső tényezőket vizsgálta, amelyek meghatározó mértékben hozzájárultak a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez, elmélyítéséhez Kelet-Közép-Európában 2008-2016 között.

A II. fejezetben számos példával alátámasztva azt mutattam be, hogy a 2008-as gazdasági válság hatásai széleskörűek és mélyek voltak, és mind az egyes államok nemzetközi ambíciósintjének, mind katonai képességspektrumának és cselekvőképességének a csökkenését eredményezték. Ennek ellensúlyozására kínált egy lehetőséget a többnemzeti védelmi együttműködés, amely létrejöhet a költségek csökkentése céljával funkcionálisan (például a közös kiképzés, hadgyakorlatok, logisztikai feladatok ellátása során), illetve a haderőstruktúrák hiányainak pótlása és a képességek harmonizációja céljával strukturálisan (közös haderő-elemek, közös beszerzési programok, és védelmi kutatás-fejlesztési együttműködés létrehozásával). A komolyabb előrelépés lehetőségét azonban nem a politikai felhívások, hanem a gazdasági helyzet javulása teremtette meg, így a stabilabb háttér nyomán 2014 óta számos európai államnak lehetősége nyílt a védelmi kiadások növelésére.

A III. fejezet konkrét példákkal azt demonstrálta, hogy Oroszország visszatérően megfogalmazott és részben megvalósított nagyhatalmi szerepe, aminek a katonai erő Európán belüli alkalmazása is részét képezte, 2014 óta megváltoztatta Kelet-Közép-Európa számos országának fenyegetettség-percepcióját, ami mind nemzetállami szinten, mind multilaterális keretek között védelempolitikai válaszlépéseket eredményezett. 2014-2016 között a térségben egyrészt kialakították azokat a reagáló és védelmi képességeket, amelyek egy felmerülő provokációra, destabilizációs kísérletre, véletlen balesetet követő eszkalációra választ képesek adni, másrészt megerősítették azt az elrettentő erőt, amivel a NATO hagyományos, területvédelmi koncepciója Kelet-Közép-Európában bír. Mindkét esetben a többnemzeti együttműködés fokozása volt a tagállamok válasza mind a térségen belül (szubregionálisan), mind szélesebb értelemben (regionálisan Európában és a transzatlanti dimenzióban).

⁵⁰⁹ Azonosítani azokat a külső tényezőket, amelyek meghatározó mértékben hozzájárultak a többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések felélénküléséhez, elmélyítéséhez Kelet-Közép-Európában 2008-2016 között.

3. Az értekezés második⁵¹⁰ és harmadik⁵¹¹ kutatási célja nyomán a IV. fejezet áttekintett és összehasonlító szemlélettel értékelt két kelet-közép-európai védelmi együttműködési keretrendszert, aminek eredményeként arra a következtetésre jutottam, hogy:
  - A Közép-európai Védelmi Együttműködés programjai a többnemzeti együttműködési típusok közül a „kéességek megosztása” kategóriába esnek, ami az a „bevezető” szint, amire megfelelő politikai akarattal épülhet mélyebb együttműködés, a vizsgált időszakban azonban ezek a lehetőségek nem teljesedtek ki.
  - A visegrádi négyek esetében a védelmi együttműködési programok a „kéességek megosztása” és a „kéességek csoportosítása” szintjét érték el, a V4-ek eddig nem jutottak el a közös beszerzéseikig, vagy a szuverenitás megosztásával járó szerep- és feladatmegosztásig.
4. Mindezek eredményeként igazoltam az értekezés hipotézisének második elemét is, mely szerint a visegrádi együttműködés és a Közép-európai Védelmi Együttműködés eredménye 2008-2016 között korlátozott maradt.
5. Az értekezés negyedik kutatási célkitűzése⁵¹² alapján a IV. fejezetben hét ország stratégiai kultúráját és nemzeti stratégiai dokumentumait hasonlítottam össze, amelynek során számos hasonlóságot és néhány fontos különbséget azonosítottam. Ilyen különbség az elsődleges nemzetközi szervezeti kötődés, a területvédelem és a nemzetközi válságkezelés közötti hangsúly, a katonai képességek és az önálló cselekvési képesség korlátozottsága, a műveleti mandátumok (vállalt feladatok és nemzeti korlátozások), valamint a nemzetközi ambíciók földrajzi fókuszusa. Miközben a többnemzeti védelmi együttműködés – belső tényezőként – jelen van védelempolitikai gondolkodásukban, annak feltételrendszere korlátozott.

⁵¹⁰ Feltárni, hogy milyen jellegű és mélységű védelmi együttműködési kezdeményezéseket alakítottak ki a 2008-2016 közötti időszakban Kelet-Közép-Európában Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia részvételével.

⁵¹¹ Elhelyezni a kezdeményezéseket a nemzetközi tapasztalatokat feldolgozó szakirodalom alapján a többnemzeti védelmi együttműködések rendszerében, intenzitási skáláján.

⁵¹² Értékelni a hét vizsgált ország stratégiai kultúrája és a 2008-2016 között hatályos nemzeti stratégiai dokumentumai alapján, hogy a többnemzeti védelmi együttműködés – belső tényezőként – milyen mértékben van jelen védelempolitikai gondolkodásukban, hagyományaikban.

6. Az értekezés ötödik⁵¹³ és hatodik⁵¹⁴ kutatási célkitűzése nyomán hét szempontot értékeltem, és a stratégiai kultúrák; a bizalom és szolidaritás; a hasonló nagyságú és minőségű haderők; a védelmi ipari szereplők versenyhelyzete; az egyértelmű, átlátható szándékok; a komoly együttműködési szándék és a védelmi szféra korrupciós kockázatának vizsgálata alapján megállapítottam, hogy a nemzetközi tapasztalatokhoz mérve a többnemzeti együttműködés sikerességét elősegítő jellemzők csak korlátozott mértékben azonosíthatók, esetenként komoly hiányosságok láthatók.
7. A IV. fejezet tanulságai alapján igazoltam, hogy jelenleg nem azonosíthatók a részes államok körében azok az egyező stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik. Bár a visegrádi országok esetében vannak erre tervek, jelenleg még több szükséges strukturális tényező hiányzik ahhoz, hogy Magyarország a partnerállamokkal mély, állandó, strukturált védelmi együttműködést alakítson ki és folytasson, elmozdulva a védelmi integráció irányába.

V.2. Új tudományos eredmények

A kelet-közép-európai államok két védelmi együttműködési keretrendszerét vizsgáló értekezésem az alábbi új tudományos eredményeket tartalmazza:

1. **Feltártam és összegeztem** azokat a védelempolitikai folyamatokat, melyek a 2008-as válság gazdasági és politikai hatásaiként számos európai állam katonai képességeinek csökkenését eredményezték, és amelyet összegezve a 2008-2013 közötti időszakra vonatkozóan a „képességvesztési kettős spirál” modelljével írtam le.
2. **Azonosítottam** azt a védelempolitikai tényezőt, amely döntő fordulatot idézett elő a kelet-közép-európai államok védelempolitikai magatartásában 2014 után, és döntően hozzájárult a „képességvesztési kettős spirál” megtöréséhez, a katonai képességek megerősítéséhez nemzeti és szövetségi (NATO) szinten: a térség egyes államai által érzékelt orosz katonai fenyegetést.

⁵¹³ Értékelni, hogy a nemzetközi tapasztalatokhoz mérve a vizsgált többnemzeti védelmi együttműködési kezdeményezések rendelkeznek-e a sikeresség előfeltételeivel?

⁵¹⁴ Megvizsgálni és értékelni, hogy Magyarország számára a vizsgált együttműködési kezdeményezések megfelelő keretet jelentenek-e az ország stratégiai kultúrája alapján ahhoz, hogy a partnerállamokkal mély, állandó, strukturált védelmi együttműködést alakítson ki és folytasson, elmozdulva a védelmi integráció irányába

3. **Igazoltam**, hogy a visegrádi együttműködés és a Közép-európai Védelmi Együttműködés eredménye 2008-2016 között a fenti két tényező kölcsönhatásában is korlátozott maradt és azonosítottam ennek okait.
4. **Kvalitatív alkalmazott kutatás során összehasonlítottam** a fenti két védelmi együttműködési kezdeményezés hét részes kelet-közép-európai országának stratégiai kultúráját, valamint 2008-2016 között hatályos nemzeti stratégiai dokumentumait, **és komparatív módon értékeltem** a többnemzeti védelmi együttműködés előfeltételeinek meglétét, rámutatva a hiányosságokra.
5. **Igazoltam**, hogy jelenleg nem azonosíthatók a részes államok körében azok az egyező stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján a védelmi együttműködés további elmélyítését eredményezhetik.

V.3. Az értekezés kutatási és tudományos eredményeinek felhasználhatósága

Az elvégzett kutatás alapján elkészített értekezés eredményei az alábbi területeken használhatók fel:

- (1) Szakpolitikai területen: Az értekezés stratégiai szintű képet alkot a közép-európai többnemzeti képességfejlesztés együttműködési kereteiről és az együttműködési formák jellemzőiről. Feltárja a magyar védelempolitika közép-európai regionális beágyazottságának, a többnemzeti védelmi együttműködés bővítésének és mélyítésének motivációit és segítő tényezőit, valamint számos akadályát. Ezen ismeretek elősegítik a többnemzeti együttműködés koordinációját a jövőben, amennyiben a védelempolitikai és védelmi tervezési területen felhasználják azokat. A regionális képességfejlesztés eredményességét segítő tényezők ismerete növeli a szakpolitikai tervezés hatékonyságát és segíti a nemzetközi egyeztetés folyamatát, míg az akadályok azonosítása segítheti azok elhárítását, áthidalását.
- (2) Alkalmazott kutatásokban: Az értekezés Magyarországon eddig nem, vagy csak töredékesen kutatott területtel – a közép-európai minilaterális védelmi együttműködési kezdeményezésekkel – foglalkozik, így részben feltáró jellegű, részben pedig a nemzetközi szakirodalomba beágyazva és az elmúlt évek alapkutatásaihoz szorosan kapcsolódva szintetizáló, elemző és értékelő jellegű. Komparatív kutatásmódszertana – elsősorban a minilaterális védelmi együttműködési keretek és a stratégiai kultúra vizsgálata terén – a magyar hadtudományban újszerű, a szerző és szűk szakmai köre

által végzett alap- és alkalmazott kutatások eredményét képezi, és más ilyen jellegű, fókuszú és tematikájú alkalmazott kutatásokhoz biztosíthat mintát, módszertani alapot.

- (3) Oktatásban: A kutatás során feltárt és szintetizált nemzetközi szakirodalmi források beemelése a magyar hadtudományi, szűkebb értelemben biztonság- és védelempolitikai képzési területre olyan új ismereteket biztosít a jövő szakembereinek a védelmi szférában, amelyekre már rövid távon is növekvő igény mutatkozhat. Hasonlóképpen, az értekezés ismeretanyagának és forrásainak jelentős részét magyar nyelven eddig nem publikálták és a magyar szakirodalomban nem szerepeltek, így ezek a képzési tematikák aktualizálásakor felhasználhatók.

Az értekezést és annak eredményeit ezért a témához kapcsolódó alkalmazott kutatásokat folytatók, a szakpolitikai területen dolgozók, valamint a graduális, posztgraduális felsőoktatásban részt vevők figyelmébe ajánlom.

V.4. Ajánlások

A kutatás eredményei a megválaszolt tudományos felvetések mellett számos újabb kérdést is felvetnek, amelyek egy része a kelet-közép-európai térség (ön)meghatározásához kapcsolódik, és nem különül el a szubrégiót övező definíciós problémáktól: létezik-e Kelet-Közép-Európa önálló politikai entitásként, leírható-e kellően homogén társadalmi-gazdasági jellemzőkkel, valamint a térség államai – részben vagy egészben – úgy tekintenek-e magukra, mint egy önálló térségre? Megfogalmaz-e a kelet-közép-európai országok csoportja (akár ezek kisebb csoportjai) önálló politikai, – és a számunkra kiemelten fontos – védelempolitikai célokat, közös biztonsági érdekeket? E kérdések tisztázása ugyanis döntő a tekintetben, hogy létrejön-e tartalmas és gyakorlati eredményekkel szolgáló politikai és védelmi együttműködés a következő években.

Meggyőződésem, hogy az értekezés csak a folyamat kezdetére, a kelet-közép-európai együttműködéssel, annak védelmi dimenziójával foglalkozó kutatás és vita szükségességére mutat rá. Emellett több olyan, a magyar hadtudományi kutatás gyakorlatában újszerű módszertani, elemző-értékelő elemet alkalmaz, amelyek alkalmazása segítheti a fenti kérdések megválaszolását is.

A szubregionális együttműködés elmélyítésének további lépése lehet, amikor a térség államai nemcsak a nagypolitika szintjén fogalmazznak meg együttműködési célokat, hanem geopolitikai térségként teszik meg azt. Ha ez valóban megtörténik, és egyrésről Kelet-Közép-Európa „regionálitása” nem oldódik fel az egységesülő Európában (az Európai Unióban),

másrészről pedig Kelet-Közép-Európa nem tér vissza a fragmentáltsághoz, az egyes országok, kisebb országsoportok partikuláris nemzeti érdekeinek határozott képviselőjéhez, akkor a térséggel foglalkozó integrációs tanulmányoknak és az együttműködés különböző – így védelmi – dimenzióinak kutatása előtt is új távlatok nyílnak.

Ennek fényében két területen, a témával foglalkozó alkalmazott tudományos kutatás, valamint a védelmi együttműködési lehetőségek megismerését elősegítő szakpolitikai háttérstudmányok tekintetében további ajánlásokat tehetünk.

V.4.1. Ajánlások a tudományos kutatás terén

A közép-európai regionális védelmi együttműködési kezdeményezésekkel foglalkozó interdiszciplináris és hadtudományi kutatások a továbbiakban számos további elemmel is gazdagíthatók, mélyíthetők lesznek. A térség politikai – gazdasági együttműködését és társadalmi kapcsolatainak változását a politikai földrajz, társadalomföldrajz, gazdaságföldrajz, szélesebb értelemben az integrációs tanulmányok és geopolitika tudományterületei vizsgálhatják feltáró jelleggel, leíró eszközöket alkalmazva, és komparatív szemlélettel a hasonlóságok és különbségek okait feltárva.

A kelet-közép-európai államok együttműködésének dinamikáját természetesen nemcsak a belső tényezők, hanem jelentős mértékben a külső hatások is meghatározzák. Így a regionális fókusszal végzett tudományos kutatás nem hagyhatja figyelmen kívül az Európai Unió (a biztonsági tanulmányok vonatkozásban a NATO), valamint Oroszország nagyhatalmi politikáját, azok alkalmazott eszközeit és hatását a térség államaira.

Szűkebb értelemben az értekezéshez kapcsolódó alkalmazott hadtudományi kutatások komparatív szemlélettel vizsgálhatják a térség államainak haderőit és azok fejlesztési perspektíváit, potenciális szinergiákat keresve; összevethetik a nemzeti stratégiai dokumentumokat és védelmi tervezési folyamatokat, a képességfejlesztési programok prioritásait; javaslatokat fogalmazhatnak meg a mély, strukturált együttműködést lehetővé tevő feltételrendszer erősítésére, a hiányosságok pótlására.

Mint azt az értekezés negyedik fejezetében jeleztem, Tomas Valásek munkája nyomán Zandee, Drent és Hendriks finomították, illetve további öt elemmel bővítették a nemzetközi védelmi együttműködést a gyakorlatban elősegítő tényezők szempontrendszerét. Ezek fényében további kutatással tanulmányozható az érintett országok haderői esetében a felülről lefelé (top-down) és alulról felfelé (bottom-up) irányuló támogatottság megléte politikai és katonai téren egyaránt; a szervezeti kultúra hasonlóságai és különbözőségei; a standardizáció

és interoperabilitás mértéke; valamint a parlamenti részvétel. A hiányosságok felismerése és orvoslása javíthatja az együttműködés minőségét, hatékonyságát, eredményességét.

A térségre irányuló kutatások elméleti kereteit is érdemes lenne bővíteni abban a tekintetben, hogy a nemzetközi kapcsolatok iskolái – így például a realizmus, liberális institucionalizmus, konstruktivizmus – szemszögéből magyarázatot keresünk arra, hogy miért korlátozott a szubrégió belüli együttműködés? Az egyes szereplők számára mi (lehetne) az együttműködés haszna és költsége; elér-e olyan magas szintet egy külső fenyegetést, hogy azt ellensúlyozó „szubregionális szövetségbe” tömörüljenek az államok – vagy ezt a szerepet a NATO és az EU intézményesített keretben már biztosítja? Hogyan nyilvánul meg a térség államai között a biztnosági dilemma, illetve tapasztalható-e ezzel szemben tudatos bizalomépítés? Hogyan befolyásolják a politikai vezetők – miniszterelnökök, államelnökök, külügyminiszterek, védelmi miniszterek – személyes kapcsolataikon keresztül magát az együttműködést? Mindennek megismerése, akár modellezése segíthet megérteni a közép-európai politikai és védelempolitikai együttműködés belső dinamikáját.

Végül, de nem utolsó sorban célszerű lenne feltáró empirikus kutatást végezni – például közvélemény-kutatások formájában – a többnemzeti védelmi együttműködés társadalmi támogatottságáról, valamint diskurzus-elemzést a kérdést övező politikai-, társadalmi és médiadiskurzusról, ugyanis ezeket eddig tudományos igénygel nem, vagy csak elvétve tanulmányozták. Ugyanakkor ez hozzásegítené annak megismeréséhez, hogy a politikai szintű együttműködési tervek valós társadalmi igényt tükröznek-e, illetve az erről folyó diskurzus milyen kérdéseket és válaszokat fogalmaz meg, valóban támogatja-e az együttműködés mélyítési szándékát?

V.4.2. Szakpolitikai háttér tanulmányokra vonatkozó ajánlások

Tudományos munkaként az értekezésnek nem célja a szakpolitika alakítói – így például a Honvédelmi Minisztérium stratégiaformáló közössége – számára konkrét politikai (policy) ajánlások megfogalmazása, azonban a fenti, a tudományos kutatómunka folytatására vonatkozó ajánlásokat célszerűnek vélem néhány, a szakpolitikai munkát segítő ajánlással kiegészíteni a HM háttérintézményei – például az NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpontja, és a HVK Tudományos Kutatóhely – számára.

Magyarországon ugyanis nem tapasztalunk érdemi stratégiai, politikai, különösen társadalmi párbeszédet a közép-európai együttműködés védelmi dimenziójának jelentőségéről, az együttműködés elmélyítésének előnyeiről és hátrányairól. Azaz hiányzik az a fajta

tájékoztató, véleményformáló tevékenység, amely a konfliktusokkal terhelt történelmi kapcsolatot meghaladva az érdemi stratégiai, szövetségesi, partneri jellemzőket igyekezne elmélyíteni társadalmaink között. E kutatói – szakértői közösségek azonban a médiával ápoltságuknak köszönhetően nagy láthatósággal bírnak és tematizáló szerepet játszhatnak e diskurzusban.

Ugyancsak a sajátos kutatói – szakértői helyzetből és nemzetközi beágyazottságból eredően e közösségek alkalmasak arra, hogy szakértői szinten közép-európai partnereikkel együttműködve előkészítsék a szakpolitikai döntéseket (például egyes kezdeményezéseket becsatornázzanak a hivatalos politikába), vagy éppen a szakpolitikai döntést követően egyes rész kérdések gyakorlati megvalósításának módjára vonatkozó javaslatokat fogalmazzanak meg.

Mindezek mellett e kutatói közösségek egyik dedikált feladata lehet a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar, a Külgazdasági és Külügyminisztérium, valamint a Miniszterelnökség számára a döntéselőkészítési folyamatban a fent meghatározott, tudományos kutatás igénylő kérdések vizsgálata, és az így szerzett információk és eredmények szakpolitikai háttéranyagok formájában történő biztosítása a döntéshozók számára.

Felhasznált irodalom

- ADAMOWSKI, Jaroslaw: Slovakia Eyes Black Hawk Purchase. [online], DefenseNews, 2015. 01. 15. Elérhető: <https://www.defensenews.com/air/2015/01/16/slovakia-eyes-black-hawk-purchase/> [2017. 05. 25.]
- ADAMOWSKI, Jaroslaw: Czech Defense Ministry Eyes \$480M Helo Deal. [online], DefenseNews, 2017. 04. 07. Elérhető: <https://www.defensenews.com/air/2017/04/07/czech-defence-ministry-eyes-480m-helo-deal/> [2017. 05. 26.]
- ADAMS, Gordon – BEN-ARI, Guy: *Transforming European Militaries: Coalition Operations and the Technology Gap*. Routledge, London, 2006.
- ALEXANDER, Michael – GARDEN, Timothy: The Arithmetic of Defence Policy. *International Affairs*, 87. évf., 2001/3. szám, 509-529. o.
- A Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája. [online], 2009. Elérhető: http://www.honvedelem.hu/files/9/13818/nemzeti_katonai_strategia_feher_konyv.pdf [2017. 07. 10.]
- Annex to the Visegrad Cooperation approved by the Prime Ministers's Summit Bratislava on 14th May 1999. Pozsony, 2002. 06. 29. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/annex-to-the-content-of> [2017. 04. 10.]
- Annual Report of the Czech V4 Presidency 2015-2016. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/annual-report-of-the> [2017. 04. 10.]
- A Magyar Honvédség békefenntartó missziói 2. *Infojegyzet*, 2017/49. [online], Országgyűlés Hivatala, Képviselői Információs Szolgálat, Budapest, 2017. 06. 06. Elérhető: http://www.parlament.hu/documents/10181/1202209/Infojegyzet_2017_49_MH_misszio_k_2.pdf/ab17dc18-6ce7-47e2-99b9-1b4638cf3bf0 [2017. 07. 13.]
- A V4-ek és az EU jövője. Political Capital, Budapest, 2017.
- Az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések, [online], Európai Tanács, 2017. Elérhető: <http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/sanctions/ukraine-crisis/> [2017. 01. 30.]
- BALLESTER, Blanca: *European Common Security and Defense Policy: Cost of Non-Europe Report 4*. Európai Parlament, Brüsszel, 2013.
- BALOGH István: Magyarország és a visegrádi országok biztonságpercepciója: hasonlóságok és különbségek. *MKI Tanulmányok*, 2013/20.

- BALOGH, István: The Short-Term Future and the Methodology of Visegrád Defence Cooperation. In: *Panorama of the Global Security Environment 2013*; Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013.
- BÁTORA, Jozef – MATLARY, Janne Haaland: Regional Security Integration: Nordic and Visegrad Approaches. *Working Papers* 2011/2., Institute of European Studies and International Relations, Bratislava, 2011.
- BELKIN, Paul – MIX, Derek E. – WOEHREL, Steven: *NATO: Response to the Crisis in Ukraine and Security Concerns in Central and Eastern Europe*, Congressional Research Service, 2014. [online], Elérhető: <https://fas.org/sgp/crs/row/R43478.pdf> [2017. 01. 30.]
- BENEDEK Márta: Magyarország, Ausztria és Szlovákia biztonság- és katonapolitikai nézetei, avagy a biztonság értelmezése Közép-Kelet-Európában. *Szakmai Szemle*, 13. évf., 2015/1. szám, 97-119. o.
- BENEDEK Márta: Szlovákia biztonság- és védelempolitikájának alakulása az elmúlt 20 évben. *Hadtudományi Szemle*, 6. évf., 2013/2. szám, 101-111. o.
- BERTEAU, David J. – BEN-ARI, Guy (Eds.): *European Defense Trends 2012: Budgets, Regulatory Frameworks and the Industrial Base*. CSIS, Washington D.C., 2012. december. [online] Elérhető: http://csis.org/files/publication/121212_Berteau_EuroDefenseTrends2012_Web.pdf [2017. 01. 13.]
- BIBÓ István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. A területi viták megoldása és Kelet-Európa konszolidálása. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok*, II. kötet, Magvető, 1986. 185-265. o.
- BINNENDIJK, Hans – KUGLER, Richard: Transforming European Forces. *Survival*, 44. évf., 2002/3. szám, 117-132. o.
- BISCOP, Sven – COELMONT, Jo: *Europe, Strategy and Armed Forces: The Making of a Distinctive Power*. Routledge, Abingdon, 2013.
- BISCOP, Sven – COELMONT, Jo: Military CSDP: The Quest for Capability. In: BISCOP, Sven – WHITMAN, Richard G. (Eds.): *The Routledge Handbook of European Security*. Routledge, Oxon, 2013. 78-90. o.
- BISCOP, Sven: Peace without Money, War without Americans: Challenges for European Strategy. *International Affairs*, 89. évf., 2013/5. szám, 1125-1142. o.
- BJURNER, Anders: European Security at the End of the Twentieth Century: The Sub-Regional Contribution. In: COTTEY, Andrew (Ed.): *Sub-Regional Cooperation in the New Europe – Building Security, Prosperity and Solidarity from the Barents to the Black Sea*. Macmillan Press, Basingstoke, 1999, 8-20. o.

- BODA József – BOLDIZSÁR Gábor – KOVÁCS László, et al.: Fókusz és együttműködés. A hadtudományi kutatás feladatai. *Honvédségi Szemle*, 144. évf., 2016/3. szám, 3-19. o.
- BODNÁROVÁ, Barbora: Visegrad Four Battle Group 2016: Run-up to Visegrad Four NATO Response Force 2020? *CENAA Policy Papers*, 2013/6. Center for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013. [online] Elérhető: <http://cenaa.org/wp-content/uploads/2013/06/PP-6-2013-Visegrad-four-Battle-Group-2016-Run-up-to-Visegrad-four-NATO-Response-Force-2020.pdf> [2017. 04. 10.]
- Bratislava Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the Occasion of the 20th Anniversary of the Visegrad Group. Pozsony, 2011. 02. 15. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava> [2017. 04. 10.]
- BRUMMER, Chris: *Minilateralism: How Trade Alliances, Soft Law and Financial Engineering are Redefining Economic Statecraft*. Cambridge University Press, Cambridge, 2014.
- BRZEZINSKI, Ian – VARANGIS, Nicholas: *The NATO-Russia Exercise Gap... Then, Now, & 2017*, Atlanticcouncil.org, 2016. 10. 25. [online], Elérhető: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/the-nato-russia-exercise-gap-then-now-2017> [2017. 01. 30.]
- BRZEZINSKI, Zbigniew: *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*. Basic Books, New York, 1997.
- BUDAI Ádám: Magyarország regionális érdekérvényesítési lehetőségei a Smart Defence koncepció keretében. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 101-116. o.
- Budapest Declaration of the Visegrad Group Heads of Government on the New Opening in V4 Defence Cooperation. Budapest, 2015. 06. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/budapest-declaration-of> [2017. 04. 10.]
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole – DE WILDE, Jaap: *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers, London, 1997.
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole: *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- BUZAN, Barry: *European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era*. Pinter Publishers, London, 1990.
- BUZAN, Barry: *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Harvester Wheatsheaf, London, 1991.

- CENCIOTTI, David: *The most interesting close encounters between NATO and Russian planes since 2013 in one infographic*, [online], De Volkskrant / The Aviationist, 2015. 05. 21. Elérhető: <https://theaviationist.com/2015/05/21/infographic-dangerous-close-encounters-nato-russia/> [2017. 01. 30.]
- CLARK, Wesley – LUIK, Jüri – RAMMIS, Egon – SCHIRREFF, Richard: *Closing NATO's Baltic Gap*, [online], ICDS, 2016. május Elérhető: https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/ICDS_Report-Closing_NATO_s_Baltic_Gap.pdf [2017. 01. 30.]
- CLEMENS, Clay (Ed.): *NATO and the Quest for Post-Cold War Security*. Macmillan Publishers, Basingstoke, 1997.
- Concept of Defence of the Republic of Poland. [online], 2017. Elérhető: http://en.mon.gov.pl/p/pliki/dokumenty/rozne/2017/07/korp_web_13_06_2017.pdf [2017. 07. 10.]
- CONLEY, Heather A. – MINA, James – STEFANOV, Ruslan – VLADIMOROV, Martin: *The Kremlin Playbook – Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*. Center for Strategic & International Studies, Washington D.C., 2016.
- Constitution of the Czech Republic (1992, módosítva: 2001). [online], 2001. Elérhető: <http://www.ces.es/TRESMED/docum/rch-cttn-ing.pdf> [2017. 07. 10.], 43. cikkely
- Contents of the Visegrad Cooperation approved by the Prime Ministers's Summit Bratislava on 14th May 1999. Bratislava, 1999. 05. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412> [2017. 04. 10.]
- Cooperation in Developing Capabilities, Solidarity in Sharing Responsibilities. Warsaw, 2013. 03. 06. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/2013-03-06-mio-v4-fra> [2017. 04. 10.]
- COTTEY, Andrew: Europe's New Sub-Regionalism. *The Journal of Strategic Studies*, 23. évf., 2000/2. szám, 23-47. o.
- CROSS, Mai'a K. D.: The Military Dimension of European Security: An Epistemic Community Approach. In: *Millennium – Journal of International Studies*, 62. évf., 2013/1. szám, 45-64. o.
- CUDDINGTON, Danielle: *Support for NATO is Widespread Among Member Nations*, PEW Research, 2016. 07. 06. [online], Elérhető: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/07/06/support-for-nato-is-widespread-among-member-nations/> [2017. 01. 30.]
- CSIKI, Tamás – KORDOWSKI, Mariusz – NAD, Jaroslav et al: *Defence Resources Management System in Visegrad Group*. NCSS, Warsaw, 2016.

- CSIKI Tamás – MOLNÁR Ferenc – VARGA Gergely: Az Egyesült Államok védelmi stratégiai irányváltásának háttere, elemei, valamint hatása Európára és Magyarországra. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 96-110. o.
- CSIKI Tamás – NÉMETH Bence – TÁLAS Péter: A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapcsán. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 5. évf., 2012/5-6. szám, 124-132. o.
- CSIKI, Tamás – NÉMETH, Bence: Multinational development of military capabilities: Recommendations for the Central European Roundtable for Defense Cooperation. European Geostrategy, *Long Post*, 2012/6., [online], 2012. 06. 13. Elérhető: <https://www.europeangeostrategy.org/2012/06/multinational-development-military-capabilities/> [2017. 01. 12.]
- CSIKI, Tamás – NÉMETH, Bence: Perspectives of Central European Multinational Defence Cooperation: A New Model? In: *Panorama of the Global Security Environment 2013*; Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013, 11-23. o.
- CSIKI Tamás – TÁLAS Péter – VARGA Gergely: A NATO walesi csúcstalálkozójának napirendje és értékelése. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 112-128. o.
- CSIKI Tamás – TÁLAS Péter – VARGA Gergely: Kelet-közép-európai perspektívák 2030-ig. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 36-44. o.
- CSIKI Tamás – TÁLAS Péter: A magyar stratégiai kultúráról. In: CSIKI Tamás – TÁLAS Péter (szerk.): *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014 - Tanulmányok*. NKE NI, Budapest, 2014, 23-36. o.
- CSIKI, Tamás – TÁLAS, Péter: Can we identify a coherent strategic culture in Hungary? In: Heiko Biehl – Bastian Giegerich – Alexandra Jonas (szerk.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 165-180. o.
- CSIKI Tamás – TÁLAS Péter: Stratégiától stratégiáig. A 2009-es és 2012-es magyar katonai stratégia összehasonlító elemzése. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*. 7. évf., 2014/2. szám, 62-76. o.
- CSIKI Tamás: A gazdasági válság hatása a Magyarországgal szövetséges államok védelmi reformjaira és stratégiai tervezésére. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 77-100. o.
- CSIKI Tamás: A gazdasági válság hatása Magyarország és egyes szövetséges államok védelmi reformjaira és stratégiai tervezésére III. *SVKK Elemzések*, 2013/11, [online], Elérhető:

- http://nit.uni-nke.hu/downloads/Elemzesek/2013/SVKK_Elemzesek_2013_11.pdf [2017. 03. 12.]
- CSIKI Tamás: A német védelempolitika régi-új alapjai és felépítménye. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 5. évf., 2012/3. szám, 49-70. o.
- CSIKI Tamás: A válság mérhető hatása: a globális és regionális védelmi kiadások trendjei 2011-ben. *SVKK Elemzések*, 2012/8. [online], Elérhető: http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_8.pdf [2017. 01. 13.]
- CSIKI Tamás: Az Európai Tanács közös biztonság- és védelempolitikai csúcstalálkozójának háttere és eredményének értékelése. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 8. évf., 2014/1. szám, 48-63. o.
- CSIKI Tamás: Az új Nemzeti Katonai Stratégia a nemzetközi tapasztalatok tükrében. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 45-61. o.
- CSIKI, Tamás: Breaking the Dual Spiral of Diminishing Capabilities. In: *Panorama of the Global Security Environment 2015-2016*. Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2016, 101-111. o.
- CSIKI Tamás: Kísérlet a magyar védelmi ipar felélesztésére Magyarországon? In: CSIKI Tamás – TÁLAS Péter (szerk.): *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014 – Tanulmányok*. NKE NI, Budapest, 2014, 127-142. o.
- CSIKI Tamás: Miért marad továbbra is visszafogott a német védelempolitika? *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/5. szám, 97-110. o.
- DANGERFIELD, Martin: V4: A New Brand for Europe? Ten years of post-accession regional cooperation in Central Europe. *Poznan University of Economics Review*, 14. évf., 2014/4. szám, 71-90. o.
- Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on Cooperation of the Visegrad Group countries after their Accession to the European Union. Kromeriz, 2004. 05. 12. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/download.php?docID=35> [2017. 04. 10.]
- Declaration on Cooperation between the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration. Visegrád, 1999. 02. 15. [online] Elérhető: <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19910215-1.pdf> [2017. 04. 10.]
- Defense Expenditures of NATO Countries (2008-2015)*. NATO, 2016. 01. 28. [online], Elérhető:

- http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_01/20160129_160128-pr-2016-11-eng.pdf [2017. 01. 30.]
- Defense Expenditures of NATO Countries (2009-2016)*, NATO, 2017. 03. 13. [online],
Elérhető:
http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_03/20170313_170313-pr2017-045.pdf [2017. 05. 20.]
- Defence Sector Strategic Review. [online], 2009. Elérhető:
http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/ministrstvo/SPOR_eng_izvlecek.pdf [2017. 07. 10.]
- Defence Strategy of the Republic of Slovenia. [online], 2012. 12. 07. Elérhető:
http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/ministrstvo/OSRS_2013.pdf
[2017. 07. 10.]
- Defense Strategy of the Republic of Poland. [online], 2009. Elérhető:
<https://www.files.ethz.ch/isn/156791/Poland%202009.pdf> [2017. 07. 10.]
- DIJKSTRA, Hylke: *Policy-making in EU Security and Defense: An Institutional Perspective*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2013.
- DOBÁK Imre: Nemzetbiztonsági szolgálatok – Betekintés a visegrádi országok (V4) nemzetbiztonsági rendszereibe. *Hadtudományi Szemle*, 8. évf., 2015/4. szám, 113-130. o.
- DOBOS Edgár – TÁLAS Péter: Védelmi és haderőreformok Európában: A cseh és lengyel példa. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 4. évf., 2011/6. szám, 39-50. o.
- DUKE, Simon: *The New European Security Disorder*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1994.
- DUNAY, Pál – ROLOFF, Ralf: Hybrid Threats and Strengthening Resilience on Europe's Eastern Flanks. *Marshall Center Security Insights, 2017/16.*, George C. Marshall Center, Garmisch-Partenkirchen, 2017.
- EDA Collective and National Defence Data, 2005-2014. Defence Data Portal, 2017. [online]
Elérhető: <https://www.eda.europa.eu/info-hub/defence-data-portal> [2017. 07. 01.]
- ETL Alex: Az Egyesült Államok európai katonai jelenlétének alakulása az Ázsia felé fordulás tükrében. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 8. évf., 2015/4. szám, 43-55. o.
- ETL Alex: Az elrettentés látszata: az Operation Atlantic Resolve. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 9. évf., 2016/3. szám, 75-85. o.
- Fact Sheets on the European Union. Common Security and Defense Policy. [online], European Parliament, 2017. június. Elérhető:

- http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.1.2.html
[2017. 07. 13.]
- FARCHY, Jack: *Putin names NATO among threats in new Russian strategy*, [online], Ft.com, 2016. 01. 02. Elérhető: <https://www.ft.com/content/6e8e787e-b15f-11e5-b147-e5e5bba42e51#axzz4DkTZsJ9p> [2017. 01. 30.]
- FLOCKHART, Trine: *After the Strategic Concept. Towards a NATO Version 3.0. DIIS Report*, 2011/6, [online], Elérhető: https://www.diis.dk/files/media/publications/import/extra/rp2011-06-nato-after-strategic-concept_web.pdf [2017. 01. 12.] 15. o.
- FLOURNOY, Michéle A. – SMITH, Julianne (Eds.): *European Defense Integration: Bridging the Gap between Strategy and Capabilities*. CSIS, Washington D.C., 2005.
For a More Effective and Stronger Common Security and Defence Policy. Bratislava, 2013. 04. 18. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/declaration-mfas-globsec> [2017. 04. 10.]
- FORSBERG, Tuomas: *The Rise of Nordic Defence Cooperation: A Return to Regionalism? International Affairs*, 89. évf., 2013/5. szám, 1161-1181. o.;
- Framework for Enhanced Visegrad Defence Planning Cooperation. Visegrád, 2014. 03. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/dpc-annex> [2017. 04. 10.]
- Freedom House: *Nations in Transit*. [online], 2017. Elérhető: <http://www.freedomhouse.org/report-types/nations-transit> [2017. 01. 10.]
- FRIIS, Karsten (Ed.): *NATO and Collective Defence in the 21st Century. An Assessment of the Warsaw Summit*. Routledge, New York, 2017.
- GARDEN, Timothy: *The future of ESDP – Defense capabilities for Europe. The International Spectator*, 38. évf., 2003/3. szám, 7-14. o.
- GATES, Robert: *The Security and Defense Agenda (Future of NATO)*. [online], Brüsszel, 2011. június 10. Elérhető: <http://archive.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1581> [2017. 01. 13.]
- GEBHARD, Carmen: *Sub-Regional Cooperation in Central Europe – Past, Present and Future. AARMS*, 12. évf., 2013/1. szám, 25-38. o.
- Germany's Role in the World: Reflections on responsibility, norms and alliances. Speech by Federal President Joachim Gauck to Open 50th Munich Security Conference. [online], Bundespraesident.de, 2014. 01. 31. Elérhető: <http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/EN/JoachimGauck/Reden/2014/140131-Munich-Security-Conference.html> [2017. 07. 13.]

- GIEGERICH, Bastian – NICOLL, Alexander (Eds.): *European Military Capabilities: Building Armed Forces for Modern Operations*. IISS, London, 2008.
- GIEGERICH, Bastian: Budget Crunch: Implications for European Defence. *Survival*, 52. évf., 2010/4. 87–98. o.
- GOMPERT, David C. – KUGLER, Richard L.– LIBICKI, Martin C.: *Mind the Gap: Promoting a Transatlantic Revolution in Military Affairs*. National Defense University Press, Washington D.C. 1999.
- GORDON, Philip H. (Ed.): *NATO's Transformation: The Changing Shape of the Atlantic Alliance*. Rowman & Littlefield Publishers, Boston, 1997.
- GRATZKE, Erik – LINDSAY, Jon: *Cross-Domain Deterrence: Strategy in an Era of Complexity*. University of California, San Diego, 2014.
- GRIGAS, Agnia: *Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States*, Chathamhouse.org, 2012. 08. 01. [online], Elérhető: https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0812bp_grigas.pdf [2017. 01. 30.]
- GROSZKOWSZKI, Jakub: Czech Dilemmas over Russia and NATO. *OSW Analyses*, 2015. 04. 01. [online], Elérhető: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-04-01/czech-dilemmas-over-russia-and-nato> [2017. 04. 10.]
- GROSZKOWSKI, Jakub: The Slavkov Declaration. A new format of regional cooperation. *OSW Analyses*, 2015. 02. 04. [online] Elérhető: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-02-04/slavkov-declaration-a-new-format-regional-cooperation> [2017. 02. 20.]
- GRÚBER Károly – TÖRŐ Csaba: A Visegrádi Négyek (V4) Európai Unión belüli együttműködésének szempontjai és eddigi tapasztalatai. *Külügyi Szemle*, 9. évf., 2010/2. szám, 52-70. o.
- GYÁRFÁSOVÁ, Olga – MESEZNIKOV, Grigorij: *25 Years of the V4 as Seen by the Public*. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2016.
- HALÁSZ Zsófia: *Végéhez ért a V4 EU Harccsoport készenléti szolgálata*. [online], Honvedelem.hu, 2016. 07. 09. Elérhető: http://h.honvedelem.hu/cikk/58155_vegehez_ert_a_v4_eu_harccsoport_keszenleti_szolgalata [2017. 07. 24.]

- HAMBERGER Judit: Biztonságpolitikai kihívások a visegrádi országokban – Lengyelország, Csehország, Szlovákia. In: Biztonságpolitikai prognózis 2015-ig. BHKKA, Budapest, 2010, 86-110. o.
- HAMBERGER Judit: Közép-Európa politikai dimenziójának megvalósítási kísérlete: a visegrádi együttműködés (V4). *Külgügyi Szemle*, 9. évf., 2010/2. szám, 35-50. o.
- HARTLEY, Keith: Collaboration and European Defense Industrial Policy. *Defense and Peace Economics*, 19. évf., 2008/4. szám, 303-315. o.
- HARTLEY, Keith: Defence Industrial Policy in a Military Alliance. *Journal of Peace Research*, 43. évf., 2006/4. szám, 473-489. o.
- HARTLEY, Keith – SOLOMON, Binyam: Special Issue: Defence Inflation. *Defence and Peace Economics*, 27. évf., 2016/2. szám, 172-175. o.
- HEGEDŰS Dániel: Kelet-Közép-Európa változó keresztmetszetben... Párhuzamos trendek és egyedi fejlődési vonalak a szovjetizált blokk államainak 1945-től 1989-ig való történetében. Recenzió. *Politikatudományi Szemle*, 14. évf., 2005/3-4. szám, 251-266. o.
- HEISE, Volker: Pooling of Sovereignty – A New Approach? In: BISCOP, Sven (Ed.): *E Pluribus Unum? Military Integration in the European Union*. Royal Institute for International Relations, Brüsszel, 2005, 43-52. o.
- HETTYEY András: Különutas kezdeményezések: fordulat a német külpolitikában? *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 8. évf., 2015/1., 46-64. o.
- HODGE, Carl C. (Ed.): *Redefining European Security*. Garland Publishing, New York, 1999.
- HOLY, Ladislav: *The Little Czech and the Great Czech Nation: National Identity and the Post-Communist Social Transformation*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- HOWORTH, Jolyon – KEELER, John T. S.: *Defending Europe: The EU, NATO and the Quest for European Autonomy*. New York, Palgrave Macmillan, 2003.
- HOWORTH, Jolyon: Decision-making in Security and Defence Policy: Towards Supranational Inter-Governmentalism? *Cooperation and Conflict*, 47. évf., 2012/4. szám, 433-453. o.
- HOWORTH, Jolyon: *Security and Defence Policy in the European Union*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007.
- HYDE-PRICE, Adrian: *European Security in the Twenty-First Century. The Challenge of Multipolarity*. Routledge, New York, 2007.
- IMF: *World Economic Outlook Database* 2017. 04. 17. [online], Elérhető: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/index.aspx> [2017. 05. 10.]
- JÄRVENPÄÄ, Pauli: *NORDEFECO: „Love in a Cold Climate”?* ICDS, Tallinn, 2017.

- JIRES, Jan: Czech Republic. In: BIEHL, Heiko – GIEGERICH, Bastian – JONAS, Alexandra (Eds.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 69-83. o.
- J. K. BAILES, Alyson – HEROLF, Gunilla – SUNDELIUS, Bengt (Eds.): *The Nordic Countries and the European Security and Defence Policy*. Oxford University Press, Oxford, 2006.
- J. K. BAILES, Alyson: The Role of Sub-Regional Cooperation in Post-Cold War Europe: Integration, Security, Democracy. In: COTTEY, Andrew (Ed.): *Sub-Regional Cooperation in the New Europe – Building Security, Prosperity and Solidarity from the Barents to the Black Sea*. Macmillan Press, Basingstoke, 1999, 153-183. o.
- J. SCOTT, Andrew: *European Security in the Post-Cold War Era: Movement Towards a Two-tiered Structure*. Drew University, Madison NJ, 1995.
- Joint Communiqué of the Ministers of Defence of the Visegrad Group. Litomerice, 2012. 05. 04. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2012/joint-communique-of-the> [2017. 04. 10.]
- Joint Communiqué of the Visegrad Group Ministers of Defence. Niepolomice, 2017. 02. 02. [online] <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/joint-communique-of-the> Elérhető: [2017. 04. 10.]
- Joint Communiqué of the Visegrad Group Ministers of Defence. Tomášov, 2015. 04. 23. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/joint-communique-of-the> [2017. 04. 10.]
- Joint press conference with NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the President of Romania Klaus Iohannis, Nato, 2016. 05. 12. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_130675.htm? [2017. 01. 30.]
- Joint Statement of the Visegrad Group Heads of Government On Strengthening the V4 Security and Defence Cooperation. Budapest, 2013. 10. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/budapest-joint-statement-140929> [2017. 04. 10.]
- JÓJÁRT Krisztián: Az orosz nyugati katonai körzet katonai potenciálja, *SVKK Nézőpontok*, 2016/6. [online], Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-nezopontok-2016-6-az-orosz-nyugati-katonai-korzet-katon.original.pdf [2017. 01. 30.]
- JOKELA, Juha – ISO-MARKKU, Tuomas: Nordic Defence Cooperation: Background, Current Trends and Future Prospects? *Nordica Programme Note*, 2013/21, Foundation pour la Recherche Stratégique, 2013.

- JONES, Ben: Franco-British military cooperation? *Occasional Paper 88*, EUISS, Brüsszel, 2011.
- JONES, Seth G.: *The Rise of European Security Cooperation*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- KAMMEL, Arnold H.: Austria. In: BIEHL, Heiko – GIEGERICH, Bastian – JONAS, Alexandra (Eds.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 19-29. o.
- KANET, Roger E. (Ed.): *The Russian Challenge to the European Security Environment*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2017.
- KARAMPEKIOS, Nikolaos – OIKONOMOU, Iraklis (Eds.): *The European Defence Agency. Arming Europe*. Routledge, New York, 2016.
- KAZIUKONYTE, Sandra: The Baltics: Security environment and practical responses to the security challenges stemming from the crisis in Ukraine. *CSDS Viewpoints*, 2016/7. [online], Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/csds-viewpoints-2016-7-the-baltics-security-environment-and-practical-responses-to-the-security-s-kaziukonyte.original.pdf [2017. 01. 30.]
- KELECSÉNYI István: Döntés a harci helikopterekről: a Mi-24 utódja a felújított Mi-24... [online], IHO, 2017. 04. 10. Elérhető: <http://iho.hu/hir/dontes-a-harci-helikopterrol-a-mi-24-utodja-a-felujitott-mi-24-170410> [2017. 05. 27.]
- KELLEHER, Catherine McArdle: *The Future of European Security: An Interim Assessment*. Brookings Institution Press, Washington D.C., 2010.
- KEOHANE, Robert O. – NYE, Joseph S. – HOFFMAN, Stanley: *After the Cold War. International Institutions and State Strategies in Europe, 1989-1991*. Harvard University Press, Cambridge MA, 1993.
- KING, Anthony: *The Transformation of Europe's Armed Forces: From the Rhine to Afghanistan*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- KING, Anthony: Towards a Transnational Europe: The Case of the Armed Forces. *European Journal of Social Theory*, 8. évf., 2005/3. szám, 321-340. o.
- KIS-BENEDEK József: A visegrádi országokban az elmúlt években végrehajtott titkosszolgálati reformokból leszűrhető tapasztalatok. In: *Hazánk biztonsági helyzete a kihívások, valamint a nemzetbiztonsági tevékenység tükrében*. Felderítők Társasága Közhasznú Egyesület, Budapest, 2010, 38-51. o.

- KISS Annamária: Az új orosz katonai doktrínáról, *SVKK Elemzések*, 2015/4., [online], Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2015-4-az-uj-orosz-katonai-doktrinarol-kiss-a.original.pdf [2017. 01. 30.]
- KISSINGER, Henry: *World Order*. Penguin Press, New York, 2014.
- KISS, Yudit: *Arms Industry Transformation and Integration. The Choices of East Central Europe*. Oxford University Press, Oxford, 2014.
- KISS Zoltán László: *Magyarok a békefenntartásban*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2011.
- KOENIG, Nicole – WALTER-FRANKE, Marie: *France and Germany: Spearheading a European Security and Defence Union?* [online], Jacques Delors Institute – Berlin, 2017. 07. 19. Elérhető: http://www.delorsinstitut.de/2015/wp-content/uploads/2017/07/20170719_FR-D-EU-Security_Koenig-Walter.pdf [2017. 07. 13.]
- KOFMAN, Michael: *Fixing NATO Deterrence in the East or: How I Stopped Worrying and Love NATO's Crushing Defeat by Russia*, Warontherocks, 2016. 05. 12. [online], Elérhető: <https://warontherocks.com/2016/05/fixing-nato-deterrence-in-the-east-or-how-i-learned-to-stop-worrying-and-love-natos-crushing-defeat-by-russia/> [2017. 01. 30.].
- KOLGA, Margus: Quo Vadis Baltic Defence Cooperation? In: *The Estonian Foreign Policy Yearbook 2006*. Estonian Foreign Policy Institute, Tallinn, 2007, 119-136. o.
- KNEZOVIC, Sandro: *EU and NATO membership – Way Forward for Croatia*. Hanns Seidel Stiftung, Zagreb, 2015. [online] Elérhető: http://www.hanns-seidel-stiftung.com.hr/images/knjige/Policy_paper.pdf [2017. 04. 10.]
- KRAMER, Helmut: Strukturentwicklung der Aussenpolitik (1945-2005). In: DACHS, Herbert et al. (Eds.): *Politik in Österreich*. Manz, Wien, 2006, 807-838. o.
- KRON, Robert – BALOGH, István: Visegrad Defence Cooperation: A Recipe for Success. In: GRYGIEL, Jakub J. (Ed.): *Navigating Uncertainty: U.S. – Central European Relationship 2012*. Center for European Policy Analysis, 2012. július
- KUCHARCZYK, Jacek – MESEZNIKOV, Grigorij (Eds.): *Diverging Voices, Converging Policies: The Visegrad States' Reactions to the Russia – Ukraine Conflict*. Heinrich Böll Stiftung, Warsaw, 2015.
- KUPIECKI, Robert – MICHTA, Andrew A. (Eds.): *Transatlantic Relations in a Changing European Security Environment. Warsaw Defense Dialogue Papers I.*, [online], Center for Strategic and International Studies, Warsaw / Washington D.C., 2015. Elérhető: http://www.mon.gov.pl/d/pliki/rozne/2015/05/Henenow_Final.pdf [2017. 01. 30.] 105-106. o.

- KUPIECKI, Robert: *Visegrád Defense Cooperation: From Mutual Support to Strengthening NATO and the EU. A Polish Perspective.* CEPA Report No. 35. Center for European Policy Affairs, Washington D.C., 2013. [online] Elérhető: <http://cepa.org/sites/default/files/documents/CEPA%20Report%20No.%2035,%20Visegrad%20Defense%20Cooperation.pdf> [2017. 04. 10.]
- LANGENBACHER, Nora – SCHELLENBERG, Britta (Eds.): *Is Europe on the “right” path? Right-wing extremism and right-wing populism in Europe.* Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin, 2011.
- LANGER, Christian: *Auslandseinsätze des Bundesheeres: zurückhaltende Akzeptanz im Offizierkorps.* *Truppendienst*, 2007, 326-332. o.
- LANSFORD, Tom: *The Triumph of Transatlanticism: NATO and the Evolution of European Security After the Cold War.* *Journal of Strategic Studies*, 22. évf., 1999/1. szám, 1-28. o.
- LARIVÉ, Maxime H. A.: *Debating European Security and Defense Policy. Understanding the Complexity.* Ashgate Publishing, Farnham, 2014.
- LARRABEE, F. Stephen – JOHNSON, Stuart E.– WILSON, Peter A. et al.: *NATO and the Challenges of Austerity.* RAND, Santa Monica, CA, 2012. [online] Elérhető: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2012/RAND_MG1196.pdf [2017. 01. 14.]
- Long Term Vision of the Visegrad Countries on Deepening their Defence Cooperation. Visegrád, 2014. 03. 14. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014-03-14-ltv> [2017. 04. 10.]
- LORENZ, Wojciech: *EU Battle Group. A Chance for Breakthrough in Visegrad 4 Cooperation?* *PISM Bulletin* No. 39. Polish Institute of International Affairs, Warsaw, 2013. [online] Elérhető: https://www.pism.pl/files/?id_plik=13381 [2017. 04. 10.]
- LŐRINCZNÉ BENCZE Edit: *Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében,* Széchenyi István Egyetem, Győr, 2009, Doktori (PhD) értekezés
- MADEJ, Marek: *Visegrad Group Defense Co-operation: What Added Value for European Capabilities?* *Nordika Programme Note*, 2013/19., Foundation pour la Recherche Stratégique, 2013. június. [online] Elérhető: <https://www.files.ethz.ch/isn/166134/201319.pdf> [2017. 04. 10.]
- Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. 1035/2012. (II. 21.) Kormányhatározat. [online], 2012. Elérhető: http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf [2017. 07. 10.]

- Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. 1656/2012. (XII. 20.) Kormányhatározat. [online], 2012. Elérhető:
http://www.kormany.hu/download/a/40/00000/nemzeti_katonai_strategia.pdf [2017. 07. 10.]
- MAJER, Marian (Ed.): DAV4 III Expert Group Report: From Bullets to Supersonics: V4 on the Brink of Industrial Cooperation. Central European Policy Institute, Bratislava, 2015. [online], Elérhető: <http://www.cepolicy.org/publications/dav4-iii-expert-group-report-bullets-supersonics-v4-brink-industrial-cooperation> [2017. 05. 01.]
- MAJOR, Claudia – MÖLLING, Christian: The Dependent State(s) of Europe: European Defence in Year Five of Austerity. In: BISCOP, Sven – FIOTT, Daniel (Eds.): *State of Defence in Europe: State of Emergency? Egmont Paper 62*. Egmont Institute, Brussels, 2013, 13-18. o.
- MAJOR, Claudia – MÖLLING, Christian: *The Twenty-First-Century German Question in European Defense*. [online], Carnegie Europe, 2017. 07. 20. Elérhető: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/71590> [2017. 07. 23.]
- MAJOR, Claudia – MÖLLING, Christian – VALÁSEK, Tomas: Smart but Too Cautious: How NATO Can Improve its Fight Against Austerity. *Center for European Reform Policy Brief*, 2012.
- MALESIC, Marjan: Slovenia. In: BIEHL, Heiko – GIEGERICH, Bastian – JONAS, Alexandra (Eds.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 319-331. o.
- MARRONE, Alessandro – DE FRANCE, Olivier – FATTIBENE, Daniele (Eds.): *Defense budgets and cooperation in Europe: Developments, trends and drivers*, [online], Istituto Affari Internazionali, 2016. január, Elérhető: http://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2016/02/pma_report.pdf [2017. 01. 30.]
- MARTON Péter: Terrorizmus-elhárítás visegrádi keretek között: a kevesebb több és jobb. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 4. évf., 2011/5. szám, 13-21. o.
- MARUSIAK, Juraj: Russia and the Visegrad Group – More than a Foreign Policy Issue. *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, 24. évf., 2015/1-2. szám, 28-46. o.
- MATLARY, Janne Haaland – PETERSSON, Magnus (Eds.): *NATO's European Allies. Military Capability and Political Will*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2013.
- MATLARY, Janne Haaland: *European Union Security Dynamics in the New National Interest*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2009.

- MAULNY, Jean-Pierre – LIBERTI, Fabio: *Pooling of EU Member States Assets in the Implementaion of ESDP*. European Parliament, Brussels, 2008.
- MAYER, Sebastian (Ed.): *NATO's Post-Cold War Politics: The Changing Provision of Security*. Palgrave Macmillan, New York, 2014.
- MÉRAND, Frédéric: *European Defense Policy: Beyond the Nation State*. Oxford University Press, New York, 2008.
- MESEŽNIKOV, Grigorij – GYÁRFÁŠOVÁ, Olga – SMILOV, Daniel (Eds.): *Populists Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2008.
- MEZŐ Ferenc: Közép-Európa fogalmi változása térben és időben. *Tér és Társadalom*, 15. évf., 2001/3-4. szám, 81-103. o.
- MILO, Daniel – KLINGOVÁ, Katarína – HAJDU, Dominika: *Globsec Trends 2017*. Globsec Policy Institute, Bratislava, 2017..
- MISSIROLI, Antonio – ROGERS, James – GILLI, Andrea: *Enabling the Future: European Military Capabilities 2013-2025: Challenges and Avenues*. EU ISS, Paris, 2013.
- MIZOKAMI, Kyle: *The Royal Navy is Back*. [online], The National Interest, 2017. 02. 18. Elérhető: <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/the-royal-navy-back-thanks-new-aircraft-carrier-armed-19488> [2017. 07. 12.]
- MOLIS, Arūnas: Baltic Military Cooperation: Past, Present and the Future. In: *The Estonian Foreign Policy Yearbook 2009*. Estonian Foreign Policy Institute, Tallinn, 2010, 28-47. o.
- MOLNÁR Dóra – SZILVÁGYI Tibor: *Magyarország stratégiai környezetének értékelése. A szomszédos országok védelmi stratégiái és haderőinek műveleti alkalmazása*. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2016.
- MOLNÁR, Ferenc – CSIKI, Tamás: *Seminar on Central European Solutions for Pooling and Sharing of Capabilities*. Hungarian Ministry of Defence – Institute for Strategic and Defense Studies, Budapest, 2010. 10.
- MOLNÁR Ferenc: Kockázatok, stratégiák és a gazdasági válság. *SVKK Elemzések*, 2012/13. [online] Elérhető: http://nit.uni-nke.hu/downloads/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_13.pdf [2017. 01. 15.]
- MORET, Erica: Effective Minilateralism for the EU. What, When and How. *ISSUE Brief*, 2016/7, EU ISS, Brüsszel, 2016.
- MOSKOS, Charles C. – WILLIAMS, John Allen – SEGAL, David R.: *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War*. Oxford University Press, Oxford, 2000.

- MÖLLING, Christian – BRUNE, Sophie-Charlotte: *The Impact of the Financial Crisis on European Defence*. European Parliament, Brussels, 2011. [online] Elérhető: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201106/20110623ATT22404/20110623ATT22404EN.pdf>, [2017. 01. 15.]
- MÖLLING, Christian: Europe without Defence. *SWP Comments* No. 38., SWP, Berlin, 2011. [online] Elérhető: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2011C38_mlg_ks.pdf [2017. 01. 14.]
- MTI: A Mi-17-es helikopterek minden NATO-követelménynek megfelelnek. [online], VG.hu, 2017. 05. 27. Elérhető: <https://www.vg.hu/gazdasag/mi-17-es-helikopterek-minden-nato-kovetelmenynek-megfelelnek-528107/> [2017. 05. 27.]
- Multinational Defence Co-operation. Policy Paper No. 2. Ministry of Defence, Directorate of Corporate Communications, London, 2001.
- NAGY László: Ésszerű biztonság: Regionális együttműködés megszorítások idején. *Hadtudomány*, 21. évf., 2011/4. szám, 33-35. o.
- National Security Strategy of the Republic of Poland. [online], 2014. Elérhető: https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/NSS_RP.pdf [2017. 07. 10.]
- NATO – Russia Founding Act, NATO, 2009. 10. 12. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm [2017. 01. 30.]
- NATO Ballistic Missile Defence. Fact Sheet, NATO, 2016. július. [online], Elérhető: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160630_1607-factsheet-bmd-en.pdf [2017. 01. 30.]
- NATO's Readiness Action Plan, [online], NATO, 2016. február. Elérhető: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_02/20160205_1602-factsheet-rap-en.pdf [2017. 01. 30.]
- NÉMETH Bence: A PESTEM és PMESII stratégiai elemző rendszerek összehasonlítása: A Honvédelmi Minisztérium új stratégiai értékelő rendszere. *Felderítő Szemle*, 13. évf., 2014/1. szám, 126-141. o.
- NÉMETH Bence: Magyarország szerepe a regionális biztonsági-védelmi együttműködésekben. In: CSIKI Tamás – TÁLAS Péter (szerk.): *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014 – Tanulmányok*. NKE NI, Budapest, 2014, 93-106. o.
- NÉMETH, Bence: Making defense planning meaningful: The evolution of strategic guidance in the Hungarian Ministry of Defense. *Defense & Security Analysis*, 32. évf., 2016/4. szám, 321-335. o.

- NÉMETH, Bence: *Outside the NATO and the EU: Sub-Regional Defence Co-operation in Europe*. PhD Dissertation, King's College, London, 2017. (kézirat)
- Netherland Defence Doctrine. [online], 2010. Elérhető: <https://www.files.ethz.ch/isn/157126/Netherlands-2005.pdf> [2017. 01. 15.]
- NIC, Milan: The Visegrad Group in the EU: 2016 as a Turning Point? *European View*, 15. évf., 2016/2. szám, 281-290. o.
- NICOLINI, Mário – ZÍDEK, Rudolf – PSIDA, Ján: Slovakia. In: BIEHL, Heiko – GIEGERICH, Bastian – JONAS, Alexandra (Eds.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 308-317. o.
- NYILAS Gergely: Háborúzunk idén Oroszországgal? Index.hu, [2017. 01. 26.] Elérhető: http://index.hu/belfold/2017/01/26/haboruzunk_iden_oroszorszaggal/ [2017. 01. 30.]
- O'DONNELL, Clara Marina (Ed.): The Implications of Military Spending Cuts for NATO's Largest Members. *Brookings Analysis Paper*, 2012. július. [online] Elérhető: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/military-spending-nato-odonnell-pdf.pdf> [2017. 01. 14.]
- OLIPHANT, Roland: *Russia 'simulated nuclear strike against Sweden' NATO admits*, [online], Telegraph.co.uk, 2016. 02. 04. Elérhető: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/12139943/Russia-simulated-a-nuclear-strike-against-Sweden-Nato-admits.html> [2017. 01. 30.]
- ORR, Dave L.: The Benelux Deployable Air Task Force: A Model for EU/NATO Defense Force Integration. *Air and Space Power Journal*, 17. évf., 2003/3. szám, 93-98. o.
- Österreichische Sicherheitsstrategie. Sicherheit in einer neuen Dekade – Sicherheit gestalten. [online], 2013. Elérhető: <http://archiv.bundeskanzleramt.at/DocView.axd?CobId=52099> [2017. 07. 10.]
- PACSAY TOMASSICH Orsolya: *A visegrádi együttműködés és a biztonság. Védelempolitikai együttműködés a visegrádi országok között a rendszerváltástól napjainkig*. PhD-értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2006.
- PALIN, Roger H.: *Multinational Military Forces: Problems and Prospects*. Oxford University Press, Oxford, 1995.
- PARREIN, Pieter-Jan: Some Ideas for European Defence Cooperation from the Case Study of the Belgian-Dutch Navy Cooperation. *Focus Paper 25.*, Royal High Institute for Defence, Centre for Security and Defence Studies, Brüsszel, 2010.
- PAULECH, Michal – URBANOVSKÁ, Jana: Visegrad Four Battlegroup. Meaning and Progress. *Obrana a Strategie*, 14. évf., 2014/2. szám, 49-60. o.

- PERTUSOT, Vivien: European Defence: Minilateralism is not the enemy. [online], 2015. 03. 22. *European Geostrategy*, 7. évf., 2015/32. Elérhető: <https://www.europeangeostrategy.org/2015/03/european-defence-time-minilateralism/> [2017. 01. 11.]
- Quote the Raven: Poland's Attack Helicopter Competition. [online], Defense Industry Daily, 2017. 04. 28. Elérhető: <http://www.defenseindustrydaily.com/quote-the-raven-polands-attack-helicopter-competition-026306/> [2017. 05. 25.]
- RADVÁNYI Lajos: A magyar lakosság biztonságfelfogása és értékpreferenciái, 1999-2008. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 2. évf., 2009/2. szám, 9-22. o.
- RÁCZ, András: Divided Stands the Visegrad? *FIIA Briefing Paper 158*, [online], 2014 június. Elérhető: <https://www.files.ethz.ch/isn/181319/bp158.pdf> [2017. 07. 25.]
- RÁCZ András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában. *KKI Tanulmányok*, 2014/1., Külgazdasági és Külügyi Intézet, Budapest, 2014
- RÁCZ, András: *Russia's Hybrid Warfare in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist*. Finnish Institute of International Affairs, Helsinki, 2015.
- RÁCZ, András: „The Greatest Common Divisor” – Russia's Role in Visegrad Foreign Policies. *The Polish Quarterly of International Affairs*, 21. évf., 2012/4. szám, 32-51. o.
- REIF, Kingston: *Russia Completes CFE Treaty Suspension*, Armscontrol.org, 2015. április, [online], Elérhető: https://www.armscontrol.org/ACT/2015_04/News-Briefs/Russia-Completes-CFE-Treaty-Suspension [2017. 01. 30.]
- Report of the Slovak presidency of the Visegrad Group, July 2014 – June 2015. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/annual-report-sk-v4-pres> [2017. 04. 10.]
- Resolution on the National Security Strategy of the Republic of Slovenia. [online], 2010. Elérhető: http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/ministrstvo/RSNV2010_slo_en.pdf [2017. 07. 10.]
- Resolution on the General Long-Term Development and Equipping Programme of the Slovenian Armed Forces up to 2025. [online], 2011. Elérhető: http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/ministrstvo/ReDPROSV25_slo_en.pdf [2017. 07. 10.]
- Responsibility for a Strong NATO. [online] Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/declaration-of-the> [2017. 04. 10.]

- Rethink: Europe. ECFR, 2017. [online] Elérhető: <http://www.ecfr.eu/europeanpower/rethink> [2017. 03. 10.]
- RIHTARIC, Apolonija: Why Croatia urgently needs a new holistic National Security Strategy. *AIES Fokus*, 2016/5, [online] Elérhető: <https://www.aies.at/download/2016/AIES-Fokus-2016-05.pdf> [2017. 04. 10.]
- ROGERS, James – GILLI, Andrea: *Enabling the Future. European Military Capabilities 2013-2025: Challenges and Avenues*. EU ISS, Brüsszel, 2013. [online] Elérhető: http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Report_16.pdf [2017. 01. 14.]
- ROMSICS Ignác: Közép- és/vagy Kelet-Európa? Egy terminológiai vita nyomában. *Rubicon*, 9. évf., 1997/5-6. szám.
- RUIZ, Diego A. Palmer: The Framework Nation's Concept and NATO: Game-Changer for a New Strategic Era or Missed Opportunity? *NDC Research Paper No. 132.*, NATO Defense College, Rome, 2016 július.
- Russian anti-access and area denial (A2/AD) range: August 2016, [online], Understandingwar.org, 2016. Elérhető: http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20A2AD%20AUGUST%202016_1.pdf [2017. 01. 30.]
- SAMARY, Cathrine: *Eastern Europe Faced with the Crises of the System* [online], 2011. 04. 07. The International Institute for Research and Education, Elérhető: <http://www.cadtm.org/IMG/pdf/EEcrisis.pdf> [2017. 01. 10.]
- SAUER, Tom: Military Cooperation in the European Union. Case: Belgium, the Netherlands and Luxembourg. *IIEB Working Paper 15.*, Katholieke Universiteit Leuven, Leuven, 2005.
- SAXI, Hakon Lunde: Nordic Defence Cooperation after the Cold War. *Oslo Files 01*, Norwegian Institute for Defence Studies, Oslo, 2011.
- SCHMITT, Gary J.: *Poland, Hungary and the Czech Republic. The Security Record of „New Europe”*. American Enterprise Institute, 2016 november.
- SCOTT, Sarah Jacqueline: *Conflicting Conceptions of Security in NATO: The Baltic Stance on Tactical Nuclear Weapons Reductions and its Impact on Alliance Cohesion and Strategy*, University of Ottawa, Ottawa, 2014. [online], Elérhető: <https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/31493/1/SCOTT,%20Sarah%2020145.pdf> [2017. 01. 30.]
- Security Strategy of the Czech Republic. [online], 2011. Elérhető: https://www.files.ethz.ch/isn/154938/Czech_Republic_English-2011.pdf [2017. 07. 10.]
- Security Strategy of the Czech Republic. [online], 2015. Elérhető:

- http://www.army.cz/images/id_8001_9000/8503/Security_Strategy_2015.pdf [2017. 07. 10.]
- SHLAPAK, David A. – JOGNSON, Michael W.: *Reinforcing deterrence on NATO's Eastern Flank*, RAND, 2016. [online], Elérhető:
https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf [2017. 01. 30.]
- SIPRI Military Expenditures Database 2017, [online], Elérhető:
<https://sipri.org/sites/default/files/SIPRI-Milex-data-1949-2016.xlsx> [2017. 05. 01.]
- SIREN, Torsti: *State agent, identity and the „new world order”: Reconstructing Polish defence identity after the Cold War era*. National Defence University, Helsinki, 2009.,
- SKOLKAY, Andrej: Populism in Central Eastern Europe. In: *Thinking Fundamentals, IWM Junior Visiting Fellows Conferences, Vol. 9.*, Vienna, 2000. [online], Elérhető:
<http://www.iwm.at/wp-content/uploads/jc-09-11.pdf> [2017. 01. 10.]
- SOBCZYK, Martin M.: NATO's Eastern Members Plan November Summit to Demand Increased Security. *The Wall Street Journal*, 2015. 08. 17. [online], Elérhető:
<https://www.wsj.com/articles/natos-eastern-members-plan-november-summit-to-demand-increased-security-1439815700> [2017. 01. 30.]
- Speech by the Federal Minister of Defense, Ursula von der Leyen on the Occasion of the 50th Munich Security Conference. Securityconference.de, 2014. 01. 30. Elérhető:
https://www.securityconference.de/fileadmin/MS_C_/2014/Reden/2014-01-31-Speech-MinDef_von_der_Leyen-MuSeCo.pdf [2017. 07. 13.]
- Speech by Foreign Minister Frank Walter Steinmeier at the 50th Munich Security Conference. [online], Auswärtiges Amt, 2014. 02. 01. Elérhető: http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Infoservice/Presse/Reden/2014/140201-BM_M%C3%BCSiKo.html?nn=382590 [2017. 07. 13.]
- STEIN, George: The Euro-Corps and Future European Security Architecture. *European Security*, 2. évf., 1993/2. szám, 200-226. o.
- STIER Gábor: Hatvan óra alatt az oroszoké lenne a Baltikum? *Magyar Nemzet*, 2017. 03. 16.
- STOICESCU, Kalev – PRAKS, Henrik: *Strengthening the Strategic Balance in the Baltic Sea Area*, [online], ICDS Report, 2016. március, Elérhető:
https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/Kalev_Stoicescu__Henrik_Praks_-_Strengthening_the_Strategic_Balance_in_the_Baltic_Sea_Area.pdf [2017. 01. 30.]
- Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske. [online], 2010. Elérhető:
http://www.morh.hr/images/stories/aktualne teme/sns/sns_nacrt.pdf [2017. 07. 10.]

- Strategy of Development of the National Security System of the Republic of Poland 2022. [online], 2013. Elérhető:
http://en.mon.gov.pl/p/pliki/dokumenty/rozne/2014/01/ENGLISH_SRSBN_RP_do_pobrania.pdf [2017. 07. 10.]
- SUPLATA, Milan (Ed.): *DAV4 II Expert Group Report on Visegrad Defence Collaboration. From Battlegroup to Permanent Structures*. Central European Policy Institute, Bratislava, 2013.
- SUPLATA, Milan: *The Visegrad Battlegroup: Building New Capabilities for the Region*. Globsec Policy Brief, 2013. Central European Policy Institute, Bratislava, 2013. [online] Elérhető:
<http://www.globsec.org/globsec2013/uploads/documents/GPB/GPB%20-%20THE%20VISEGRAD%20BATTLEGROUP%20-%20BUILDING%20NEW%20CAPABILITIES%20FOR%20THE%20REGION.pdf> [2017. 04. 10.]
- SZENES Zoltán: A visegrádi védelempolitika fejlődése (1.) *Honvédségi Szemle*, 144. évf., 2016/6. szám, 3-20. o.
- SZENES Zoltán: A visegrádi védelempolitika fejlődése (2.) *Honvédségi Szemle*, 144. évf., 2017/1. szám, 3-23. o.
- SZENES Zoltán: Új bor a régi palackban? A walesi NATO-csúcs. *Hadtudomány*, 24. évf., 2014/3-4. szám, 3-21. o.
- SZILÁGYI Ilona Mária: A Visegrádi Négyek 1. *Hadtudományi Szemle*, 4. évf., 2011/1. szám, 11-17. o.
- SZILÁGYI, Ilona Mária: A Visegrádi Négyek 2. *Hadtudományi Szemle*, 4. évf., 2011/3. szám, 126-132. o.
- SZILVÁGYI Tibor: Szlovákia védelmi stratégiai dokumentumai és hadereje. *Honvédségi Szemle*, 142. évf., 2014/3. szám, 65-78. o.
- SZŐLLŐSI Tibor: The future of Visegrad group military cooperation. *Hadtudományi Szemle*, 2013/2. szám, 6. évf., 194-198. o.
- TÁLAS Péter: A grúz-orosz háború geopolitikai értelmezése. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 1. évf., 2008/9. szám, 66-75. o.,
- TÁLAS Péter: A grúz-orosz háború hatása a kelet-közép-európai biztonságfelfogásra. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 17-35. o.
- TÁLAS Péter: A terrorveszélyhelyzet-diskurzus margójára. *SVKK Nézőpontok*, 2016/1. [online] Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-nezopontok-2016-1_.original.pdf [2017. 01. 30.]

- TÁLAS Péter: A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 9. évf., 2016/2. szám, 97-101. o.
- TÁLAS Péter: Az ukrán válság értelmezési kereteiről és az ukrán választásokról. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/5. szám, 111-123. o.
- TÁLAS Péter: Kelet-Közép-Európa sajátosságai az európai politikai térben. In: Háda Béla – N. Rózsa Erzsébet (szerk.): *Regionális tanulmányok*, NKE NETK, Budapest, 2016, 25-41. o.
- TÁLAS Péter: Integrációk szorításában. A kelet-közép-európai térség biztonságáról 1990-2010. In: Háda Béla et al. (szerk.): *Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves*. ELTE TTI, Budapest, 2010. 617-630. o.
- TECHAU, Jan: *Why Good Arguments Won't Save European Defense*. Carnegie Europe, 2013. 11. 19. [online], Elérhető: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=53641> [2017. 01. 13.]
- TERLIKOWSKI, Marcin: Poland. In: BIEHL, Heiko – GIEGERICH, Bastian – JONAS, Alexandra (Eds.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 270-280. o.
- The Croatian Armed Forces Long-term Development Plan 2006-2015. [online], 2006. Elérhető: https://www.files.ethz.ch/isn/154936/Croatia_English-2006-2015.pdf [2017. 07. 10.]
- The Defence Strategy of the Czech Republic. [online], 2012. Elérhető: https://www.files.ethz.ch/isn/167279/CzechRep_Defense_ENG_2012.pdf [2017. 07. 10.]
- The Defense Strategy of the Czech Republic. [online], 2017. Elérhető: <http://www.army.cz/assets/en/ministry-of-defence/strategy-and-doctrine/defencestrategy2017.pdf> [2017. 07. 10.]
- The French White Paper on Defence and National Security, [online], 2008. Elérhető: <http://www.mocr.army.cz/images/Bilakniha/ZSD/French%20White%20Paper%20on%20Defence%20and%20National%20Security%202008.pdf> [2017.01.14.]
- The French White Paper on Defence and National Security. [online], 2013. Elérhető: <http://www.defense.gouv.fr/content/download/215253/2394121/file/White%20paper%20on%20defense%20%202013.pdf> [2017. 01. 14.]
- The Long-term Perspective for Defense 2030 – Poland. [online], 2015. Elérhető: http://www.army.cz/images/id_8001_9000/8503/THE_LONG_TERM_PERSPECTIVE_FOR_DEFENCE_2030.pdf [2017. 07. 10.]
- The Military Balance 2012*. International Institute for Strategic Studies, Routledge, London, 2013.

- The Military Balance 2013*. International Institute for Strategic Studies, Routledge, London, 2014.
- The Military Balance 2014*. International Institute for Strategic Studies, Routledge, London, 2015.
- The Military Balance 2015*. International Institute for Strategic Studies, Routledge, London, 2016.
- The Military Balance 2016*. International Institute for Strategic Studies, Routledge, London, 2017.
- The White Paper on Defence – Czech Republic. [online], 2011. Elérhető:
https://www.files.ethz.ch/isn/172860/whitepaperondefence2011_1.pdf [2017. 07. 10.]
- The White Paper on Defence of the Slovak Republic. [online], 2013. Elérhető:
<http://www.mosr.sk/data/WP2013.pdf> [2017. 07. 10.]
- The White Paper on Defence of the Slovak Republic. [online], 2016. Elérhető:
http://www.mosr.sk/data/WPDSR2016_LQ.pdf [2017. 07. 10.]
- THRÄNERT, Oliver – ZAPFE, Martin (Eds.): *Strategic Trends 2016. Key Developments in Global Affairs*, CSS ETH Zurich, Zürich, 2016.
- TÖRÖK Kristóf: Where are you going, countries of Visegrád Treaty? *Hadtudományi Szemle*, 4 évf., 2011/2. szám, 89-93. o.
- Transparency International: Government Defence Anti-Corruption Index. [online], Elérhető:
<http://government.defenceindex.org/#intro> [2017. 05. 10.]
- VALÁSEK, Tomas – SUPLATA, Milan (Eds.): *DAV4 – Towards a Deeper Visegrad Defence Partnership*. Central European Policy Institute, Bratislava, 2012.
- VALÁSEK, Tomas: *Prospects for Deeper Visegrád Collaboration*. Centre for European Reform, 2012. 08. 01. [online] Elérhető: <http://www.cer.org.uk/in-the-press/prospects-deeper-visegr%C3%A1d-defence-collaboration> [2017. 04. 10.]
- VALÁSEK, Tomas: *Surviving Austerity – The Case for a New Approach to EU Military Collaboration*. Centre for European Reform, Brüsszel, 2011.
- VIDA Csaba: A közép-európai országok együttműködésének szükségessége – A visegrádi együttműködés húsz éve. *Felderítő Szemle*, 10. évf., 2011/1-2. szám, 22-42. o.
- VIDA Csaba: Szlovákia államiságának kialakulása és annak katonai vonatkozásai, valamint a szlovák haderőreform folyamata I. *Felderítő Szemle*, 7. évf., 2008/3. szám, 26-52. o.
- VIDA Csaba: Szlovákia államiságának kialakulása és annak katonai vonatkozásai, valamint a szlovák haderőreform folyamata II. *Felderítő Szemle*, 7. évf., 2008/4. szám, 43-83. o.

- VIDA Csaba: Szlovákia államiságának kialakulása és annak katonai vonatkozásai, valamint a szlovák haderőreform folyamata III. *Felderítő Szemle*, 7. évf., 2009/1. szám, 36-70. o.
- Vision of the Polish Armed Forces 2030. [online], 2008. Elérhető:
http://archiwalny.mon.gov.pl/pliki/File/vision_of_paf_2030.pdf [2017. 07. 10.]
- Wales Declaration on the Transatlantic Bond, NATO, 2014. 09. 05. [online], Elérhető:
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112985.htm [2017. 01. 30.]
- Wales Summit Declaration, NATO, 2014. 09. 05. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm [2017. 01. 30.]
- WALTZ, Kenneth N.: The Emerging Structure of International Politics. *International Security*, 18. évf., 1993/2. szám, 44-79. o.
- Warsaw Declaration on Transatlantic Security, NATO, 2016. 07. 09. [online], Elérhető:
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133168.htm [2017. 01. 30.]
- Warsaw Summit Communiqué, NATO, 2016. 07. 09. [online], Elérhető: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm [2017. 01. 30.]
- WEBBER, Mark – SPERLING, James – SMITH, Martin A.: *NATO's Post-Cold War Trajectory. Decline or Regeneration?* Palgrave Macmillan, New York, 2012.
- WEISS, Tomáš: Visegrád Battlegroup: A Flagship That Should Not Substitute For Real Defence Cooperation. *V4 Revue*, 2012. 06. 04. [online], Elérhető:
<http://visegradrevue.eu/visegrad-battlegroup-a-flagship-that-should-not-substitute-for-real-defence-cooperation/> [2017. 01. 12.]
- Weissbuch 2010. [online], 2010. Elérhető:
http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/weissbuch2010_intranet.pdf [2017. 07. 10.]
- Weissbuch 2012. [online], 2010. Elérhető:
http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/weissbuch_2012.pdf [2017. 07. 10.]
- Weissbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr 2016. Bundesregierung, Berlin, 2016.
- WESOLOWSKY, Tony: *Kaliningrad, Moscow's Military Trump Card*, [online], Rferl.org, 2015. 02. 19. Elérhető: <https://www.rferl.org/a/kaliningrad-russia-nato-west-strategic/27079655.html> [2017. 01. 30.]
- White Book on National Security of the Republic of Poland. [online], 2013. Elérhető:
<http://www.bbn.gov.pl/download/1/20897/WhiteBookNationalSecurityPL2013.pdf> [2017. 07. 10.]
- WITNEY, Nick: *How to Stop the Demilitarization of Europe*. ECFR, London, 2011.

WITNEY, Nick: *Re-energising Europe's Security and Defence Policy*. ECFR, London, 2008.

World military spending falls, but China, Russia's spending rises, says SIPRI. SIPRI, 2013.
04. 15. [online], Elérhető: <https://www.sipri.org/media/press-release/2013/world-military-spending-falls-china-russias-spending-rises-says-sipri> [2017. 01.13.]

WYLLIE, James H.: *European Security in the New Political Environment*. Routledge, New York, 2017.

YOUNG, Thomas-Durrell: *Anatomy of Post-Communist European Defense Institutions. The Mirage of Military Modernity*. Bloomsbury Publishing, New York, 2017.

ZANDEE, Dick – DRENT, Margriet – HENDRIKS, Rob: Defence cooperation models. Lessons learned and usability. *Clingendael Report*, The Clingendael Institute, Hága, 2016.

ZORD Gábor: Magyar ígéret a varsói NATO-csúcsra, *Magyar Nemzet*, 2016. 06. 08., 20. o.

2009 Chiefs of Transformation Conference Final Analysis Report 2009, Norfolk, A-15. o. 98/2009. (XII. 11.) HM utasítás a honvédelmi tárca védelmi tervező rendszere felső szintű tervezési szabályainak alkalmazásáról.

Az értekezésben használt rövidítések jegyzéke

AGS	Alliance Ground Surveillance – NATO Szövetségi Felszínellenőrzési Rendszer
ARRC	Allied Rapid Reaction Corps – NATO Szövetséges Gyorsreagálású Hadtest
CEDC	Central European Defense Cooperation – Közép-európai Védelmi Együttműködés
CEFTA	Central European Free Trade Agreement – Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás
CENCOOP	Central European Nations' Cooperation in Peace Support – Közép-európai Békétámogató Együttműködés
CFI	Connected Forces Initiative – Összekapcsolt Haderők Kezdeményezés
C-IED	Counter Improvised Explosive Devices – Rögtönzött robbanóeszközök elleni fellépés
CIMIC	Civil-Military Cooperation – civil-katonai együttműködés
DECI	Defense Cooperation Initiative – Védelmi Együttműködési Kezdeményezés
ECAP	European Capability Action Plan – Európai Képességfejlesztési Akcióterv
EU	European Union – Európai Unió
EUFOR Althea	European Union Force Althea
EU HLGs	EU Headline Goals – EU Képességfejlesztési Célkitűzések
FNC	Framework Nation Concept – Keretnemzet Koncepció
HVK	Honvéd Vezérkar
HM	Honvédelmi Minisztérium
IFOR	Implementation Force (Végrehajtó Erő) ⁵¹⁵
ISAF	International Stabilization Force – Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő
KFOR	Kosovo Force
MEADS	Medium Extended Air Defense System – Közepes Hatótávolságú Kiterjesztett Légvédelmi Rendszer

⁵¹⁵ Nem jellemző a magyar megnevezés használata a szakterminológiában.

MH	Magyar Honvédség
MLF	Multinational Land Force – Többnemzeti Szárazföldi Kötelék
MNC-NE	Multinational Corps Northeast – Észak-keleti Többnemzeti Hadtest
NATO	North Atlantic Treaty Organisation – Észak-atlanti Szerződése Szervezete
NFIU	NATO Force Integration Unit – NATO Erőket Integráló Elem / NATO Előretolt Vezetés – Irányítási Törzselem
NORDAC	Nordic Armament Cooperation – Az „északi államok” fegyverzettechnikai együttműködési programja
NORDCAPS	Nordic Coordinated Arrangement for Military Peace Support – Az „északi államok” együttműködési programja a békeműveletek terén
NORDEFECO	Nordic Defense Cooperation – Az „északi államok” védelmi együttműködése
NORDSUP	Nordic Supportive Defense Structures – Az „északi államok” katonai képességfejlesztési együttműködési programja
NDPP	NATO Defense Planning Process – NATO Védelmi Tervezési Folyamat
NRF	NATO Response Force – NATO Reagáló Erők
OCCAR	Organisation Conjointe de Coopération en matière d’Armement – Közös Fegyverkezési Együttműködési Szervezet
PESCO	Permanent Structured Cooperation – Állandó Strukturált Együttműködés
PfP	Partnership for Peace – Békepartnerség
PSYOPS	Psychological Operations – Lélektani műveletek
SAC	Strategic Airlift Capability – Stratégiai Légiszállítási Képesség
SFOR	Stabilization Force (Stabilizáló Erő) ⁵¹⁶
UAV	Unmanned Aerial Vehicle – Pilóta nélküli repülőeszköz
VJTF	Very High Readiness Joint Task Force – Nagyon Magas Készenlétű Összhaderőnemi Erő

⁵¹⁶ Nem jellemző a magyar megnevezés használata a szakterminológiában.

Az értekezésben szereplő ábrák jegyzéke

1. ábra: A „képességvesztési kettős spirál” (2008-2014) és lehetséges megtörési pontjai napjaink biztonsági környezetében (2016) 28
2. ábra: A világ védelmi kiadási trendjeinek regionális dinamikája három kiemelt régió esetében, 2002-2012 között 46
3. ábra: A NATO-n belüli tehermegosztás 2002-2012 között 47
4. ábra: 37 európai állam összesített védelmi kiadásainak és egy katonára eső védelmi kiadásainak trendjei, 2001-2011 49
5. ábra: Az európai védelmi kiadások funkcionális megoszlása reálértéken 2001-2011 között 51
6. ábra: Az európai védelmi kiadások funkcionális megoszlása a teljes védelmi költségvetésen belül a NATO költségvetés-kategóriái szerint 2001-2011 között 51
7. ábra: A védelmi kiadások nagyságrendje és belső arányai Európában, 2011-ben 52
8. ábra: A NATO-tagállamok légtérvédelmét számos alkalommal „tesztelő” orosz repülőegységek típusai és repülési útvonalai, 2013-2015 93
9. ábra: Orosz, NATO szövetségi és NATO-részvétellel folytatott többnemzeti hadgyakorlatok Európa keleti felében 2016-ban 94
10. ábra: A Kelet-Európában állomásozó orosz és a Baltikumban állomásozó NATO erők 2016 őszén 96
11. ábra: Az orosz területmegtagadó képesség elemei Kelet-Európában 2016 tavaszán 97
12. ábra: A NATO és Oroszország által rendezett hadgyakorlatok 2013-2016 között, és a bejelentett nagyméretű hadgyakorlatok 2017-2018-ban 99
13. ábra: „Amennyiben Oroszország fegyveres konfliktusba keveredne valamelyik NATO-tagállam szomszédjával, véleménye szerint országunknak fegyveres segítséget kellene-e nyújtania a szövetséges ország megvédése érdekében?” 103
14. ábra: A NATO észak-amerikai és európai tagállamainak védelmi kiadásai 2008-2015 között 112
15. ábra: A NATO észak-amerikai és európai tagállamainak védelmi kiadásai a nemzeti össztermék arányában 2008-2015 között 113

16. ábra: A NATO észak-amerikai és európai tagállamainak védelmi kiadási trendjei a 2008-2015 közötti időszakban, a 2008-as báziséhez (100%) viszonyítva	113
17. ábra: A nemzeti védelmi kiadások és azok szövetségi szintű átlaga a nemzeti össztermékhez viszonyítva a NATO-n belül, 2006-ban, 2010-ben és 2014-ben	114
18. ábra: Az értekezésben vizsgált hét ország védelmi kiadási trendjei 1999-2016 között	117
19. ábra: A Visegrádi 3-ak, Lengyelország és a Balti 3-ak védelmi kiadási trendjei 2006-2016 között	118
20. ábra: A NATO két költségvetési irányelve és a tagállamok teljesítménye 2016-ban	119
21. ábra: A vizsgált államok beszerzési kiadásainak trendjei a védelmi költségvetésen belül 2009-2016 között	120
22. ábra: A vizsgált államok személyi kiadásainak trendjei a védelmi költségvetésen belül 2009-2016 között	120
23. ábra: „Ön szerint mit kellene tennünk a nemzeti védelmi költségvetéssel: megnövelni, szinten tartani vagy csökkenteni?”	121

Az értekezésben szereplő táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A NATO-tagállamok államadosságának és védelmi kiadásainak változása a válságot megelőző időszakhoz képest (2006-2012)	48
2. táblázat: A védelmi költségvetési források változása 2000-2011 között 37 európai államban, funkcionális bontásban	49
3. táblázat: A stratégiai dokumentumok vizsgálatának első tényezőcsoportja: A stratégiai környezetről alkotott kép	157
4. táblázat: A stratégiai dokumentumok vizsgálatának második tényezőcsoportja: A fegyveres erők feladatait, alkalmazását és fejlesztését meghatározó irányvonalak	159
5. táblázat: A visegrádi együttműködés társadalmi támogatottsága	165
6. táblázat: A hét vizsgált állam legfontosabb jellemzői a védelmi képességek terén	166

7. táblázat: A „közép-európai” stratégiai irány – A lengyel együttműködés („területvédelmi modell”) jellemzői	182
8. táblázat: A „déli” stratégiai irány – Az olasz együttműködés („staus quo modell”)	187
9. táblázat: A „nyugati” stratégiai irány – A német együttműködés („hadiipai modernizációs modell”)	191

A szerző témával kapcsolatban megjelent publikációi

- CSIKI Tamás: A válság mérhető hatása: a globális és regionális védelmi kiadások trendjei 2011-ben. *SVKK Elemzések*, 2012/8. [online], Elérhető: http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_8.pdf [2017. 01. 13.]
- CSIKI Tamás: A német védelempolitika régi-új alapjai és felépítménye. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 5. évf., 2012/3. szám, 49-70. o.
- CSIKI Tamás: Az Európai Tanács közös biztonság- és védelempolitikai csúcstalálkozójának háttere és eredményének értékelése. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 8. évf., 2014/1. szám, 48-63. o.
- CSIKI Tamás: Az új Nemzeti Katonai Stratégia a nemzetközi tapasztalatok tükrében. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 45-61. o.
- CSIKI Tamás: A gazdasági válság hatása a Magyarországgal szövetséges államok védelmi reformjaira és stratégiai tervezésére. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 77-100. o.
- CSIKI Tamás: Miért marad továbbra is visszafogott a német védelempolitika? *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/5. szám, 97-110. o.
- CSIKI Tamás: Kísérlet a magyar védelmi ipar felélesztésére Magyarországon? In: CSIKI Tamás – TÁLAS Péter (szerk.): *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014 – Tanulmányok*. NKE NI, Budapest, 2014, 127-142. o.
- CSIKI Tamás: Az első Gyurcsány-kormány külpolitikája, 2002-2004. In: GAZDAG Ferenc (szerk.): *A magyar külpolitika 1989-2014*. Nemzeti Közszerológati Egyetem, Nemzetközi Intézet, Budapest, 2014, 175-187. o.
- CSIKI Tamás: A második Gyurcsány-kormány és a Bajnai-kormány külpolitikája, 2006-2010. In: GAZDAG Ferenc (szerk.): *A magyar külpolitika 1989-2014*. Nemzeti Közszerológati Egyetem, Nemzetközi Intézet, Budapest, 2014, 187-213. o.
- CSIKI Tamás: A második Orbán-kormány külpolitikája, 2010-2014. In: GAZDAG Ferenc (szerk.): *A magyar külpolitika 1989-2014*. Nemzeti Közszerológati Egyetem, Nemzetközi Intézet, Budapest, 2014, 213-249. o.
- CSIKI Tamás: Lessons learnt and unlearnt. Hungary's 15 years in NATO. In: CZULDA, Robert – MADEJ, Marek (Eds.): *Newcomers no more? Contemporary NATO and the Future of the Enlargement from the Perspective of "Post-Cold War" members*. International Relations Research Institute – Jagello 2000, Warsaw, 2015, 59-72. o.

- CSIKI Tamás: Breaking the Dual Spiral of Diminishing Capabilities. In: *Panorama of the Global Security Environment 2015-2016*. Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2016, 101-111. o.
- CSIKI, Tamás – KORDOWSKI, Mariusz – NAD, Jaroslav et al: *Defence Resources Management System in Visegrad Group*. NCSS, Warsaw, 2016.
- CSIKI Tamás – MOLNÁR Ferenc – VARGA Gergely: Az Egyesült Államok védelmi stratégiai irányváltásának háttere, elemei, valamint hatása Európára és Magyarországra. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 96-110. o.
- CSIKI Tamás – NÉMETH Bence – TÁLAS Péter: A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapcsán. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 5. évf., 2012/5-6. szám, 124-132. o.
- CSIKI Tamás – NÉMETH Bence: Multinational development of military capabilities: Recommendations for the Central European Roundtable for Defense Cooperation. *European Geostrategy, Long Post*, 2012/6., [online], 2012. 06. 13. Elérhető: <https://www.europeangeostrategy.org/2012/06/multinational-development-military-capabilities/> [2017. 01. 12.]
- CSIKI Tamás – NÉMETH Bence: Perspectives of Central European Multinational Defence Cooperation: A New Model? In: *Panorama of the Global Security Environment 2013*; Centre for European and North Atlantic Affairs, Bratislava, 2013.
- CSIKI Tamás – TÁLAS Péter – VARGA Gergely: A NATO walesi csúcstalálkozójának napirendje és értékelése. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 112-128. o.
- CSIKI Tamás – TÁLAS Péter – VARGA Gergely: Kelet-közép-európai perspektívák 2030-ig. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2. szám, 36-44. o.
- CSIKI Tamás – TÁLAS Péter: A magyar stratégiai kultúráról. In: CSIKI Tamás – TÁLAS Péter (szerk.): *Magyar biztonságpolitika, 1989-2014 – Tanulmányok*. NKE NI, Budapest, 2014, 23-36. o.
- CSIKI, Tamás – TÁLAS, Péter: Can we identify a coherent strategic culture in Hungary? In: BIEHL, Heiko – GIEGERICH, Bastian – JONAS, Alexandra (Eds.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer, Berlin, 2013, 165-180. o.
- CSIKI Tamás – TÁLAS Péter: Stratégiától stratégiáig. A 2009-es és 2012-es magyar katonai stratégia összehasonlító elemzése. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*. 7. évf., 2014/2. szám, 62-76. o.